

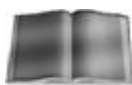
Митне право України

Навчальний посібник

Видання третє

За загальною редакцією
В. В. Ченцова та Д. В. Приймаченка

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

AMCU

Дніпропетровськ
2014

УДК 342.924
ББК 67.9.301.21Я 73
М 66

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1/11 – Г – 216 від 29 січня 2007 р.)*

*Рекомендовано до друку
рішенням вченої ради Академії митної служби України від 1 грудня 2014 р.*

Рецензенти:

Є. В. Додін – завідувач кафедри морського та митного права Одеської національної юридичної академії, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

О. В. Матюхіна – професор кафедри адміністративного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, доцент;

О. В. Поліщук – заступник директора Інституту післядипломної освіти Академії митної служби України, радник митної служби I рангу

Колектив авторів:

Деркач Л. В., канд. юрид. наук – передмова, глава 7 (§ 1);

Ченцов В. В., доктор іст. наук, професор – глава 2 (§ 1);

Кувакін С. В., канд. юрид. наук, доцент – глава 9 (§ 3);

Мазур А. В., канд. юрид. наук – глави 1, 6;

Перецьолкін С. М. – глава 10;

Приймаченко Д. В., доктор юрид. наук, доцент – глави 2 (§ 2, 3), 9 (§ 1, 2);

Соколенко О. Л., канд. юрид. наук, доцент – глава 8;

Тропіна О. М., канд. юрид. наук – глава 4 (§ 1, 2);

Федотова І. О., канд. юрид. наук – глава 7 (§ 2, 3);

Шкарупа В. К., доктор юрид. наук, професор – глава 4 (§ 3);

Шульга М. Г., канд. юрид. наук, доцент – глава 5;

Щербина В. І., канд. юрид. наук, доцент – глава 3

Митне право України : навчальний посібник / кол. авторів: В. В. Ченцов,
Я 73 С. В. Кувакін, А. В. Мазур та ін. ; за заг. ред. В. В. Ченцова та
Д. В. Приймаченка. – Вид. 3-тє. – Дніпропетровськ : Академія митної служби
України, 2014. – 328 с.

ISBN 978-966-328-121-6

Розглянуто низку проблем, пов'язаних з формуванням нової комплексної галузі – митного права. Проаналізовано питання системи митної служби України, її завдання та функції, служби в митних органах. Значну увагу приділено проблемним питанням правового регулювання переміщення товарів, предметів, транспортних засобів через митний кордон України, різновидам митних режимів, митному декларуванню, митному контролю та митному оформленню, митно-тарифному і нетарифному регулюванню ЗЕД, адміністративно-юрисдикційній діяльності митних органів. Окремо розглянуто міжнародну складову митно-правового регулювання.

Для студентів ВНЗ юридичного та економічного профілю, суб'єктів господарювання у сфері ЗЕД, практичних працівників митних органів, а також усіх, хто цікавиться питаннями митно-правового регулювання суспільних відносин.

ISBN 978-966-328-121-6

© Колектив авторів, 2008

© Академія митної служби України, 2008

Передмова

Митне право — навчальна дисципліна, що викладається на юридичному факультеті Академії митної служби України, а також у багатьох вищих навчальних закладах юридичного профілю.

Предметом пізнання цієї навчальної дисципліни є норми права, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі переміщення через митний кордон України товарів, предметів і транспортних засобів, а також правові категорії, наукові погляди та концепції, характерні для науки митного права.

Сукупність відносин з приводу переміщення через митний кордон — це комплексне, складне утворення різноманітних за своїм характером елементів, що становлять предмет правового регулювання митного права. До його складу входять адміністративно-правові та фінансово-правові відносини. Перші з них виникають у ході виконання митними органами регулятивної та правоохоронної функцій, другі — під час стягнення митних податків і зборів (фіскальна функція).

Специфіка предмета правового регулювання митного права, зазначених суспільних відносин — його комплексність, доповнюється своєрідністю методу правового регулювання, який є імперативним та диспозитивним за своєю органічною єдністю.

Метод владних приписів характерний для будь-якої публічно-правової галузі права. Зовнішнього оформлення організаційно-розпорядча діяльність Державної митної служби України набуває в результаті адміністративної (відомчої) нормотворчості. У межах своїх повноважень та відповідно до чинного законодавства Державна митна служба України як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом має право видавати накази (спільні накази) нормативного характеру та листи-роз'яснення. Відомче нормотворення має здійснюватися згідно з принципами підзаконності, оперативності, непротиворіччя тощо.

В умовах адміністративної реформи, яка має на меті прискорити перехід від авторитарної до демократичної системи державного управління, модернізувати державно-управлінські відносини, наблизити апарат управління до населення, нагальною стає потреба переорієнтувати діяльність органів державної влади відповідно до конституційного принципу пріоритетності прав і свобод людини.

У сфері здійснення митної справи цей постулат має реалізуватися за допомогою надання суб'єктам переміщення через митний кордон адміністративних (управлінських) та цивільно-правових послуг. І тут вже доречно говорити про диспозитивний метод правового регулювання.

Структура навчального посібника зумовлена структурою програми навчальної дисципліни «Митне право», яка складається із Загальної, Особливої та Спеціальної частин. Загальна частина містить положення, що є визначальними для всіх правовідносин у галузі митної справи: суб'єкти митної діяльності й загальні засади переміщення товарів, предметів і транспортних засобів через митний кордон України. Особливу частину сформовано з положень, правових інститутів, що регулюють конкретні складові митної справи: переміщення окремих видів товарів, фізична особа як суб'єкт транскордонного переміщення, митне декларування, митний контроль та оформлення, правові основи митно-тарифного регулювання, заходи нетарифного регулювання, класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності, правові засади митної статистики, адміністративно-юрисдикційна діяльність митних органів.

Вивчення загальних засад міжнародного співробітництва в галузі митної справи, виокремлених в Спеціальну частину, є передумовою засвоєння важливих тем навчальної дисципліни «Міжнародне митне право».

Навчальний посібник покликаний сприяти у підготовці до семінарських та практичних занять з митного права. Останні мають за мету закріплення й поглиблення теоретичних знань, набутих під час лекцій, а також вироблення навичок застосування норм митного права в конкретних ситуаціях.

Авторський колектив розраховує, що даний навчальний посібник дозволить глибше засвоїти предмет митного права як навчальної дисципліни і одержати необхідну інформацію у вигляді аналітичних блоків інформації під час підготовки до будь-якої форми навчального процесу: лекції, семінару, іспиту тощо.

Глава 1

Митне право України як комплексна галузь права

1.1. Поняття, предмет, методи та принципи митного права

Принципи митного права становлять собою вихідні нормативні засади митно-правового регулювання. Принципи митного права — це орієнтир для нормотворчості в митній сфері. Вони гарантують безперервність і послідовність нормотворчого процесу, забезпечують взаємозв'язок митного права, митного законодавства й митної політики. Принципи митного права варто розглядати як категорію, включену до складу основного функціонального понятійного ряду (апарату) правових категорій.

Принципи митного права на даний момент малодосліджені й розглядаються переважно з позиції загальнотеоретичної, загальногалузевої, а не галузевої, що втілює в собі специфічні риси митної справи. Так, О.М. Козирін розкриває загальногалузеві принципи митного права, а галузеві принципи перераховує Б.М. Габричідзе. При цьому, не систематизуючи принципи митного права, значна увага приділяється таким загальноправовим принципам, як законність і демократизм. Тим часом принципи митного права становлять головний його зміст. І попри те, що митне законодавство не містить спеціальних актів, розділів і статей, присвячених принципам митного права, вони властиві всій правовій матерії, всьому механізму правового регулювання. Вони є і у юридичній практиці, і в правосвідомості, і в правозастосовних актах.

Наука митного права перебуває в стадії свого розвитку, і одне з її завдань — сформулювати принципи митного права й класифікувати їх, тобто систематизувати й виявити групи правових принципів на основі наявних між ними розбіжностей і стійких зв'язків. Принципи митного права утворюють струнку систему, що існує об'єктивно.

Визначивши принципи митного права й класифікувавши їх у певні групи, можна відкрити можливість об'єктивного підходу до регулювання суспільних відносин у сфері митної справи й виявити основу митного права.

Законність — один з основних принципів митного права й функціонування митної системи в цілому. Цей найважливіший принцип закріплений у нормах конституційного права, що мають основне значення для митного права й функціонування митної системи.

Учені виділяють такі принципи митного права: 1) законність, 2) демократизм, 3) принцип недискримінації, 4) принцип

найбільшого сприяння, 5) обліку досвіду міжнародно-правового співробітництва й регулювання в галузі митної справи, 6) принцип юридичної рівності та ін. Всі ці принципи митного права теоретики відносять до загальноправових (загальногалузевих) принципів.

Серед галузевих принципів митного права можна виділити: 1) охорону державної й суспільної безпеки, 2) захист економічних інтересів, 3) єдність митної території, 4) поділ правового регулювання митних режимів, 5) єдність і взаємозв'язок ставок мита.

Крім того, важливо виділити й принципи міжнародно-правового регулювання митної сфери. До них можна віднести такі: 1) принцип суверенної рівності держав, 2) принцип міжнародно-правового співробітництва з питань митної справи, 3) принцип митної недискримінації, 4) принцип найбільшого митного сприяння.

Принципи митного права — це: принципи міжнародно-правового регулювання й принципи національного регулювання. Останні, в свою чергу, поділяються на принципи забезпечення економічних інтересів держави та принципи забезпечення законних інтересів громадян, а також принципи діяльності митних органів.

Принцип суверенної рівності держави. Всі держави мають суверенітет, що дозволяє їм здійснювати внутрішнє правове регулювання й мати незалежність у міжнародних правових відносинах. У сфері митної справи прояв суверенітету породжує необхідність формування національної митної системи, що спирається на регулювання митним законодавством. Держава має повну самостійність у визначенні суб'єктів митних відносин, установленні митних платежів і строків їхньої сплати, визначенні відповідальності за порушення митних правил тощо. Однак наявність так званого «митного суверенітету» не означає необмеженої свободи дій держави як у міжнародних відносинах взагалі, так і в міжнародних митних відносинах. Дії держави щодо врегулювання митної справи не повинні бути спрямовані на руйнування суверенітету інших держав. Це досягається укладанням міжнародних договорів. Тим самим держава добровільно обмежує свій суверенітет, але не втрачає своєї самостійності. Держави рівні за своїм статусом у володінні митним суверенітетом. Лише від їхньої волі залежить, якою мірою останній буде обмежений.

Принцип міжнародно-правового співробітництва передбачає взаємодію держав у митних питаннях на справедливій і взаємовигідній основі. У загальному вигляді принцип міжнародно-правового співробітництва одержав закріплення в цілому ряді основних міжнародних документів.

Міжнародно-правове співробітництво з питань митної справи є продовженням розвитку загального принципу міжнародного співробітництва. Форми міжнародного митного співробітництва визначаються державами самостійно. Воно здійснюється або на основі правил, передбачених національними митними законами, або на основі спеціальних положень у митних угодах. Використовуються обидві форми співробітництва при вирішенні питань митної справи¹.

Завдяки цьому з'являється можливість розв'язання спірних проблем, що стосуються переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон і застосування митних законів, а також обміну інформацією з метою боротьби з митними правопорушеннями.

Принцип митної недискримінації полягає в прагненні держави усунути різні нетарифні бар'єри в зовнішній торгівлі.

Нетарифні обмеження пов'язані з адміністративним втручанням держави в проведення митно-тарифного регулювання.

Принцип найбільшого митного сприяння означає, що держава, яка надала відповідний режим іноземній державі, має виключити всяку дискримінацію щодо обкладання митними платежами товарів, що вивозяться з цієї держави, тобто зобов'язана забезпечити при імпорті товарів з цієї держави умови не менш сприятливі, ніж при імпорті товарів з будь-якої іншої держави — учасника угоди.

Реалізація даного принципу тісно пов'язана із встановленням режиму найбільшого сприяння, що знайшло своє відображення в Законі України від 5 лютого 1992 р. «Про Єдиний митний тариф». Загальне визначення цього принципу закріплене в ст. 1 Генеральної угоди по тарифах і торгівлі (ГАТТ). Однак цей режим може встановлюватися й на основі двосторонніх договорів і угод.

До принципів національно-правового митного регулювання можна віднести, на нашу думку, принципи, що забезпечують інтереси держави (охорону державної й суспільної безпеки, захист економічних інтересів); принципи, що забезпечують інтереси громадян і організацій (єдність митної території, єдність і взаємозв'язок ставок мита, розподіл правового регулювання митних режимів); принципи діяльності митних органів (законність, демократизм, повага прав і свобод громадян).

Принцип охорони державної й суспільної безпеки означає заборону на переміщення окремих товарів і транспортних засо-

---

¹ Міжнародна конвенція від 9 червня 1977 р. «Про взаємне адміністративне сприяння у відверненні, розслідуванні та припиненні митних правопорушень», Митна конвенція від 6 грудня 1961 р. "Про карнет А.Т.А. для тимчасового увезення товарів (Конвенція А.Т.А.)".

бів через митний кордон. Це впливає з міркувань державної безпеки, захисту громадського порядку, моральності населення, життя й здоров'я людини, захисту тварин і рослин, охорони навколишнього природного середовища, захисту художнього, історичного й археологічного надбання українського народу й народів інших країн, захисту права власності, у тому числі на об'єкти інтелектуальної власності, захисту інтересів споживачів.

Заборона на ввезення окремих товарів і перелік останніх можуть встановлюватися законами, а також міжнародними договорами.

Принцип захисту економічних інтересів спрямований на забезпечення зростання національної економіки, що гарантує достатній рівень соціального, політичного й оборонного існування й прогресивного розвитку держави, невразливість і незалежність її економічних інтересів стосовно можливих зовнішніх і внутрішніх погроз і впливів.

Зміст даного принципу дістає вияв у кількісних обмеженнях на ввезення і вивезення товарів і транспортних засобів. Обмеження можуть стосуватися номенклатури товарів і транспортних засобів по товарній номенклатурі зовнішньоекономічної діяльності, їх кількості, якості, країни походження.

Принцип єдності митної території є похідним від конституційно-правової норми, в якій закріплюється єдність економічного простору, вільне переміщення товарів, послуг і фінансових коштів, підтримка конкуренції й свобода економічної діяльності.

Єдину митну територію України становлять її територія, зайнята сушею, територіальне море, внутрішні води і повітряний простір, а також штучні острови, установки і споруди, що створюються у виключній морській економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України (ст. 5 Митного кодексу (МК) України).

Єдність митної території означає свободу переміщення товарів і транспортних засобів фізичними і юридичними особами усередині її, тобто без стягнення митних платежів, проходження митних процедур тощо. Єдність митної території дозволяє здійснювати єдине митно-правове регулювання в Україні. Тим самим забезпечується право громадян і організацій на свободу економічної діяльності. Саме єдність митної території створює можливість для реалізації громадянами й організаціями своїх прав і інтересів, у тому числі щодо володіння, користування й розпорядження власністю.

Принцип поділу правового регулювання митних режимів дістає вияв у диференціації правового регулювання статусу товарів і транспортних засобів, які переміщуються через митний кордон, і свободи вибору й зміни даного митного режиму.

Вибір митного режиму або зміна його на інший, за загальним правилом, здійснюється особою, що переміщує товар, незалежно від характеру товару, його кількості, країни походження або призначення.

Принцип єдності ставок мита означає незмінність ставок мита незалежно від осіб, що переміщують товари через митний кордон, видів зовнішньоекономічних угод.

Демократизм митного права обумовлює його загальнодоступний характер. Митний кодекс містить главу «Інформування та консультування з питань митної справи», що свідчить про націленість митного законодавства на широке ознайомлення з ним населення, яке цікавиться інформацією з митних питань. Інформаційно-консультативний процес, в якому беруть участь як митні органи, так і зацікавлені юридичні й фізичні особи, розвивається у таких напрямках: 1) одержання інформації про причини ухваленого рішення, дії або бездіяльності; 2) опублікування правових актів; 3) інформація про чинні правові акти; 4) консультування з питань митної справи й інших питань, що входять до компетенції митних органів; 5) відповідальність за недостовірну інформацію.

Принцип поваги прав і основних свобод людини є одним із провідних принципів митного права, що координує діяльність митних органів, оскільки останні представляють державну владу, що користується верховенством і незалежністю. Конституція проголошує, що людина, його права й свободи є найвищою соціальною цінністю (ст. 3).

Митні органи здійснюють діяльність, що тісно пов'язана з реалізацією громадянами своїх прав і свобод, зокрема, це стосується права на свободу й особисту недоторканність, права на судовий захист, права приватної власності й інших. Митний контроль повинен проводитися митними органами таким чином, щоб не порушувати вимоги справедливості й відповідати конституційно закріпленим цілям і охоронюваному законом інтересу. Обмеження прав і інтересів громадян припустимі, якщо вони ґрунтуються на законі, слугують суспільним інтересам.

Отже, виявивши, розглянувши й систематизувавши принципи митного права, можна зробити певні висновки: 1) принципи митного права дозволяють зрозуміти основу митного права, що є елементом митної справи; 2) принципи митного права відповідають за своїм змістом структурі співвідношення міжнародного й національного права в сфері митної справи; 3) принципи митного права дозволяють побачити інтереси держави, громадян і організацій у сфері митної справи; 4) принципи митного права є вихідним первісним компонентом права реалізації, тому що є відправними засадами правового регулювання.

Загальновідомо, що галузі права відрізняються одна від одної насамперед за предметом і методом правового регулювання.

Різні думки існують стосовно того, яку галузь вважати самостійною і які критерії при цьому застосовувати. Безперечно, у першу чергу галузь права повинна мати свій предмет. Непрямими, але досить важливими критеріями є політична зацікавленість держави у розвитку цієї галузі суспільства, кодифікація законів тощо.

Митне право на сьогоднішній день є наукою порівняно молодого, що одержала свій розвиток лише в останні роки у зв'язку з лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності. Дотепер не вщухають дискусії про місце митного права в системі права¹. Серед теоретиків митного права, таких як Ю.А. Воробйов, Б.М. Габричидзе, К.К. Сандровський, О.М. Козирін, А.Ф. Ноздрачев, немає єдиної точки зору із цього приводу. Одні виокремлюють митне право в окрему, комплексну галузь, інші визначають митне право як підгалузь адміністративного права. Д.Н. Бахрах зазначає, що митне право — це інститут адміністративного права.

Розглядаючи питання притягнення фізичних і юридичних осіб до відповідальності за порушення митних правил, необхідно керуватися нормами адміністративного законодавства. Однак предмет досліджуваної галузі цим далеко не обмежується. Тут і інститут митного оформлення, і інститут митного режиму, й порядок здійснення митного контролю, і правила стягнення митних платежів, які виходять з інших галузей права.

За визначенням Б.М. Габричидзе, митне право — це комплексна галузь права, що становить сукупність юридичних інститутів і норм, які регулюють відносини в сфері митної справи.

Цю точку зору поділяє О.М. Козирін, говорячи про те, що митне право як комплексна галузь законодавства включає норми декількох галузей права, що регулюють різного роду суспільні відносини, які становлять відносно самостійну сферу життя, пов'язану з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон.

У митному праві міститься ряд інститутів, які не можуть бути віднесені до якоїсь однієї галузі права. Так, інститут митного брокерства й митного складування належать до цивільного права, інститут митних платежів — до податкового.

---

¹ Сандровский К.К. Таможенное право. — К., 1974. — С. 18—20; Козырин А.Н. Таможенное право. — Часть Общая. — М., 1995. — С. 8; Ноздрачев А.Ф. Таможенное право. — М., 1990. — С. 44—46; Марков Л.Л. Таможенное право СССР. — Иркутск, 1973. — С. 23—25; Храбсков В.Г. Таможня и закон. — М., 1979; Воробьев Ю.А. Основы таможенного дела. — М., 1995. — С. 12; Бахрах Д.Н., Кивалов С.В. Таможенное право России. — Екатеринбург,

К.К. Сандровський свого часу відносив митне право до адміністративного права, але він не виключав можливості, що згодом митне право може виділитися в окрему галузь права: «Визнаючи обгрунтованість віднесення митно-правових норм до сфери адміністративного права, ми думаємо, разом з тим, що в цей час уже є підстави говорити про наявність особливої підгалузі в рамках адміністративного права — митної галузі», і далі: «... не виключено, що згодом, у міру подальшого розвитку правового матеріалу в цій галузі, з'явиться можливість і для виділення митного права як самостійної галузі». К.К. Сандровський вказує на можливі шляхи формування цієї галузі як самостійної.

Розгляд специфічних характеристик предмета та метода митного права спонукав О. Константія до висновку про нього як про комплексну самостійну галузь в системі права України¹.

Для того, щоб визначитися в питанні про місце митного права в системі права, необхідно з'ясувати, що таке правове регулювання, предмет правового регулювання, метод правового регулювання і його мета.

Митне право є на стику як економічних, так і юридичних наук. Тому його вивчення неможливе без розгляду таких галузей права, як адміністративне, фінансове, кримінальне, трудове та ін. Багато інших економічних категорій і політичні інститути також справляють на митне право великий вплив.

О.М. Козирін зауважує: «Якщо предметом адміністративно-го регулювання є суспільні відносини, що складаються в сфері державного управління, то предметом митного права є весь комплекс суспільних відносин, що виникають у зв'язку з перетинанням товарами і транспортними засобами митного кордону».

На нашу думку, не можна зводити все тільки до переміщення через митний кордон, тому що митний контроль і митні операції, пов'язані з перетинанням кордону, не закінчуються, а лише починаються. При цьому виникають все нові й нові відносини.

Митне право, на наш погляд, регулює комплекс однорідних суспільних відносин, пов'язаних з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон, встановленням державою певного митного режиму, стягненням митних платежів, митним оформленням, митним контролем і іншими заходами реалізації митної політики.

---

¹ Константія О. Щодо проблеми місця митного права в системі права України, його предмета та метода правового регулювання // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 1(133). — С. 62.

Це свідчить про те, що **митне право** — це комплексна галузь права, що представляє собою систему правових норм різної галузевої належності, які встановлюються або санкціонуються державою й призначені для регулювання відповідних суспільних відносин.

Митне право має як свою сферу регулювання, так і своє законодавство, зокрема, основними законами є: Митний кодекс, закони «Про Єдиний митний тариф», «Про Митний тариф України», «Про зовнішньоекономічну діяльність» та ін.

На сьогодні митне право має величезне значення для держави, оскільки стоїть на захисті економічних інтересів, і не тільки внутрішніх, а й зовнішніх.

Не зовсім правильно говорити про виокремленість відносин митної сфери, тому що митне право — галузь комплексна, регульовані ним суспільні відносини носять комплексний характер, хоча й відрізняються своєю специфічністю. Це означає, що одноманітні відносини об'єднані загальною ознакою, всі вони пов'язані між собою однією метою — охороною й регламентацією економічних відносин, економічного суверенітету й внутрішнього ринку. Саме ці відносини й становлять предмет митного права. Тобто це коло відносин, урегульованих митним правом, які тісно пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю й спрямовані на захист вітчизняної економіки й суверенітету.

Предмет митного права — це коло однорідних суспільних відносин, пов'язаних з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон, встановленням митного режиму, стягненням митних платежів, митним оформленням, митним контролем і іншими заходами проведення митної політики в цілому, або іншими словами «... суспільні відносини, що пов'язані з митною діяльністю держави»¹.

Не менш важливою критерією виокремлення права в самостійну галузь — це метод правового регулювання суспільних відносин. Багато вчених, які вважають митне право інститутом або підгалуззю адміністративного права, як доказ наводять наявність у кожній галузі свого специфічного методу.

Метод правового регулювання є необхідною ознакою, тому що поряд із предметом правового регулювання становить основу поділу й групування норм по галузях. Основним критерієм поділу норм права по галузях виступає все ж таки предмет регулювання, тому що окремі ознаки методу в деяких галузях права можуть збігатися або ряд галузей можуть мати ідентичний характер.

---

¹ Митне право України: Навч. посібник / В.Я. Настюк, М.Г. Шульга. — Харків, 2001. — С. 6.

Усередині однієї й тієї ж галузі права можуть застосовуватися різні прийоми регулювання суспільних відносин залежно від конкретних історичних умов. У свою чергу, єдиний для всієї системи предмет правового регулювання виступає як система суспільних відносин, елементи якої виступають як відособлені, але разом з тим пов'язані між собою групою суспільних відносин, тобто як система нижчого порядку. Але оскільки є єдиний предмет правового регулювання, неминуче існування і єдиного методу.

На сьогодні немає єдиної думки про те, чи вважати метод основним критерієм при поділі на галузі права. Складність митного права — науки й галузі права — у його комплексності. Інтереси наукового дослідження й викладання можуть іноді зажадати спеціального вивчення того або іншого правового матеріалу, виділення його в якусь самостійну наукову й навчальну дисципліну незалежно від існуючих галузей права. Дві групи або два роди відносин (міжнародно-правових і цивільно-правових) можуть бути доповнені третьою групою, що має змішаний або комплексний характер — міжнародними господарськими правовідносинами.

Отже, якщо виходити з теорії, що в кожній галузі є свій метод, то можна дійти висновку, що комплексна наука (митне право) володіє, безсумнівно, не одним, а кількома методами.

Метод правового регулювання є сукупністю прийомів, способів впливу права на суспільні відносини. Отже, метод в митному праві і адміністративний і цивільний одночасно, тобто загальноправовий. Залежно від того, про який інститут митного права йдеться, такий метод або спосіб буде регулювати дані відносини. Іншими словами, особливості предмета обумовлюють специфіку методу регулювання.

Митне право знаходиться на стику не тільки правових галузей, а й на стику економіки й права, тому тут переплітаються економічні й правові інститути.

На нашу думку, метод регулювання єдиний — це правовий метод, що поділяється на адміністративний і цивільний, але повністю не може й не повинен належати тільки одній галузі права. У різних галузях права не тільки можливе застосування кількох методів, а й необхідне для повного й всебічного регулювання, навіть у сфері однієї галузі.

Метод митного права — загальноправовий, який дозволяє більш повно й об'єктивно регулювати широке коло відносин. Багато з основних галузей права регулюють відносини за допомогою подібних прийомів, засобів і способів, тим самим підкреслюючи існування єдиного правового методу. Якщо взяти до уваги, що митне право виокремилася з іншої галузі, то воно використовує той метод, що властивий основній галузі права.

За характером владних повноважень методи можна поділити на імперативний і диспозитивний. Імперативний метод — це метод владних приписів і заборон, а диспозитивний — це метод дозволу, характерний для цивільного права. Специфіку комплексної галузі митного права наочно характеризує митно-тарифний метод. Митний тариф являє собою звід ставок мита, застосовуваних до товарів, переміщуваних через митний кордон.

З повним правом можна говорити про адміністративний характер митно-тарифних заходів, якщо виходити з вузького кола організаційно-правових проблем, пов'язаних з їхнім безпосереднім застосуванням. Економічний характер митно-тарифних заходів виникає насамперед із закладеного в основу їхнього застосування способу впливу на зовнішньоторговельний обіг через вплив на ціни товарів, що перебувають у ньому. У ході застосування митно-тарифного механізму вирішуються такі основні завдання: його регулятивна, торгово-політична та фіскальна функції.

Дуалізм митного законодавства дістає вияв в органічному взаємозв'язку інститутів фінансового й адміністративного права, що сприяє появі утворень, які поєднують у собі адміністративно-правову й фінансово-правову природу, властиву тільки митно-правовому регулюванню (митна вартість, країна походження тощо)

Нетарифні заходи більшою мірою є правовими — це політичні, політико-правові заходи, але їхній вплив на економіку настільки великий, що й без тарифних заходів вони здатні підірвати економіку будь-якої країни, тобто безпосередньо впливати на економіку. Проте якщо економічний (тарифний) метод діє через матеріальну (грошову) сторону, то паратарифний метод діє завдяки правовим нормам. Нетарифні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які є адміністративними за своєю суттю, допускають насамперед наявність оперативної й достовірної інформації про стан зовнішньої торгівлі. Безсумнівно, що дана система заходів, способів діє виключно в поєднанні.

Таким чином, із усього перерахованого вище можна зробити висновок про те, що у митному праві є свій метод регулювання. Це митно-тарифний метод — метод, у якому поєднуються правовий і економічний методи одночасно. Вплив цих двох категорій один на одного в цьому методі настільки великий, що визначити межі між ними неможливо. Безперечно, що правова частина методу має адміністративну природу, оскільки жоден метод не містить в собі такого поєднання економіки, права і політики. Тому, говорячи про митно-тарифний метод,

ми маємо на увазі метод, тому що цього об'єктивно вимагають регульовані відносини. Економіка й право настільки тісно переплелися в цьому методі, що їх поділ на два окремих методи викличе або потребу в нових інститутах митного права, або потребу в новому методі.

Імперативний метод у митному праві хоч і основний, але не єдиний. Як додатковий метод використовується диспозитивний метод. Диспозитивний метод дозволяє митному праву здійснювати більш повне регулювання відносин. Сферою дії даного методу є відносини цивільно-правового характеру. Наявність цих двох методів у митному праві дозволяє йому перебудовуватися відповідно до завдань і цілей митної політики.

1.2. **Норми митного права й митні правовідносини**

Щоб дати найбільш повну характеристику митних правовідносин, виокремити їхні особливості, варто охарактеризувати чотири елементи, що становлять структуру будь-якого правового відношення. Це суб'єкти, об'єкти, суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників митних правовідносин.

Відповідно до визначення, даного О.М. Козиріним, митні правовідносини — це регульовані нормами митного законодавства суспільні відносини, що виникають у процесі або із приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон.

На думку А.Ф. Ноздрачева, митні правовідносини — це суспільні відносини, регулятором яких є винятково митне право і які безпосередньо пов'язані з митною діяльністю. Головною особливістю таких правовідносин є їх зв'язок з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон, їх оформленням і контролем, а також сплатою митних платежів.

На нашу думку, митні правовідносини доцільніше характеризувати як регульовані нормами митного права суспільні відносини, що виникають у процесі або із приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Оформлення й контроль за його здійсненням, а також сплата митних платежів безпосередньо пов'язані з митною політикою і є цілеспрямованою діяльністю держави з регулювання зовнішньоторговельного обміну (обсягу, структури й умов експорту й імпорту) через установлення відповідного митного режиму переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон.

Для митних правовідносин характерні такі основні ознаки:

— **нормативність**, що означає виникнення, зміну й припинення їх лише на основі норм права. Ця ознака ґрунтується на регулюванні митно-правових відносин відповідними нормативними актами, виданими компетентними державними органами;

— **вільний** і водночас **державно-владний, наказовий** характер, що означає їхній безпосередній зв'язок з відносинами власності, а саме: безпосереднє свідоме бажання, волевиявлення суб'єкта перемістити через митний кордон відповідні товари й транспортні засоби, а також наявність владних приписів, що містяться в нормативно-правових актах, виданих органами держави, що регламентують таке переміщення, зокрема щодо стягнення митних податків і зборів. Тут простежуються відносини щодо перерозподілу фінансових коштів від суб'єктів, які переміщують товари й транспортні засоби, у державні фонди. Крім того, влада держави дістає вияв у застосуванні посадовими особами митних органів заходів адміністративної відповідальності до правопорушників у разі здійснення ними проступків, передбачених МК;

— **взаємозв'язок суб'єктів митних правовідносин** за допомогою наділення їх суб'єктивними правами і юридичними обов'язками. Митні органи наділені активною правосуб'єктністю як органи виконавчої влади, чії державно-владні повноваження закріплені в нормативно-правових актах. Інші ж учасники митних правовідносин (юридичні й фізичні особи, що беруть участь у переміщенні товарів через митний кордон) наділені пасивною правосуб'єктністю і є суб'єктами підпорядкування владним приписам митних органів;

— **охорона від правопорушень** засобами державного примусу. Це дістає вияв у застосуванні до порушників норм митного законодавства й притягненні їх до адміністративної, цивільно-правової, кримінальної відповідальності.

Безпосередніми суб'єктами митних правовідносин є митні органи й суб'єкти транскордонного переміщення.

Об'єктами митних правовідносин відповідно є товари, які включають будь-яке рухоме майно, у тому числі валюту, валютні цінності, електричну, теплову, інші види енергії, предмети й транспортні товари, за винятком транспортних засобів, що використовуються для міжнародних перевезень пасажирів і товарів.

Як зазначалося вище, структуру будь-яких правовідносин, крім суб'єктів і об'єктів, становлять суб'єктивні права і юридичні обов'язки їхніх учасників, що визначають юридичний зміст правового відношення, а саме — міру дозволеного й належного, обумовленого нормами права. Його суб'єкти мають права й обов'язки, визначені відповідними статтями Митного кодексу, зокрема, повноваження митних органів зазначені в ст.53 цього Кодексу.

У загальному розумінні, згідно з виконуваними митними органами функціями, митні правовідносини поділяються на два

основних види: регулятивні й охоронні.

Перші пов'язані насамперед із правомірною поведінкою суб'єктів і ґрунтуються на нормах, що визначають права й обов'язки учасників митних правових відносин. Другі пов'язані із протиправними діями сторін і дістають вияв у застосуванні заходів відповідальності за порушення митних правил.

На думку О.М. Козиріна, митно-правові норми регулюють такі види відносин: відносини в сфері організації й діяльності системи митних органів; відносини щодо пропуску митними органами через кордон вантажів і транспортних засобів; відносини, пов'язані із пропуском через кордон майна фізичних осіб; відносини між митницями й одержувачами міжнародних поштових відправлень в органах зв'язку; правоохоронні відносини, що охоплюють діяльність митних органів з боротьби із порушеннями митних правил.

Класифікувати митні правовідносини можна в такий спосіб: відносини в сфері митної політики; відносини, пов'язані з переміщенням через кордон товарів і транспортних засобів; відносини, що характеризують статус митних режимів; відносини в сфері митно-тарифного регулювання; відносини в сфері стягнення митних платежів; відносини, пов'язані з митним оформленням; відносини в сфері митного контролю; відносини в сфері митної статистики й УКТ-ЗЕД; відносини, пов'язані з порушеннями митних правил і відповідальністю за них; відносини, що виникають у зв'язку з провадженням у справах про порушення митних правил; відносини у зв'язку з розглядом справ про порушення митних правил.

В окрему групу треба виділяти відносини, обумовлені участю в міжнародно-правовому співробітництві й регулюванні митної справи в рамках СНД, ВМО.

Аналіз поділу митних правовідносин за класифікуючими ознаками свідчить про їх різноманітність. Але в той же час митні відносини подібні тим, що охоплюють будь-які дії, пов'язані саме з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон.

Будучи комплексною галуззю права, митне право за своїм змістом безпосередньо пов'язане з іншими галузями права, тим самим визначаючи регулювання митних правовідносин нормами різних правових галузей: конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного, банківського, кримінального права й деяких інших.

1.3. Система та джерела митного права

Система митного права передбачає поділ юридичних норм

цієї галузі на головні частини, основні розділи, інститути й норми. Митне право поділяється на три частини: Загальну, Особливу та Спеціальну.

Загальна частина митного права включає митні правові норми, у яких виражені загальні положення, що стосуються правового регулювання всієї сукупності суспільних відносин у сфері митної справи. Положення норм Загальної частини застосовуються при реалізації всіх митно-правових норм, що утворюють галузь митного права.

До складу Загальної частини входять такі митно-правові інститути — сукупності митно-правових норм, що регулюють однорідні суспільні відносини в митній справі: які закріплюють цілі, принципи митної справи; регулюють правовий статус митних органів; регулюють державну службу в митних органах і визначають правовий статус посадових осіб митних органів; впорядковують митно-правовий статус осіб, які переміщують товари й транспортні засоби через митний кордон; визначають форми й методи митної діяльності, серед яких важлива роль належить митно-правовим нормам, що регламентують порядок прийняття актів у сфері митної справи й здійснення інших процесуальних і процедурних дій.

Особлива частина митного права містить у собі розташовані в певному порядку й логічній послідовності інститути митного права, зв'язок між якими об'єктивно обумовлений самою природою митної справи.

До складу Особливої частини входять митно-правові інститути, що поєднують групи митно-правових норм, які регулюють: переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів; митні режими; митні податки й збори; митний контроль; митне оформлення; ведення митної статистики й УКТЗЕД.

До Особливої частини митного права належать норми, що регламентують юрисдикційну діяльність митних органів. Ці норми регулюють провадження у справах про порушення митних правил і їхній розгляд.

Спеціальна частина митного права включає питання, присвячені міжнародному митному співробітництву митної служби.

Джерела митного права становлять єдину, цілісну систему, елементи (складові частини) якої перебувають у відносній субординації й ієрархічній підпорядкованості відповідно до логіки правового регулювання митної справи.

Під джерелами митного права маються на увазі правові акти органів державної влади, в яких устанавлюються норми митного права — загальні правила поведінки в митній сфері.

Джерелом митного права може бути не будь-який правовий акт, а лише той, який містить загальні правила щодо митної

справи та її елементи. Таким чином, джерело митного права має носити нормативний характер. Тому різні накази керівників митних органів про призначення на посаду, перерахування коштів, оголошення дисциплінарних стягнень, скасування незаконного акта органу нижчого рівня тощо не є джерелами митного права, оскільки вони не містять загальнообов'язкових правил поведінки. Акти з конкретних питань називаються індивідуальними. Індивідуальні правові акти виступають як юридичні факти й породжують, змінюють або припиняють конкретні правові відносини в митній сфері. Індивідуальний характер правових актів може діставати вияв в конкретності припису для певного суб'єкта, регулюванні конкретних відносин, однократності реалізації (застосування, виконання).

У митно-правових актах можуть міститися одночасно й нормативні приписи, й приписи оперативно-виконавчого або правоохоронного характеру.

Основними принципами побудови системи джерел митного права є їх конституційність і законність. Конституційність у цьому випадку передбачає сувору відповідність всіх джерел права основним принципам митного регулювання, закріпленим у Конституції України. Законність означає обов'язкову відповідність підзаконних актів приписам законів, на підставі й на розвиток яких приймалися дані підзаконні акти. У разі порушення цієї вимоги підзаконні акти у встановленому законом порядку визнаються недійсними.

Митне право, як і багато галузей права, опирається на конституційну основу й на саму Конституцію. У той же час митне право ґрунтується як на внутрішньому, так і на міжнародному законодавстві. Конституція становить собою платформу, міцну базу для розвитку законодавства, у тому числі й митного.

Джерела митного права можна класифікувати у відповідний спосіб.

Прямі закони — це нормативно-правові акти, дію яких спрямовано на регулювання відносин у сфері митної справи.

Змішані закони — це нормативно-правові акти, які містять у собі норми різної галузевої приналежності й регулюють відносини у двох або більше галузях права. Іноді ці закони становлять основу комплексного інституту права (валютне регулювання).

Основним джерелом митного права є Митний кодекс України, прийнятий в 2002 р. Він увібрав у себе багато правових норм, що належать до різних галузей права. Одночасно із цим у даному Кодексі вміщено такі норми, які завдяки специфічності предмета митного права не входять до жодної іншої галузі права.

Прямі закони регулюють суспільні відносини в одній з галу-

зей права. У сфері дії митного права — Митний кодекс України, закони України «Про Єдиний митний тариф», «Про Митний тариф України», «Про зовнішньоекономічну діяльність». Ці закони регулюють відносини в сфері митного права і їх також можна назвати прямими.

Митний кодекс України визначає правові, економічні й організаційні основи митної справи й спрямований на захист економічного суверенітету й економічної безпеки, забезпечення захисту прав громадян, суб'єктів господарювання й державних органів, а також дотримання ними обов'язків у сфері митної справи.

Змішані закони включають норми з різних галузей законодавства, регулюючи певний блок відносин. Відносити повністю даний блок до митного законодавства недоцільно, оскільки ці відносини набагато ширші тих, які врегульовані митним правом.

Окремі митно-правові норми можуть міститися й в інших законодавчих актах. Ці нормативно-правові акти мають відношення до митного права в тій частині, що необхідна для повного й всебічного регулювання відносин у сфері митної справи, вони неможливі доповнюють митне законодавство до певних меж.

Безпосередньо пов'язаний з митним правом Закон України від 3 квітня 1997 р. «Про податок на додану вартість», хоча за своєю суттю він є фінансово-правовим законом. Як відомо, митне право містить у собі ряд норм фінансового права, у тому числі й в сфері оподаткування.

Наступними за юридичною силою є підзаконні акти. Вони відіграють важливу роль у механізмі митно-правового регулювання. Їх підзаконність означає, що вони приймаються на виконання й в розвиток законів і мають відповідати їм. Організаційно-правовою гарантією є вимога реєстрації нормативних підзаконних актів у Міністерстві юстиції України, яке стежить за відповідністю відомчих норм, що стосуються прав громадян, приписам відповідних законів. У випадку виявлення розбіжностей між нормами закону й підзаконного акта Мін'юст України відмовляє в реєстрації доти, доки не буде враховано зауважень. Без одержання реєстраційного номера в Мін'юсті України підзаконний акт не набуває чинності.

За кількісними параметрами підзаконні акти — найбільш численний вид джерел митного права. Цьому сприяє велика кількість відсильних норм у текстах митних законів. Підвищення ролі підзаконних актів у системі джерел митного права пояснюється, крім того, наявністю в митному законодавстві численних «широких» формулювань.

Незважаючи на важливість законів для регулювання митної діяльності, вони об'єктивно не в змозі вирішити всі питання, що виникають у зв'язку з динамічним, мобільним характером

митної справи. Це пояснюється тривалістю процедури прийняття законів, у тому числі й у митній сфері. Митні закони, маючи фундаментальний характер, розраховані на тривалій термін дії. Вирішити завдання більш оперативного регулювання митних відносин, забезпечити можливості швидкого реагування на питання, що виникають повсякчас, покликане поточне нормативне регулювання митної справи. Найважливішу роль у ньому грають укази Президента України й постанови Кабінету Міністрів України.

Основним інструментом уніфікації митних правил є міжнародні договори й рекомендації спеціалізованих міжнародних організацій.

Міжнародно-правове співробітництво в митній сфері зачіпає, у першу чергу, процедуру огляду міжнародних поштових відправлень; уніфікацію митних правил у морських, залізничних, повітряних, автомобільному сполученнях і в змішаних перевезеннях; митне оформлення контейнерів; правовий статус осіб, що виїжджають за кордон на постійне місце проживання, митний режим несупроводжуваного багажу.

Міжнародно-правове співробітництво в митній сфері розвивається у двох основних напрямках: 1) співробітництво із країнами «далекого зарубіжжя»; 2) співробітництво в рамках міжнародних організацій. Розрізняють три категорії міжнародних договорів залежно від рівня договірних сторін: 1) міждержавні; 2) міжурядові; 3) договори міжвідомчого характеру.

Таким чином:

1. Митне право — це комплексна галузь права, що становить систему правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон, установами державою певного митного режиму, стягненням митних платежів, митним оформленням, митним контролем і іншими засобами проведення митної політики.

Особливість митного права полягає в тому, що, поширюючись на всю територію держави, воно, проте, практично реалізується лише в процесі або у зв'язку з перетином митного кордону або переміщенням через нього товарів і транспортних засобів. Поряд з перетинанням митного кордону одночасно відбувається перехід зі сфери митної служби однієї держави під юрисдикцію іншої. Таке безпосереднє зіткнення різних правопорядків зазвичай не спостерігається в інших галузях або підгалузях національного права.

Митне право є засобом державного регулювання митної справи на території України, оскільки правове регулювання є в принципі державним регулюванням.

Без митного права неможливе створення згладженого й нор-

мально функціонуючого митного механізму, в основі якого, за винятком права, лежить система виконавчої влади в особі митних органів.

2. Під предметом митного права розуміються суспільні відносини, які ним регламентуються, закріплюються й охороняються.

Предмет митного права — це коло однорідних суспільних відносин, пов'язаних з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон, установленням митного режиму, стягненням митних платежів, митним оформленням, митним контролем і іншими заходами проведення митної політики.

Предмет митного права становлять відносини економіко-правового характеру, де однією зі сторін завжди виступає держава, яка здійснює регулювання митних відносин і охорону правового порядку в цій сфері.

З правової точки зору — це коло однорідних відносин, урегульованих митним правом, які тісно пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю й спрямовані на захист вітчизняної економіки й економічного суверенітету. Таким чином, митне право має власний предмет вивчення.

3. Метод митного права — загальноправовий, який дозволяє більш повно й об'єктивно регулювати широке коло суспільних відносин. Багато основних галузей права регулюють відносини за допомогою подібних прийомів, засобів і способів, підкреслюючи тим самим існування єдиного правового методу.

Специфіку комплексної галузі митного права наочно характеризує митно-тарифний метод. До певної міри можна говорити про адміністративний характер митно-тарифних заходів, якщо виходити з вузького кола організаційно-правових проблем, пов'язаних з їхнім безпосереднім застосуванням. Економічний характер митно-тарифних заходів впливає, насамперед, із закладеного в основу їхнього застосування способу впливу на зовнішньоторговельний обіг через вплив на ціни товарів, що перебувають у ньому. У ході застосування митно-тарифного механізму вирішуються такі основні завдання: його регулятивна, торгово-політична та фіскальна функції.

У митно-тарифному методі поєднуються правовий та економічний методи одночасно. Вплив цих двох категорій одна на одну не дозволяє чітко окреслити межі між ними. Саме в цій концепції можливе найбільш повне регулювання. Безсумнівно, що правова частина методу має адміністративну природу, але жоден метод не має більшого поєднання економіки, права, політики.

Як додаткові методи використовуються імперативний і диспозитивний методи. Наявність їх у митному праві дозволяє пе-

ребудуватися згідно із завданнями й цілями митної політики.

Для митного права характерні певні принципи: міжнародно-правові й міжнаціональні принципи, взаємодія яких дозволяє найбільш повно здійснювати регулювання економічних відносин. Крім того, принципи митного права:

1) дозволяють зрозуміти основу митного права, встановити, що є елементом митної справи;

2) відповідають за своїм змістом структурі співвідношення міжнародного й національного права в сфері митної справи;

3) дозволяють з'ясувати інтереси держави і громадян у сфері митної справи;

4) є вихідним первісним компонентом правореалізації, оскільки є відправними засадами правового регулювання.

Митне право має ряд специфічних принципів, властивих тільки йому (принцип недискримінації товарів, принцип найбільшого сприяння, принцип юридичної рівності, принцип міжнародно-правового співробітництва, принцип охорони державної й суспільної безпеки, принцип захисту економічних інтересів, принцип єдності митної території, принцип правового регулювання митних режимів, принцип єдності ставок мита тощо). Наявність цих принципів свідчить про самостійність системи митного права як комплексної галузі права.

4. Митне право спирається на досить широке коло законів і підзаконних актів. До джерел митного права входять і міжнародні договори, угоди, конвенції тощо, а також власне законодавство: Конституція, закони й підзаконні акти.

Митне законодавство стрімко розвивається, охоплюючи все ширше коло відносин. До джерел входять так звані суміжні нормативні акти з інших галузей права, що підкреслює комплексність предмета митного права.

Митне право, спираючись на досить широку законодавчу базу, здатне регулювати відносини, що входять до його сфери, із застосуванням норм, що регулюють інші галузі права.

5. Наука митного права покликана не тільки досліджувати відповідні норми законодавства, а й вивчати регульовані ними суспільні відносини.

Митні правовідносини доцільніше характеризувати як регульовані нормами митного права суспільні відносини, що виникають у процесі або з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Оформлення й контроль за його здійсненням, а також сплата митних платежів безпосередньо пов'язані з митною політикою, є цілеспрямованою діяльністю держави з регулювання зовнішньоторговельного обміну (обсягу, структури й умов експорту й імпорту) через встановлення відповідного митного режиму переміщення товарів і

транспортних засобів через митний кордон.

Відносини, що виникають у сфері дії митного права, дуже різноманітні. Їх можна поділити на дві групи: регулятивні й охоронні. Регулятивні відносини пов'язані із правомірним поведінням суб'єктів і ґрунтуються на нормах, що визначають права та обов'язки учасників митних відносин. Охоронні пов'язані із протиправними діями і дістають вияв у притягненні до адміністративної відповідальності за порушення митних праєвил.

Контрольні питання:

1. Місце митної справи в процесі реалізації митної політики держави.
2. Митне право як наука, галузь законодавства, навчальна дисципліна.
3. Митне право — це інститут, підгалузь адміністративного права чи самостійна або комплексна галузь права?
4. Предмет, метод, джерела митного права.
5. Як співвідносяться митна справа та митне право?
6. Наведіть порядок опублікування митно-правових актів, подання їх текстів. Роль інформування в митній справі.
7. Класифікуйте норми митного права.
8. Дія митно-правових норм у часі, просторі, за колом осіб.

Глава 2

Митні органи України як суб'єкти митного права

2.1. Поняття та правовий статус митних органів України

Як переконає історичний досвід багатьох розвинутих країн, наявність національної системи митної служби є невід'ємною ознакою суверенітету держави, одним з найвагоміших факторів її політичної та, насамперед, економічної незалежності, обов'язковим чинником існування цілісного самодостатнього державно-територіального утворення. У розв'язанні низки конкретних завдань система митної служби є суттєвим фактором підтримки рівноваги і створення в країні найсприятливіших умов для розвитку власної економіки, вагомим чинником структурних ринкових перетворень, важелем впливу на стан соціального благополуччя суспільства. Для України, як і для будь-якої суверенної держави, питання формування та безпосередньої реалізації митної політики, функціонування системи митної служби, ефективного та дієвого митно-правового регулювання на власній території завжди було й буде досить актуальним та вагомим.

Митна служба України — це єдина загальнодержавна система, яка складається з митних органів та спеціалізованих митних установ та організацій. З огляду на те, що саме на митні органи покладається обов'язок реалізації митної політики, розглянемо їх правовий статус більш детально.

Митні органи України — це державні органи, основним призначенням діяльності яких є сприяння реалізації громадянами та суб'єктами господарювання свого права на переміщення товарів, предметів і транспортних засобів через митний кордон, організація та здійснення контролю за дотриманням ними (громадянами та суб'єктами господарювання) правил переміщення товарів, предметів і транспортних засобів та використання в межах своїх повноважень інших інструментів реалізації митної політики. Відповідно до ст. 12 МК до системи митних органів належить спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи (далі — центральний апарат Держмитслужби України), регіональні митниці та митниці. Схема організації та взаємодії центральних органів виконавчої влади, затверджена Указом Президента України від 15 грудня 1999 р. № 1573/99 «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади», встановлює, що митні органи належать до кола органів виконавчої влади. Будучи окремою підсистемою в межах єдиної системи органів виконавчої влади, митні органи

посідають в ній своєрідне місце, що підтверджено їх спеціальним статусом. Водночас вони є елементом апарату державного управління.

Особливість місця митних органів у системі органів виконавчої влади визначається, насамперед, метою створення, функціонування та характером виконуваних завдань і функцій. Саме це й обумовлює специфіку виконавчої діяльності митних органів, аналогів якої в державі немає.

Виходячи з усвідомлення виконавчої влади як діяльності, що полягає у забезпеченні реального втілення в життя законів та інших нормативних актів держави, практичному застосуванні всіх важелів державного регулювання та управління важливими процесами суспільного розвитку, а також із загальновідомого визначення органу виконавчої влади (організаційно самостійного елементу державного апарату (механізму держави), який наділений чітко окресленим обсягом повноважень (компетенцією) відповідно до покладених на нього завдань та функцій, складається зі структурних підрозділів і посад, що обіймають державні службовці, і належить згідно з Конституцією і законами України до системи органів виконавчої влади¹, ми можемо констатувати, що митні органи здійснюють діяльність, яка має управлінський, організуючий, виконавський, контрольний, розпорядчий та правоохоронний характер. Ця універсальна та водночас специфічна діяльність здійснюється у чітко визначеній сфері — сфері митно-правового регулювання суспільних відносин. Митні органи наділені різноманітними управлінськими та організаційними функціями, що сприяють вирішенню поставлених перед ними завдань та досягненню певних цілей у цій сфері.

Виконавча діяльність митних органів полягає у повсякденній практичній організації та здійсненні митної діяльності й інших засобів реалізації митної політики. Митні органи, що перебувають на різних організаційно-правових рівнях, підпорядковуються вищестоящому державному органу і разом з тим мають право самостійно здійснювати розпорядчі повноваження, приймати рішення, обов'язкові до виконання підпорядкованими митними органами, суб'єктами господарювання й громадянами, та контролювати їх виконання. У цілому ж митні органи наділені широким колом повноважень щодо самостійного здійснення правотворчої та правозастосовної діяльності. У результаті такої діяльності вирішуються та реалізуються загальнодержавні завдання і функції.

---

¹ Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2-х т. / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). — К., 2004. — Т. 1. Загальна частина. — С. 208.

Митні органи як частина державного апарату наділені комплексом державно-владних повноважень, що реалізуються в спеціальних правових формах, специфіка яких полягає у тому, що вони регламентуються нормами кількох галузей права: адміністративного, фінансового та митного. За своїм змістом реалізація цих повноважень передбачає здійснення митними органами організаційної, управлінської діяльності, яка відбувається в основному в правових формах: правотворчій та правозастосовній, а також у власне організаційних: наприклад, проведенні митними органами консультування зацікавлених осіб з питань переміщення через митний кордон окремих груп товарів. Усі форми діяльності тісно взаємопов'язані та в сукупності становлять єдине ціле. При цьому треба звернути увагу на те, що це вимагає від митних органів застосування сукупності різноманітних правових засобів, які за своїм характером можуть бути визнані адміністративно-правовими засобами.

За допомогою адміністративно-правових засобів, визначених законодавством, митні органи забезпечують порядок переміщення через митний кордон України товарів, предметів і транспортних засобів, здійснюють митне регулювання, пов'язане із встановленням та справлянням податків і зборів, процедурую митного контролю та оформлення, боротьбу з порушенням митних правил, що становить основні напрями їх діяльності, крім того, вони виконують інші дії, спрямовані на реалізацію митної політики, наприклад боротьбу з контрабандою чи здійснення верифікації сертифікатів походження товарів. У загальній теорії адміністративного права діяльність, що здійснюється за допомогою адміністративно-правових заходів, традиційно визнається адміністративною діяльністю¹. Таким чином, митні органи в процесі реалізації своїх завдань та функцій здійснюють діяльність, яку слід розглядати як адміністративну.

У чинному МК митні органи — це спеціально уповноважені органи виконавчої влади в галузі митної справи, на які відповідно до Кодексу та інших законів покладено безпосереднє здійснення митної справи (ст. 1). Законодавець чітко акцентує увагу на належності митних органів до системи органів виконавчої влади, наявності у них спеціальних повноважень та їх функціональному призначенні.

Зважаючи на неадекватність поняття «митна справа», яке використовує законодавець у чинному митному законодавстві, та з огляду на зміст поняття «митна політика», вважаємо недоцільним пов'язувати діяльність митних органів тільки з поряд-

---

¹ Адміністративна діяльність: Навч. посібник / За заг. ред. доц. О.І. Остапенка. — Львів, 2002. — С. 5.

ком переміщення через митний кордон України, митним регулюванням, пов'язаним з встановленням та справлянням податків і зборів, процедурами митного контролю та митного оформлення, боротьбою з контрабандою та порушеннями митних правил (митною справою, відповідно до ч. 1 ст. 3 МК). Митні органи здійснюють діяльність, яка за змістом виходить за межі митної справи, а тому й повинна пов'язуватись із ширшим поняттям, яким і буде поняття митної політики.

Зважаючи на особливості, пов'язані із здійснюваною митними органами діяльністю, можна сформулювати поняття митного органу як окремого різновиду органу виконавчої влади: **митні органи** — це органи виконавчої влади, які в межах своїх владних повноважень відповідно до покладених на них завдань та функцій здійснюють безпосередню реалізацію митної політики держави.

На даний момент структура митних органів є тривірневою: центральний апарат Держмитслужби України — регіональні митниці — митниці. Наявність саме таких організаційно-правових рівнів митних органів передбачена чинним МК.

Організація та діяльність системи митних органів здійснюється відповідно до системи організаційних принципів, що включає в себе дві групи: принципи побудови системи митних органів та принципи їх діяльності. До першої групи належать такі принципи: єдності системи митних органів, територіальний, лінійності та функціональності. До другої групи організаційних принципів включено такі: раціонального розподілу повноважень, поєднання єдиноначальності (одноособовості) та колегіальності, доцільності, оперативності та відповідальності митних органів за прийняті рішення.

Очолює усю систему митних органів, спрямовує, координує та контролює діяльність митних органів щодо виконання законодавства України з питань митної справи **центральний апарат Держмитслужби України**, який здійснює безпосереднє керівництво системою митних органів, спеціалізованих митних установ і організацій. Як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом він забезпечує реалізацію державної політики в галузі митної справи.

Правовий статус центрального апарату Держмитслужби України, його завдання, повноваження, структура визначаються МК, Положенням про Державну митну службу України, затвердженим Указом Президента України від 24 серпня 2000 р. № 1022/2000, та іншими нормативними актами.

Відповідно до Положення про Державну митну службу України основними завданнями центрального апарату Держмитслужби України є:

- забезпечення реалізації державної політики у сфері митної справи;
- захист економічних інтересів України;
- контроль за додержанням законодавства України про митну справу;
- використання засобів митно-тарифного та позатарифного регулювання при переміщенні через митний кордон України товарів та інших предметів;
- удосконалення митного контролю, митного оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України;
- здійснення спільно з іншими державними органами комплексного контролю за валютними операціями;
- здійснення разом з іншими уповноваженими центральними органами виконавчої влади заходів щодо захисту інтересів споживачів товарів і додержання учасниками зовнішньоекономічних зв'язків державних інтересів на зовнішньому ринку;
- боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил;
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері митної справи.

Держмитслужбу України очолює Голова, якого призначає на посаду та звільняє з посади Президент України в установленому законодавством порядку.

Голова здійснює керівництво Держмитслужбою України, розподіляє обов'язки між своїми заступниками, визначає ступінь відповідальності заступників та керівників структурних підрозділів Держмитслужби України. Він призначає на посади та звільняє з посад працівників центрального апарату Держмитслужби України, керівників регіональних митниць та їх структурних підрозділів та митниць.

Голова служби в межах своїх повноважень на основі та на виконання актів законодавства видає накази та розпорядження, організовує та контролює їх виконання. Він несе персональну відповідальність перед Президентом України і Кабінетом Міністрів за виконання покладених на митну службу України завдань і виконання ним своїх функцій.

Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції Держмитслужби України, обговорення найважливіших напрямів її діяльності в Держмитслужбі України утворюється колегія. Рішення колегії втілюються в життя наказами Держмитслужби України.

Організаційна структура центрального апарату Держмитслужби України представлена підрозділами, що мають назви департаментів, управлінь, відділів та секторів. Відповідно до завдань та функцій центрального апарату Держмитслужби України

визначаються основні структурні підрозділи та підрозділи, що забезпечують їх діяльність.

Департаменти та управління сформовані за функціональним принципом, діяльність яких зосереджена на виконанні однієї чи кількох функцій, реалізація яких покладена на Держмитслужбу України.

Центральний апарат Держмитслужби України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного герба України та своїм найменуванням, відповідні печатки та штампи, самостійний баланс, рахунки (в тому числі й валютні) в органах Державного казначейства України.

Регіональні митниці входять до єдиної системи митних органів, які на території закріплених за ними регіонів у межах своєї компетенції здійснюють митну справу та забезпечують комплексний контроль за додержанням митного законодавства. В безпосередньому підпорядкуванні регіональної митниці знаходяться усі розташовані на підпорядкованій їй території митниці та спеціалізовані митні установи та організації, за винятком тих, які безпосередньо підпорядковані центральному апарату Держмитслужби України.

Потреба у створенні регіональних митниць як проміжних ланок в системі управління системою митних органів викликана, в першу чергу, значними розмірами митної території України. Безпосереднє керівництво діяльністю митниць з одного центру при такій території, як показав досвід, є малоефективним. У зв'язку з цим вся митна територія України поділена на митні регіони, в межах яких регіональні митниці здійснюють діяльність щодо оперативного керівництва і координації діяльності підпорядкованих їм митниць.

Серед основних завдань, вирішення яких покладається на митні органи, можна виокремити такі:

— безпосереднє здійснення митної справи, контроль за додержанням підпорядкованими митницями, спеціалізованими митними установами й організаціями, а також іншими юридичними особами та громадянами вимог законодавства України з питань митної справи, у частині, що стосується здійснення митної справи в регіоні;

— захист економічних інтересів України;

— застосування відповідно до закону заходів тарифного й нетарифного регулювання при переміщенні товарів, предметів і транспортних засобів через митний кордон України;

— здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, предметів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, удосконалення форм і методів здійснення митного контролю й митного оформлення;

— контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;

— створення в зоні своєї діяльності сприятливих умов для прискорення товарообігу та збільшення обсягів пасажиропотоку через митний кордон України;

— боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил;

— своєчасне й повне перерахування податків, зборів та інших платежів, справляння яких відповідно до законодавства України покладено на митні органи, на рахунки відповідних бюджетів згідно з чинним порядком розрахунків з урахуванням положень закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Створення, реорганізацію та ліквідацію регіональних митниць здійснює центральний апарат Держмитслужби України. Їх кількість постійно змінюється. На сьогодні митна територія України поділена на п'ять регіонів і виходячи з цього будується і формується система регіональних митниць.

Водночас варто зазначити, що на сьогоднішній момент статус регіональних митниць мають деякі департаменти Держмитслужби України, наприклад, Департамент аналізу ризиків та аудиту і спеціалізованих митних установ (Центральне митне управління лабораторних досліджень), що, на нашу думку, суперечить нормам чинного законодавства.

Типова організаційна структура та гранична штатна чисельність регіональних митниць затверджується Головою Держмитслужби України.

Митниця є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади в галузі митної справи, який безпосередньо забезпечує дотримання законодавства України з питань митної справи, справляння податків і зборів та виконання інших завдань, покладених на митну службу України. Митниці входять до єдиної системи митних органів і здійснюють свою діяльність під загальним керівництвом центрального апарату Держмитслужби України та безпосереднім керівництвом регіональних митниць, в зоні діяльності яких знаходяться. В окремих випадках митниці підпорядковуються безпосередньо центральному апарату Держмитслужби України.

Митниці та їх підрозділи (митні пости) створюються, як правило, за територіальним принципом і здійснюють свою діяльність в межах території, що визначається центральним апаратом Держмитслужби України. Територіальне розміщення митниць пов'язано або зі значними за обсягами пасажиро- чи вантажопотоками (наприклад, Бориспільська, Бердянська митниці), або з концентрацією суб'єктів ЗЕД усередині країни (наприклад, Маріупольська митниця), або близькістю до митного кордону (наприклад, Чопська митниця), або з особливис-

ттю митного контролю та митного оформлення окремих категорій товарів (наприклад, Магістральна митниця).

Поділ митниці на прикордонні, внутрішні та спеціалізовані відповідає світовій практиці, сприяє прискоренню пасажиро- та вантажопотоків через митний кордон держави і дозволяє зробити митний контроль більш дієвим та ефективним.

Завдання митниць визначаються в МК, в підзаконних нормативних актах та примірних положеннях про митницю. Перелік основних завдань митниць в цілому збігається із завданнями, виконання яких покладається на регіональні митниці.

Структура, гранична чисельність, штатний розклад та кошторис митниці погоджуються керівником відповідної регіональної митниці й затверджуються Головою Держмитслужби України.

2.2. Мета і завдання діяльності митних органів, їх функції

Митні органи, беручи участь у формуванні митної політики держави та безпосередньо її реалізуючи, здійснюють різносторонню діяльність, якій властиві певні особливості. Безумовно, діяльність митних органів — це державно-владна діяльність, яка спрямована на реалізацію функцій держави у сфері митно-правового регулювання суспільних відносин. Але які фактори та умови визначають зміст, напрями та характер діяльності митних органів? Що ж визначає специфіку функціонування системи митних органів порівняно з діяльністю інших державних органів? Відповіді на ці питання допоможуть з'ясувати роль та соціальне призначення такої державної інституції, як система митних органів.

Діяльність митних органів України як органів виконавчої влади обумовлена множинністю та різноспрямованістю мети, з якою вона здійснюється. Мета діяльності розкриває її головні сутнісні та якісні характеристики з огляду на її кінцевий результат. Адже саме потреба, яка трансформується у бажання отримати результат, і визначає мету діяльності, в тому числі й мету діяльності митних органів.

З огляду на відсутність у науковій літературі єдиного підходу до тлумачення поняття «мета», найбільш прийнятним вважаємо його визначення, що міститься у посібнику «Державне управління в Україні» за загальною редакцією В.Б. Авер'янова, відповідно до якого мета діяльності управлінського апарату — це свідомі (мислені) уявлення про напрями та очікувані наслідки такої діяльності¹. Часткове заперечення викликає лише позиція авторів стосовно ототожнення понять «мета» і «завдання»,

---

¹ Державне управління в Україні: Навч. посібник / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. — К., 1999. — С. 71.

що впливає із твердження про те, що відмінність між зазначеними однопорядковими категоріями вбачається головним чином у ступені узагальненості відтворення в них напрямів та наслідків: у цілях відтворюються більш довготривалі та значущі, ніж у завданнях, характеристики діяльності. Проте, вважаємо, саме відмінність у ступені узагальнення очікуваних результатів і дозволяє нам стверджувати, що послідовна реалізація заздалегідь чітко визначених та запланованих обсягів робіт (завдань) передбачає досягнення поставленої мети.

У своїй роботі дотримуємося такої позиції, що мета будь-якої діяльності, в тому числі й діяльності митних органів, обов'язково моделює майбутнє і передбачає настання тільки бажаного, належного результату.

Головна мета діяльності митних органів, як і будь-яких органів виконавчої влади — це найбільш повне та адекватне задоволення всіх суспільно значущих потреб громадськості так званого «публічного» характеру через усебічне забезпечення пріоритету прав та законних інтересів людини, у нашому випадку — в сфері митно-правового регулювання суспільних відносин. Крім того, система митних органів покликана виконувати ряд специфічних цілей, пов'язаних з участю у формуванні державної митної політики та її безпосередньою реалізацією. До таких **специфічних цілей** належить: точне та неухильне виконання вимог митного законодавства; забезпечення реалізації прав та законних інтересів громадян та суб'єктів ЗЕД, пов'язаних з переміщенням через митний кордон товарів, предметів і транспортних засобів; раціональна й ефективна робота об'єктів, що знаходяться під їх управлінським впливом; створення оптимальних умов для їх власної організації та функціонування тощо.

Неоднорідність та різноманітність керованого середовища обумовлює існування численних класифікацій цілей. Так, розрізняють об'єктивну та суб'єктивну мету, загальну і спеціальну, ближню та віддалену. Саме складний характер потреб суспільного середовища зумовлює існування «дерева цілей», яке можна побудувати шляхом диференціації цілей. Зважаючи на це, на нашу думку, найбільше значення для дослідження ієрархії мети діяльності митних органів має класифікація мети діяльності, здійснена з урахуванням джерела виникнення та змісту¹. Ця класифікація мети структурована за низхідною (від більш складної до менш складної і в той же час похідної) та в логічній послідовності (коли попередня детермінує наступну). Відповідно до цього розрізняють такі різновиди мети:

---

¹ Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: Курс лекций. — М., 2004. — С. 167—168.

— *суспільно-політичну*, що охоплює комплексний, цілісний, збалансований і якісний розвиток суспільства;

— *соціальну*, що відображає вплив суспільно-політичної мети на соціальну структуру суспільства, взаємовідносини її елементів, стан і рівень соціального життя людей;

— *економічну*, що характеризує і затверджує систему економічних відносин, які забезпечують матеріальне підґрунтя реалізації суспільно-політичних та соціальних цілей;

— *виробничу*, що полягає у створенні та підтримці активності тих керованих об'єктів, які відповідають вищезгаданім цілям і сприяють їх здійсненню;

— *організаційну*, спрямовану на вирішення організаційних проблем у суб'єкті та об'єкті управлінського впливу, побудову відповідних функціональних та організаційних структур;

— *діяльнісно-праксеологічну*, що передбачає розподіл і регулювання діяльності між окремими підрозділами та посадами;

— *інформаційну*, що веде до забезпечення певної мети необхідною, достовірною та адекватною інформацією;

— *роз'яснювальну*, що вимагає опрацювання знань, мотивів та стимулів, які сприятимуть практичному здійсненню комплексу мети діяльності.

Погоджуємося з позицією науковців, які наголошують на умовності даної ієрархії цілей діяльності, але вважаємо, що вона може бути також використана і під час аналізу та оцінки діяльності системи митних органів з точки зору того, що вони дають суспільству і на досягнення якої суспільно корисної мети спрямована їх діяльність.

Під **завданням діяльності митних органів** слід мати на увазі поняття, яке відображає потреби митних органів у здійсненні конкретно визначених дій, спрямованих на досягнення мети адміністративної діяльності. Фактично завдання конкретизують загальні цілі, локалізуючись у процесі розподілу між елементами системи митних органів.

Таким чином, поняття «мета діяльності митних органів» ширше від поняття «завдання діяльності». Саме мета обумовлює існування комплексу завдань, розв'язання яких і дозволяє досягти сформульованої мети.

Митні органи в процесі здійснення своєї діяльності виконують ряд завдань економічного, регулятивного, контрольного та правоохоронного характеру. Виконання цих завдань прямо пов'язано з призначенням митних органів: участю у формуванні митної політики держави та її безпосередньою реалізацією.

З'ясовуючи питання, які ж конкретно завдання виконують або повинні виконувати митні органи, стикаємося з певною проблемою, яка на сьогоднішній день не розв'язана ні на теоре-

тичному рівні, ні в практичній площині. Аналіз наукової літератури не дає достатніх підстав чітко визначити, які ж завдання стоять перед митними органами. Одним з найслабших місць в організації та діяльності митних органів є невизначеність, а інколи й розпливчастість юридичного закріплення їх завдань. Ця неоднозначність, у свою чергу, породжує проблему, пов'язану з визначенням функцій, встановленням повноважень митних органів, функціонуванням механізму їх взаємодії між собою та з іншими суб'єктами митно-правового регулювання суспільних відносин. Спостерігаємо дублювання функцій, перекладання відповідальності — з одного боку, «випадіння» актуальних проблем зі сфери діяльності митних органів — з іншого. Наприклад, у ст. 11 МК зазначається, що, реалізуючи митну політику України, митні органи виконують основні завдання, яких законодавець нараховує аж 14. Розглянувши завдання, реалізація яких покладається на митні органи, можемо дійти висновку, що вони мають різний ступінь узагальнення, наприклад: п. 1 — «виконання та контроль за додержанням законодавства України з питань митної справи» охоплює у своєму змісті п. 6 — «здійснення митного контролю та митного оформлення товарів та транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України», те саме ми спостерігаємо, порівнюючи і п. 2 — «захист економічних інтересів України» та п. 8 — «здійснення заходів щодо захисту інтересів споживачів товарів і додержання учасниками зовнішньоекономічних зв'язків державних інтересів на зовнішньому ринку». Більше того, можна виявити, що одні з них є досить абстрактними і допускають розширене тлумачення, наприклад п. 11 — «розвиток сприятливих умов для прискорення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України». Інші ж, навпаки, вказують на конкретні й точні дії митних органів і не можуть бути розширені, наприклад, п. 13 — «ведення УКТЗЕД».

Ще більш заплутана ситуація виникає при аналізі тих статей МК та підзаконних актів, що визначають правовий статус центрального апарату Держмитслужби України, регіональних митниць та митниць.

Враховуючи це, вважаємо за доцільне сформулювати в МК у загальному вигляді лише ті основні завдання, які впливають з пріоритетних напрямів митної політики України та виконання яких обумовлено метою діяльності митних органів на сучасному етапі всією їх системою, а саме:

- захист національних інтересів та єдності митної території держави;
- участь у формуванні митної політики держави;
- дотримання митного законодавства України та контроль за його виконанням;

— організація та здійснення митних процедур, їх уніфікація й удосконалення з урахуванням пріоритетів розвитку вітчизняної економіки;

— сприяння реалізації права на переміщення товарів, предметів та транспортних засобів через митний кордон України;

— оптимізація діяльності митної служби України та розвиток митної інфраструктури;

— участь України в міжнародному співробітництві з питань митної діяльності.

Митним органам належить ключове місце в системі суб'єктів реалізації митної політики, оскільки саме їм належить провідна роль у механізмі державного управління митно-правовою сферою, адже саме митні органи здійснюють міжгалузеву координацію та функціональне регулювання відносин у сфері митно-правового регулювання. Це впливає, насамперед, з того, що митні органи:

— створені саме для безпосереднього здійснення митної діяльності, що є основним засобом втілення в життя митної політики;

— здійснюють діяльність, що характеризується чітко визначеною державною спрямованістю, цілями, завданнями, функціями та певним обсягом компетенції, які безумовно пов'язані з формуванням та реалізацією митної політики;

— за функціональним змістом владних повноважень забезпечують цілісність як системи митної служби, так і системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

— виконують свої основні завдання та функції шляхом здійснення повсякденної та оперативної владно-організуючої діяльності;

— реалізують свою діяльність, використовуючи специфічні форми і методи, що знайшли нормативне закріплення в окремому кодифікованому акті;

— характеризуються наявністю організаційної відокремленості від інших елементів апарату державного управління, про що свідчить їх організаційно-правова форма та внутрішня структура;

— поєднані стійкими зв'язками з усіма іншими суб'єктами формування митної політики та виступають посередником між ними й об'єктами державного впливу в сфері митно-правового регулювання суспільних відносин.

Аналіз чинного законодавства у сфері митної діяльності та зокрема правових актів, що визначають правовий статус митних органів, дав можливість визначити основні завдання, виконання яких здійснюється митними органами у процесі втілення в життя митної політики держави.

З метою ефективної реалізації митної політики митні органи здійснюють багатофункціональну діяльність, яка спрямована на таке:

— вирішення економічних завдань, що досягається через участь митних органів у захисті в межах своєї компетенції економічних інтересів держави, забезпечення нарахування та справляння у повному обсязі мита, інших податків і зборів з товарів, які переміщуються через митний кордон України, та своєчасного перерахування коштів, що надходять до Державного бюджету, запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, проведення аудиторських перевірок суб'єктів господарювання, здійснення заходів щодо захисту інтересів національного споживача і недопущення ввезення на територію України неякісних товарів або товарів, що не відповідають чинним в Україні вимогам і стандартам;

— регулювання митної діяльності, що досягається шляхом організації застосування та вдосконалення засобів митного регулювання з урахуванням пріоритетів розвитку економіки держави. До таких засобів належать: засоби митно-тарифного і позатарифного регулювання, прийняття рішень щодо класифікації та кодування товарів відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, видання та скасування у випадках, передбачених законодавством, відповідних дозвільних документів, здійснення верифікації сертифікатів походження товарів тощо. Вирішенню регулятивних завдань сприяє також забезпечення митними органами виконання зобов'язань, які випливають з міжнародних угод, укладених Україною, в частині, що стосується митної діяльності, створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, для прискорення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України, ведення митної статистики зовнішньої торгівлі, спеціальної митної статистики і налагодження міжнародного співробітництва у сфері митної діяльності;

— здійснення контролю за додержанням законодавства у сфері митної діяльності, що досягається шляхом здійснення контролю за дотриманням суб'єктами господарської діяльності та громадянами порядку переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України, митного контролю, митного оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України (у тому числі товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності) та удосконалення форм і методів їх здійснення, контролю за доставкою товарів та інших предметів, що перебувають під митним контролем, контролю за діяльністю митних брокерів, митних перевізників, митних ліцензійних складів, складів тимчасового зберігання та магазинів

безмитної торгівлі, здійснення комплексного контролю за валютними операціями, контролю за забезпеченням охорони державної таємниці, контролю за діяльністю підпорядкованих митних органів;

— вирішення правоохоронних завдань, що досягається шляхом здійснення запобіжних заходів, спрямованих на профілактику митних правопорушень (у тому числі недопущення незаконного вивезення за кордон цінностей, що становлять культурне або історичне надбання українського народу), виявлення та припинення фактів учинення митних правопорушень, здійснення провадження в справах про порушення митних правил, здійснення дізнання в справах про контрабанду та розгляду звернень суб'єктів господарювання і громадян з питань своєї діяльності. Також митні органи в межах своєї компетенції представляють інтереси держави в судах під час розгляду справ за позовами юридичних осіб та громадян.

Таким чином, можна стверджувати, що митні органи України виступають основним суб'єктом реалізації митної політики держави. Це прямо підтверджується нормативним закріпленням такого їх статусу. Вони виступають головним системоутворюючим елементом інституціонального механізму формування та реалізації митної політики держави. Інші ж суб'єкти інституціонального механізму в межах своїх повноважень лише сприяють митним органам у реалізації завдань та функцій.

Взаємозв'язок мети і завдань діяльності митних органів можна проілюструвати таким прикладом: для досягнення такої специфічної мети, як забезпечення реалізації прав та законних інтересів громадян і суб'єктів господарювання, пов'язаних з переміщенням товарів, предметів, транспортних засобів, митним органам потрібно розв'язати завдання, пов'язані з організацією та здійсненням митних процедур, їх уніфікацією і вдосконаленням з урахуванням пріоритетів розвитку вітчизняної економіки; сприянням реалізації права на переміщення товарів, предметів і транспортних засобів через митний кордон України. Досягнення даної спеціальної мети не тільки не виключає виконання митними органами інших завдань, а навпаки, передбачає їх активне вирішення.

Запропоновані завдання, здійснення яких покладається на всю систему митних органів, потрібно уточнити і деталізувати для спеціально уповноваженого органу виконавчої влади в галузі митної справи (центрального апарату Держмитслужби України), регіональної митниці та митниці шляхом їх законодавчого закріплення у відповідних статтях МК та підзаконних актах.

Таким чином, проаналізувавши норми чинного митного законодавства та практику його застосування, доходимо виснов-

ку, що саме мета і завдання діяльності є ключовими елементами, які обумовлюють зміст і спрямованість функціонування системи митних органів України, саме вони визначають напрями їх діяльності.

З'ясування правової характеристики функцій митних органів, їх класифікації має вагоме теоретичне та практичне значення, оскільки їх аналіз дозволяє глибше дослідити змістовну характеристику діяльності митних органів. Місце, що займають функції в системі діяльності митних органів, можна визначити за допомогою схеми: мета — завдання — функції. Ця схема пояснюється так: *мета* — це майбутній кінцевий результат, досягнення якого передбачає виконання більш конкретних та чітко визначених робіт — *завдань*, які можна реалізувати лише шляхом організації їх виконання в певних, чітко визначених напрямках — *функціях*.

Під **функціями митних органів** слід мати на увазі *специфічні, відносно самостійні та якісно однорідні складові діяльності митних органів, які характеризуються цільовою спрямованістю на досягнення мети і завдань, що стоять перед ними*.

Функції митних органів — це результат поділу змісту їх діяльності на відносно однорідні, взаємопов'язані напрями впливу. Вони є втіленням призначення цього різновиду органу виконавчої влади. Зважаючи на це, досить суттєвим є питання видів функцій митних органів, критеріїв їх розмежування, здатності до деталізації тощо.

З позиції теорії державного управління та науки адміністративного права вважаємо, що всі функції, здійснювані митними органами, залежно від змісту, характеру та обсягу впливу можна поділити на загальні та специфічні. У загальних функціях митних органів безпосередньо відбивається владно-організуюча сутність управління, вони відповідають найбільш загальній меті діяльності керівного суб'єкта. До таких функцій належать: прогнозування, планування, організація, розпорядництво, керування, регулювання, контроль, координація, облік та інформування. Специфічні функції митних органів віддзеркалюють особливий зміст окремих впливів, обумовлених специфікою правовідносин у сфері митної діяльності.

Деталізуючи функції митних органів залежно від їх значення, можна виокремити основні та допоміжні функції. **Основні функції митних органів** розкривають сутність управлінської діяльності митних органів та їх суспільне призначення, тобто це функції, для виконання яких, власне, й створена система митних органів. До основних функцій митних органів можна зарахувати:

— забезпечення участі у формуванні митної політики держави;

— опрацювання правового, економічного та організаційного механізму реалізації митної політики;

— здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, вдосконалення форм і методів їх здійснення;

— узагальнення практики застосування митного законодавства та розроблення пропозицій щодо його удосконалення;

— стягнення податків і зборів (обов'язкових платежів), справляння яких згідно із законодавством покладено на митні органи, контроль за їх своєчасним та повним перерахуванням до відповідних бюджетів;

— забезпечення дотримання порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України;

— створення сприятливих умов для прискорення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України;

— забезпечення дотримання встановлених законодавством України заборон та обмежень щодо товарів та інших предметів, які переміщуються через митний кордон України;

— сприяння захисту інтелектуальної власності учасників зовнішньоекономічних зв'язків, інших юридичних та фізичних осіб;

— здійснення боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, у тому числі забезпечення виконання заходів, спрямованих на недопущення незаконного вивезення за кордон цінностей, що становлять національне, культурне або історичне надбання українського народу;

— здійснення контролю за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;

— здійснення спільно з іншими уповноваженими органами державної влади заходів щодо захисту інтересів споживачів товарів і додержання учасниками зовнішньоекономічних зв'язків державних інтересів на зовнішньому ринку;

— здійснення ліцензійно-дозвільної діяльності;

— здійснення інформування та консультування з питань митного законодавства, забезпечення необхідною інформацією інших державних органів, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та громадян;

— ведення митної статистики;

— ведення УКТЗЕД;

— здійснення верифікації (встановлення достовірності) сертифікатів походження товарів з України;

— забезпечення виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань митної діяльності, укладених в установленому законом порядку;

— здійснення співробітництва з митними та іншими уповноваженими органами іноземних держав, міжнародними організаціями у сфері митної діяльності.

До **допоміжних функцій митних органів** належать усі види діяльності внутрішньоорганізаційного та фінансово-господарського характеру, а саме:

— здійснення кадрового забезпечення діяльності митних органів, у тому числі й підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів;

— здійснення фінансово-господарської діяльності;

— забезпечення правового та соціального захисту працівників митних органів;

— здійснення матеріально-технічного забезпечення;

— забезпечення розвитку митної інфраструктури тощо.

Зважаючи на здійснений аналіз юридичної літератури та норм чинного законодавства, можна зробити висновок, що всі вищезазначені функції митних органів рівнозначні, взаємопов'язані та взаємообумовлені, адже в сукупності вони становлять узагальнюючу характеристику призначення й направленості дій митних органів, спрямованих на досягнення об'єктивно обумовлених цілей та завдань у сфері митного регулювання суспільних відносин. Вони реалізуються безперервно, взаємодіючи між собою, становлять органічну єдність, закріплюються в правових актах, об'єктивно необхідні і внаслідок цього визначають структуру митних органів.

Безперечно, порівняння запропонованих вище функцій митних органів, зіставлення та виявлення їх спільних рис і властивостей дає можливість виокремити такі узагальнені функції митних органів: регулятивну, контрольну, економічну, фіскальну, охоронну і статистичну.

Перелік безпосередньо здійснюваних митними органами функцій невичерпний і може розширюватися залежно від соціально-економічної та політичної ситуації в державі.

2.3. Форми та методи діяльності митних органів

Митні органи як провідні суб'єкти реалізації митної політики держави уповноважені на виконання значної кількості завдань, належне здійснення яких пов'язується з використанням ефективних та дієвих засобів впливу як на громадян і суб'єктів господарювання, так і безпосередньо на працівників митної служби. Адже тільки за умови раціонального поєднання зовнішньої та внутрішньої діяльності митні органи будуть спроможні на високому рівні реалізувати своє призначення.

Діяльність митних органів, яка передбачає здійснення цілепрямованого впливу суб'єкта управління на його об'єкт, вті-

люється у відповідній формі з використанням специфічних методів. Зв'язок форми з методами діяльності є очевидним. Саме у відповідній формі метод діяльності митних органів реально виконує роль способу (засобу) управлінського впливу суб'єкта управління на об'єкт. Інакше кажучи, якби не було форми діяльності, методи втратили б будь-який сенс, адже управлінський вплив залишався б лише наміром, побажанням, але був би позбавлений формального змісту. Наприклад, як можна дозволити перемістити суб'єктові ЗЕД товари через митний кордон, застосувати санкції за порушення митних правил, відмовити в отриманні ліцензії на право здійснення митної брокерської діяльності (як приклади способів впливу на конкретних суб'єктів) без вчинення дій юридичного характеру, видання правових актів управління? Таким чином, ми бачимо, що метод діяльності обов'язково дістає свій вияв у формі діяльності.

У найзагальнішому вигляді під формою діяльності митних органів слід розуміти прояв об'єктивно відображених дій, які в сукупності становлять однорідну діяльність щодо виконання покладених на них завдань та функцій. Запропоноване визначення можна використовувати як робочий варіант, який у подальшому може бути уточнено та доповнено, адже й донині в адміністративно-правовій літературі питання щодо форм управлінської діяльності, до якої належить і діяльність митних органів, однозначно не вирішено.

Проте вже зараз можна виокремити найбільш важливі та значущі ознаки форми адміністративної діяльності, які:

- дозволяють практично реалізувати завдання та функції митних органів;
- є способом вираження сутності їх управлінської діяльності;
- виступають правовою конструкцією нормативного впорядкування діяльності митних органів;
- вказують, яким шляхом з боку митних органів здійснюється управлінський вплив на учасників митно-правових відносин;
- забезпечують безпосередню реалізацію повноважень митних органів;
- є практичним відображенням однорідної діяльності митних органів та їх посадових осіб;
- прямо чи опосередковано закріплюються в нормативно-правових актах, що визначають статус конкретного митного органу;
- є відносно самостійними та універсальними;
- створюють і забезпечують порядок управління в митно-правовій сфері, права громадян та суб'єктів господарювання;

— обираються з урахуванням конкретної управлінської ситуації, статусу об'єкта впливу, вимог ефективності та доцільності.

Аналіз юридичної літератури свідчить, що більшість учених правників до форм управлінської діяльності зараховує видання правових актів управління, укладення адміністративних договорів, учинення дій юридичного характеру, здійснення організаційних дій та вчинення матеріально-технічних операцій як способів зовнішнього вираження її змісту. Це твердження правильне, але лише частково, якщо мати на увазі тільки зовнішній вираз діяльності органів виконавчої влади. Разом з тим у науці вже неодноразово відзначалася багатозначність терміна «форма». Загальновизнаним є виокремлення зовнішньої та внутрішньої форми будь-якого явища.

З огляду на зазначене вище під **формою діяльності митних органів** можна мати на увазі об'єктивно відображену, відмінну за своїм набором структурних елементів і стадій діяльність митних органів щодо раціонального та ефективного виконання покладених на них завдань і функцій. Проте це поняття слід розглядати як складне утворення, елементами якого є внутрішні та зовнішні компоненти.

Для максимально повного та глибокого аналізу форм діяльності митних органів необхідно розв'язати проблему їх класифікації. У цій роботі для аналізу форм діяльності митних органів використані основні класифікації, що поширені в теорії права. Використовуючи як основний критерій класифікації форм діяльності митних органів характер наслідків цієї діяльності, серед різноманіття форм діяльності можемо виокремити правові (юридичні) та організаційні (фактичні) форми. Для кращого розуміння сутності такого поділу форм діяльності митних органів у ролі додаткового (уточнюючого) критерію пропонуємо використовувати також і ступінь їх правової регламентації.

Правова форма діяльності митних органів — це специфічна діяльність митних органів, їх посадових осіб, яка здійснюється у точній і неухильній відповідності до вимог норм МК та інших нормативних актів митного законодавства, результати якої спричиняють певні юридично значущі наслідки. Характерною рисою правової форми діяльності є те, що в ній найбільш яскраво знаходить свій прояв державно-владний, виконавчо-розпорядчий, підзаконний характер повноважень митних органів та їх посадових осіб.

Під організаційною формою діяльності треба мати на увазі діяльність митних органів, що не спричиняє настання юридичних наслідків.

Поділ форм діяльності митних органів на правові та органі-

заційні (фактичні) в жодному разі не означає будь-якого применшення, а тим більше заперечення організуючої ролі права в процесі унормування суспільних відносин. В цьому сенсі правові форми завжди є організаційними. Проте далеко не всі організаційні форми є правовими. До останніх належать лише ті, що обов'язково спричиняють настання юридичних наслідків. Однак розмежувати правову та організаційну (фактичну) форми діяльності митних органів іноді досить складно. Адже правові, як і організаційні (фактичні) форми діяльності, є формами єдиної за змістом діяльності митних органів. У процесі реалізації митними органами своїх функцій одні й ті самі їх дії та операції можуть спричиняти наслідки різного характеру, одні й ті самі правові акти можуть містити приписи різного роду. Усвідомлення такої ситуації дозволяє зробити висновок про те, що ці форми діяльності пов'язані між собою та взаємообумовлені одна одною, а їх поділ на правові та організаційні (фактичні) швидше за все умовний та створює теоретичне підґрунтя для вдосконалення форм діяльності.

З метою більш змістовного дослідження адміністративної діяльності митних органів вважаємо за доцільне здійснити подальшу класифікацію її правової та організаційної (фактичної) форми. Обравши як критерій відношення форм діяльності до чинної системи права, можемо виокремити дві основні форми діяльності митних органів: 1) правотворчу — діяльність, що вносить зміни до чинної системи норм митного права; 2) правозастосовну — діяльність щодо застосування чинних норм права, яка тим самим породжує, змінює чи припиняє конкретні митні правовідносини. Правозастосовна форма діяльності митних органів, в свою чергу, поділяється на окремі підвиди: регулятивну (оперативно-виконавчу), правоохоронну, контрольну, установчу та реєстраційно-дозвільну.

Запропонована класифікація виглядає дещо ускладнено, проте, на нашу думку, вона дозволяє не тільки перерахувати правові форми діяльності митних органів, а й показати особливе та спільне під час їх порівняння.

Під правотворчою діяльністю митних органів мається на увазі такий різновид їх правової діяльності, який пов'язаний з підготовкою, виданням та удосконаленням (змінюю чи скасуванням) нормативних актів. Правотворча діяльність митних органів полягає насамперед в опрацюванні, підготовці та прийнятті у встановленому порядку відомчих підзаконних нормативних актів, що регулюють відносини під час ввезення чи вивезення громадянами та суб'єктами господарювання об'єктів переміщення через митний кордон держави, а також відносини, пов'язані з організацією та функціонуванням системи митних

органів України. Ця діяльність спрямована як на первинне врегулювання суспільних відносин, що виникають в митній галузі, так і на санкціонування, юридичне оформлення вже існуючих суспільних відносин.

Усі митні органи наділені відповідними правотворчими повноваженнями, залежно від яких і визначаються межі дії та юридична сила нормативних актів, які вони приймають. Коло таких повноважень утворює правотворчу компетенцію, яка неоднакова. Її обсяг визначається з урахуванням місця, яке посідає той чи інший митний орган у системі митної служби України, його завдань та функцій.

***Правозастосовна діяльність** у загальному вигляді є владною, організуючою діяльністю митних органів та їх посадових осіб, що забезпечує трансформацію загальних правил поведінки й діяльності громадян і суб'єктів господарювання, яка міститься в правових актах, у площину їх конкретно-індивідуальних дій. У результаті її здійснення встановлюються конкретні суб'єктивні права і обов'язки учасників митно-правових відносин, що ґрунтуються на індивідуальних правових актах, прийнятих митними органами.*

Правозастосовна діяльність — це одна з найважливіших форм реалізації норм митного права, яка є специфічною державно-владною діяльністю митних органів та їх посадових осіб, що складається з форм, засобів, методів, за допомогою яких забезпечується безперервність процесу реалізації нормативно-правових приписів шляхом наділення одних учасників митно-правових відносин суб'єктивними правами та покладення на інших відповідних юридичних обов'язків чи шляхом розгляду (вирішення) питань щодо наслідків правових спорів і правопорушень і притягнення винних до відповідальності.

Роль правозастосовної діяльності є вельми різноманітною. Правозастосовну діяльність митних органів можна розглядати як: самостійну форму реалізації норм митного законодавства; державний спосіб впливу на суспільні відносини, за допомогою якого в їх систему вводяться індивідуальні, персоніфіковані правові приписи; спосіб організації здійснення юридичних норм, втілення в життя їх приписів; основну чи факультативну стадію правового регулювання; функцію митних органів; оперативний засіб самоорганізації системи митної служби; юридичну гарантію, умову нормального існування митно-правових відносин; важливий елемент юридичної практики; соціально-правову цінність, що спрямована на задоволення прав та законних інтересів громадян, суб'єктів господарювання, митних органів, держави в цілому; форму реалізації права, результатом якої є прийняття управлінського рішення; відображені в особливому

понятті суспільні за своєю природою відносини. Усі ці функціональні можливості правозастосовної діяльності взаємопов'язані та взаємозалежні одна від одної. Теоретична і практична потреба у їх виокремленні обумовлена тим, що в тій чи іншій ситуації акцент робиться на одному чи кількох найбільш важливих, з огляду на потреби, аспектах.

Регулятивна діяльність — це владна, оперативна діяльність митних органів, спрямована на реалізацію приписів норм митного законодавства шляхом створення, зміни чи припинення конкретних правовідносин, що ґрунтуються на цих нормах, з метою їх безпосередньої реалізації. У даному випадку застосовується диспозиція норми права, що має не заборонний, а дозвільний чи зобов'язальний характер. Це творча, організуюча робота, спрямована на реалізацію митними органами митної політики держави. Сама сутність митної політики держави, яка в цілому має позитивну регулюючу спрямованість, свідчить про те, що в межах правозастосовної діяльності ця форма реалізації є основою.

Головне призначення регулятивної діяльності митних органів: по-перше, створення сприятливих умов для безперешкодної реалізації громадянами і суб'єктами господарювання своїх прав, по-друге, забезпечення правовими гарантіями здійснення ними своїх прав та виконання обов'язків — якщо мова йде про регулювання суспільних відносин, пов'язаних з ввезенням чи вивезенням зацікавленими особами товарів, предметів і транспортних засобів через митний кордон держави та здійсненням підприємницької діяльності у сфері надання митних послуг. Якщо ж мова йде про сферу організації та функціонування системи митної служби, то призначення регулятивної діяльності полягає в оптимізації структури митних органів, удосконаленні методів діяльності, покращенні кадрової роботи, забезпеченні прозорості їх діяльності, підвищенні ефективності взаємодії з громадянами і суб'єктами господарювання. Тобто зміст регулятивної діяльності полягає в тому, щоб в конкретній життєвій ситуації встановити конкретних учасників відносин і відповідно до диспозиції застосовуваної норми надати учасникам даних відносин або суб'єктивні права, або юридичні обов'язки.

Ще одним підвидом правозастосовної адміністративної діяльності митних органів є діяльність, яка в юридичній літературі отримала назву правоохоронної. Про правоохоронний характер діяльності митних органів свідчить той факт, що певний її обсяг пов'язаний з охороною інтересів споживачів товарів і додержанням учасниками зовнішньоекономічних зв'язків державних інтересів на зовнішньому ринку, захистом права інтелектуальної власності учасників зовнішньоекономічних зв'язків, ін-

ших юридичних та фізичних осіб, здійснення контролю за переміщенням товарів, предметів і транспортних засобів через митний кордон держави, а також із відверненням, припиненням митних правопорушень та притягненням осіб, винних у їх вчиненні, до юридичної відповідальності.

Основний зміст правоохоронної діяльності митних органів полягає у забезпеченні митними органами захисту прав, свобод та законних інтересів громадян, суб'єктів господарювання і держави, боротьбі з митними правопорушеннями та контролі за додержанням законодавства України з митних питань.

Правоохоронна діяльність митних органів — це діяльність митних органів України, що здійснюється шляхом застосування заходів правового примусу відповідно до чинного законодавства, метою якого є охорона і захист прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, забезпечення безпеки, правопорядку та законності у сфері митної справи.

Правоохоронна діяльність здійснюється не будь-яким способом, а лише за допомогою використання примусових засобів. Саме необхідність використання державного примусу і обґрунтовує потребу в спеціальній діяльності із застосування права. Найчастіше вживаними заходами примусу запобіжного та припиняючого характеру, що застосовуються митними органами, є: різні форми митного контролю (перевірка документів і відомостей, митний огляд, огляд територій та приміщень тощо), призупинення дії ліцензії або її скасування, витребування документів, необхідних для провадження в справах про порушення митних правил, вилучення товарів, транспортних засобів і документів, митні обстеження та інші заходи, передбачені МК та іншими нормативно-правовими актами. До стягнень, що застосовуються митними органами, належать попередження і штраф. Крім того, як екстраординарні засоби адміністративного впливу посадові особи митних органів мають право на застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Самостійним підвидом правозастосовної діяльності митних органів є їх контрольна діяльність. Контрольна діяльність митних органів є особливою формою їх діяльності, адже здійснення контролю за додержанням законодавства України з питань митної справи — це одне з головних завдань, що покладаються на митні органи (п. 1 ч. 2 ст. 11 МК). Виконання цього завдання забезпечується митними органами перш за все через здійснення митного контролю за ввезенням чи вивезенням товарів, предметів і транспортних засобів через митний кордон держави. Крім того, слушно буде зауважити, що контрольна діяльність має місце і при реалізації інших функцій митних органів, наприклад таких, як забезпечення дотримання встановлених за-

конодавством заборон та обмежень щодо товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон; здійснення контролю за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон; боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил, у тому числі забезпечення виконання заходів, спрямованих на недопущення незаконного вивезення за кордон цінностей, що становлять національне, культурне або історичне надбання українського народу, тощо.

Контрольна діяльність митних органів полягає у спостереженні та перевірці відповідності виконання, використання і дотримання громадянами та суб'єктами господарювання нормативних приписів митного законодавства, які вказують на такі правові можливості цих об'єктів. У процесі здійснення контрольної діяльності митні органи: наглядають за фактичною реалізацією громадянами та суб'єктами ЗЕД своїх прав, пов'язаних з переміщенням товарів, предметів і транспортних засобів через митний кордон; запобігають можливим митним правопорушенням у цій сфері; визначають заходи, спрямовані на усунення умов, що ускладнюють реалізацію громадянами і суб'єктами господарювання своїх прав, та умов, що сприяють вчиненню правопорушень; у випадку виявлення факту митного правопорушення вживають заходів щодо його припинення.

Метою діяльності митних органів, пов'язаної з контролем, є, з одного боку, створення найбільш сприятливих умов для реалізації приписів норм митного законодавства в поведінці, діяльності громадян і суб'єктів господарювання, забезпеченні ефективності правового регулювання суспільних відносин у митній сфері, а з іншого — охорона і захист економічних інтересів держави, забезпечення законності та правопорядку в митно-правовій сфері.

Особливим підвидом правозастосовної діяльності є установка діяльності митних органів, за допомогою якої формуються, перетворюються чи ліквідуються митні органи, їх структурні підрозділи, окремі посади. Особливої актуальності дослідження цього різновиду діяльності митних органів набуло у зв'язку з тими черговими змінами в системі митної служби України, які відбуваються на сучасному етапі її функціонування. Постійний розвиток і зміна конкретних завдань та функцій митних органів потребують удосконалення їх системи, що, як правило, полягає у створенні нових органів чи структурних підрозділів і в реорганізації інших ланок системи.

Установча діяльність митних органів — це специфічна діяльність митних органів, що полягає у створенні, перетворенні в цілому системи чи окремих митних органів або їх структурних підрозділів, припиненні їх діяльності.

Метою здійснення митними органами установчої діяльності є вдосконалення та оптимізація системи митних органів, приведення її у відповідність до суспільних потреб та вимог міжнародних стандартів, а також забезпечення реалізації державної кадрової політики. У межах здійснення установчої діяльності з найбільшою ефективністю проходять організаційно-правові управлінські процеси, спрямовані на створення загальнонаціональної системи митних органів, яка була б здатна вирішувати найскладніші завдання в умовах ринкових відносин та євроінтеграції, що зараз відбувається за участю нашої держави.

Специфічним підвидом правозастосовної діяльності митних органів є їх **реєстраційно-дозвільна діяльність**, метою якої є легітимація дій громадян та суб'єктів господарювання у сфері митно-правового регулювання суспільних відносин. За своїм обсягом вона не є такою об'ємною як інші підвиди правозастосування і пов'язана із здійсненням митними органами реєстраційних дій та виданням дозволів та ліцензій.

Реєстраційно-дозвільна діяльність митних органів є одночасно формою впливу держави на економіку й одним із способів захисту людини, суспільства, держави від можливого негативного впливу з боку суб'єктів господарювання, тобто сприяє забезпеченню законності в митній сфері. Отже, головним завданням при здійсненні цього різновиду правозастосування є захист основних інтересів держави, її громадян шляхом встановлення та застосування умов і правил, спрямованих на забезпечення належних умов господарської діяльності, що підтримується можливістю застосування митними органами правових санкцій при порушенні зазначених умов і правил.

Державна реєстрація, здійснювана митними органами, спрямована на упорядкування митних правовідносин, пов'язаних з офіційним підтвердженням певних прав, якими наділений той чи інший учасник цих відносин. Прикладом реєстраційної діяльності митних органів є акредитація та облік суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, ведення Державного реєстру митних брокерів, встановлення вірогідності сертифікатів про походження товарів з України.

З метою набуття легітимності певними видами господарської діяльності в галузі митної справи митними органами здійснюється дозвільна діяльність. Дозвільна діяльність митних органів — це один із спеціальних видів діяльності, зміст якого полягає у видачі суб'єктам господарювання спеціальних дозволів (ліцензій) на право здійснення певного виду діяльності, наприклад, ліцензії на провадження посередницької діяльності митного перевізника, вчинення певного виду дій (видання дозволу на знищення або руйнування товарів тощо), здійснення

яких вимагає особливого порядку, і яке в силу властивих йому особливостей може завдати шкоди охоронюваному суспільним відносинам у сфері митно-правового регулювання суспільних відносин, а також у наступному контролі за відповідністю здійснення цієї діяльності встановленим правилами.

Ліцензування як один з основних проявів дозвільної діяльності митних органів становить процес наділення суб'єктів господарювання додатковими правомочностями у галузі митної справи. Єдиною юридичною формою підтвердження статусу ліцензіату є ліцензія — спеціальна санкція митного органу, що свідчить про наявність у суб'єкта господарювання спеціального права або повноважень (прав і обов'язків) на здійснення виду діяльності, що ліцензується.

Здійснюючи вплив на перебіг економічних процесів в митно-правовій сфері, митні органи безпосередньо втручаються в господарську діяльність, впливаючи тим самим і на формування механізму ринкової кон'юнктури. Реєстрація, ліцензування, надання дозволів, сертифікація — основні методи реалізації дозвільної діяльності в цій сфері. Незважаючи на очевидні відмінності цих процедур (державна реєстрація, ліцензування), їх реалізація спричиняє подібні правові наслідки для суб'єктів господарювання.

Одноставності думок щодо різних видів організаційної діяльності державних органів серед правників немає. Змістовний аналіз діяльності митних органів переконує нас у тому, що в межах організаційної форми діяльності можуть бути виокремлені два напрями: організаційно-регламентуюча та організаційно-ідеологічна діяльність.

Організаційно-регламентуюча діяльність митних органів — це повсякденна, поточна організаційна робота, спрямована на розв'язання тих чи інших функціональних завдань, оперативна робота щодо техніко-організаційного забезпечення функціонування учасників митно-правових відносин. Вона має на меті забезпечити чітку роботу суб'єктів адміністративної діяльності та полегшити діяльність учасників митно-правових відносин.

Такий вид діяльності митних органів полягає в аналізі та оцінці оперативної та криміногенної ситуації в зоні діяльності митного органу; в організації та веденні обліку суб'єктів ЗЕД, розташованих у зоні їх діяльності; у веденні реєстру товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності; в узагальненні практики застосування норм митного законодавства; в організації схоронності прийнятих митним органом на зберігання товарів, що перебувають під митним контролем, товарів і транспортних засобів, вилучених у справах про порушення митних правил, товарів, від яких власник відмовився на користь держа-

ви; у здійсненні роботи зі збирання, аналізу та перевірки даних торгово-промислових палат і виробників товарів, потрібних для перевірки сертифікатів про походження товарів з України; у збиранні, обробці та узагальненні даних митної статистики зовнішньої торгівлі в зоні своєї діяльності, даних спеціальної митної статистики, інформації про економічні та інші показники своєї діяльності; у веденні роботи зі збирання, аналізу, систематизації цінової інформації та формування бази даних про ціни на товари; у веденні роботи з класифікації та кодування товарів у митних цілях відповідно до УКТЗЕД; у розробці, впровадженні й експлуатації автоматизованих програм, програмного забезпечення; у використанні програмно-апаратних засобів захисту інформації, митного контролю, а також зв'язку, цілодобового функціонування електронної пошти й транспортної мережі супутникового зв'язку тощо.

Організаційно-ідеологічна діяльність митних органів — це повсякденна оперативно-пропагандистська, роз'яснювальна робота щодо ідеологічного забезпечення виконання митними органами своїх функцій. Метою здійснення цієї діяльності є формування серед учасників митно-правових відносин позитивного уявлення про митну політику держави та створення позитивного іміджу системи митних органів.

Цей різновид організаційної діяльності митних органів здійснюється шляхом інформування зацікавлених осіб про нормативні акти митного законодавства України та інших держав; надання довідок щодо основних положень норм чинного митного законодавства; надання консультацій з питань, пов'язаних з реалізацією права на переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон; надання текстів нормативних актів; підтримання зв'язків із засобами масової інформації; здійснення виховної та профілактично-попереджувальної роботи серед особового складу митного органу; організація професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації особового складу. Наприклад, поширення через ЗМІ інформації про хід виконання своїх завдань сприяє формуванню та утвердженню позитивного іміджу митної служби України й держави в цілому.

Організаційні форми адміністративної діяльності митних органів мають допоміжний характер і в той же час забезпечують безпосереднє здійснення таких правових форм діяльності митних органів, як правотворчість та правозастосування.

Обравши за критерій мету використання форм діяльності митних органів, можна виокремити внутрішні та зовнішні їх форми.

Внутрішні форми використовуються для здійснення внут-

рішньосистемної діяльності, яка спрямована на впорядкування організаційних відносин, що виникають в процесі формування та функціонування самої системи митних органів. Метою такої діяльності є забезпечення належної роботи самої системи митних органів. Вона включає: визначення структури, чисельності, функціональних обов'язків посадових осіб митних органів, забезпечення необхідних умов для їх діяльності, планування роботи, контроль і перевірку виконання, кадрове, фінансове та матеріально-технічне забезпечення.

Внутрішньосистемна діяльність полягає у безпосередньому управлінні та керівництві єдиною загальнодержавною системою митної служби України, елементами якої є й митні органи. Цей вид діяльності здійснюється вищестоящими посадовими особами як всередині всієї системи, так і в окремих її підрозділах. Внутрішні форми адміністративної діяльності, незважаючи на їх важливість та необхідність, є допоміжними і слугують для забезпечення ефективної та дієвої організації зовнішньої діяльності митних органів.

Зовнішня форма використовується для виконання позасистемної діяльності митних органів, яка виходить за межі системи митних органів і пов'язана з їх участю у формуванні митної політики держави та її безпосередньою реалізацією. Тобто використання зовнішньої форми дозволяє забезпечити виконання завдань та функцій, що стоять перед митними органами.

У процесі зовнішньої діяльності митні органи здійснюють митні процедури, митно-тарифне та нетарифне регулювання, ліцензійну діяльність, видають різного роду дозволи і надають платні послуги, передбачені чинним законодавством, забезпечують ведення митної статистики та УКТЗЕД, здійснюють верифікацію сертифікатів походження товарів з України тощо.

Водночас існують й інші варіанти класифікації форм діяльності митних органів. Як вже зазначалося вище, більшість науковців пов'язують форму діяльності із зовнішнім проявом юридично оформлених дій органу публічного управління чи його посадової особи, спрямованих на досягнення певних наслідків. На їх думку, кожна форма управлінської діяльності охоплює вчинення конкретними суб'єктами певних дій, які специфічним чином розкривають зміст управлінської діяльності, самого управлінського впливу¹.

Аналізуючи форму діяльності митних органів як зовнішній прояв форми реалізації митної політики, можемо зазначити, що

---

¹ Стариков Ю.Н. Курс общего административного права: В 3-х т. — М., 2002. — Т. 2: Государственная служба. Управленческие действия. Правовые акты управления. Административная юстиция. — С. 212.

форма діяльності митних органів — це зовнішній вияв конкретних дій митних органів та їх посадових осіб, що здійснюються ними в межах їхньої компетенції для реалізації поставлених перед ними завдань.

Зважаючи на всю багатоманітність проявів діяльності митних органів, можемо виокремити в самостійні групи подібні за характером, однакові чи подібні у своєму зовнішньому відображенні дії, які є самостійними формами діяльності митних органів.

У сучасній юридичній науці практично склався єдиний підхід, у межах якого до форм діяльності митних органів можна зарахувати:

- видання правових актів управління (нормативного та індивідуального характеру);
- укладення адміністративних договорів;
- здійснення юридично значущих дій;
- здійснення організаційних заходів;
- виконання матеріально-технічних операцій.

Розглянемо ці зовнішні прояви форми діяльності митних органів з позиції їх визнання у ролі засобів реалізації митної політики держави.

З метою ефективного виконання завдань, що спрямовані на безпосередню реалізацію державної політики в митній сфері, митні органи здійснюють діяльність, пов'язану з виданням такого різновиду правових актів управління, як нормативні акти.

Видання нормативних актів спрямоване на виконання і деталізацію законів, указів та розпоряджень Президента України, рішень уряду та інших державно-владних приписів у митно-правовій сфері, для реалізації яких потрібні додаткові положення нормативного характеру. Наявність повноважень щодо видання нормативних актів дає можливість митним органам активно впливати на митні правовідносини таким шляхом:

- визначення конкретних завдань, функцій, повноважень митних органів та їх посадових осіб;
- деталізація прав та обов'язків громадян і суб'єктів господарювання;
- формування механізмів взаємодії та координації складових системи митної служби з іншими державними органами, співпраці з громадянами і суб'єктами господарювання;
- встановлення спеціальних обмежень та заборон для учасників митно-правових відносин, що обумовлені їх специфікою;
- накладання у разі потреби додаткових обов'язків чи надання спеціальних повноважень;
- встановлення гарантій реалізації громадянами та суб'єктами господарювання своїх прав і законних інтересів;

— конкретизація норм, що мають вищу юридичну силу, уточнення їх змісту.

Поряд з виданням нормативних актів широке застосування в процесі реалізації митної політики знайшло **прийняття індивідуальних актів**. У юридичній літературі домінує точка зору, що видання індивідуальних актів — це основна форма управлінської діяльності. Видання таких актів зумовлене владно-організаційним характером адміністративної діяльності митних органів, потребою безперервного, постійного та планомірного здійснення управлінських функцій, оперативного втручання в діяльність підпорядкованих митних органів, їх підрозділів, контролю за дотриманням митного законодавства.

За допомогою цієї форми діяльності прями приписи законів та інших правових актів застосовуються митними органами до конкретних обставин, обумовлених митно-правовим регулюванням суспільних відносин у вигляді безпосередніх юридично-владних приписів індивідуального, тобто чітко визначеного та персоніфікованого характеру. Видані індивідуальні акти відіграють роль юридичних фактів, з якими пов'язується виникнення, зміна чи припинення митних правовідносин.

Використання цієї форми діяльності пов'язується з формулюванням та відображенням у відповідному індивідуальному акті конкретно визначеного припису, що адресується митним органом іншому учаснику митно-правових відносин. По суті це означає, що, застосовуючи правові норми в процесі здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності, митні органи в межах своїх повноважень і за допомогою наявних у них засобів владного впливу вирішують ті чи інші індивідуальні питання, що виникають у процесі реалізації митної політики, загальна регламентація яких була здійснена нормами митного законодавства.

Аналіз практики діяльності митних органів свідчить про відмінності в характері та безпосередній меті видання індивідуальних актів. Ці відмінності обумовлені призначенням цих актів. Видання так званих оперативно-виконавчих актів пов'язується із застосуванням чи реалізацією диспозиції митно-правової норми. Реалізація санкції норми митного права пов'язана з виданням правоохоронного акта. Проте слід погодитися з думкою, що основна мета видання індивідуальних актів — це забезпечення належної поведінки учасників митно-правових відносин, яка досягається різними засобами¹.

Ще однією формою діяльності митних органів є **укладання адміністративних договорів**. З огляду на неоднозначність визна-

---

¹ Советское административное право. Методы и формы государственного управления. — М., 1977. — С. 35.

чення поняття адміністративного договору в сучасній юридичній літературі, авторами використовується таке його визначення: «Адміністративний договір — це угода, укладена суб'єктами адміністративного права на підставі адміністративно-правових норм у загальнодержавних та інших публічних інтересах, правовий режим якої визначається змістом владних повноважень, носієм яких є обов'язково одна із сторін»¹.

Адміністративні договори укладаються митними органами з метою реалізації сучасної митної політики; досягнення цілей ефективного державного регулювання в митно-правовій сфері; здійснення позитивного функціонування системи митної служби; сприяння реалізації суб'єктами господарювання своїх прав і законних інтересів. Договірні форми активно використовуються в стосунках між митними органами та іншими органами виконавчої влади, галузевими асоціаціями (об'єднаннями) суб'єктів господарювання, окремими суб'єктами ЗЕД. Тобто ми бачимо, що адміністративні договори укладаються в публічних інтересах, а їх цільова спрямованість — досягнення загальносоціального блага. Прикладами укладання адміністративних договорів за участю митних органів є Генеральна угода про співробітництво та організацію взаємовідносин Державної митної служби України і Державної адміністрації залізничного транспорту України (Укрзалізниці), укладена 11 серпня 1999 р. (функціонально-управлінський договір), Меморандум про співпрацю, укладений між Державною митною службою України та Радою з питань ЗЕД при Кабінеті Міністрів України 26 жовтня 2005 р. (договір про співпрацю), Договір про охорону та супроводження товарів, укладений між митним органом та суб'єктом господарювання (договір про надання послуг).

Самостійними формами діяльності митних органів слід визнати **здійснення юридично значущих дій**, під якими слід мати на увазі владний акт поведінки митного органу чи його посадової особи, що вчиняється стосовно фізичних чи юридичних осіб, спрямований на вирішення конкретної життєвої ситуації, що виникла в процесі здійснення зазначеним органом діяльності, яка спричиняє для цих осіб певні правові наслідки. Прикладом такої форми діяльності митних органів є перевірка посадовою особою митних органів документів, необхідних для здійснення митного оформлення товарів чи проведення огляду товарів, що переміщуються через митний кордон.

Здійснення митними органами організаційних заходів безпосередньо не пов'язано з реалізацією державно-владних пов-

---

¹ Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2-х т. / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). — К., 2004. — Т. 1. Загальна частина. — С. 294.

новажень, хоча й сприяє цьому. Такі форми діяльності під час їх застосування не спричиняють настання юридично значущих наслідків, не впливають на процес виникнення, зміни чи припинення адміністративно-правових відносин, що, на думку окремих науковців, підкреслює їх підпорядковану роль у системі здійснення функцій публічного управління¹. Втім не можна недооцінювати значення здійснення організаційних заходів для успішної та ефективної діяльності митних органів. Навпаки, вони відіграють вагомий роль у процесі реалізації митної політики. Це пов'язано з тим, що саме завдяки їх застосуванню опосередковується діяльність митних органів у правовій формі.

Здійснення організаційних заходів не потребує детальної регламентації і не передбачає чіткого визначення різновидів організаційних дій, що можуть бути здійснені в їх межах. Норми права лише встановлюють обсяги, рамки цих заходів у загальних рисах. Наслідком такого загального унормування є можливість обрання та застосування посадовою особою митного органу того чи іншого різновиду організаційних заходів. Такий вибір може залежати від його власного розсуду, стилю керівництва, службових традицій тощо.

Здійснення митними органами організаційних заходів передбачає: інформування та консультування з питань митного законодавства, роз'яснення зацікавленим особам вимог чинного законодавства, надання їм стислих довідок щодо основних положень нормативних актів; інформування населення про результати своєї діяльності; проведення перевірок оперативно-службової діяльності підпорядкованих митних органів; надання практичної допомоги підпорядкованим митним органам, структурним підрозділам; видання методичних матеріалів з роз'ясненням процедури застосування норм митного законодавства; узагальнення практики застосування митного законодавства.

Ще однією формою діяльності митних органів є **виконання матеріально-технічних операцій**. Що стосується кількості та різноманітності, то це найбільш поширені виконавчо-розпорядчі дії, які здійснюються апаратом управління. Така форма діяльності має допоміжний характер, адже здійснювана усіма митними органами і кожною посадовою особою, вона забезпечує виконання відображених у правових актах приписів державних органів, створює умови для використання інших форм діяльності митних органів, здійснення прав та законних інтересів громадян і суб'єктів господарювання в митній сфері. Отже, під

---

¹ Стариков Ю.Н. Курс общего административного права: В 3-х т. — М., 2002. — Т. 2: Государственная служба. Управленческие действия. Правовые акты управления. Административная юстиция. — С. 223.

виконанням матеріально-технічних операцій, на нашу думку, слід мати на увазі здійснення комплексу дій, визначених технічними нормами, спрямованих на створення ефективних умов для діяльності митних органів. Виконання матеріально-технічних дій покликано організаційно та матеріально забезпечити ефективну систему управління, необхідну якість управлінської праці, формалізацію управлінських дій, застосування спеціальної організаційної техніки.

Прикладами здійснення митними органами матеріально-технічних операцій є документування діяльності митних органів; збирання та обробка митними органами даних митної статистики зовнішньої торгівлі, спеціальної митної статистики; збирання, аналіз і схематизація цінової інформації та формування бази даних про ціни на товари для визначення митної вартості й митної оцінки ідентичних та аналогічних товарів, що переміщуються через митний кордон України; розробка, впровадження й експлуатація автоматизованих програм, програмного забезпечення; використання програмно-апаратних засобів захисту інформації, митного контролю, а також зв'язку, забезпечення функціонування електронної пошти й транспортної мережі супутникового зв'язку тощо.

Діяльність митних органів здійснюється шляхом цілеспрямованого впливу суб'єкта діяльності (митні органи та їх посадові особи) на об'єкт управління (громадяни, суб'єкти господарювання). Вплив митних органів на громадян та суб'єктів господарювання здійснюється шляхом використання різних методів. Методи показують, як, яким чином митні органи та їх посадові особи в процесі здійснення адміністративної діяльності вирішують поставлені перед ними завдання, пов'язані з їх участю у формуванні митної політики та її безпосередньою реалізацією. Відповідно до цього метод діяльності — це спосіб практичного здійснення завдань та функцій, що стоять перед митними органами. Зміст методу дає відповідь на питання про те, якими способами найбільш дієво та раціонально можна досягти мети адміністративної діяльності. Методи визначають якісний бік діяльності. Удосконалення методів означає підвищення ефективності діяльності.

Методи знаходяться в діалектичній єдності з метою діяльності. Мета обумовлює специфіку використовуваних методів, вибір методів певною мірою визначає реальність досягнення поставленої мети. Але, з іншого боку, методи вказують, яким чином досягається мета діяльності.

Узагальнення та наукове осмислення теорії і практики діяльності митних органів дає можливість визначити риси, властиві методам діяльності:

— це способи, засоби здійснення юридичного та організаційного впливу митних органів на громадян та суб'єктів господарювання, тобто вони є засобами упорядкування, організації, процесів, що відбуваються в сфері митно-правового регулювання суспільних відносин, прийомами, за допомогою яких досягається мета діяльності;

— використовуються з метою забезпечення виконання завдань, покладених на митні органи, та реалізації їх функцій;

— є засобом реалізації встановленої за митними органами компетенції та повноважень;

— відображають наявні у митних органів та їх посадових осіб повноваження державно-владного характеру щодо застосування заходів як регулятивного, виховного характеру, так і примусового, що забезпечується спеціальними силами та засобами;

— вони відображають зв'язок суб'єкта адміністративної діяльності з об'єктом цієї діяльності, тобто між суб'єктом та об'єктом існують особливі правовідносини;

— способи, що забезпечують домінування волі суб'єкта з владними повноваженнями над об'єктом впливу;

— існує можливість їх багаторазового використання у процесі здійснення адміністративної діяльності;

— мають різну спрямованість, адже їх зміст визначається різноманіттям функцій митних органів;

— зміст керуючого впливу в кожному конкретному випадку залежить від специфіки об'єкта управління, стосовно якого вони (методи) застосовуються, наприклад громадянин чи суб'єкт господарювання, митний режим тощо;

— завжди мають за свого адресата конкретний об'єкт (індивідуальний чи колективний);

— вони є найбільш активним елементом в адміністративній діяльності митних органів: це пов'язано з тим, що методи сприяють реальному руху в системі управління, виконанню необхідних функцій та повноважень у якомога оптимальніший термін;

— мають альтернативний характер, адже їх вибір детермінований метою та характером вирішуваних завдань;

— способи впливу, урегульовані нормами права та певною мірою нормами моралі.

Викладене вище дозволяє сформулювати поняття **методів діяльності митних органів**, під якими маються на увазі способи, прийоми та засоби цілеспрямованого впливу на керовані об'єкти, що використовуються митними органами та їх посадовими особами з метою виконання завдань і реалізації функцій у сфері митно-правового регулювання суспільних відносин.

Діяльність митних органів здійснюється через використання значної сукупності різноманітних методів. Обрання конкретних

методів та їх практичне застосування обумовлені рядом факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Для діяльності митних органів як різновиду управлінської діяльності властиві, перш за все, **загальні методи управління**: переконання та примус. Вони в тому чи іншому співвідношенні використовуються в процесі реалізації будь-якої з функцій митних органів. При цьому переконання традиційно передує використанню примусу.

Досліджуючи дану проблематику, констатуємо факт, що загальні методи набувають не тільки особливого характеру, що впливає, по-перше, зі специфічності діяльності митних органів, а по-друге, різноманітності варіантів поєднання переконання та примусу. Внаслідок цього вони обумовлюють виникнення цілої групи методів, характерних виключно для діяльності митних органів. Така різноманітність використовуваних митними органами методів своєї діяльності дає нам підстави для виокремлення більш конкретних методів діяльності, які можна вважати **спеціальними методами діяльності митних органів**. До таких спеціальних методів належать, наприклад, методи здійснення митного контролю: митний огляд, облік товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон, огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі тощо.

Таким чином, система методів діяльності складається з двох рівнів. Перший рівень охоплює загальні методи, що використовуються митними органами та їх посадовими особами під час виконання всіх завдань та реалізації функцій. Загальні методи характеризуються універсальністю, вони пов'язані з правовою та організаційною (фактичною) формою діяльності митних органів, поширюються як на правотворчу, так і на правозастосовну діяльність. Вони застосовуються також у внутрішньоорганізаційних та зовнішньоорганізаційних правовідносинах у митно-правовій сфері.

Другий рівень методів діяльності митних органів охоплює спеціальні методи, що застосовуються при здійсненні митної діяльності. Спеціальні методи детерміновані специфікою митної діяльності, обумовлені особливостями митно-правових відносин, але є похідними від загальних методів, виникають, формуються на їх підґрунті, продовжують їх дію у специфічній сфері діяльності. Вони прямо чи опосередковано обумовлені загальними методами.

Якщо елементи загальних методів діяльності наявні у всіх ситуаціях, де діють митні органи чи їх посадові особи, то спеціальні методи застосовуються поза системою митної служби.

Іншими словами, їх дія спрямована на громадян та суб'єктів господарювання.

Отже, найбільш поширеним є поділ методів управління залежно від характеру їх впливу на волю та поведінку людей. Відповідно до цього розрізняють такі методи діяльності митних органів, як переконання та примус.

Переконання як метод діяльності означає моральний, психологічний вплив з боку митних органів і їх посадових осіб на об'єкт, його волю та поведінку, що породжує, зміцнює та розвиває свідомість, яка відповідає меті й завданням діяльності, спонукає до усвідомленого виконання вимог суб'єкта діяльності. Цей вплив формує та підтримує погляди, поведінку, яка б відповідала вимогам чинного митного законодавства через роз'яснення прав і обов'язків у сфері митно-правового регулювання суспільних відносин, привернення уваги до проблем діяльності митних органів, з одного боку, та громадян і суб'єктів господарювання — з іншого, підвищення зацікавленості осіб до належного виконання вимог митного законодавства, поєднання соціальних інтересів конкретної особи з інтересами держави та суспільства. Невід'ємною умовою результативності та дієвості методів переконання є розуміння особами цілей і завдань митних органів на конкретному етапі державотворення, відповідність інтересів держави, які представляють митні органи, конкретним особистим інтересам і потребам, бажання громадян брати участь у відстоюванні та забезпеченні національних інтересів.

Для ефективного виконання завдань та функцій митних органів, виконання приписів правових норм та актів правозастосування використовуються різноманітні за формою заходи переконання: зауваження, що виносяться посадовою особою під час заповнення декларантом митної декларації; роз'яснення щодо можливості реалізації громадянином своїх прав та законних інтересів; інформування щодо митних правил, норм та умов переміщення товарів, предметів і транспортних засобів через митний кордон; консультування з питань, що виникають в учасників митних правовідносин; спілкування посадових осіб митних органів з громадянами у коректній формі тощо.

Засоби переконання, що використовуються митними органами, є стимулюючими (спонукальними) факторами забезпечення необхідної, належної поведінки громадян у сфері митно-правових відносин. Метод переконання в своїй основі є засобом виховання. Ця властивість робить його всеохоплюючим. Активне та широке використання переконання в адміністративній діяльності митних органів стимулює таку поведінку учасників митно-правових відносин, яка найповніше відповідає зав-

данням, що вирішуються в процесі цієї діяльності. Воно має формувати у громадян внутрішню потребу та стійку звичку до правомірної поведінки, розвивати усвідомлення непохитності та непорушності охоронюваних законом відносин, спонукає до думки про потребу відмови від реалізації протиправних дій. Безпосереднім результатом застосування даного методу є досягнення добровільного виконання приписів правових норм, заснованого на їх розумінні. Успішне використання переконання забезпечує високий рівень правосвідомості громадян.

Переконання здійснюється систематично, безперервно, на всіх етапах діяльності митних органів. Цей метод універсальний, не вимагає суттєвих фінансових витрат, якнайкраще сприяє налагодженню партнерських стосунків між митною службою та громадянами і суб'єктами господарювання. З часом значення переконання зростає. Модернізація системи митних органів, приведення їх діяльності до вимог міжнародних стандартів вимагає активного використання саме цього методу адміністративної діяльності. Одночасно зростають і технічні можливості для переконання: широке використання як традиційних засобів масової інформації (телебачення, радіо, преса), так і новітніх інформаційних ресурсів (Інтернет), дозволяє проводити роз'яснювальну, виховну роботу, підвищувати рівень правосвідомості та відповідальності учасників митних правовідносин.

Підпорядкування волі учасників діяльності митних органів волі суб'єкта цієї діяльності з владними повноваженнями досягається не тільки шляхом переконання, а й із застосуванням примусових заходів. Переконання далеко не завжди є достатнім та ефективним засобом впливу на поведінку осіб у сфері митно-правових відносин. Метод примусу покликаний доповнювати метод переконання. У зв'язку з цим митні органи з метою більш ефектвної реалізації митної політики держави уповноважені застосовувати не тільки переконання, а й заходи примусового характеру.

***Примус** як метод діяльності митних органів означає психологічний, матеріальний і фізичний вплив на свідомість та поведінку учасників діяльності. Забезпечуючи практичне втілення в житті митної політики, митні органи та їх посадові особи уповноважені висувати до зацікавлених осіб вимоги, пов'язані з виконанням своїх завдань та функцій, виконання яких гарантується, а за потреби і забезпечується застосуванням примусових заходів. З використанням методу примусу реалізуються фіскальні, регулятивні та правоохоронні функції митних органів України. Застосування митними органами адміністративного примусу має свої особливості, що пояснюється специфікою мети їх діяльності та завдань, які сформульовані перед ними на*

сучасному етапі державотворення.

Примус застосовується всупереч волі та бажанню суб'єктів митно-правових відносин у ситуації, коли переконання втрачає ефективність впливу на поведінку осіб, що реалізують своє право та законні інтереси, пов'язані з переміщенням товарів, предметів і транспортних засобів через митний кордон держави, вчиняють протиправні дії, а також для відвернення, припинення протиправних діянь у митній сфері, забезпечення провадження в справах про порушення митних правил, притягнення осіб, винних у їх скоєнні, до адміністративної відповідальності.

Застосування заходів примусу в діяльності митних органів має певну специфіку, аналіз якої дає нам можливість говорити про існування самостійного різновиду адміністративного примусу. Для примусу як методу діяльності митних органів характерні такі ознаки:

1. Адміністративний примус, здійснюваний митними органами, має цілеспрямований характер, оскільки метою його застосування є забезпечення захисту економічних інтересів України, захисту прав та інтересів громадян і суб'єктів господарської діяльності, а також забезпечення додержання чинного законодавства з питань митної справи. Означена спрямованість методів діяльності прямо впливає з основних завдань митних органів, закріплених у ст. 11 МК.

2. Застосування адміністративно-примусових заходів регламентується нормами митного законодавства і лише в частині, не врегульованій ним, — нормами адміністративного. Дана ознака є наслідком визнання комплексності митного законодавства, яке регламентує діяльність митних органів.

3. Заходи адміністративного примусу в сфері регулювання митного законодавства забезпечують дотримання не всіх видів адміністративно-правових норм, а лише тих, які містять загальнообов'язкові правила поведінки у сфері митно-правових відносин.

4. Заходи адміністративного примусу застосовуються, як правило, митними органами та їхніми посадовими особами, що наділені особливими повноваженнями у сфері митної справи. Адже саме на митні органи, відповідно до чинного законодавства, покладається обов'язок безпосереднього здійснення митної справи.

5. Система адміністративно-примусових заходів у сфері митної справи має досить широкий діапазон дії. Серед них вирізняються примусові заходи, не пов'язані із протиправними діями, — адміністративно-запобіжні заходи (перевірка документів та відомостей, необхідних для митного контролю, огляд і перегляд ручної поклажі і багажу та інші форми митного контро-

лю). Друга група — це заходи примусового характеру, застосування яких пов'язане з фактом вчинення митного правопорушення. До цієї групи належать: заходи припинення, заходи процесуального забезпечення провадження і заходи адміністративної відповідальності, включаючи можливість застосування у передбачених законодавством випадках і фізичного впливу.

6. Митним законодавством встановлюється особливий процесуальний порядок реалізації досліджуваних примусових заходів. Особливо чітко це проявляється при застосуванні заходів припинення та адміністративного стягнення, які здійснюються в межах окремого провадження, що має назву провадження у справах про порушення митних правил.

7. Адміністративно-примусові заходи у сфері митної справи мають специфічні підстави застосування, якими є не тільки порушення митних правил, а й настання особливих умов, коли примусові заходи використовуються, наприклад, для забезпечення дотримання режиму зони митного контролю або для запобігання вчиненню нових митних правопорушень.

8. Заходи адміністративного примусу в митно-правовій сфері можуть застосовуватися як до фізичних, зокрема посадових, так і до юридичних осіб. Прикладом останнього може бути анулювання ліцензії на провадження посередницької діяльності митного перевізника.

9. Заходи адміністративного примусу в митно-правовій сфері мають суворіший характер, ніж передбачені адміністративним законодавством у цілому, що дістає вияв, наприклад, у високих штрафних санкціях, встановлених за порушення митних правил.

10. Подібно до адміністративного примусу в цілому більшість заходів примусового характеру в митній сфері застосовується в позасудовому порядку.

Необхідно зазначити, що викладена вище класифікація методів діяльності не є вичерпною. В адміністративно-правовій літературі досить поширена думка щодо виокремлення також методів прямого та непрямого (опосередкованого) впливу або ж адміністративних та економічних методів управління.

Зміст **адміністративних методів** полягає у прямому встановленні митним органом обов'язків чи заборон для учасників правовідносин шляхом надання прямого припису, який забезпечується владними повноваженнями, а якщо йдеться про внутрішньоорганізаційні відносини, то й станом підпорядкованості. У цих методах відображаються надані митним органам повноваження здійснювати безпосереднє управління в митно-правовій сфері, їх право самостійно вирішувати підвідомчі їм справи. У них також відображаються відносини службового під-

порядкування, що передбачають обов'язковість рішень вищестоящих органів для нижчестоящих, суб'єктів управління для керованих об'єктів. Без методів прямого впливу важко уявити процес реалізації митної політики, існування належного зв'язку між керуючою та керованою системами всередині ієрархічно побудованої системи митних органів. Отже, основне призначення адміністративних методів діяльності полягає в тому, що вони практично забезпечують державно-владний характер приписів митних органів, вирішення завдань, реалізацію їхніх функцій усією силою держави.

Основними ознаками адміністративного методу потрібно визнати: по-перше, наявність прямого впливу на керований об'єкт (волю та свідомість) за допомогою встановлення індивідуалізованих прав та обов'язків; по-друге, односторонність вибору митним органом, його посадовою особою способу вирішення конкретної ситуації, що склалася, за участю чітко визначеного об'єкта; по-третє, однозначність застосування примусових заходів для забезпечення виконання приписів норм закону; по-четверте, безумовну обов'язковість виконання приписів особою, якої вони стосуються, невиконання чи неналежне виконання яких може спричинити настання негативних наслідків для цієї особи.

Сама природа митної діяльності вимагає наявності в арсеналі методів діяльності митних органів подібних методів прямого владного впливу. У широкому розумінні адміністративні методи забезпечують ефективність реалізації митної політики держави. Якщо ж говорити суто про митні органи та їх посадових осіб, то використання адміністративних методів забезпечує дисципліну і порядок у взаємовідносинах різних суб'єктів системи митної служби України, законність її функціонування.

Найбільш яскраво адміністративні методи дістають свій вияв при здійсненні митними органами митного контролю, якому підлягають усі товари, предмети і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон. Під час здійснення митного контролю не відбувається прямого економічного впливу на учасників митно-правових відносин за умови, що їхні дії повною мірою відповідають вимогам норм митного законодавства. Матеріально-майнові наслідки їх застосування або відсутні взагалі, або незначні. Під час здійснення митного контролю особи, які переміщують товари, предмети і транспортні засоби, позбавлені можливості діяти на власний розсуд, вони зобов'язані виконувати отримані приписи в межах митних правовідносин.

Економічні методи, які в літературі також називають методами регулюючого (непрямого) управління. Їх застосування за-

безпечує задоволення насамперед економічних або матеріальних інтересів об'єктів управління при досягненні необхідної поведінки. Економічні методи діяльності митних органів пов'язуються з таким впливом на учасників митно-правових відносин, при якому елемент припису відсутній і об'єкт сам обирає під впливом економічних (матеріальних) стимулів необхідний варіант поведінки.

Економічним методам, що застосовуються митними органами в процесі адміністративної діяльності щодо суб'єктів господарювання, притаманні такі риси:

- використання різноманітних стимулюючих засобів, зокрема створення умов матеріальної та моральної зацікавленості, що спонукає учасників митно-правових відносин діяти в напрямі, необхідному митним органам з мінімальним втручанням останніх;

- надання об'єктам управління можливості самостійного вибору засобів та способів задоволення своїх потреб у межах приписів норм права;

- встановлення спрощеного порядку реалізації норм митного законодавства;

- порушення правових приписів позбавляє учасника митно-правових відносин права спрощеної реалізації норм митного законодавства і тягне за собою застосування заходів примусового характеру.

Такі ознаки економічного методу впливають з тих умов, які створюють суб'єктам господарювання митні органи. Ці умови формуються шляхом свідомого та цілеспрямованого використання тих чи інших закономірностей, встановлення певних процедур, що регламентуються нормами митного законодавства. Ці процедури протягом тривалого часу більш-менш стабільні, а тому митні органи не мають потреби тотального втручання в дії учасників митно-правових відносин та використання прямого впливу в повному обсязі.

Адміністративні та економічні методи адміністративної діяльності митних органів хоча й мають різне призначення, зміст і форму, на практиці зазвичай взаємопов'язані. Така їх діалектична єдність спонукала у свій час Ю.М. Козлова до висновку про умовність поділу адміністративних та економічних методів¹. Адже, незважаючи на всі їхні відмінності, вони мають ряд спільних ознак, найважливішими з яких є: по-перше, управлінський зміст досліджуваних методів, оскільки вони використовуються в діяльності, яка переважно є управлінською; по-друге,

---

¹ Козлов Ю.М. Методы управления народным хозяйством СССР // Советское государство и право. — 1968. — № 4. — С. 68—77.

наявність єдиного суб'єкта застосування — митних органів та їх посадових осіб; по-третє, їх існування обумовлено єдиною кінцевою метою — вирішенням завдань митних органів та реалізацією їх функцій, що в підсумку сприяє втіленню в життя митної політики держави; по-четверте, вони мають спільний об'єкт управління, наприклад громадян та суб'єктів господарювання; по-п'яте, для реалізації методів використовуються переважно правові форми діяльності митних органів, але почасти вони знаходять свій зовнішній прояв в організаційних формах. Наявність спільних ознак означає неприпустимість протиставлення цих методів діяльності митних органів.

Усі ці методи чітко розмежовуються тільки на теоретичному рівні. У процесі ж реальної діяльності митних органів вони застосовуються не ізольовано, а в сукупності, в певному співвідношенні та послідовності. Найбільший ефект від застосування методів може бути досягнуто лише за умови їх комплексного використання, з урахуванням конкретного змісту митної політики держави та характеру взаємозв'язків між митними органами, їх посадовими особами та іншими учасниками діяльності.

Контрольні питання:

1. Яке місце посідають митні органи в системі органів держави?
2. Назвіть та охарактеризуйте принципи діяльності митних органів.
3. Виконання яких завдань покладається на митні органи?
4. Яку роль відіграють митні органи в механізмі реалізації митної політики держави?
5. Назвіть основні функції, реалізація яких забезпечується митними органами.
6. Дайте загальну характеристику правових та організаційних форм діяльності митних органів. У чому полягає відмінність між ними?
7. Які методи використовують в своїй діяльності митні органи?

Глава 3

Служба в митних органах, спеціалізованих митних установах і організаціях

3.1. Правовий статус працівників митної служби України

Правова держава потребує ефективного державного апарату, діяльність якого повністю спрямована на створення реальних умов для всебічного розвитку особи, покращення її матеріального і морального добробуту, захисту прав і законних інтересів і на цій підставі зміцнення економічних і правових основ держави та суспільства. Ефективність діяльності працівників митних органів України залежить від теоретично обґрунтованого і практично аргументованого закріплення в законодавстві їх правового статусу та правильного застосування на практиці цих норм, а також націленість суб'єктів на неухильне виконання вимог закону.

Відповідно до ст. 43 Конституції кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Конституція забезпечує реалізацію права на працю як шляхом роботи на підприємствах, в установах, організаціях різних форм власності і господарювання, так і шляхом вступу на державну службу. Частина 2 ст. 38 Конституції гарантує громадянам рівноправний доступ до державної служби.

Слід зауважити, що в органах і установах митної служби України зайняті працівники, правовий статус яких визначається різними нормативними актами. Так, ст. 3 Кодексу законів про працю України (КЗпП) вказує, що законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. Але правовий статус працівника митних органів України має свої особливості, які визначаються Митним кодексом, Законом України від 16 грудня 1993 р. «Про державну службу» та трудовим законодавством. У цілому всіх працівників митних органів можна поділити на три групи:

а) посадові особи митних органів, тобто особи, на яких Митним кодексом та Законом «Про державну службу» покладено здійснення митної справи, організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і які обіймають посади, що передбачають присвоєння спеціальних звань;

б) службові особи митних органів, які обіймають посади, що передбачають присвоєння спеціальних звань, але на яких не поширюється дія Закону «Про державну службу»;

в) особи, які обіймають посади, що не передбачають присвоєння спеціальних звань і на яких в повному обсязі поширюється трудове законодавство України.

Відповідно до ст. 407 МК посадовими особами митної служби України є працівники митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, на яких цим Кодексом та іншими законами України покладено здійснення митної справи, організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і яким присвоєно спеціальні звання.

Посадовими особами митної служби України є: Голова Державної митної служби України та його заступники, керівники, їх заступники та працівники структурних підрозділів, а також інші працівники центрального апарату Держмитслужби, керівники та заступники керівників митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, керівники їх структурних підрозділів та працівники цих підрозділів, інші працівники, які на підставі Митного кодексу, Закону «Про державну службу», інших законів та нормативно-правових актів мають відповідні посадові повноваження щодо здійснення митної справи, інших організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і яким присвоєно спеціальні звання.

До другої категорії працівників митних органів можна віднести науково-педагогічних працівників, керівників та спеціалістів митних закладів освіти. Частина 2 ст. 419 МК вказує, що на цю категорію працівників митних органів поширюються обов'язки, права та пільги, встановлені для посадових осіб митної служби України.

Третю категорію працівників митних органів представляють робітники і службовці, які працюють за трудовим договором і на яких у повному обсязі поширюється трудове законодавство. Йдеться про технічний та обслуговуючий персонал (прибиральниці, електрики та ін.).

Положення, що будуть викладені у цьому розділі, переважно стосуватимуться посадових осіб митної служби України як найбільш чисельної частини працівників митних органів. Аналіз норм Митного кодексу дає підстави стверджувати, що посадові особи митного органу України є представниками державного органу. В преамбулі до Закону «Про державну службу» зазначається, що цей Закон визначає загальні засади діяльності, а також статус державних службовців, які працюють у державних органах та їх апараті. Враховуючи ту обставину, що посадові особи митного органу є представниками державного органу, вони визнаються державними службовцями. Такий висновок випливає з аналізу ст. 1 Закону «Про державну службу», яка визначає державну службу в Україні як професійну діяльність осіб, які

займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження.

Посадові особи митних органів є державними службовцями і здійснюють свою трудову діяльність через інститут державної служби. Це твердження ґрунтується на нормі ч. 2 ст. 9 Закону «Про державну службу», де зазначається що регулювання правового становища державних службовців, які працюють в апараті органів митного контролю, здійснюється відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено законами України. Однак державний службовець митних органів — це не просто управлінський працівник, це особа, яка займає певну визначену законодавством соціальну і державно-правову позицію, а тому наділяється спеціальним правовим статусом. Вони наділяються державно-владними повноваженнями і можуть приводити в дію апарат державного примусу.

Повноваження посадових осіб митних органів визначають ті межі, в яких вони діють. Вони визначаються правами, обов'язками і обмеженнями, які надаються або покладаються на державного службовця митних органів. Повноваження посадових осіб, взяті в цілому, мають бути поділені на дві групи: ті, які вони мають разом з іншими трудящими (право на отримання роботи, оплату праці за її кількістю і якістю та ін.), тобто основні права і обов'язки, і ті, які надаються їм державою у зв'язку із заміщенням конкретної посади в державному органі.

Усі посадові особи митних органів України поділяються на дві основні категорії. Перша категорія — це категорія керівників, тобто це посадові особи митних органів, які очолюють відповідні органи, їх заступники, а також посадові особи, які очолюють окремі структурні підрозділи цих органів (служби, департаменти, управління, відділи, відділення, сектори). Ці посадові особи організують роботу конкретного митного органу або його підрозділу з виконання завдань, визначених державою. Це менеджери митного органу або управлінці. Але є в митних органах і категорія посадових осіб, яких умовно можна назвати представниками влади. Представники влади характеризуються тим, що вони: вступають у правові відносини не тільки в середині свого органу, а й із суб'єктами, що знаходяться поза ним (з громадянами, суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, непідпорядкованими органами і установами); виступаючи в цих відносинах від імені держави, вони самі можуть безпосередньо застосовувати заходи, необхідні для виконання законних вимог, з якими вони виступають; в числі заходів, що застосовуються щодо не підлеглих їм осіб, можуть використовуватись і заходи

примусового порядку. Треба також зазначити, що керівники митних органів наділяються вказаними публічними повноваженнями, а представники влади у митному органі управлінських повноважень не мають.

Загальні права, обов'язки і обмеження для всіх державних службовців закріплені у Законі «Про державну службу». Так, відповідно до ст. 11 цього Закону державні службовці мають такі основні права: користуватися правами і свободами, які гарантуються громадянам України Конституцією і законами України; брати участь у розгляді питань і прийнятті в межах своїх повноважень рішень; одержувати від державних органів, підприємств, установ і організацій, органів місцевого та регіонального самоврядування необхідну інформацію з питань, що належать до їх компетенції; на повагу особистої гідності, справедливе і шанобливе ставлення до себе з боку керівників, співробітників і громадян; вимагати затвердження керівником чітко визначеного обсягу службових повноважень за посадою службовця; на оплату праці залежно від посади, яку він займає, рангу, який йому присвоюється, якості, досвіду та стажу роботи; безперешкодно ознайомлюватись з матеріалами, що стосуються проходження державної служби, в необхідних випадках давати особисті пояснення; на просування по службі з урахуванням кваліфікації та здібностей, сумлінного виконання своїх службових обов'язків, участь у конкурсах на заміщення посад більш високої категорії; вимагати службового розслідування з метою зняття безпідставних, на думку службовців, звинувачень або підозри; на здорові, безпечні та належні для високопродуктивної роботи умови праці; на соціальний та правовий захист відповідно до його статусу; захищати свої законні права та інтереси у вищестоящих державних органах та у судовому порядку.

В ст. 10 зазначеного Закону передбачені основні обов'язки державних службовців. До них належать: додержання Конституції та інших актів законодавства України; забезпечення ефективної роботи та виконання завдань державних органів відповідно до їх компетенції; недопущення порушень прав і свобод людини та громадянина; безпосереднє виконання покладених на них службових обов'язків, своєчасне і точне виконання рішень державних органів чи посадових осіб, розпоряджень і вказівок своїх керівників; збереження державної таємниці, інформації про громадян, що стала їм відома під час виконання обов'язків державної служби, а також іншої інформації, яка згідно з законодавством не підлягає розголошенню; постійне вдосконалення організації своєї роботи і підвищення професійної кваліфікації; сумлінне виконання своїх службових обов'язків, ініціатива і творчість в роботі.

Особливе значення в державно-владних повноваженнях мають обмеження, які встановлені для державних службовців під час вступу та проходження державної служби. Не можуть бути обраними або призначеними на посаду в державному органі та його апараті особи, які: визнані у встановленому порядку недієздатними; мають судимість, що є несумісною із зайняттям посади; у разі прийняття на службу будуть безпосередньо підпорядковані або підлегли особам, які є їх близькими родичами чи свояками. Державний службовець не має права скоювати корупційних діянь, передбачених статтями 1 і 5 Закону України від 5 жовтня 1995 р. «Про боротьбу з корупцією». Державні службовці не можуть брати участь у страйках та вчиняти інші дії, що перешкоджають нормальному функціонуванню державного органу. Законодавство встановлює спеціальні вимоги до етики державного службовця. Наприклад, він не може допускати дій і вчинків, які можуть зашкодити інтересам державної служби чи негативно вплинути на репутацію державного службовця.

Митні органи України входять до системи державних органів, через яку проявляються і здійснюються форми діяльності держави. Той чи інший обсяг державної діяльності, що належить даному органу держави, або коло питань, передбачених правовим актом, на вирішення яких цей державний орган уповноважений, називається компетенцією органу. Митні органи України безпосередньо здійснюють митну справу. Митна справа в Україні включає в себе встановлення порядку та організацію переміщення через митний кордон України товарів і предметів, обкладення митом, оформлення, здійснення контролю та інших заходів щодо реалізації митної політики в Україні. Стаття 11 МК визначає основні завдання, які виконують митні органи, реалізуючи митну політику України: захист економічних інтересів України; контроль за додержанням законодавства України з питань митної справи; забезпечення виконання зобов'язань, які випливають з міжнародних договорів України стосовно митної справи; митне оформлення та оподаткування товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України; боротьба з контрабандою, порушеннями митних правил та ін.

Посадові особи митних органів виконують спеціальні державні функції, мають особливий правовий статус, наділяються спеціальними правами і обов'язками. Для них законодавством встановлені особливі обмеження під час проходження служби. Насамперед вони мають спеціальні права, передбачені Митним кодексом. Стаття 409 МК вказує, що законні розпорядження та вимоги посадових осіб митної служби України є обов'язковими для виконання. Так, наприклад, відповідно до ст. 46 МК посадові особи митних органів з метою здійснення митного контро-

лю мають право в межах наданої їм цим Кодексом та іншими законами компетенції безперешкодного доступу на територію чи в приміщення будь-якого підприємства незалежно від форми власності та підпорядкування, де знаходяться або можуть знаходитися товари, що підлягають митному контролю. Посадові особи мають право застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби, вогнепальну зброю у випадках і порядку, передбачених чинним законодавством, тощо.

Обов'язки посадових осіб митних органів визначаються Конституцією, Митним кодексом та іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, вони зобов'язані: захищати економічні інтереси України, вести боротьбу з контрабандою та іншими порушеннями митних правил; шанобливо ставитися до громадян, їх прав, свобод та законних інтересів, не принижувати честі і гідності громадян; своєчасно і точно виконувати накази і розпорядження керівників митних органів; чітко дотримуватись порядку і умов проходження служби в митних органах, не допускати вчинків, які порочать їх як державних службовців або дискредитують митну службу, додержуватися правил носіння форменого одягу; у службовій діяльності додержуватися норм професійної етики, бути чесним, об'єктивним і вільним від рішень політичних партій і масових громадських рухів; зберігати державну і службову таємницю, службову документацію, табельну зброю та спеціальні засоби захисту, особисті митні забезпечення, службові посвідчення; раціонально, ефективно та економно використовувати матеріальні і фінансові ресурси; бути взірцем у виконанні службових обов'язків, проявляти творчу ініціативу, високу культуру, професіоналізм, витримку й тактовність в роботі; постійно вдосконалювати свої професійні знання, вміння і навички, підвищувати свій культурний рівень.

Обмеження, пов'язані з проходженням служби в митних органах відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону «Про державну службу», можуть встановлюватися виключно законодавчими актами України. Відповідно до ст. 414 МК посадові особи митної служби України не можуть бути членами політичних партій. Проте у митних органах України можуть створюватись та діяти громадські об'єднання, які не переслідують політичної мети (наприклад, профспілки або ветеранські організації). Крім того, посадові особи митної служби України не мають права організувати страйки і брати участь у них, вчиняти інші дії, що перешкоджають нормальному функціонуванню митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій.

Митне законодавство встановлює суттєві обмеження для посадових осіб щодо зайняття підприємницькою діяльністю та роботою близьких родичів. Ст. 415 МК вказує, що посадові осо-

би митної служби України не мають права: займатися будь-якою підприємницькою діяльністю безпосередньо чи через посередників або підставних осіб, а також виконувати роботу на умовах сумісництва (крім наукової, викладацької, творчої діяльності та медичної практики); входити самостійно, через представника або підставних осіб до складу правління чи інших виконавчих органів підприємств, фінансових установ, господарських товариств тощо, організацій, спілок, об'єднань, кооперативів, що займаються підприємницькою діяльністю; бути повіреним третіх осіб у митних справах; використовувати своє службове становище для будь-якого не передбаченого законодавством України сприяння юридичним і фізичним особам у здійсненні ними зовнішньоекономічної та іншої підприємницької діяльності.

Запровадження до Митного кодексу таких жорстких норм щодо зайняття підприємницькою діяльністю є необхідним та виправданим, оскільки посадові особи митної служби при виконанні службових обов'язків мають широкі повноваження з питань надання дозволу або заборони здійснення тих чи інших дій учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Ці обмеження встановлено в розвиток положень ст. 5 Закону «Про боротьбу з корупцією».

Важливою, але неоднозначною, є норма ст. 416 МК щодо обмеження в роботі, яка пов'язана із здійсненням контролю за роботою близьких родичів. Посадові особи митних органів не можуть обіймати посади, перебування на яких передбачає прийняття рішень з питань діяльності підприємств — митних брокерів, митних перевізників, власників митних ліцензійних складів та складів тимчасового зберігання, а також мати службові відносини з такими підприємствами, якщо у штаті цих підприємств перебувають близькі родичі зазначених посадових осіб. Ці положення Митного кодексу значно розширюють обмеження, встановлені у ст. 12 Закону «Про державну службу», де зазначено, що не можуть бути обраними або призначеними на посаду в державному органі та його апараті особи, які у разі прийняття на службу будуть безпосередньо підпорядковані або підлеглі особам, які є їх близькими родичами чи свояками. Така заборона цілком виправдана, бо до певної міри протидіятиме корупційним проявам серед посадових осіб митної служби.

Громадяни, які приймаються до митних органів, підписують зобов'язання про дотримання обмежень, пов'язаних з проходженням митної служби.

Визначення державно-владних повноважень посадових осіб митних органів безпосередньо пов'язані з питаннями юридичної відповідальності. Ці питання врегульовані для посадових

осіб митних органів у абзаці 2 п. 2 Дисциплінарного статуту митної служби України, затвердженого 6 вересня 2005 р. У ньому зазначено, що за неправомірні рішення, дії або бездіяльність посадові особи митної служби несуть дисциплінарну, адміністративну або іншу відповідальність згідно із законами.

В пункті 19 Положення про порядок і умови проходження служби в митних органах України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 9 лютого 1993 р. № 97, зазначається, що за порушення трудової дисципліни, недбале та несумлінне ставлення до виконання своїх обов'язків посадові особи митних органів несуть відповідальність відповідно до законодавства України. У пункті 20 цього Положення вказується, що за вчинені злочини посадові особи митних органів притягуються до відповідальності згідно з кримінальним законодавством України.

Аналіз вказаних вище норм дає підстави стверджувати, що посадові особи митних органів при виконанні своєї службової функції несуть кримінальну, адміністративну, матеріальну і дисциплінарну відповідальність.

3.2. Порядок та умови проходження служби в митних органах

В частині 1 ст. 410 МК зазначається, що порядок і умови прийняття на службу до митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, порядок та умови проходження служби, просування посадових осіб по службі, оплати та стимулювання праці в митних органах, спеціалізованих митних установах та організаціях визначаються законодавством України.

Стаття 412 МК визначає порядок прийняття на службу до митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій. На службу до митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій приймаються громадяни України, які досягли 18-річного віку і здатні за своїми діловими і моральними якостями, освітнім рівнем і станом здоров'я виконувати завдання, покладені на митну службу України.

Законодавство про службу в митних органах, спеціалізованих митних установах та організаціях визначає декілька критеріїв для відбору кандидатів. По-перше, ці критерії стосуються власне самої особи претендента на службу в митних органах. Зокрема, проходити службу в митних органах можуть виключно громадяни України, які досягли 18-річного віку, незалежно від їх походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, політичних поглядів, релігійних переконань та місця проживання. Митне законодавство встановлює досить жорсткі критерії, що стосуються судимості особи. Так, відповідно до ч. 2 ст. 412 МК не можуть бути прий-

няті на службу до митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій особи, які мають судимість за вчинення умисного злочину. Законодавством встановлюються й інші обмеження, пов'язані з прийняттям на службу до митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій. Зокрема, не приймаються на службу в митні органи особи, які: визнані у встановленому порядку недієздатними; займатимуть посади, перебування на яких передбачає прийняття рішень з питань діяльності підприємств, а також службові зносини з такими підприємствами, якщо у штаті цих підприємств перебувають близькі родичі зазначених посадових осіб; у разі прийняття на службу будуть безпосередньо підпорядковані або підлеглі своїм близьким родичам чи своякам та ін. По-друге, ці критерії стосуються професійної підготовки претендента на службу в митних органах. В основному такі критерії містяться у Кваліфікаційному довіднику посад митної служби України. Проте можна навести й примірний перелік загальних критеріїв оцінки претендентів на посади в митних органах. Професійну компетентність претендента визначають: професійні знання, професійні вміння й навички, уміння формулювати точку зору (усно, письмово), готовність до дій (ініціативність), оперативність мислення, працездатність і витривалість, самостійність, відповідальність, творчість у вирішенні поставлених завдань та ін. Критерії, що характеризують морально-ділові якості особи, такі: рівень загальної культури, стиль спілкування з людьми, схильність до співробітництва з колегами та керівництвом, дисциплінованість тощо.

Прийняття на службу в митні органи, спеціалізовані митні установи та організації на посади державних службовців здійснюється, як правило, на основі конкурсного відбору. Порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 169.

Особи для прийняття на службу в митні органи, спеціалізовані митні установи та організації подають документи і відомості, передбачені законодавством України. Забороняється вимагати від кандидатів на державну службу в митних органах відомості та документи, подання яких не передбачено законодавством України.

Відповідно до ч. 1 ст. 412 МК з прийняттям на службу може бути встановлено випробування строком до шести місяців з метою перевірки відповідності особи роботі, яка їй доручається. Конкретний термін випробування встановлюється залежно від професійного рівня особи і посади, на яку вона прийнята. Як правило, за результатами випробування приймається рішення

про первинну атестацію працівника та присвоєння спеціального звання. Випробування не встановлюється для осіб, які вступають на службу в митні органи на конкурсній основі, випускників митних закладів освіти та інших вищих закладів освіти, в яких здійснюється підготовка фахівців для митної служби України, а також інших категорій осіб, визначених чинним законодавством.

Стаття 413 МК встановлює два різновиди морально-правових зобов'язань, що приймають посадові особи митної служби України: Присяга та урочисте зобов'язання. Особи, які вперше зараховуються на посади державної служби у митних органах, спеціалізованих митних установах та організаціях, приймають Присягу державного службовця. Державний службовець підписує текст Присяги, який зберігається в особовій справі працівника. Про прийняття Присяги робиться відповідний запис у трудовій книжці.

Працівники, яким вперше присвоюється спеціальне звання митної служби України, приймають урочисте зобов'язання. Прийняття зобов'язання здійснюється, як правило, одночасно з оголошенням наказу про присвоєння спеціального звання у урочистій обстановці на загальних зборах колективу митного органу. Процедура прийняття урочистого зобов'язання визначається Державною митною службою України.

Частина 4 ст. 410 МК встановлює такі спеціальні звання, що присвоюються посадовим особам митної служби України відповідно до займаних посад і стажу роботи:

- дійсний державний радник митної служби;
- державний радник митної служби 1 рангу;
- державний радник митної служби 2 рангу;
- державний радник митної служби 3 рангу;
- радник митної служби 1 рангу;
- радник митної служби 2 рангу;
- радник митної служби 3 рангу;
- інспектор митної служби 1 рангу;
- інспектор митної служби 2 рангу;
- інспектор митної служби 3 рангу;
- інспектор митної служби 4 рангу;
- інспектор митної служби;
- молодший інспектор митної служби;
- курсант.

Порядок присвоєння спеціальних звань працівникам митних органів визначається Положенням про спеціальні звання працівників і курсантів навчальних закладів митної служби, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 2003 р. № 900.

Відповідно до ч. 10 ст. 410 МК посадові особи митної служби України мають єдиний формений одяг з відповідними знаками розрізнення. Зразки форменого одягу, норми забезпечення ним та строки його експлуатації затверджуються Кабінетом Міністрів України, а правила носіння — Державною митною службою України. Формений одяг видається безплатно. В розвиток положень Митного кодексу щодо форменого одягу посадових осіб митної служби прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2002 р. № 1988 «Про затвердження зразків форменого одягу посадових осіб митної служби України, їх опису, норм забезпечення і термінів експлуатації».

Посадові особи митної служби України проходять атестацію. Частина 3 ст. 410 МК вказує, що порядок проведення атестації визначається Кабінетом Міністрів України. Відповідно до цієї норми закону постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2002 р. № 1984 затверджено Порядок проведення атестації посадових осіб митної служби. Відповідно до цього Порядку атестація посадових осіб митної служби проводиться з метою підвищення ефективності їх діяльності та відповідальності за доручену справу. Встановлюється три види атестації — первинна, періодична та позачергова. Первинна атестація проводиться не раніше ніж через два місяці і не пізніше ніж через шість місяців після зарахування на посаду перед допуском до самостійного виконання службових обов'язків та присвоєнням первинного спеціального звання. Періодичній атестації підлягають посадові особи, що обіймають посади не менше одного року, а також ті, які внаслідок організаційних змін обіймають посади менше одного року, якщо їх посадові обов'язки суттєво не змінилися. Позачергова атестація проводиться за рішенням керівника митного органу, спеціалізованої митної установи, організації в разі допущення суттєвих недоліків у роботі, порушення урочистого зобов'язання посадової особи митної служби.

Просування посадових осіб по службі здійснюється шляхом зайняття більш високої посади на конкурсній основі, крім випадків, коли інше встановлено законодавством, та шляхом присвоєння їм більш високого спеціального звання. Переважне право на просування по службі мають працівники, які досягли найкращих результатів у роботі, виявляють ініціативність, постійно підвищують свій професійний рівень та зараховані до кадрового резерву. Переміщення по службі посадових осіб митних органів здійснюється за необхідністю з метою забезпечення ефективного функціонування митних органів та більш доцільного використання, з урахуванням їх морально-ділових якостей і організаторських здібностей, результатів роботи і атестації, авторитетності в колективі та повинні бути мотивова-

ними і обумовленими інтересами служби. Для заміщення посад посадових осіб митних органів, а також просування по службі створюється кадровий резерв. Кадровий резерв формується із працівників митних органів, працівників інших міністерств та відомств, випускників вищих закладів освіти та інших осіб, визначених законодавством. Порядок формування і організація роботи з кадровим резервом визначається Державною митною службою України.

Відповідно до ст. 411 МК тривалість робочого часу посадових осіб митних органів визначається відповідно до законодавства України про працю. Відповідно до ст. 50 КЗпП нормальна тривалість робочого часу посадових осіб митної служби становить 40 годин на тиждень. Для виконання невідкладних заходів з митного контролю, митного оформлення, боротьби з контрабандою і порушеннями митних правил та інших службових завдань посадові особи митних органів України за розпорядженням керівника митного органу або його заступника можуть залучатися до роботи в надурочний, а також у нічний час, у святкові і неробочі дні. Оплата праці посадових осіб митних органів України у надурочний, нічний час, а також у святкові і неробочі дні провадиться відповідно до чинного законодавства.

Для працівників митних органів устанавлюється, як правило, п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями. Тривалість щоденної роботи (зміни) визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку, які затверджуються трудовими колективами за поданням керівника митного органу та профспілкового комітету на основі типових правил або графіками змінності, які затверджує керівник митного органу за погодженням з профспілковим комітетом з додержанням установленої тривалості робочого тижня.

З урахуванням специфіки роботи деяких підрозділів (наприклад, на безперервно діючих митних постах та пунктах пропуску на кордоні), де за характером умов роботи запровадження п'ятиденного робочого тижня є неможливим або недоцільним, і відповідно не може бути додержана щоденна або шотижнева тривалість робочого часу, встановлюється за погодженням з профспілковим комітетом митного органу змінний режим роботи із запровадженням підсумованого обліку робочого часу з тим, щоб тривалість робочого часу за обліковий період (місяць, рік) не перевищувала нормального числа робочих годин. При цьому працівники чергуються в змінах рівномірно в порядку, встановленому Правилами внутрішнього трудового розпорядку митного органу. Перехід з однієї зміни в іншу, як правило, має відбуватися через кожний робочий тиждень в години, визначені графіками змінності.

Частина 2 ст. 410 МК зазначає, що в митній службі України діє Дисциплінарний статут, який затверджується законом. Ефективність дії цього нормативного акта безпосередньо залежить від прийняття іншого важливого закону, а саме — Закону «Про митну службу України». Проте перспективи прийняття цього важливого нормативного акта дуже примарні.

Працівники митних органів, спеціалізованих митних установ і організацій можуть бути звільнені зі служби з підстав, передбачених КЗпП, ст. 30 Закону «Про державну службу», ст. 28 Дисциплінарного статуту митної служби України. Необхідно зауважити, що підстави звільнення, передбачені Законом «Про державну службу» та Дисциплінарним статутом митної служби України, можуть бути застосовані виключно до посадових осіб митних органів.

3.3. Правовий та соціальний захист працівників митних органів України

Глава 65 МК встановлює гарантії правового захисту працівників митної служби України. Під правовим захистом державного службовця слід розуміти систему правових гарантій їх правового статусу, що закріплена в законодавчих та підзаконних актах, а також діяльність уповноважених органів (посадових осіб) щодо їх реалізації, спрямовану на забезпечення недоторканності державного службовця, можливості здійснення ним своїх прав, виконання обов'язків і ліквідації наслідків їх порушень шляхом застосування правового примусу¹. Стаття 422 МК визначає правові гарантії захисту життя, здоров'я і майна посадових осіб митної служби України. Посадові особи митної служби України перебувають під захистом закону. Захист життя, здоров'я, честі, гідності, майна цих посадових осіб та членів їхніх сімей від злочинних посягань, інших протиправних дій здійснюється відповідно до Закону України від 23 грудня 1993 р. «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та забезпечується мірами відповідальності, передбаченими Кримінальним кодексом та Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Заходи правового захисту посадових осіб митної служби можна поділити на два різновиди: заходи правового захисту працівників, що здійснюються підрозділами митних органів або громадськими організаціями працівників, — внутрішні заходи; спеціальні заходи забезпечення безпеки працівників митних органів, що здійснюються спеціально уповноваженими державними органами, — зовнішні заходи.

---

¹ Іншин М.І. Правове регулювання службово-трудова відносин в Україні: Монографія. — Харків, 2004. — С. 291.

До першої групи заходів слід віднести заходи, що здійснюються юридичними підрозділами та підрозділами внутрішньої безпеки митних органів. Відповідно до Положення про юридичну службу регіональної митниці, митниці, спеціалізованої митної установи, організації, затвердженого наказом Державної митної служби України від 14 лютого 2006 р. № 112, на ці підрозділи покладається обов'язок надавати працівникам митних органів юридичні консультації, у тому числі з питань забезпечення безпеки, захисту життя, здоров'я, честі, гідності, майна цих осіб та членів їхніх сімей від злочинних посягань, інших протиправних дій. Систему заходів, які проводять підрозділи внутрішньої безпеки митних органів у взаємодії з правоохоронними органами, що спрямовані на захист посадових осіб митної служби і членів їх сімей, передбачено наказом Державної митної служби України від 10 червня 2005 р. № 511 «Про затвердження Положення про Департамент внутрішньої безпеки Державної митної служби України та підрозділи внутрішньої безпеки митної служби України». Пункт 2.1.8 зазначеного наказу визначає, що одним із основних завдань сектора внутрішньої безпеки митного органу є участь у розробці та реалізації системи заходів, які проводяться у взаємодії з правоохоронними органами, спрямованих на захист посадових осіб митного органу і членів їх сімей від злочинних посягань на життя та здоров'я у зв'язку з їх службовою діяльністю.

Крім зазначених вище підрозділів митних органів, захисні функції стосовно працівників митних органів здійснюють і професійні спілки, які на законних підставах створюються в цих державних органах. Відповідно до ст. 19 Закону України від 15 вересня 1999 р. «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» профспілки, їх об'єднання здійснюють представництво і захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, а також іншими об'єднаннями громадян.

Відповідно до ст. 2 Закону «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» працівники митних органів підлягають державному захисту від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на їх життя, здоров'я, житло і майно та їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю. Стаття 15 цього Закону визначає державний орган, який здійснює заходи забезпечення безпеки щодо працівників митної служби та їх близьких родичів — це органи внутрішніх справ.

Для забезпечення безпеки працівників митних органів та їх близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження

їх майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися відповідно до законодавства такі заходи: особиста охорона, охорона житла і майна; видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; встановлення телефону за місцем проживання; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку; забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання.

Підстави і приводи для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки визначені у ст. 13 Закону «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Підставою для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки є дані, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю або майну. Відповідно до абз. 3 п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 червня 1999 р. № 10 «Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у судочинстві» реальність загрози встановлюється в кожному окремому випадку виходячи з конкретних обставин з урахуванням як об'єктивного, так і суб'єктивного критеріїв (змісту, часу, способу, інтенсивності погрози, даних, що характеризують особу, яка її висловлює, стосунків останньої з особою, якій погрожують.

Приводом для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки працівників митних органів та їх близьких родичів може бути: заява працівника або його близького родича; звернення керівника відповідного державного органу; отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, які підлягають захисту.

Одним із різновидів правового захисту, передбаченого митним законодавством, є самозахист працівників митних органів, тобто застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї у разі злочинних посягань та інших протиправних дій щодо них.

Відповідно до ст. 423 МК фізична сила, спеціальні засоби та зброя застосовуються посадовими особами митної служби України лише у випадках, передбачених цим Кодексом. За законодавством України з метою забезпечення виконання вимог, розпоряджень, що добровільно не виконуються, для власної безпеки і припинення протиправних дій правопорушників посадові особи митних органів під час виконання службових обов'язків мають право, крім спеціальних засобів і вогнепальної зброї, застосовувати фізичний вплив, що передбачено в ст.

424 МК. Посадові особи митної служби України мають право застосовувати наручники, гумові кийки, сльозоточиві речовини, обладнання для відкриття приміщень, засоби для примусової зупинки транспортних засобів та інші спеціальні засоби під час виконання службових обов'язків. Стаття 425 МК визначає випадки застосування спеціальних засобів, що зменшує для посадових осіб митних органів ймовірність заподіяння їм тілесних ушкоджень або іншої шкоди для здоров'я. Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що складається, характеру правопорушення і особи правопорушника.

Відповідно до ст. 426 МК під час виконання службових обов'язків окремим категоріям посадових осіб митної служби України, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України, надається право зберігати, носити вогнепальну зброю. Порядок застосування вогнепальної зброї посадовими особами митної служби України регулюється положенням, яке затверджується Кабінетом Міністрів України. Перелік спеціальних засобів, вогнепальної зброї та набоїв до неї, що надаються для використання посадовими особами митної служби України, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2002 р. № 1953.

Посадові особи митних органів як крайній захід мають право застосовувати зброю для відбиття групового чи збройного нападу на них або окремих громадян, якщо їхньому життю та здоров'ю загрожує небезпека. Застосування вогнепальної зброї є крайньою мірою. Посадові особи застосовують вогнепальну зброю, коли правопорушник вчиняє збройний опір або іншим чином ставить під загрозу життя та здоров'я працівників митних органів та оточуючих людей. За неправомірне застосування спеціальних засобів і зброї посадові особи митних органів несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Юридична відповідальність за посягання на життя, здоров'я, честь, гідність та майно працівників митних органів не передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення. Відсутність адміністративно-правових санкцій за протиправні посягання на життя, здоров'я, честь, гідність та майно працівників митних органів суттєво впливає на рівень правового захисту цієї категорії громадян. До деякої міри ці проблеми вирішує Кримінальний кодекс (КК) України, який встановлює кримінальну відповідальність за вказані вище діяння: у ст. 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу», ст. 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу», ст. 348 «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування

з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця», ст. 349 «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника». Захист честі, гідності та ділової репутації працівників митних органів здійснюється відповідно до цивільного законодавства.

Соціальний захист державних службовців — це сукупність нормативно закріплених економічно-матеріальних гарантій, що надають їм додаткові пільги чи права та забезпечують механізм реалізації і захисту цих пільг і прав. Об'єктом соціального захисту державного службовця є майнова сфера, тобто матеріальна блага та послуги, які надаються державою з метою забезпечення для даної соціально-професійної групи всієї повноти прав громадян держави та компенсації обмежень та заборон, що впливає з умов проходження державної служби¹.

Соціальному захисту працівників митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій присвячено главу 67 МК. Відповідно до ч. 1 ст. 427 МК держава гарантує посадовим особам митної служби України соціальний захист і матеріально-побутове забезпечення. Матеріально-побутове забезпечення посадових осіб митної служби включає: оплату праці працівників митних органів та їх житлове забезпечення.

Стаття 428 МК встановлює гарантії оплати праці посадових осіб митної служби України. Держава гарантує оплату праці посадових осіб митної служби України з метою створення достатніх матеріальних умов для незалежного і сумлінного виконання ними службових обов'язків. Грошове забезпечення посадових осіб митної служби України складається з грошового утримання, яке включає в себе посадовий оклад і щомісячні надбавки за спеціальне звання та вислугу років, та доплат і надбавок до грошового утримання, а також інших видів додаткових виплат. На виконання положень Митного кодексу щодо гарантій оплати праці працівників митної служби 31 травня 2006 р. прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 767 «Про умови оплати праці посадових осіб та працівників митної служби», у якій визначено конкретні різновиди та розміри грошового забезпечення посадових осіб та оплати праці працівників митної служби. Для реалізації положень закону та зазначеної постанови наказом Державної митної служби України від 22 червня 2006 р. № 523 затверджено Порядок установлення надбавок посадовим особам та працівникам митної служби. Преміювання працівників митних органів здійснюється відповідно до Положення про преміювання посадових осіб та працівників митної

---

¹ Іншин М.І. Правове регулювання службово-трудова відносин в Україні: Монографія. — Харків, 2004. — С. 290.

служби, затвердженого наказом Державної митної служби України від 22 червня 2006 р. № 525. Зазначена постанова, крім того, передбачає виплату посадовим особам митної служби матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань та допомоги на оздоровлення в розмірах, що не перевищують середньомісячної заробітної плати посадової особи.

Порядок житлового забезпечення посадових осіб митної служби України визначено у ст. 429 МК. Посадові особи митної служби України, які потребують поліпшення житлових умов, мають право на першочергове одержання житла. Таке право зберігається за посадовими особами митної служби України після виходу на пенсію за наявності у них стажу служби в митній службі України 20 і більше років. Митні органи, спеціалізовані митні установи та організації можуть мати відомчий житловий фонд, що формується в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Посадові особи митної служби України мають право на одержання за місцем проживання або роботи безпроцентної позики на індивідуальне або кооперативне житлове будівництво та обзаведення домашнім господарством на строк до 20 років з погашенням 50 відсотків одержаної позики за рахунок бюджетних коштів.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 4 лютого 1988 р. № 37 затверджено Перелік категорій працівників, яким може бути надано службові жилі приміщення, зокрема службовим особам митних органів. До цього Переліку віднесені: інспектори-кінологи регіональних митниць, митниць; інспектори (водії оперативних транспортних засобів), головні інспектори, головні спеціалісти Держмитслужби, регіональних митниць, митниць, спеціалізованих митних управлінь та організацій; начальники управлінь, відділів, служб, відділень та їх заступники, начальники секторів, головні бухгалтери, заступники головних бухгалтерів Держмитслужби, регіональних митниць, митниць, спеціалізованих митних управлінь та організацій; начальники регіональних митниць, митниць, митних постів, спеціалізованих митних управлінь та організацій і їх заступники; заступники, радники та помічники Голови Держмитслужби; ректори і проректори, директори та їх заступники, начальники, професори і доценти, старші викладачі факультетів та кафедр навчальних закладів.

Положення про порядок надання службових жилих приміщень і користування ними в митних органах України затверджено наказом Державної митної служби України від 8 січня 2000 р. № 60. Цим положенням передбачено, що службові жилі приміщення призначаються для заселення громадянами, які у зв'язку з характером їх трудових відносин повинні проживати за місцем роботи або поблизу від нього. Через це зазначені при-

міщення мають знаходитися у безпосередній близькості від дільниці, яка ними обслуговується (їх робочого місця). Службові жилі приміщення надаються за рішенням адміністрації митного органу, у віданні якого ці приміщення знаходяться, затвердженим виконавчим комітетом районної, міської, районної в місті ради, на території якої знаходиться відповідний орган. Працівники, які проживають у службових жилих приміщеннях і потребують поліпшення житлових умов, можуть, за їх бажанням, забезпечуватися іншими службовими жилими приміщеннями. Працівники, що припинили трудові відносини з установою за власним бажанням, підлягають виселенню із службового жилого приміщення з усіма особами, які з ними проживають, без надання іншого жилого приміщення. Виселення проводиться в судовому порядку.

Законодавство України встановлює низку важливих юридичних гарантій соціального захисту працівників митних органів у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, старості та інших обставин. Нормативною основою цих гарантій є: Конституція, Митний кодекс, Закон України від 5 листопада 1991 р. «Про пенсійне забезпечення», Закон України від 22 жовтня 1993 р. «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон України від 16 грудня 1993 р. «Про державну службу», Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р., Закон України від 23 вересня 1999 р. «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», Закон України від 18 січня 2001 р. «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням», Закон України від 9 липня 2003 р. «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 678 «Про затвердження Порядку здійснення компенсації шкоди, заподіяної працівникам митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій під час виконання або пов'язаної з виконанням ними службових обов'язків».

Право працівників митних органів на пенсійне забезпечення закріплено у ст. 430 МК та інших нормативно-правових актах. Пенсійне законодавство передбачає такі різновиди пенсій працівників митних органів: пенсії за віком працівників митних органів; пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою); пенсія по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання.

Пенсійне забезпечення посадових осіб митної служби України здійснюється відповідно до умов і порядку, встановлених Законом «Про державну службу». Пенсія державним службовцям, в тому числі посадовим особам митних органів, виплачується за рахунок держави. На одержання пенсії державних службовців мають право особи, які досягли встановленого законодавством України пенсійного віку: чоловіки — 60 років, жінки — 55 років, за наявності загального трудового стажу для чоловіків — не менше 25 років, для жінок — не менше 20 років, у тому числі стажу державної служби — не менше 10 років. Зазначеним особам призначаються пенсії в розмірі 80 відсотків від суми їх посадового (чинного) окладу з урахуванням надбавок, передбачених Законом «Про державну службу», без обмеження граничного розміру пенсії. За кожний повний рік роботи понад 10 років на державній службі пенсія збільшується на один відсоток заробітку, але не більше 90 відсотків посадового (чинного) окладу з урахуванням надбавок. Такі умови одержання пенсії встановлені для осіб, що виходять на пенсію з посади державного службовця. Інші категорії громадян, що претендують на отримання пенсії державного службовця, повинні мати загальний стаж державної служби не менше 20 років. Пенсія державному службовцю виплачується у повному розмірі незалежно від його заробітку (прибутку), одержуваного після виходу на пенсію. Посадова особа митного органу, звільнена з державної служби у зв'язку з засудженням за умисний злочин, вчинений з використанням свого посадового становища, або вчиненням корупційного діяння, позбавляється права на одержання пенсії, передбаченої цією статтею. У таких випадках пенсія державному службовцю призначається на загальних підставах.

Пенсійне забезпечення працівників митних органів, спеціалізованих митних установ, організацій, які не є посадовими особами, здійснюється на загальних підставах і відповідно до законодавства України про пенсійне забезпечення.

Важливою гарантією соціального захисту працівників митних органів є забезпечення їх медичним обслуговуванням, оздоровленням та реабілітацією. Насамперед слід зазначити, що Державна митна служба України не має власної системи закладів охорони здоров'я працівників митних органів. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне страхування від 14 січня 1998 р. передбачають різні види соціальних послуг та матеріального забезпечення, що надаються працівникам митних органів як громадянам України.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 240-р «Про розроблення проектів нормативно-правових актів з питань підвищення престижу держав-

ної служби та забезпечення соціального захисту державних службовців, яких звільнено за станом здоров'я» розроблено Положення про проведення щорічного профілактичного медичного огляду державних службовців, затверджене спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України, Головного управління державної служби України та Державного управління справами від 18 лютого 2003 р. № 75/24/1. Це Положення встановлює єдиний порядок організації та проведення щорічних профілактичних медичних оглядів державних службовців у визначених закладах охорони здоров'я. Метою проведення медичного огляду є визначення стану здоров'я державних службовців та проведення профілактичних і лікувальних заходів.

Щорічне реабілітаційне та санаторно-курортне лікування працівників митних органів має забезпечувати послідовність попереднього лікування у госпіталях, лікарнях, поліклініках і амбулаторіях. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 травня 2000 р. № 245-р було підтримано пропозицію Державної митної служби України про передачу в оренду терміном на 49 років цілісного майнового комплексу медичного реабілітаційного центру «Перлина» (м. Ялта) професійній спілці працівників митних органів України. Таким чином, професійна спілка може всебічно та повно надавати можливість працівникам митних органів проходити медико-психологічну та санаторно-курортну реабілітацію у МРЦ «Перлина».

Державне соціальне страхування працівників митних органів у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності є важливою гарантією соціального захисту цієї категорії працівників. Стаття 34 Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» встановлює такі види матеріального забезпечення та соціальних послуг: допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною); допомога по вагітності та пологах; допомога при народженні дитини; допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві); забезпечення оздоровчих заходів (оплата путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам та членам їх сімей, до дитячих оздоровчих закладів та ін.). Стаття 35 зазначеного Закону визначає страхові випадки, умови надання допомоги по тимчасовій непрацездатності. Допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу) у разі настання в неї одного з таких страхових випадків: тимчасової непрацездатності

внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві; необхідності догляду за хворою дитиною; необхідності догляду за хворим членом сім'ї; догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною; карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби; тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу; протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства; санаторно-курортного лікування.

Компенсаційні виплати та відшкодування збитків у разі заподіяння каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, пов'язаних із виконанням службових обов'язків, працівникам митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій передбачає ст. 431 МК. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи відповідно до законодавства України компенсує працівникам митних органів шкоду, заподіяну їм каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним із виконанням службових обов'язків.

Порядок здійснення компенсації шкоди, заподіяної працівникам митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій під час виконання або пов'язаної з виконанням ними службових обов'язків, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 678. Цей Порядок визначає механізм, умови і розміри здійснення за рахунок Державного бюджету України компенсації шкоди в разі загибелі, інвалідності або іншого ушкодження здоров'я працівника митного органу, спеціалізованої митної установи чи організації, що сталися внаслідок нещасного випадку або були заподіяні йому умисно під час виконання чи були пов'язані з виконанням таким працівником службових обов'язків. Розмір компенсації шкоди потерпілому працівнику митного органу залежить від характеру цієї шкоди:

1) у разі загибелі працівника його спадкоємцям виплачується різниця між 10-річною сумою середньомісячного заробітку (грошового забезпечення) постраждалого за останньою посадою на день нещасного випадку та сумою, виплаченою Фондом соціального страхування від нещасних випадків за цим нещасним випадком;

2) у разі інвалідності працівника — залежно від ступеня втрати працездатності при встановленні інвалідності як різниця між 5-річною для I групи, 4-річною — для II групи, 3-річною — для III групи середньомісячною заробітною платою (грошовим забезпеченням) постраждалого за останньою посадою на день нещасного випадку та сумою, виплаченою Фондом соціального страхування від нещасних випадків за цим нещасним випадком;

3) у разі іншого ушкодження здоров'я працівника внаслідок нещасного випадку — як різниця між середньомісячним заробітком (грошовим забезпеченням) постраждалого на останній робочий день перед установленням втрати ним професійної працездатності за кожний відсоток втрати професійної працездатності та сумою, виплаченою Фондом соціального страхування від нещасних випадків за цим нещасним випадком. Повторна виплата компенсації шкоди за тим же нещасним випадком (у разі зміни ступеня втрати працездатності постраждалим тощо) проводиться з вирахуванням суми коштів, сплачених раніше.

Відповідно до ст. 21 Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» у разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний у встановленому законом порядку своєчасно та в повному обсязі відшкодувати шкоду, заподіяну працівникові митних органів внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, виплачуючи йому або особам, які перебували на його утриманні: допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності; страхові виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності (щомісячна страхова виплата); одноразову допомогу в разі стійкої втрати працездатності або смерті потерпілого (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого); пенсію по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; пенсію у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; грошову суму за моральну шкоду за наявності факту заподіяння цієї шкоди потерпілому; допомогу дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності; страхові виплати на медичну та соціальну допомогу.

Законодавство України гарантує їй соціальний захист членів сім'ї працівника митних органів. Відповідно до ст. 432 МК у разі загибелі працівника митного органу, спеціалізованої митної установи, організації під час виконання ним службових обов'язків непрацездатним членам сім'ї загиблого, які перебували на його утриманні, органами соціального захисту щомісячно виплачується компенсація в розмірі різниці між частиною грошового забезпечення загиблого, що припадала на їх частку, і призначеною пенсією у зв'язку з втратою годувальника без урахування одноразової допомоги. Крім того, Закон

«Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» гарантує виплату пенсії у зв'язку із втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, та страхові виплати дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності. Також відповідно до п. 2 ст. 21 зазначеного Закону зобов'язує Фонд соціального страхування від нещасних випадків організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов.

Частина 3 ст. 429 МК встановлює гарантії житлового забезпечення сімей загиблих працівників митних органів. У разі загибелі посадової особи митної служби України у зв'язку з виконанням нею службових обов'язків за сім'єю загиблого зберігається право на одержання житлової площі на тих самих умовах і підставах, які мали місце на момент загибелі цієї посадової особи. Важливим напрямом соціального захисту є соціальна робота з сім'ями працівників митних органів. Вона полягає перш за все у матеріальній та моральній підтримці сімей загиблих працівників митних органів. Інший аспект цієї діяльності полягає у роботі соціально-психологічних служб митних органів із забезпечення нормального морально-психологічного клімату в сім'ях працівників, якщо ці проблеми безпосередньо пов'язані з професійною сферою.

Контрольні питання:

1. Які категорії працівників працюють у митних органах, спеціалізованих митних установах і організаціях?
2. Назвіть загальні та спеціальні обмеження, встановлені для посадових осіб митної служби.
3. Назвіть основні права і обов'язки працівників митної служби України.
4. Розкрийте порядок прийняття на службу в митні органи, спеціалізовані митні установи і організації на посади державних службовців.
5. Які різновиди моральних зобов'язань передбачаються митним законодавством України? У чому їх відмінність?
6. Наведіть перелік спеціальних звань, які присвоюються працівникам митної служби.
7. Дайте загальну характеристику правовому і соціальному захисту працівників митних органів. У чому їх відмінність?

Глава 4

Правове регулювання переміщення товарів, предметів, транспортних засобів через митний кордон України

4.1. Поняття та принципи переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України

Митне регулювання є одним з основних інструментів державного впливу на зовнішньоторговельний оборот. За його допомогою держава, з одного боку, забезпечує вільний доступ української економіки до системи світового господарства, а з іншого — шляхом встановлення заборон і обмежень на ввезення та вивезення окремих товарів, ліцензування, квотування і застосування низки інших заходів забезпечує захист інтересів українських споживачів, економічної безпеки держави, суспільного порядку, життя і здоров'я людей, моральних засад і культурних цінностей суспільства, а також поповнення прибуткової частини Державного бюджету шляхом стягнення митних платежів при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

У зв'язку з тим, що об'єктом митних правовідносин є порядок, який складається в зв'язку з переміщенням через митний кордон товарів і транспортних засобів, саме визначенню та аналізу даної правової категорії слід приділити особливу увагу.

Незважаючи на те, що нормами чинного законодавства у галузі митної справи врегульовано певний механізм митного оформлення та митного контролю операцій, пов'язаних з переміщенням через митний кордон товарів та транспортних засобів, понятійний апарат категорії «переміщення через митний кордон» у Митному кодексі на теперішній час відсутній. Проте у нормах спеціальних законодавчих та нормативних актів України в тому чи іншому вигляді зроблена спроба його визначення.

Під **переміщенням через митний кордон України** треба розуміти сукупність дій, пов'язаних із ввезенням на митну територію України, вивезенням з цієї території або транзит через територію України товарів, транспортних засобів та інших предметів у будь-який спосіб, будь-якими засобами та видами транспорту, включаючи використання з цією метою трубопровідного транспорту та ліній електропередачі.

Таким чином, поняття «переміщення через митний кордон» характеризується такими ознаками:

1) наявністю фактично здійснених вольових дій фізичних та юридичних осіб, зокрема суб'єктів ЗЕД, спрямованих на досягнення кінцевого, конкретного результату із ввезення на митну терито-

рію України, вивезення з цієї території або транзиту через територію України товарів, транспортних засобів та інших предметів;

2) здійсненням вказаних дій у правовому режимі ввезення товарів, транспортних засобів та інших предметів на митну територію України, або їхнім вивезенням з митної території України, або транзитом через митну територію України;

3) наявністю певних засобів та способів, завдяки яким здійснюються перелічені вище дії;

4) здійснення зазначених дій щодо товарів, транспортних засобів та інших предметів, які підлягають пропуску через митний кордон України;

5) фактичним перетином митного кордону України товарами, транспортними засобами та іншими предметами.

Розкриваючи зміст кожної з перелічених характерних ознак, можна зазначити таке.

В галузі митної справи об'єктом правовідносин є дії суб'єктів з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Виникнення зв'язків між митними органами й учасниками зовнішньої торгівлі пов'язане із ввезенням або вивезенням вантажів, тому такі правовідносини націлені на здійснення такого переміщення. При цьому дії митного органу носять публічний характер, а дії суб'єкта переміщення характеризуються як приватно-правові.

До фактично здійснених вольових дій фізичних та юридичних осіб, зокрема суб'єктів ЗЕД, належать:

1. Ввезення товарів і транспортних засобів на митну територію України.

2. Вивезення товарів і транспортних засобів за межі митної території України.

3. Транзит через територію України товарів, транспортних засобів та інших предметів.

Ввезенням товарів і транспортних засобів на митну територію України, вивезенням товарів і транспортних засобів за межі митної території України є сукупність дій, пов'язаних із переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України у відповідному напрямку.

Переміщенням транзитом через територію України товарів та інших предметів є сукупність дій, пов'язаних із переміщенням товарів і транспортних засобів по митній території України під митним контролем за умов, що товари, які переміщуються транзитом, залишаються у незмінному стані, крім природних втрат, не використовуються з іншою метою, крім транзиту, і повинні бути доставленими до митного органу призначення у строк, визначений митним органом відправлення.

Розрізняють два види транзитних перевезень, які здійсню-

ються як:

- прохідний митний транзит;
- внутрішній митний транзит.

Прохідний митний транзит — це переміщення товарів під митним контролем від одного пункту пропуску, розташованого на митному кордоні України, — пункту ввезення на митну територію України — до іншого пункту пропуску, розташованого на митному кордоні України, — пункту вивезення за межі митної території України.

Внутрішнім митним транзитом вважається переміщення товарів під митним контролем:

1) від пункту пропуску, розташованого на митному кордоні України, — пункту ввезення на митну територію України — до митного органу, розташованого на митній території України;

2) від митного органу, розташованого на митній території України, до пункту пропуску, розташованого на митному кордоні України, — пункту вивезення за межі митної території України;

3) від одного митного органу, розташованого на митній території України, до іншого митного органу, розташованого на митній території України.

Про фактичне волевиявлення особи щодо переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон свідчать такі дії:

1. При ввезенні товарів, транспортних засобів та інших предметів на митну територію України, зокрема при ввезенні з території вільних митних зон і з вільних складів на іншу частину території України, транзиті через митну територію України — *фактичне перетинання митного кордону*.

2. При вивезенні товарів, транспортних засобів та інших предметів з митної території України, при ввезенні з іншої частини території України на територію вільних митних зон і на вільні склади — *подача митної декларації чи інша дія*, безпосередньо спрямована на реалізацію наміру, відповідно, вивезти або ввезти товари, транспортні засоби та інші предмети.

Слід підкреслити, що суб'єктами вказаних вище вольових дій можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, зокрема суб'єкти ЗЕД.

Однією з характерних ознак переміщення через митний кордон є факт **здійснення вказаних дій у певному правовому режимі**: або ввезення товарів, предметів та транспортних засобів на митну територію України (зокрема, імпорт) або їх вивезення з митної території України (зокрема, експорт), або транзит через митну територію України.

Правовим режимом операцій з переміщення (ввезення, ви-

везення, транзиту тощо) вважається врегульований нормами чинного законодавства порядок здійснення митних процедур щодо товарів, транспортних засобів або інших предметів при їх пересуванні через митний кордон України з використанням певних видів транспорту, або із застосуванням певних способів та відносно меж конкретної території. Зміст кожного з вказаних правових режимів залежить від:

а) кінцевої мети такого переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів (наприклад, доставлення транспортного засобу на територію України з території іншої держави з метою особистого використання);

б) суб'єктного складу та правового статусу осіб, що здійснюють таке переміщення (наприклад, фізичні або юридичні особи);

в) видів транспортних засобів або способів проведення операцій з товарами, транспортними засобами та іншими предметами (автомобільним або залізничним транспортом, або у міжнародних поштових відправленнях);

г) напрямку проведення операцій з товарами, транспортними засобами та іншими предметами відносно меж митної території України (в Україну, з України або через територію України).

Правовий режим переміщення через митний кордон України товарів, предметів та транспортних засобів слід відрізнити від митного режиму, який, відповідно до п. 16 ст. 1 МК, є сукупністю норм, встановлених законами України з питань митної справи, що залежно від заявленої мети переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України визначають порядок такого переміщення та обсяг митних процедур, які при цьому здійснюються.

Митний режим стосовно правового режиму переміщення через митний кордон України товарів, транспортних засобів та інших предметів має статус спеціального і має певні особливості, а саме:

а) є спеціальним порядком переміщення суб'єктами ЗЕД товарів та транспортних засобів через митний кордон України;

б) передбачає здійснення певного обсягу митних процедур при переміщенні товарів, предметів та транспортних засобів через митний кордон України;

в) обов'язково врегульований нормами, встановленими законами України з питань митної справи.

Переміщення через митний кордон у будь-якому випадку здійснюється за допомогою **певних засобів та способів**.

Переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України здійснюється за допомогою таких засобів:

- автомобільного транспорту;
- залізничного транспорту;
- авіаційного транспорту;
- морського та річкового транспорту;
- трубопровідного транспорту;
- ліній електропередач.

Використання кожного з видів транспортних засобів при переміщенні товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України має певні особливості.

Так, особи, які здійснюють перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України *автомобільним транспортом*, повинні мати відповідні документи, передбачені Митним кодексом, іншими законами України та міжнародними договорами, укладеними в установленому законом порядку. При цьому автотранспортний засіб, що використовується для переміщення товарів через митний кордон України, не потребує окремої митної декларації, якщо під час такого переміщення декларуються товари, які перевозяться цим автотранспортним засобом.

Відомості про автотранспортний засіб, що перевозить товари, вносяться до митної декларації, якою оформлено ці вантажі, книжки МДП, передбаченої Митною конвенцією про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП 1975 р. (Конвенцією МДП 1975 р.), товарно-транспортних накладних, дорожнього листа, провізних та інших супровідних документів, передбачених законодавством.

При переміщенні товарів *залізничним транспортом* перевірка документів, огляд залізничного рухомого складу, а також інші митні процедури, передбачені Митним кодексом, здійснюються у зонах митного контролю пунктів пропуску залізничного транспорту на державному кордоні України. При цьому розвантажувальні, навантажувальні, перевантажувальні та інші операції, необхідні для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, проводяться підприємствами залізниці за свій рахунок.

Пасажири поїздів міжнародного сполучення можуть проходити митний контроль також в інших місцях, визначених уздовж маршруту руху поїзда за погодженням між спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону України та центральним органом виконавчої влади в галузі транспорту.

Продукти харчування та безалкогольні напої, вино, лікерні, коньячні, горілчані вироби, що переміщуються через митний кордон України у вагонах-ресторанах поїздів міжнародного

сполучення, підлягають обов'язковому декларуванню митним органам.

При надходженні до митного контролю товарів, що перевозяться залізничним транспортом, працівники залізничної станції подають до митного органу:

- 1) передатну відомість (багажний список);
- 2) залізничні накладні;
- 3) інші документи, передбачені цим Кодексом, міжнародними договорами України, укладеними в установленому законом порядку, та іншими законами України.

Переміщення товарів через митний кордон України *авіаційним транспортом* здійснюється через міжнародні аеропорти, в яких розташовані митні органи. У виняткових випадках за дозволом Кабінету Міністрів України або у разі вимушеної посадки повітряного судна допускається переміщення товарів через митний кордон України через інші аеропорти та поза місцем розташування митних органів.

Товари, що перевозяться транзитними авіапасажирами (за винятком товарів, заборонених до транзиту), не підлягають обкладенню податками і зборами та безперешкодно переміщуються в межах зони митного контролю міжнародного аеропорту.

Митний контроль та митне оформлення повітряного судна, яке перевозить офіційні державні делегації, здійснюються без митного огляду.

Командир повітряного судна зобов'язаний подати для здійснення митного контролю такі документи:

- 1) генеральну декларацію;
- 2) документи про поштові відправлення, товари та товаро-супровідні документи;
- 3) інші документи, передбачені цим Кодексом, іншими законами України, а також міжнародними договорами України, укладеними в установленому законом порядку.

Дозвіл митного органу на вивантаження товарів з повітряного судна або завантаження товарів на нього надається після перевірки поданих документів та встановлення їх відповідності вимогам цього Кодексу.

Перевезення товарів *засобами морського та річкового транспорту* має свої особливості. Так, вивантаження товарів із суден закордонного плавання та завантаження товарів на зазначені судна здійснюються з дозволу митного органу та під його контролем згідно з товаросупровідними документами, передбаченими законодавством України. Райони розвантаження та завантаження суден закордонного плавання, посадки та висадки пасажирів цих суден, а також місця стоянки суден для здійснен-

ня митного контролю визначаються адміністрацією порту з урахуванням функціональної і технологічної діяльності порту та за поданням митного органу, погодженим з органом охорони державного кордону України.

Пропуск через митний кордон України товарів, що перевозяться в міжнародному водному сполученні, здійснюється на підставі оформлених митних декларацій. Митні органи здійснюють митні процедури в зонах митного контролю на території морських та річкових портів, а також в акваторії портів, відкритих для міжнародних перевезень.

Судно закордонного плавання протягом усього часу стоянки в порту перебуває під митним контролем. Митний орган має право в цей період здійснювати огляд і переогляд судна, пломбування та опечатування його окремих трюмів і приміщень, де знаходяться товари, підстави для ввезення на митну територію України, вивезення за межі митної території України чи транзит через територію України яких відсутні.

Якщо судно закордонного плавання внаслідок аварії, стихійного лиха або інших обставин, що мають характер непереборної сили, не в змозі досягти одного з місць здійснення митного контролю на митній території України, вивантаження з нього товарів допускається в місцях, де немає митних органів. У таких випадках капітан судна має вжити всіх необхідних заходів для забезпечення зберігання цих товарів та пред'явлення їх найближчому митному органу.

Судно закордонного плавання, яке заходить у відкритий для міжнародних водних перевезень порт для поповнення запасів води, пального, продовольства, для проведення термінових ремонтних робіт на строк до двох діб, митному оформленню не підлягає, але перебуває під митним контролем до його відправлення.

Товари, які завантажуються на це судно, підлягають митному оформленню на загальних підставах.

Судна каботажного плавання, що плавають під Державним прапором України, а також судна каботажного плавання, що плавають під іноземним прапором, за умови одержання на це дозволу центрального органу виконавчої влади в галузі транспорту, перебувають під митним контролем протягом усього часу каботажу. Митне оформлення таких суден здійснюється документально після повернення з рейсу на підставі письмового повідомлення капітана судна про те, що судно під час рейсу не заходило в порти інших держав і не причалювало до суден закордонного плавання, а при виході в рейс — що цим рейсом не передбачається захід до портів інших держав та причалювання до суден закордонного плавання.

Митне оформлення рибної продукції, виробленої українськими суднами в межах Азово-Чорноморського басейну, здійснюється без оформлення вантажної митної декларації. Оповідкування зазначеної продукції здійснюється відповідно до законів України.

Якщо судно під час рейсу з будь-якої причини заходило в порти інших держав або причалювало до суден закордонного плавання, воно підлягає митному контролю на загальних підставах.

Органи управління портом не дозволяють капітанові судна закордонного плавання виходити з акваторії порту без відмітки митного органу на відповідному судовому документі.

Для тимчасового відходу судна із порту у зв'язку з дією непереборної сили, стихійним лихом, а також з метою рятування людей дозвіл митного органу не обов'язковий.

Переміщення через митний кордон України товарів *трубопровідним транспортом та лініями електропередачі*, у тому числі з метою транзиту через митну територію України, здійснюється під митним контролем, в місцях митного контролю, які визначаються Кабінетом Міністрів України.

Порядок та строки митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються трубопровідним транспортом та лініями електропередачі, визначаються Кабінетом Міністрів України виходячи з особливостей їх переміщення через митний кордон України.

Характерними способами переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України є:

— *переміщення у вантажних відправленнях* — переміщення товарів через митний кордон України при здійсненні експортно-імпортних операцій, а також інших операцій, пов'язаних із ввезенням товарів на митну територію України, вивезенням товарів за межі митної території України або переміщенням їх митною територією України транзитом. При переміщенні товарів через митний кордон України у вантажних відправленнях оформляється вантажна митна декларація;

— *переміщення у міжнародних поштових відправленнях* — переміщення товарів через митний кордон України в упакованих та оформлених відповідно до вимог актів Всесвітнього поштового союзу та Правил користування послугами поштового зв'язку листах, бандеролях, спеціальних мішках з позначкою «М», дрібних пакетах, поштових посилок, відправленнях прискореної пошти з позначкою «EMS», які приймаються до пересилання за межі України, доставляються в Україну або переміщуються територією України транзитом підприємствами поштового зв'язку;

— *переміщення у міжнародних експрес-відправленнях* — переміщення товарів та інших предметів, належним чином упакованих, що перевозяться експрес-перевізником будь-яким видом транспорту з метою доставки одержувачу у визначений термін;

— *переміщення у несупроводжуваному багажі* — переміщення через митний кордон України товарів, що належать громадянам, окремо від цих громадян або уповноважених ними осіб з оформленням багажних документів;

— *переміщення у ручній поклажі* — переміщення через митний кордон України товарів, що належать громадянам, у пасажирських відділеннях (салонах) транспортних засобів, якими прямують ці громадяни або уповноважені ними особи, без оформлення багажних документів;

— *переміщення у супроводжуваному багажі* — переміщення через митний кордон України товарів, що належать громадянам, у багажних відділеннях транспортних засобів, якими прямують ці громадяни або уповноважені ними особи, з оформленням багажних документів.

При цьому спосіб переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України обирається суб'єктом переміщення залежно від наявності перевізника, відправника, одержувача, а також договору на перевезення.

Фактичні дії щодо переміщення через митний кордон України не можна розглядати окремо від предметів правовідносин, стосовно яких вони здійснюються, від того, на що спрямовані суб'єктивні права і юридичні обов'язки його учасників, іншими словами, від того, заради чого виникають самі правовідносини. Дані правовідносини не могли б виникнути, якби не існувало предмета, який необхідно ввезти, вивезти або перевезти транзитом. В якості такого предмета у митному праві виступають **товари, транспортні засоби та інші предмети**. Таким чином, здійснюючи вольові дії щодо переміщення товарів через митний кордон, сторони вступають у визначені взаємозв'язки (мають об'єкт митних правовідносин), що виникають з приводу ввезення-вивезення товарів, транспортних засобів та інших предметів.

Відповідно до п.39 ст.1 МК товаром є будь-яке рухоме майно (у тому числі валютні цінності, культурні цінності), електрична, тепла та інші види енергії, а також транспортні засоби, за винятком транспортних засобів, що використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України.

Усі товари, що переміщуються через митний кордон України, можна класифікувати залежно від різних підстав.

По-перше, залежно від напрямку проходження товари дифе-

ренціюються:

- на ввезені;
- такі, що вивозяться;
- транзитні.

Ввезеними є товари, що надходять на територію України з інших держав. При цьому країною їхнього походження може бути як інша країна, так і Україна за умови їхнього попереднього вивезення. Товари, що вивозяться, найчастіше виробляються в Україні і переміщуються на територію іншої держави. Транзитні товари — це товари, які переміщуються з однієї країни в іншу, пересуваючись при цьому по митній території України.

По-друге, залежно від країни походження товари поділяються на:

- вітчизняні;
- іноземні.

Вітчизняні товари мають статус таких, що знаходяться у вільному обігу на митній території України, тобто це товари:

- а) цілком зроблені в Україні;
- б) товари, випущені для вільного обігу на територію України;
- в) товари, виготовлені з перерахованих раніше.

Всі інші товари повинні бути віднесені до товарів, що мають статус іноземних.

По-третє, товари можуть бути віднесені до таких, що:

- пройшли митне «очищення»;
- умовно випущені у вільний обіг.

В разі, коли органи митної служби України своїми діями дозволили зацікавленим особам користуватися і розпоряджатися товарами відповідно до умов визначеного митного режиму, такі товари отримують статус випущених або таких, що пройшли митне «очищення». Якщо ж щодо цих товарів не були сплачені митні платежі, або не представлені необхідні документи, або не виконані інші вимоги, встановлені законодавством, вони підлягають умовному випуску, тобто користування і розпорядження ними допускається з дотриманням певних обмежень (наприклад, з умовою неможливості їх відчуження).

По-четверте, залежно від ефективності досягнення митної справи можна виділити такі категорії товарів:

1) товари, у ввезенні яких Україна абсолютно не має потреби (наприклад, алкогольні напої, продукти харчування тощо);

2) товари, щодо яких можлива конкуренція з вітчизняними виробниками (наприклад, кондитерські вироби, трикотаж, сільськогосподарська продукція);

3) товари, що не випускаються або не можуть бути вироблені в Україні (наприклад, екзотичні фрукти, унікальні технології, технічні новинки);

4) контрафактні товари, тобто товари, виготовлення яких, переміщення через митний кордон або інші дії з якими спричиняють порушення прав правовласників (як правило, це товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності — об'єкти авторського права і суміжних прав, промислової власності, у тому числі торговельні марки, географічні зазначення і інші об'єкти права інтелектуальної власності).

Товари можуть також класифікуватися й за суб'єктом складом осіб, що здійснюють їх ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України або транзит цією територією:

1) за належністю до території:

— ввезеними, вивезеними або такими, що переміщуються в режимі транзит, резидентом України;

— ввезеними, вивезеними або такими, що переміщуються в режимі транзит, нерезидентом України;

2) за статусом:

— ввезеними, вивезеними або такими, що переміщуються в режимі транзит, фізичною особою;

— ввезеними, вивезеними або такими, що переміщуються в режимі транзит, фізичною особою — суб'єктом підприємницької діяльності;

— ввезеними, вивезеними або такими, що переміщуються в режимі транзит, юридичною особою.

Митний кодекс та інші акти законодавства України під предметами, що можуть переміщуватися через митний кордон України, розуміють: особисті речі, товари, транспортні засоби та окремі номерні вузли до них, що переміщуються громадянами через митний кордон України.

При цьому стосовно поняття «товар», «транспортний засіб» категорія «предмет» є більш широким поняттям. Виходячи з лексичного значення¹ та смислового навантаження, предметом є будь-яке матеріальне явище оточуючого світу, певна річ, що задовольняє ті чи інші потреби.

Закон України від 13 вересня 2001 р. «Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України» до предметів, що переміщуються через митний кордон, відносить особисті речі фізичних осіб, а саме — предмети першої необхідності, призначені, насамперед, для забезпечення життєдіяльності власника — громадянина, є власністю такого громадянина, призначені виключно для власного користування громадянина, не є

¹ Новий тлумачний словник української мови. У 3-х т. Т.2.— К., — 2003.— С. 867.

товаром і не призначені для відчуження або передання іншим особам, відповідають меті перебування їх власника за кордоном.

Кабінет Міністрів України у постанові від 13 грудня 2001 р. № 1652 «Про обсяги та порядок ввезення громадянами на митну територію України продуктів харчування для власного споживання та перелік предметів, що не можуть бути віднесені до особистих речей громадян» визначив перелік предметів, що можуть бути віднесені до особистих речей громадян:

1. Особисті прикраси, у тому числі з дорогоцінних металів та каміння, що мають ознаки таких, які були в користуванні.

2. Предмети, такі як одяг, білизна, взуття, що мають суто особистий характер, призначені виключно для власного користування і мають, як правило, ознаки таких, які були в користуванні, або нові, що ввозяться, як правило, в одному екземплярі (комплекті).

3. Предмети особистої гігієни та індивідуальні косметичні засоби у кількості, що забезпечує потреби однієї особи на період поїздки.

4. Індивідуальне письмове та канцелярське приладдя.

5. Фотоапарати, кіно- та відеокамери, інші види аудіо-, відео- та побутової техніки, приладдя до них, а також інші предмети першої потреби.

Перелік предметів, які можуть бути віднесені до особистих речей, є приблизним. Це означає, що рішення щодо віднесення тих чи інших предметів до особистих речей у кожній конкретній ситуації приймає посадова особа митного органу.

Особисті речі можуть бути тимчасово ввезені громадянами-нерезидентами на термін, що не перевищує термін фактичного перебування цих громадян на митній території України. Особисті речі, що переміщуються в ручній поклажі або в супроводжуваному багажі, декларуються усно або письмово за бажанням власника цих речей або на вимогу посадової особи митниці. Особисті речі, які переміщуються громадянами іншим способом, підлягають обов'язковому письмовому декларуванню. Особисті речі не оподатковуються.

Проте треба зазначити, що чинне митне законодавство транспортні засоби відносить й до товарів (п.39 ст.1), й до предметів (п.33 ст.1), й до безпосередньо транспортних засобів, що використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України (п.40 ст.1 МК).

Розрізнення транспортних засобів як товару (предмета) від засобів пересування для цілей переміщення через митний кордон України здійснюється виходячи з частоти перетинання ними кордону. Якщо транспортний засіб перетнув кордон один раз (наприклад, ввіз іномарки громадянином із-за кордону), він

є товаром (предметом). Це означає, що їх переміщення пов'язане з проходженням усіх митних формальностей: оформленням, сплатою митних платежів, як і при ввезенні-вивезенні будь-якого товару. У разі перетинання транспортним засобом митного кордону два і більше разів (наприклад, перевезення групи туристів на автобусі або літаку), він виступає в митних правовідносинах як засіб пересування.

Транспортні засоби, якими переміщуються громадяни та товари через митний кордон України, підлягають митному контролю та митному оформленню.

Митні процедури, що здійснюються під час митного контролю та митного оформлення транспортних засобів, якими переміщуються громадяни та товари через митний кордон України, мають уніфікований характер і не залежать від країни реєстрації або країни — власника транспортного засобу, країни, з якої прибув цей транспортний засіб, або країни, куди він прямує, крім випадків, передбачених міжнародними договорами України, укладеними в установленому законом порядку, та відповідними міжнародними актами в частині застосування санкцій та обмежень у торгівлі з окремими країнами.

Переміщення через митний кордон безумовно пов'язане з **фактичним перетинанням** митного кордону України товарами, транспортними засобами та іншими предметами.

Але правова категорія «переміщення через митний кордон» не є тотожною, вона відрізняється від категорії «перетину державного кордону» і співвідноситься з нею як загальне і окреме.

Якщо переміщення через митний кордон характеризує загальні аспекти проведення операцій з товарами, транспортними засобами та іншими предметами на митному кордоні, то перетин митного кордону, виходячи зі смислового навантаження, змісту фактичних дій та поняття «митний кордон», фіксує факт та момент подолання саме межі митної території України. При цьому митний кордон України не є тотожним державному кордону України.

Якщо державний кордон визначає лише зовнішні межі території України, то митний кордон України, збігаючись з державним кордоном України, має винятки, включаючи у себе й межі території спеціальних митних зон (ст. 6 МК).

Чинне законодавство, яке знайшло підтвердження у судовій практиці, пов'язує перетин митного кордону, який є важливим чинником для визначення митної вартості товару, з дією, яка здійснюється у момент:

а) при авіаперевезеннях:

— при експорті — здійснення або завершення митного оформлення в аеропорту, де відбувається навантаження;

— при імпорті — початок або здійснення митного оформлення в першому аеропорту на території України, в якому відбувається вивантаження чи перевантаження товару, якщо факт перевантаження підтверджено митним органом цього аеропорту;

б) при морських і річкових перевезеннях:

— при експорті — здійснення або завершення митного оформлення в порту навантаження на території України;

— при імпорті — початок або здійснення митного оформлення в першому порту вивантаження чи перевантаження на території України, якщо факт перевантаження підтверджено митним органом цього порту;

в) для товару, що доставляється поштою, — здійснення митного оформлення в пункті міжнародного поштового обміну;

г) для товару, що переміщується трубопровідним транспортом чи лініями електропередачі, — завершення переміщення партії товару;

г) при перевезеннях іншими видами транспорту (у тому числі залізничним та автомобільним):

— при експорті — здійснення або завершення митного оформлення в пункті пропуску через митний кордон України на шляху переміщення товару;

— при імпорті — початок або здійснення митного оформлення в пункті пропуску через митний кордон України на шляху переміщення товару.

Переміщенню через митний кордон України товарів, транспортних засобів та інших предметів притаманні певні принципи. Основні з вказаних принципів закріплено в Митному кодексі та в деяких інших законодавчих актах держави.

До основних принципів переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України належать:

1. *Свобода переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів.* Громадяни та суб'єкти ЗЕД за умови дотримання вимог Митного кодексу та інших законів України можуть переміщувати через митний кордон України будь-які товари, крім тих, що заборонені до ввезення в Україну та вивезення з України, а також тих, щодо яких законом України встановлено обмеження в галузі зовнішньоекономічної діяльності.

Право на ввезення й вивезення товарів тісно пов'язано з низкою загальноновизнаних норм міжнародного права, таких, наприклад, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права та ін.

Посадові особи митних органів не можуть свавільно, не спираючись на чинне законодавство, позбавити громадянина права на ввезення в Україну і вивезення з її території товарів та тран-

спортних засобів. Обмеження або позбавлення зазначеного права може застосовуватися лише у випадках, прямо передбачених Митним кодексом та іншими законодавчими актами України.

2. *Контрольованість переміщення.* Відповідно до ст. 40 МК митному контролю підлягають усі товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України. Сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення додержання норм Митного кодексу, законів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку, складають митний контроль.

Звільнення від окремих форм митного контролю встановлюється Митним кодексом, іншими законами України, а також міжнародними договорами, укладеними в установленому законом порядку. Митному огляду не підлягають ручна поклажа та супроводжуваний багаж Президента України, Голови Верховної Ради України, народних депутатів України, прем'єр-міністра України, першого віце-прем'єр-міністра України, Голови та суддів Верховного Суду України, Голови та суддів Конституційного Суду України, міністра закордонних справ України, Генерального прокурора України та членів їхніх сімей, які прямують разом з ними.

3. *Митне оформлення товарів, транспортних засобів та інших предметів.* Чинним законодавством встановлені обов'язковість митного оформлення товарів, транспортних засобів та інших видів товарів, а також відповідальність за ухилення від митного оформлення або проведення його неналежним чином. Митне оформлення полягає у виконанні митним органом дій (процедур), які пов'язані із закріпленням результатів митного контролю товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, і мають юридичне значення для подальшого використання цих товарів і транспортних засобів.

Митне оформлення здійснюється в місцях розташування відповідних підрозділів митних органів протягом часу, що його встановлюють митні органи за погодженням з органами, уповноваженими здійснювати інші види контролю. Наприклад, для забезпечення контролю за переміщенням товарів транзитом через територію України і доставкою їх у митниці призначення Кабінетом Міністрів України постановою від 6 травня 1996 р. № 484 затверджено Перелік шляхів і напрямків транзиту підакцизних товарів через територію України та пункти на митному кордоні, через які здійснюється ввезення й вивезення цих товарів, і Граничні терміни транзиту підакцизних товарів автомобільним і залізничним транспортом через тери-

торію України.

Здійснення митного оформлення в інших місцях можливе лише за погодженням із митницею.

4. *Обов'язковість декларування певних товарів, транспортних засобів та інших предметів.* Декларування здійснюється шляхом заявлення за встановленою формою (письмовою, усною, шляхом вчинення дій) точних відомостей про товари, транспортні засоби та інші предмети, мету їхнього переміщення через митний кордон України, а також відомостей, необхідних для здійснення митного контролю та митного оформлення таких товарів, транспортних засобів та інших предметів.

Перелік відомостей, що оголошуються громадянами у разі переміщення ними через митний кордон України предметів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 р. № 748. Наприклад, у відомостях, які заявляються громадянами при переміщенні товарів через митний кордон, повинна бути інформація про наявність валюти, валютних цінностей, виробів з дорогоцінних металів та коштовного каміння; товарів, які підлягають оподаткуванню чи вимагають обов'язкового декларування і переміщення яких здійснюється за дозвольними документами.

Обов'язковому декларуванню підлягають товари, що належать юридичним особам вартістю більше 100 євро, підакцизні товари та гуманітарна допомога незалежно від вартості, а також товари, що розміщуються у режимі митний склад.

5. *Здійснення переміщення в чітко визначених місцях.* Митне оформлення товарів, транспортних засобів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України резидентами (крім громадян), крім випадків переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через територію України у режимі транзиту, здійснюється митними органами, у зонах діяльності яких розташовані ці резиденти.

У випадках, визначених Кабінетом Міністрів України, митне оформлення в іншому митному органі може здійснюватися за письмовим погодженням між цим митним органом і митним органом, у зоні діяльності якого розташований відповідний резидент¹.

При прохідному транзиті товарів встановлюються граничні строки їх доставлення у митницю призначення: авто — до 10 днів, залізничний транспорт — до 28 днів, авіатransпорт — до 5 днів, морський, річковий транспорт — до 20 днів, трубопровідний транспорт — до 31 дня. Митне оформлення товарів і

---

¹ Див.: Порядок визначення місця здійснення митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються резидентами та нерезидентами через митний кордон, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 584.

транспортних засобів, які вивозяться за межі митної території України громадянами, може здійснюватися у будь-якому митному органі на всій митній території України.

6. *Право вільного обрання та зміни митного режиму.* Декларант самостійно визначає митний режим товарів, транспортних засобів та інших предметів, які переміщуються через митний кордон України, відповідно до мети їх переміщення та на підставі документів, що подаються митному органу для здійснення митного контролю та митного оформлення.

Зміна митного режиму допускається за умови виконання всіх належних процедур щодо заявленого режиму, дотримання вимог законодавства щодо тарифних і нетарифних заходів регулювання та подання митному органу для здійснення митного контролю та митного оформлення відповідних документів, що підтверджують заявлений режим.

Таким чином, переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів є системною правовою категорією митного права, що об'єднує різні аспекти здійснення митної справи.

Товар — це будь-яке переміщуване через митний кордон рухоме майно, а також переміщені через неї віднесені до нерухомих речей транспортні засоби. Для того щоб розмежувати два основних предмети митних правовідносин, необхідно усвідомити, що розуміється під транспортними засобами. Митний кодекс відносить до них будь-які кошти, що безпосередньо використовуються для міжнародних вантажних і пасажирських перевезень. Іншими словами, одиниця транспорту в сфері митної справи може виступати і як товар, і як транспортні кошти.

4.2. Заборони та обмеження щодо переміщення окремих товарів через митний кордон України

Одним із напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та економічної безпеки є встановлені митним законодавством заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які у Митному кодексі іменуються як заборони та обмеження при переміщенні окремих видів товарів через митний кордон України. Шляхом обмеження або заборони переміщення через митний кордон тих чи інших товарів відбувається регулювання зовнішньоекономічної діяльності відповідно до економічної політики держави, забезпечення її національних інтересів, зокрема:

- дотримання суспільної моралі та правопорядку;
- охорона життя та здоров'я людей, тварин, рослинного світу та навколишнього середовища;
- збереження культурної спадщини;
- виконання зобов'язань України в рамках міжнародних до-

говорів та угод тощо.

Залежно від обсягу прав особи щодо проведення митного оформлення з метою переміщення товарів, предметів, транспортних засобів обмежувальні заходи можуть класифікуватися на такі види, як заборона та обмеження. Заборона переміщення товарів через митний кордон України передбачає відсутність права особи на здійснення митного оформлення визначених у законі товарів. Обмеження переміщення товарів через митний кордон України передбачає здійснення митного оформлення товарів лише за наявності визначених у законі додаткових умов (порядняно з загальним порядком).

Як обмеження, так і заборони встановлюються диференційовано за такими критеріями:

- вид товарів, предметів, транспортних засобів;
- правовий режим переміщення (ввезення, вивезення, транзит);
- суб'єкти переміщення;
- засоби та способи переміщення.

У митному законодавстві відсутній єдиний повний перелік товарів, предметів, транспортних засобів, переміщення яких заборонено або обмежено. Стаття 96 МК має бланкетний характер та передбачає можливість встановлення зазначених заборон законами України. Загальний перелік товарів, що не можуть бути пропущені через митний кордон України, включає товари:

1) заборонені до ввезення в Україну;

— будь-які товари, про які заздалегідь відомо, що вони можуть завдати шкоди здоров'ю або становити загрозу життю населення та тваринного світу, або призвести до руйнування навколишнього середовища (забраковані продукти харчування, клоновані ембріони людини);

— продукція та послуги, що містять пропаганду ідей війни, расизму та расової дискримінації, геноциду тощо, які суперечать відповідним нормам Конституції;

— товари, переміщення яких здійснюється з порушенням прав інтелектуальної власності (ст. 17 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність»);

— клоновані ембріони людини (ст. 3 Закону від 14 грудня 2004 р. «Про заборону репродуктивного клонування людини»);

— у міжнародних поштових відправленнях — культурні цінності (ст.96 МК);

2) заборонені до вивезення з України;

— предмети, які становлять національне, історичне або культурне надбання українського народу, що визначається згідно із законами України;

— товари, переміщення яких здійснюється з порушенням прав інтелектуальної власності (ст. 17 Закону «Про зовнішньое-

економічну діяльність»);

— клоновані ембріони людини (ст. 3 Закону «Про заборону репродуктивного клонування людини»);

3) заборонені до транзиту через митну територію України;

— транзит будь-яких товарів, про які заздалегідь відомо, що вони можуть завдати шкоди здоров'ю або становити загрозу життю населення та тваринного світу, або призвести до руйнування навколишнього середовища (ст. 17 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність»);

4) щодо яких не було здійснено митне оформлення;

5) які переміщуються через митний кордон України з порушенням вимог Митного кодексу та інших законів України.

Обмеження щодо переміщення окремих товарів через митний кордон України

У випадках, передбачених законом, на окремі товари можуть запроваджуватися обмеження у разі їх переміщення через митний кордон України. Пропуск таких товарів через митний кордон України здійснюється на підставі дозволів уповноважених органів державної влади, що виконують відповідні контрольні функції.

Переліки товарів, переміщення яких через митний кордон України здійснюється на підставі дозволів органів державної влади, а також порядок видачі таких дозволів затверджуються Кабінетом Міністрів України. Органи державної влади, уповноважені видавати такі дозволи, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Порядок переміщення через митний кордон України валютних цінностей встановлюється Національним банком України. Порядок здійснення митного контролю, оформлення та пропуску через митний кордон України товарів, щодо яких встановлено обмеження, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність» у ст. 17 встановив заборону на експорт та імпорт окремих видів товарів: в Україні забороняється експорт з території України предметів, які становлять національне, історичне або культурне надбання українського народу, що визначається згідно із законами України; імпорт або транзит будь-яких товарів, про які заздалегідь відомо, що вони можуть завдати шкоди здоров'ю або становити загрозу життю населення та тваринного світу, або призвести до руйнування навколишнього середовища; імпорт продукції та послуг, що містять пропаганду ідей війни, расизму та расової дискримінації, геноциду тощо, які суперечать відповідним нормам Конституції України; експорт та імпорт товарів, які здійснюються з порушенням прав інтелектуальної власності.

Конкретний перелік товарів, що підпадають під дію цієї статті, затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Контроль за виконанням вимог, що містяться в цій статті, покладається на митні органи України та центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики.

Статтею 9 Закону України від 20 листопада 2003 р. «Про захист суспільної моралі» визначено умови та порядок ліцензування діяльності з обігу продукції сексуального чи еротичного характеру. Так, ввезення на територію України, виготовлення (виробництво), зберігання з метою розповсюдження та розповсюдження продукції, здійснення послуг і проведення видовищних заходів сексуального характеру здійснюються виключно за умови наявності спеціального дозволу (ліцензії) на кожний вид діяльності.

Вивіз з України, транзит через її територію та пересилання продукції сексуального чи еротичного характеру також потребує спеціального дозволу відповідних державних органів.

Надання ліцензій на ці види діяльності та їх анулювання здійснюються на загальних підставах тим органом виконавчої влади, до компетенції якого входить надання ліцензій на здійснення заявленої діяльності з урахуванням положень і в порядку, встановленому Законом України від 1 червня 2000 р. «Про ліцензування певних видів господарської діяльності».

Закон «Про заборону репродуктивного клонування людини» у ст. 3 встановив заборону на ввезення на територію України та вивезення з території України клонованих ембріонів людини.

Закон України від 13 грудня 2001 р. «Про тваринний світ» у ст. 53 «Ввезення в Україну і вивезення за її межі об'єктів тваринного світу» визначив, що таке переміщення через митний кордон держави здійснюється за правилами, встановленими спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів.

Особливості транскордонного переміщення наркотичних (психотропних) лікарських засобів визначено у Порядку здійснення контролю за обігом наркотичних (психотропних) лікарських засобів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 58. Відповідно до п.6 цього Порядку контроль за обігом наркотичних (психотропних) лікарських засобів включає: ліцензування діяльності підприємств, установ і організацій, пов'язаної з розробленням, виробництвом, виготовленням, зберіганням, перевезенням, придбанням, відпуском, ввезенням на митну територію України, вивезенням за межі митної території України, знищенням наркотичних (психотропних) лікарських засобів. Ввезення на митну територію України, вивезення за межі її митної терито-

рії та транзит через митну територію України наркотичних (психотропних) лікарських засобів, наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, що використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних (психотропних) лікарських засобів, здійснюються лише через митниці, встановлені Держмитслужбою.

Відповідно до вимог Закону України від 20 лютого 2003 р. «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання з метою забезпечення захисту національних інтересів України, дотримання нею міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних видів озброєння, а також здійснення заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях встановлюється державний контроль.

Згідно з ст. 9 цього Закону найменування та опис товарів, міжнародні передачі яких підлягають державному експортному контролю, вносяться до списків товарів, що підлягають державному експортному контролю (далі — списки).

Списки складаються за відповідними групами товарів спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань державного експортного контролю із залученням заінтересованих центральних органів виконавчої влади. До складання списків можуть також залучатися представники підприємств, наукових установ, організацій, а також їх об'єднань. Списки затверджуються Кабінетом Міністрів України.

4.3. Особливості переміщення через митний кордон України окремих видів товарів, транспортних засобів та інших предметів

Переміщення через митний кордон України гуманітарної допомоги

Митне законодавство не містить визначення поняття «гуманітарна допомога», хоча встановлює особливості митного контролю та митного оформлення цього виду товару.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 22 жовтня 1999 р. «Про гуманітарну допомогу» **гуманітарна допомога** — це *цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняни-*

ми донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб.

Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог ст. 4 Закону України від 16 вересня 1997 р. «Про благодійництво та благодійні організації».

Відповідно до ст. 79 МК у разі переміщення через митний кордон України товарів гуманітарної допомоги їх митне оформлення здійснюється першочергово у спрощеному порядку.

Аналогічні приписи містяться і у міжнародних нормативно-правових актах і в спеціальних законах, що регулюють здійснення митної справи інших країн. Так, відповідно до п.2 гл.5 Спеціального додатку J «Вантажі допомоги» Міжнародної конвенції по спрощенню і гармонізації митних процедур (Конвенція Кіото) від 1 січня 1973 р. (у редакції Протоколу 1999 р.) «митне оформлення вантажів допомоги для вивезення, транзиту, тимчасового ввезення та вивезення повинно здійснюватися у пріоритетному порядку». Пріоритетний порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги передбачений також й нормою ст.67 МК Російської Федерації¹.

Необхідність митного оформлення гуманітарної допомоги у спрощеному та першочерговому порядку пов'язана зі строковим та особливим характером даного виду товарів, а саме: їх специфічним цільовим призначенням; наявністю об'єктивних факторів, обставин, суспільного інтересу, що зумовили переміщення даних вантажів через митний кордон України; необхідністю їх термінової доставки адресатові.

Порядок переміщення через митний кордон України товарів гуманітарної допомоги та здійснення їх митного оформлення врегульовано також низкою підзаконних нормативних актів, основними з яких є: Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000 р. № 544; Інструкція про першочергове безкоштовне спрощене декларування гуманітарних вантажів, затверджена наказом Державної митної служби

---

¹ Див.: Таможенный кодекс Российской Федерации. Федеральный закон от 28 мая 2003 г. № 61-ФЗ / Сборник законов РФ. — 2003. — № 22. — Ст. 2066.

України від 24 грудня 1999 р. № 852; Положення про порядок контролю за пропуском через митний кордон України вантажів гуманітарної допомоги, затвержене наказом Державної митної служби України від 27 серпня 2000 р. № 466.

Гуманітарна допомога або гуманітарний товар переміщується через митний кордон без застосування попереднього повідомлення, попередніх вантажних митних декларацій за умови наявності його одержувача у Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги, який ведеться Комісією з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України, Комісією з питань гуманітарної допомоги при Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях.

Підставою для здійснення митницею митного оформлення гуманітарного товару без сплати митних зборів є рішення Комісії з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України про визнання певних товарів гуманітарною допомогою або про підтвердження інформації регіональних комісій про визнання товарів гуманітарною допомогою.

У разі стихійного лиха, аварій, епідемій та епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або в разі тяжкої хвороби конкретних фізичних осіб дозволяється здійснювати умовний пропуск через митний кордон України гуманітарної допомоги за супровідними документами. При цьому отримувач гуманітарної допомоги зобов'язаний здійснити декларування цих вантажів (самостійно або за участю підприємства, що здійснює декларування вантажів на підставі договору) у 30-денний термін після умовного пропуску через митний кордон України.

Спрощений порядок передбачає спрощення процедури митного оформлення і скорочення часу його проведення, але в рамках і з дотриманням основних принципів митного оформлення, визначених Митним кодексом.

Переміщення через митний кордон культурних та історичних цінностей

Відповідно до ч. 5 ст. 54 Конституції держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами. **Культурними цінностями** є об'єкти матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичнє, етнографічне чи науковє значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні державою відповідно до законодавства України (п.11 ст.1 МК).

У законодавстві встановлюються особливості переміщення

такого виду товарів через митний кордон України. Детальне правове регулювання на законодавчому рівні особливостей переміщення через митний кордон України культурних цінностей дається у Митному кодексі України. До законів, що регулюють ці питання, необхідно віднести Закон України від 21 вересня 1999 р. «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», Закон України від 8 червня 2000 р. «Про охорону культурної спадщини», Закон України від 24 грудня 1993 р. «Про Національний архівний фонд і архівні установи».

У зв'язку з тим, що дана категорія товарів є унікальною з погляду їхньої матеріально-просторової форми втілення, у законодавстві підкреслюється їх значимість для держави шляхом встановлення кримінальної відповідальності за незаконне переміщення історичних та культурних цінностей (ст. 201 КК).

Розглянемо більш детально порядок переміщення культурних цінностей за межі України, конкретизуючи вищезгадані положення.

Відповідно до ст. 14 Закону «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» вивезенню з України не підлягають:

- культурні цінності, занесені до Державного реєстру національного культурного надбання;
- культурні цінності, включені до Національного архівного фонду;
- культурні цінності, включені до Музейного фонду України.

Ці види культурних цінностей не можуть бути пропущені через митний кордон України відповідно до п.2 ч.2 ст. 96 МК. Крім того, митним законодавством встановлена безумовна заборона переміщення через митний кордон України будь-яких культурних цінностей у міжнародних поштових відправленнях (ч.3 ст. 96 МК).

Тимчасове вивезення культурних цінностей може здійснюватися фізичними та юридичними особами: для організації виставок; для проведення реставраційних робіт і наукових досліджень; у зв'язку з театральною, концертною та іншою артистичною діяльністю; в інших випадках, передбачених законодавством України. Заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) та повернуті після тимчасового вивезення культурні цінності підлягають обов'язковій державній експертизі.

Культурні цінності, що ввозяться в Україну, підлягають реєстрації в порядку, встановленому Міністерством культури і мистецтв України, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері архівної справи і діловодства разом з Державною митною службою України.

Під час ввезення культурних цінностей на територію України митному органу подається свідоцтво на право їх вивезення, якщо це передбачено законодавством держави, звідки ввозяться культурні цінності.

За відсутності такого свідоцтва ввезені цінності підлягають затриманню митними органами України до встановлення їх власника та одержання його доручення щодо подальшого переміщення або використання цих цінностей. Таке доручення має бути підтверджене дипломатичним представництвом або консульською установою країни, громадянином якої є власник культурних цінностей.

Ввезення культурних цінностей, щодо яких оголошено розшук, забороняється. Такі культурні цінності підлягають вилученню митними органами України з метою повернення їх у встановленому порядку власнику.

При здійсненні контролю за переміщенням культурних цінностей митні органи взаємодіють із спеціально уповноваженим державним органом контролю за вивезенням, ввезенням та поверненням культурних цінностей — Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України при Міністерстві культури і мистецтв України, а також з Головним архівним управлінням України та Національною комісією з питань повернення в Україну культурних цінностей.

Для координації роботи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади щодо управління та здійснення контролю за вивезенням, ввезенням та поверненням культурних цінностей створюється Міжвідомча рада з питань вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей.

Державна служба контролю в межах своєї компетенції: забезпечує проведення державної експертизи культурних цінностей, заявлених до вивезення (тимчасового вивезення), та при поверненні після тимчасового вивезення;

розглядає клопотання власників культурних цінностей або уповноважених ними осіб;

приймає рішення про можливість вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей;

видає свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей;

здійснює реєстрацію ввезених (тимчасово ввезених) культурних цінностей;

складає переліки культурних цінностей, що вивозяться (тимчасово вивозяться), і встановлює режим тимчасового вивезення;

інформує громадськість в Україні та за її межами про факти

втрапи або крадіжки культурних цінностей;

здійснює необхідні заходи для повернення викрадених, незаконно вивезених та евакуйованих і не повернутих культурних цінностей;

розробляє та здійснює заходи, спрямовані на виконання міжнародних зобов'язань України з питань запобігання незаконним вивезенню, ввезенню та поверненню культурних цінностей.

Державна служба контролю за клопотанням власника культурних цінностей чи уповноваженої ним особи приймає на підставі висновку державної експертизи рішення про можливість або неможливість вивезення культурних цінностей. Про прийняте рішення власник культурних цінностей чи уповноважена ним особа письмово повідомляється в місячний термін від дня офіційного надходження клопотання.

У разі прийняття Державною службою контролю рішення про можливість вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей власнику культурних цінностей чи уповноваженій ним особі видається свідоцтво встановленого зразка на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей. Свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей є підставою для пропуску зазначених у ньому культурних цінностей за межі митної території України. Вивезення культурних цінностей без цього свідоцтва забороняється.

Переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності

Необхідність забезпечення надійного захисту й охорони прав інтелектуальної власності викликана такими негативними політичними й економічними наслідками торгівлі контрафактною продукцією для країни, як ненадходження податків у дохідну частину бюджету, підрив легальної індустрії, призупинення процесів створення об'єктів інтелектуальної власності та їх залучення до господарського обороту, підрив авторитету держави, а також відмова іноземних компаній і держав від інвестицій як в окремі галузі, так і в національну економіку в цілому. Завдання сприяння захисту прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон України покладене на митні органи України, які включені до державної системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Концепція діяльності митних органів щодо захисту прав інтелектуальної власності передбачена низкою міжнародних угод. Спеціальні вимоги щодо заходів на кордоні при здійсненні міжнародної торгівлі товарами, які містять об'єкти інтелектуальної власності, викладені у пакеті Угод, що увійшли до Генеральної

угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). Зокрема, ці вимоги сформульовані у розділі 4 «Особливі вимоги щодо заходів на кордоні» Угоди з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності (ТРИПС), яка є однією з 28 Угод ГАТТ.

Здійснення митними органами вказаної діяльності відбувається шляхом проведення визначених законодавством митних процедур. Центральне місце при цьому належить митному контролю як ефективному засобу виявлення та запобігання порушенням прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон України.

Митний контроль за переміщенням товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, залежно від характеру діяльності митних органів можна поділити на два види:

по-перше, це безпосередній митний контроль, що здійснюється з детальною перевіркою наявності порушень прав інтелектуальної власності на матеріальному носії за умови попереднього надання інформації правовласником в порядку, передбаченому розділом X МК;

по-друге, це формалізований митний контроль, який здійснюється відповідно до розділів II, III МК, за дотриманням умов переміщення певних матеріальних носіїв (наприклад, при переміщенні дисків для лазерних систем зчитування вимагається наявність ліцензії Мінекономіки, СІД-кодів та контрольних марок). Саме вказаний вид митного контролю є основним стосовно переміщення товарів, які містять об'єкти авторського права або суміжних прав.

Ці заходи також спрямовані на захист прав інтелектуальної власності на митному кордоні, але митні органи перевіряють лише формальні ознаки, передбачені законодавством, без перевірки наявності чи відсутності об'єктів прав інтелектуальної власності на цих матеріальних носіях. Разом з тим у авторів творів завжди залишається право отримати допомогу митних органів щодо захисту прав інтелектуальної власності шляхом здійснення безпосереднього митного контролю при дотриманні умов, передбачених розділом X МК.

Порядок переміщення товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, передбачений розділом X МК, деталізовано постановою Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2001 р. № 412 «Про затвердження Положення про порядок реєстрації та переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності». Об'єктом безпосереднього митного контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності виступають товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності.

Товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, можна визначити як предмети матеріального світу, в яких знай-

шли об'єктивне відображення результати творчої діяльності або засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, на які протягом певного строку поширюється правова охорона за законодавством України та міжнародними договорами.

Запропоноване нами визначення окреслює коло товарів, які потенційно можуть бути об'єктом митного контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності. Конкретний перелік таких товарів постійно змінюється і визначається реєстром Державної митної служби України.

Коло товарів, що підлягають митному контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності, обмежується за видами митних режимів, способом переміщення та колом осіб. Такі обмеження встановлено, зокрема, щодо товарів, які містять об'єкти інтелектуальної власності та переміщуються через територію України транзитом; ввозяться на митну територію України або вивозяться з неї фізичними особами для власного використання та не призначені для використання у комерційних цілях; пересилаються у міжнародних поштових та експрес-відправленнях.

Митним законодавством передбачений певний реєстраційний порядок, який є передумовою здійснення безпосереднього митного контролю за переміщенням об'єктів інтелектуальної власності через митний кордон України. Це означає, що митному контролю та митному оформленню відповідно до розділу Х МК підлягають не будь-які товари, що містять об'єкти інтелектуальної власності, а лише ті з них, які зареєстровані у спеціальному реєстрі Державної митної служби України.

Ця норма значно звужує коло об'єктів інтелектуальної власності, що підлягають митному контролю, порівняно з переліком об'єктів інтелектуальної власності, що містяться у загальному законодавстві про інтелектуальну власність. Така позиція законодавця обумовлюється перш за все цивільно-правовим характером відносин інтелектуальної власності та необхідністю встановлення чітких меж повноважень державних органів стосовно можливості втручання у цю сферу господарського обороту. Відповідно до п.4 ст. 11 МК завданням митних органів є сприяння захисту інтелектуальної власності учасників зовнішньоекономічних зв'язків, а не безпосередньо захист. Тобто митний контроль може здійснюватися лише за волевиявленням власника, яке дістає вияв у заяві щодо реєстрації визначеного об'єкта в реєстрі Держмитслужби.

Реєстрація товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, у Державній митній службі України — це передбачена митним законодавством процедура засвідчення факту зацікавленості правовласника у сприянні захисту його прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон

України та механізм збору інформації, необхідної для виконання таких функцій митними органами.

Треба зазначити, що аналіз міжнародного досвіду також свідчить про необхідність запровадження реєстрації у митних органах об'єктів інтелектуальної власності, власник яких зацікавлений в здійсненні митного контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності. Зокрема, Угодою по торгових аспектах прав на інтелектуальну власність (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights — Угода ТРІПС), яку було прийнято у рамках уругвайського раунду переговорів за Генеральною угодою по тарифах і торгівлі (ГАТТ) передбачено подання заяви правовласником як необхідної умови запровадження митного контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон для країн—учасниць Світової організації торгівлі (СОТ)¹.

Ведення реєстру, враховуючи міжнародний досвід, може відбуватися за різними позиціями:

1) за об'єктами інтелектуальної власності;

2) за товарами, що містять об'єкти інтелектуальної власності.

Реєстрації у реєстрі Державної митної служби підлягає саме товар як предмет матеріального світу, а не об'єкти інтелектуальної власності, що містяться в ньому.

Після реєстрації у реєстрі митні органи України вживають подальших заходів для запобігання переміщенню через митний кордон України контрафактних товарів:

— надсилають інформацію про зареєстровані товари всім митним органам України електронною поштою з повідомленням коду, за яким зареєстрований новий об'єкт інтелектуальної власності;

— здійснюють митний контроль у формах, передбачених розділом II МК;

— призупиняють митне оформлення товарів, пред'явлених для митного контролю та митного оформлення, в разі виявлення ознак їх контрафактності;

— забезпечують зберігання товарів, щодо яких призупинено митне оформлення на складах тимчасового зберігання або на складах митних органів;

— повідомляють, не пізніше наступного робочого дня після прийняття рішення про призупинення митного оформлення, відповідного власника прав на об'єкти права інтелектуальної власності про факт переміщення через митний кордон України відповідних товарів;

— повідомляють, не пізніше наступного робочого дня після

¹ Див.: Ст. 52 Угоди TRIPS. Основы интеллектуальной собственности. — К., 1999. — С. 454.

прийняття рішення про призупинення митного оформлення, декларанта про причини призупинення митного оформлення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, найменування та адресу власника зазначених прав;

— дозволяють власнику прав на об'єкти права інтелектуальної власності та декларанту брати проби і зразки товарів для проведення експертизи;

— порушують справу про порушення митних правил в разі підтвердження контрафактності товарів, митне оформлення яких було призупинено.

Треба зазначити, що на ефективність діяльності митних органів впливає зацікавленість правовласника у здійсненні вказаних заходів.

Підставою призупинення митного оформлення є наявність ознак контрафактності товарів, пред'явлених для митного контролю та митного оформлення.

Контрафактними є товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, ввезення яких на митну територію України або вивезення з цієї території призводить до порушення прав власника, що захищаються відповідно до чинного законодавства України та міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку.

Контрафактність товарів виявляється у процесі здійснення митного контролю. Підставами для підозри про контрафактність товарів є:

— виявлення невідповідності ознак товарів, наданих для митного оформлення, ознакам, що містяться у державному реєстрі;

— ідентифікації товарів відповідно до наданого правовласником клопотання та опису товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, які імпортуються чи експортуються з порушенням прав інтелектуальної власності (у разі можливості — з наданим зразком цього об'єкта або його фотографічним зображенням);

— ідентифікації декларанта, відправника або отримувача товару, країни імпорту та експорту як таких, що відповідають критеріям ризику, тобто оцінним критеріям, що в сукупності визначають вибір заходів, спрямованих на запобігання потенційному недотриманню вимог митного законодавства щодо переміщення товарів, які містять об'єкти інтелектуальної власності.

Призупинення митного оформлення товарів — це комплексні процесуальні дії митних органів стосовно товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, в результаті яких тимчасово, до настання випадків, передбачених чинним законо-

давством, припиняється процедура митного оформлення зазначених товарів.

Призупинення митного оформлення товарів здійснюється:

— з ініціативи митного органу щодо об'єкта інтелектуальної власності, включеного до реєстру, стосовно якого є достатні підстави вважати, що його переміщення через митний кордон України здійснюється з порушенням прав інтелектуальної власності;

— після надходження до митного органу клопотання власника прав на об'єкти інтелектуальної власності, які надані для митного оформлення, або його представника про зупинення митного оформлення об'єкта інтелектуальної власності, стосовно якого є достатні підстави вважати, що він переміщується через митний кордон України з порушенням прав інтелектуальної власності цього правовласника.

Рішення про призупинення митного оформлення приймає керівник митного органу або особа, що його заміщує. Термін, на який призупиняється митне оформлення товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, становить 15 календарних днів. Цей термін може бути продовжений не більш ніж на 15 календарних днів. Рішення про продовження даного терміну приймає керівник митного органу або особа, що його заміщує. Перебіг строків, вказаних у частині другій даної статті, починається з дня, наступного за днем, в який винесено відповідне рішення. Термін призупинення митного оформлення зазначених вище товарів може бути більшим, ніж вказаний у частині другій даної статті, якщо є ухвала суду (господарського суду) про заборону оформлення товару митними органами. В такому випадку митне оформлення може бути здійснено при вступі у законну силу відповідного рішення суду (господарського суду) або надходженні їх ухвали про скасування заборони.

Не пізніше наступного робочого дня після дати прийняття рішення про призупинення митного оформлення товарів, зазначених у частині першій цієї статті, митний орган повідомляє відповідного власника прав на об'єкт права інтелектуальної власності, а також декларанта.

При цьому правовласник повідомляється про факт переміщення через митний кордон цих товарів, а декларант — про причини призупинення митного оформлення задекларованих ним товарів, найменування та адресу власника прав на об'єкт права інтелектуальної власності. Повідомлення правовласника повинно складатися за встановленою формою і містити такі дані: митне оформлення яких саме товарів призупинено; заявлена декларантом митна вартість цих товарів; найменування та адреса власника зазначених товарів; інша необхідна

інформація.

Під час направлення правовласникові повідомлення про факт переміщення через митний кордон товарів, внесених до реєстру, керівник митного органу або особа, що його заміщує, повинен дотримуватися вимог ст. 28 Закону України від 2 жовтня 1992 р. «Про інформацію» щодо режиму доступу до інформації, а саме — не розголошувати інформації, що є комерційною таємницею декларанта, яка може завдати його інтересам значної шкоди, а також бути використана з метою, що визначена у чинному законодавстві як недобросовісна конкуренція.

Власнику прав на об'єкт права інтелектуальної власності та декларанту надане право брати проби і зразки товарів, щодо яких прийнято рішення про призупинення митного оформлення, і направляти їх на експертизу. Однак вказане право може бути реалізоване лише за наявності дозволу митного органу. Такий дозвіл має право дати керівник митного органу або особа, що його заміщує.

Порядок взяття проб і зразків товарів для проведення експертизи врегульований ст. 75 МК. Особливістю взяття проб та зразків товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, є те, що, крім митного органу, декларанта та відповідних органів державного контролю, право на отримання зазначених проб та зразків надано й правовласнику.

Експертизу проб та зразків товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, відповідно до листа Державної митної служби України від 13 вересня 2001 р. № 2/24-4395-ЕП рекомендовано здійснювати у Науково-дослідному інституті інтелектуальної власності, створеному у складі Академії правових наук України. Даний інститут проводить судові експертизи, в тому числі технічні, техніко-економічні та економічні, пов'язані з об'єктами інтелектуальної власності. Метою проведення згаданої експертизи є встановлення легітимності або контрафактності товарів, митне оформлення яких тимчасово призупинено. Після проведення експертизи копії відповідних експертних висновків подаються митному органу.

Якщо протягом строків, зазначених у частині другій цієї статті, контрафактність товарів, щодо яких прийнято рішення про призупинення митного оформлення, буде підтверджена, митний орган в установленому цим Кодексом порядку порушує справу про порушення митних правил, а товари — безпосередні предмети правопорушення — вилучаються в порядку, встановленому цим Кодексом.

Якщо протягом строків, зазначених у митному законодавстві, контрафактність товарів, щодо яких приймалось рішення про призупинення митного оформлення, не буде підтверджена,

ці товари підлягають митному оформленню в установленому порядку.

Митне оформлення товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, поновлюється та здійснюється в установленому порядку у випадках:

- наявності клопотання власника прав на об'єкти інтелектуальної власності про відсутність порушення його прав;
- в разі визнання недостатніми поданих правовласником або його представником доказів контрафактності товарів;
- після закінчення терміну призупинення митного оформлення об'єкта інтелектуальної власності за відсутності порушеної справи про порушення митних правил, судового рішення або іншого підтвердження контрафактності товарів.

Контрольні питання:

1. Сформулюйте поняття митного кордону, переміщення, пропуску товарів, транспортних засобів та інших предметів.
2. Розкрийте зміст основних принципів переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України.
3. Заборони та обмеження на ввезення (вивезення) товарів та транспортних засобів.
4. Антидемпінгові обмеження.
5. Попередні операції. Попередні повідомлення. Попередні рішення.
6. В чому полягають особливості правового регулювання переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності?

Глава 5

Митний режим як різновид адміністративно-правового режиму

5.1. Митний режим: правова природа, поняття та класифікація

Поняття «режим» означає сукупність правил, заходів, форм заходи досягнення якої-небудь мети. В юридичній літературі правовий режим визначають по-різному: 1) як соціальний режим об'єкта, який закріплено правовими нормами й забезпечено сукупністю юридичних засобів; 2) як порядок регулювання, що дістає вияв у комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання дозволів, заборон та позитивних зобов'язань, які взаємодіють між собою та становлять особливу спрямованість правового регулювання; 3) як особливий порядок правового регулювання, який дістає вияв у відповідному поєднанні юридичних засобів і утворює бажане соціальне становище й певну ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єкта права.

Більшістю правознавців митний режим розглядається як один з видів адміністративно-правових режимів. При цьому в теорії адміністративного права пріоритетною є точка зору, що адміністративно-правовий режим — це певна сукупність адміністративних засобів регулювання, встановлених в централізованому порядку імперативним методом юридичного впливу.

Митний режим має складну правову природу й поєднує елементи адміністративно-правового й фінансово-правового регулювання. Про останнє свідчить неоднакове встановлення розмірів митних податків і зборів стосовно митного режиму випуску ввезених товарів у вільний обіг, який передбачає право вільного володіння, користування й розпорядження ними, та інших митних режимів, при яких товари знаходяться у певних умовах і до яких застосовуються відповідні вимоги, обмеження, заборони. Різний обсяг розсуду особи у тому чи іншому митному режимі обумовлює і застосування різного режиму обкладання митними платежами: якщо умовою митного режиму «імпорт» є сплата усіх митних платежів, то інші митні режими передбачають ті чи інші пільги щодо митного обкладення.

У п. 16 ст. 1 МК встановлено визначення **митного режиму** — це сукупність норм, встановлених законами України з питань митної справи, що залежно від заявленої мети переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України визначають порядок такого переміщення та обсяг митних процедур, які при цьому здійснюються.

Відповідно до Закону «Про Єдиний митний тариф» з метою захисту економічних інтересів України, українських виробників

та у випадках, передбачених законами України, у разі ввезення на митну територію України і вивезення за межі цієї території товарів незалежно від інших видів мита можуть застосовуватися особливі види мита: спеціальне мито; антидемпінгове мито; компенсаційне мито. Таким чином, ми бачимо можливість у певних випадках застосовувати посилені митні режими. Також допускається встановлення преференцій щодо ставок митного тарифу України у вигляді звільнення від обкладення митом, зниження ставок мита або встановлення квот на преференційне ввезення щодо товарів та інших предметів, які: а) походять з держав, що утворюють разом з Україною митний союз або зону вільної торгівлі; б) обертаються в прикордонній торгівлі. Тобто це означає, що у певних випадках можуть застосовуватися пільгові митні режими.

Сукупність норм у значенні п. 16 ст. 1 МК визначає правовий статус товару та транспортних засобів, що переміщуються через митну територію держави або по ній для митного оформлення.

Під системою митних процедур розуміють здійснення контролю за дотриманням порядку переміщення товарів, речей, майна та інших предметів, огляд предметів, оформлення митних документів, накладання митного забезпечення, перевірку правильності заповнення вантажної митної декларації, нарахування сум, що підлягають сплаті, передачу статистичних даних до органів Держкомстату України та інші дії, що здійснюються митними органами України з метою виконання законодавства щодо митної справи.

Митні режими можна поділити на п'ять груп: до першої варто віднести режими, які використовуються при здійсненні основного обсягу зовнішньоторговельних операцій, пов'язаних з проданими українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності товарами до інших країн і закупівлею товарів для потреб вітчизняного виробника. Це експорт, реекспорт, тимчасовий ввіз (вивіз), імпорт (випуск у (для) вільний обіг), реімпорт.

До другої групи варто включити митні режими, за яких переміщення товарів через кордон поєднується із здійсненням митними органами конкретних операцій в інтересах відповідних організацій або осіб з наданням для них певних послуг. Це режими митного складу, МБТ.

До третьої групи доцільно віднести митні режими, в рамках яких товари переміщуються через кордон у зв'язку з їх переробкою в іншій країні. До даної групи варто віднести такі режими: переробка на митній території, переробка за межами митної території.

Четверта група об'єднує режими, які використовуються при припиненні зовнішньоекономічних операцій (у зв'язку з не-

можливістю або неефективністю реалізації інших митних режимів на території України). Це такі як відмова на користь держави та знищення або руйнування.

До п'ятої групи належать режими, зміст яких зводиться до того, що ввезення іноземних товарів відбувається без сплати митних податків, а також без застосування до даних товарів заходів нетарифного регулювання: митні режими транзиту, спеціальної митної зони.

Є й інші класифікації митних режимів. Так, Науменко В.¹ поділяє їх на дві групи залежно від завершеності митного режиму: 1) завершені митні режими (експорт, імпорт, реекспорт, реімпорт, знищення або руйнування, відмова на користь держави, спеціальна митна зона); 2) незавершені митні режими (тимчасове ввезення/вивезення, режими переробки, митного складу, транзиту). За іншим критерієм митні режими поділяються на три групи: 1) митні режими, які застосовуються до основної маси об'єктів транскордонного переміщення (експорт, реекспорт, імпорт, реімпорт, спеціальна митна зона); 2) митні режими, які застосовуються у рамках надання послуг і дозволяють використання товарів лише з певною метою за умови дотримання певних вимог (режими переробки, митного складу, магазину безмитної торгівлі, транзиту, тимчасового ввезення/вивезення); 3) митні режими, які застосовуються у випадках припинення зовнішньоекономічних операцій (відмова на користь держави, знищення або руйнування).

5.2. Загальні правила застосування митних режимів

Переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон здійснюється відповідно до заявлених митних режимів. Поняття «митний режим» (англ. *customs regime*) служить для визначення можливості переміщення товарів, порядку митного оформлення і митного контролю, розміру митних платежів, які підлягають сплаті по відношенню до товарів та транспортних засобів, що переміщуються, а також визначає коло дій, які можуть бути здійснені щодо останніх.

Митний режим є однією з основних категорій митного законодавства України і визначає:

- конкретний порядок переміщення товарів через митний кордон України залежно від їх призначення;
- умови знаходження товарів та їх припустиме використання на (за межами) митній території;
- межі прав фізичних та юридичних осіб щодо розпорядження товарами, що знаходяться у їх володінні;

---

¹ Науменко В.П. Порядок застосування митних режимів.

— додаткові вимоги до даного товару, а також до правового статусу особи, яка переміщує його через митний кордон (у випадках, передбачених митним законодавством).

Визначення митних режимів здійснюється за такими ознаками:

- походження товарів (український чи іноземний);
- вибрана юридичними чи фізичними особами мета переміщення;
- напрямок переміщення;
- строк перебування товарів під митним режимом;
- сплата митних платежів, а також надання митних пільг;
- статус товарів після завершення митного оформлення.

Вибір або зміна митного режиму стосовно товарів є прерогативою особи, яка переміщує товари. Митні органи при цьому приймають рішення про можливість розміщення конкретного товару під митний режим, обраний особою, яка здійснює декларування, тобто надають дозвіл на використання даного режиму або відмовляють у такому дозволі, виходячи з умов, визначених МК.

Розміщення товарів під окремі митні режими може обмежуватися у випадках невиконання або неповного виконання умов розміщення товарів під даний митний режим залежно від статусу товарів, їх призначення, сфери застосування чи використання тощо. Наприклад, під режим реекспорту можуть розміщуватися тільки товари, що походять з інших країн, під режим реімпорту — виключно українські товари, що походять з України у режимі експорту. Знаходження товарів під деякими митними режимами обмежується визначеними термінами. Товари, що ввезені на митну територію України, можуть зберігатися у режимі митного складу протягом трьох років. Товари, що вивозяться за межі митної території України, можуть зберігатися у режимі митного складу протягом трьох місяців.

На даний час в Україні згідно з ст. 185 МК діють такі види митних режимів:

1. **Імпорт** — митний режим, відповідно до якого товари ввозяться на митну територію України для вільного обігу без обмеження строку їх перебування на цій території та можуть використовуватися без будь-яких митних обмежень (ст. 188 МК).

Ввезення товарів для вільного обігу без обмеження строку відрізняє митний режим «імпорт» від інших митних режимів, відповідно до яких товари ввозяться на митну територію на певний строк та в подальшому мають бути вивезені з території України або заявлені в інший митний режим. Регулювання розміщення товарів у режимі «імпорт» здійснюється відповідно до норм чинного законодавства, які встановлюють загальний порядок здійснення митного контролю та митного оформлення, сплати податків і зборів.

Основними умовами переміщення товарів у режимі імпорту відповідно до ст. 189 МК є:

— подання митному органу документів, що засвідчують підстави та умови ввезення товарів на митну територію України;

— сплата податків і зборів, якими обкладаються товари під час ввезення на митну територію України відповідно до законів України;

— дотримання вимог, передбачених законом, щодо заходів нетарифного регулювання та інших обмежень.

Ці умови на практиці створюють складний механізм використання цілої системи заходів регулювання ввезення товарів на митну територію України у зазначеному режимі. Відповідно до чинного законодавства здійснюється оформлення, сплачуються податки і збори, надаються пільги, здійснюється дотримання вимог щодо заходів нетарифного регулювання та інших обмежень.

2. Реімпорт — митний режим, відповідно до якого товари, що походять з України та вивезені за межі митної території України згідно з митним режимом експорту, не пізніше ніж у встановлений законодавством строк ввозяться на митну територію України для вільного обігу на цій території (ст. 190 МК).

Основні умови переміщення товарів у режимі реімпорту встановлено у ст. 191 МК. Товари можуть переміщуватися в зазначеному режимі, якщо вони:

— походять з митної території України;

— ввозяться на митну територію України не пізніше ніж через один рік після їх вивезення (експорту) за межі митної території України;

— не використовувалися за межами України з метою одержання прибутку;

— ввозяться у тому ж стані, в якому вони перебували на момент вивезення (експорту), крім змін внаслідок природного зношення або втрат за нормальних умов транспортування та зберігання, а також інших випадків, що визначаються Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2002 р. № 1881 «Про переміщення товарів через митний кордон України у режимі реімпорту» встановлено, що режим реімпорту застосовується до:

— товарів, стан яких змінився внаслідок аварії або дії обставин непереборної сили, за умови підтвердження факту аварії або дії обставин непереборної сили в установленому Державною митною службою порядку;

— товарів, щодо яких проводилися операції з передпродажної підготовки (захист від корозії, боротьба із шкідниками, сор-

тування, пакування, маркування, тестування) чи які були піддані дрібному ремонту, за умови, що такі дії не змінили їх вартості, визначеної на момент вивезення (експорту), та кодів згідно з УКТЗЕД.

Порядок застосування митного режиму реімпорту до товарів, що переміщуються через митний кордон України затверджено наказом Держмитслужби України від 7 жовтня 2003 р. № 662.

Оформлення товарів у режимі реімпорту можливе лише за умови, що товари, заявлені у режим реімпорту, можуть бути ідентифіковані як такі, що були раніше експортованими товарами.

Здійснення реімпорту товарів протягом одного року з дати їх експорту передбачає повернення власнику цих товарів або уповноваженим особам суми вивізного (експортного) мита, сплаченого при їх експорті. Особа, що переміщує товари в режимі реімпорту, сплачує суми, одержані експортером як виплати або за рахунок інших пільг, наданих під час вивезення (експорту) цих товарів, а також проценти з цих сум, нараховані за обліковою ставкою Національного банку України.

3. **Експорт** — митний режим, відповідно до якого товари ввозяться за межі митної території України для вільного обігу без зобов'язання про їх повернення на цю територію та без встановлення умов їх використання за межами митної території України (ст. 194 МК). Експорт є одним із пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної діяльності держави.

Умовами переміщення товарів у режимі експорту відповідно до ст. 195 МК є:

— подання митному органу документів, що засвідчують підстави та умови вивезення товарів за межі митної території України;

- сплата податків і зборів, встановлених на експорт товарів;
- дотримання експортером вимог, передбачених законом.

Чинним законодавством встановлено вимоги щодо тарифного та нетарифного регулювання експорту та спеціальні вимоги до переміщення певних товарів або операцій з цими товарами. Держава здійснює контроль за валютними надходженнями від зовнішньоекономічних угод.

4. **Реекспорт** — митний режим, відповідно до якого товари, що походять з інших країн, не пізніше ніж у встановлений законодавством строк з моменту їх ввезення на митну територію України ввозяться з цієї території в режимі експорту (ст. 196 МК).

Основні умови переміщення товарів у режимі реекспорту встановлені у ст. 197 МК. Товари можуть переміщуватися у зазначеному режимі, якщо:

— митному органу подано дозвіл уповноваженого Кабінетом Міністрів України органу чи органу, визначеного міжнародним

договором України, укладеним в установленому законом порядку, на реекспорт товарів;

— товари, що реекспортуються, перебувають у тому ж стані, в якому вони перебували на момент ввезення на митну територію України, крім змін внаслідок природного зношення або втрат за нормальних умов транспортування та зберігання;

— товари, що реекспортуються, не використовувалися на території України з метою одержання прибутку;

— товари, що реекспортуються, вивозяться не пізніше ніж через один рік з дня їх ввезення на митну територію України.

Порядок застосування митного режиму реекспорту до товарів, що переміщуються через митний кордон України, затверджено наказом Держмитслужби України від 7 жовтня 2003 р. № 661.

З метою виконання міжнародних договорів України Кабінет Міністрів України постановою від 6 серпня 2003 р. № 1211 «Деякі питання реекспорту товарів» уповноважив Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції видавати дозволи на реекспорт товарів, переліки яких оприлюднюються Міністерством:

— походженням з України, що здійснюється з території інших країн відповідно до міжнародних договорів України;

— походженням з інших країн, що здійснюється за межі митної території України.

Дія цієї постанови не поширюється на товари, реекспорт яких здійснюється відповідно до Указу Президента України від 13 лютого 1998 р. № 117 «Про Положення про державний експортний контроль в Україні».

Заходи нетарифного регулювання не застосовуються до товарів, які переміщуються у режимі реекспорту.

5. **Транзит** — митний режим, відповідно до якого товари і транспортні засоби переміщуються під митним контролем між двома митними органами або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання таких товарів і транспортних засобів на митній території України (ст. 200 МК).

З урахуванням джерел правового регулювання і сфери застосування транзиту вирізняють дві його форми: а) міжнародний транзит, використання якого регламентується положеннями міжнародних конвенцій з питань транзиту або передбачається окремими положеннями інших міжнародних угод (наприклад, Всесвітньою поштовою конвенцією); б) транзит товарів, який здійснюється згідно з національним законодавством.

Регламентація цього митного режиму міститься у главі 33 МК, Законі України від 20 жовтня 1999 р. «Про транзит вантажів» та в деяких інших нормативних актах. Правове регулювання транзиту транспортних засобів посідає окреме місце у мит-

ному регулюванні ЗЕД. Це пояснюється тим, що транспортні засоби у системі міжнародного обміну не є, як правило, безпосереднім об'єктом державного регулювання зовнішньоторгової діяльності. Тому положення МК щодо режиму транзиту стосуються тільки товарів. Дія Закону «Про транзит вантажів» не поширюється на транзит пошти, багажу, зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин, небезпечних і шкідливих відходів, продукції подвійного призначення, експорт та імпорт товарів, переміщення товарів з використанням трубопровідного транспорту та ліній електропередачі.

Регламентация митного режиму транзиту товарів, що встановлена національним законодавством, створює основу застосування режиму з урахуванням потреб конкретних учасників транзиту, специфіки різних способів транспортування, особливих властивостей окремих товарів тощо.

На митний режим «транзит» поширюються загальні правила переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, заборони та обмеження щодо переміщення (статті 95—97 МК).

Рішення про допущення товарів до переміщення у режимі транзиту приймається митним органом на підставі наявних документів і за умови виконання перевізником положень чинного законодавства.

Відповідно до Закону «Про транзит вантажів» застосування даного режиму забезпечується шляхом: відсутності будь-якої дискримінації стосовно учасників транзиту, транзитного вантажу за ознакою його місця походження, відправлення, ввезення, вивезення чи призначення або у зв'язку з обставинами, що стосуються права власності на цей вантаж або на транспортний засіб транзиту, місця реєстрації чи прапора останнього, а також при оподаткуванні операцій, пов'язаних з транзитом вантажів, за винятками адекватного реагування на дискримінаційні заходи стосовно України чи економічних санкцій міжнародних організацій, підтриманих Україною; вільного вибору учасниками транзиту транзитних послуг, робіт (крім випадків, визначених законами та міжнародними договорами України), їх надавачів (виконавців), засобів транзиту, а також маршрутів транзиту; відсутності необґрунтованих затримок і обмежень, у тому числі стосовно засобів транзиту, та звільнення від сплати будь-яких інших платежів, крім єдиного збору, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон України.

Вантажі, що переміщуються транзитом через територію України, підлягають обов'язковому декларуванню.

Здійснюється транзит відповідними автомобільними, залізничними, водними та повітряними шляхами у прямому або змі-

шаному сполученні. У прямому сполученні транзит передбачає транспортування товарів одним видом транспорту без перевантаження на інший. Транзит товарів у прямому сполученні здійснюється за єдиним транспортним документом на всьому шляху проходження. У змішаному сполученні транзит може бути пов'язаний з перевантаженням товарів з одного виду транспорту на інший, сортуванням, пакуванням, обмірюванням, накопиченням, формуванням або подрібненням партій вантажу, тимчасовим зберіганням тощо.

Товари, що переміщуються транзитом, повинні: а) перебувати у незмінному стані, крім змін внаслідок природного зношення або втрат за нормальних умов транспортування та зберігання; б) не використовуватися на території України ні з якою іншою метою, крім транзиту; в) у випадках, визначених законодавством України, переміщуватися за наявності дозволу на транзит через територію України, який видається відповідними уповноваженими органами; г) у випадках, визначених Кабінетом Міністрів України, переміщуватися встановленими маршрутами та шляхами; д) бути доставленими до митного органу призначення у строк, що визначається відповідно до чинних в Україні нормативів на перевезення вантажів, виходячи з виду транспорту, маршруту, відстані до кінцевого пункту та інших умов перевезення.

6. Тимчасове ввезення (вивезення) — митний режим, відповідно до якого товари можуть ввозитися на митну територію України чи вивозитися за межі митної території України з обов'язковим наступним поверненням цих товарів без будь-яких змін, крім природного зношення чи втрат за нормальних умов транспортування (ст. 204 МК).

Режим тимчасового ввезення (вивезення) встановлює вимоги, дотримання яких допускає тимчасове користування іноземними товарами на території України, а українськими — за її межами.

Статус товарів, розмішених у цей режим, а відповідно і зміст режиму, визначається тимчасовим характером перебування і використання такого товару на митній території України або поза нею. Стаття 206 МК встановлює перелік товарів, щодо яких може надаватися дозвіл на тимчасове ввезення (вивезення) з умовним повним звільненням від оподаткування. Такий дозвіл надається щодо:

товарів, призначених для демонстрації або використання на виставках, ярмарках, конференціях або інших подібних заходах; професійного обладнання, необхідного особам, які прибувають в Україну (виїжджають з України), для підготовки репортажів, здійснення записів або передач для засобів масової інформації або зйомки фільмів;

контейнерів, піддонів, упаковки, а також будь-яких інших товарів, що ввозяться (вивозяться) у зв'язку з якою-небудь комерційною операцією, але ввезення яких саме по собі не є комерційною операцією;

зразків товарів і предметів та рекламних фільмів за умови, що вони залишаються власністю особи, яка перебуває або проживає за межами території тимчасового ввезення, і їх використання на території України не має комерційного характеру;

товарів, що ввозяться з освітніми, науковими чи культурними цілями, тобто наукового та навчального обладнання, обладнання для поліпшення дозвілля моряків, а також будь-яких інших товарів, що ввозяться в рамках навчальної, наукової або культурної діяльності;

особистих речей пасажирів та товарів, що ввозяться для спортивних цілей;

матеріалів для реклами та туризму;

транспортних засобів, що використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України;

морських і річкових суден, інших плавучих засобів та повітряних суден, які ввозяться з метою ремонту;

устаткування та матеріалів, призначених нерезидентами для будівництва та ремонту морських і річкових суден, інших плавучих засобів та повітряних суден.

Умовою застосування зазначеного режиму є подання митному органу документів на такі товари з обґрунтуванням підстав їх тимчасового ввезення на митну територію України або вивезення за межі митної території України; надання митному органу, що здійснює митне оформлення товарів, зобов'язання про їх зворотне вивезення (ввезення) у строки, що обумовлені метою тимчасового ввезення (вивезення), але не перевищують строків, встановлених МК; подання митному органу, що здійснює митне оформлення товарів, дозволу відповідного компетентного органу на тимчасове ввезення (вивезення) товарів, якщо отримання такого дозволу передбачено законом. Рішення про допущення застосування режиму тимчасового ввезення (вивезення) приймає митний орган. Не допускається переміщення товарів в даному режимі, якщо немає можливості встановити надійність їх ідентифікації або відсутня гарантія щодо повернення.

МК (ст. 208) встановив загальний строк тимчасового ввезення (вивезення) товарів — один рік з дня ввезення на митну територію України (вивезення з митної території України). Цей термін не поширюється на товари, що не підлягають відчуженню на території України та призначені для службового користування представництв іноземних фірм. Такі товари декларують

ються митним органом на строк до трьох років з моменту акредитації цих представників під зобов'язання про зворотне вивезення (ст. 298 МК). Строк тимчасового ввезення (вивезення) товарів може бути продовжений відповідним митним органом. Так, митниця може продовжувати зазначений строк тільки в межах одного року, регіональна митниця та Держмитслужба — понад один рік. До закінчення встановленого митним органом строку особа, яка надала зобов'язання про зворотне вивезення (вивезення) товарів, що перебувають у режимі тимчасового ввезення (вивезення), повинна:

— вивезти (везти) ці товари згідно із зобов'язанням, наданим митному органу;

— або заявити про зміну митного режиму, що допускається щодо таких товарів, з додержанням вимог чинного законодавства.

7. Митний склад — митний режим, відповідно до якого ввезені з-за меж митної території України товари зберігаються під митним контролем без справляння податків і зборів і без застосування до них заходів нетарифного регулювання та інших обмежень у період зберігання, а товари, що вивозяться за межі митної території України, зберігаються під митним контролем після митного оформлення митними органами до фактичного їх вивезення за межі митної території України (ст. 212 МК).

Значення митного складу для підприємництва у сфері ЗЕД визначається насамперед тим, що за товар, розміщений під цим режимом, надається можливість сплачувати митні платежі або піддаватися нетарифним методам регулювання (квотування, ліцензування, спеціальні дозволи) тільки за фактом угоди. Це дає можливість учаснику ЗЕД прийняти вигідне рішення, погодивши свій вибір із кон'юнктурою відповідного товарного ринку, здійснити угоди у найбільш сприятливий час (залежно від цінового фактору, що складається), зекономити на накладних витратах, звозячи великі партії товарів, одержати інші вигоди і запобігти невідгідним ситуаціям, крім того, самі товари, що перебувають у режимі митного складу, можуть бути (з дозволу митного органу) підготовлені до продажу, транспортування, можуть сортуватися, пакуватися тощо.

У режим митного складу можуть поміщатися будь-які товари, за винятком товарів, що заборонені до ввезення в Україну, вивезення з України та транзиту через територію України; товари, термін зберігання або використання яких закінчився; транзитні підакцизні товари; товари, що надходять в Україну як гуманітарна допомога; живі тварини; електроенергія та газ; товари, що надходять на адресу приватних осіб; спирт та алкогольні напої за кодами згідно з УКТЗЕД 2203 00, 2204–2208; тютюно-

ві виробі за кодами згідно з УКТЗЕД 2402 10 00 00, 2402 20 10 00, 2402 20 90, 2403 10 00, 2403 10 90 00, 2403 99 10 00; давальницька сировина, закуплена на митній території України (постанова Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2002 р. № 1867 «Деякі питання застосування режиму митного складу»).

Товари, ввезені на митну територію України, можуть зберігатися в режимі митного складу не більше трьох років з дати поміщення цих товарів у зазначений режим.

Строк зберігання в режимі митного складу підакцизних товарів, ввезених із-за меж митної території України, не може перевищувати трьох місяців з дати поміщення їх у цей режим.

Товари, ввезені із-за меж митної території України, що зберігаються у режимі митного складу, до закінчення строків зберігання мають бути задекларовані власником або уповноваженою ним особою до іншого митного режиму.

Товари, що вивозяться за межі митної території України, можуть зберігатися в режимі митного складу протягом трьох місяців з дати поміщення їх у цей режим. До закінчення зазначеного строку такі товари мають бути вивезені за межі митної території України.

8. **Спеціальна митна зона** — це митний режим, відповідно до якого до товарів, які ввозяться на території відповідних типів спеціальних (вільних) економічних зон із-за меж митної території України, а також до товарів, які вивозяться з територій зазначених зон за межі митної території України, не застосовуються заходи тарифного і нетарифного регулювання, якщо інше не передбачено законом (ст. 217 МК).

Правові та економічні основи створення спеціальних митних зон в Україні були закладені Законом України від 13 жовтня 1992 р. «Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». Згідно з його умовами на території України можуть створюватись спеціальні (вільні) економічні зони різних функціональних типів: вільні митні зони та порти, експортні, транзитні зони, митні склади, туристсько-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Окремі зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам спеціальних (вільних) економічних зон, створення яких передбачено чинним законодавством.

Статус і територія спеціальної митної зони, а також строк, на який вона створюється, визначаються Верховною Радою України шляхом прийняття окремого закону для кожної спеціальної митної зони.

У спеціальних митних зонах створюються сприятливі митні умови та режими митного оподаткування: пільгові режими та рівень оподаткування, специфічні валютно-фінансові умови,

банківсько-кредитна система, система кредитування і страхування, умови застосування окремих видів платежів та система державного інвестування.

Товари можуть перебувати у спеціальних митних зонах протягом усього часу функціонування таких зон.

Під митний режим спеціальної митної зони можуть бути розміщені товари, що не заборонені до ввезення на українську територію і вивезення з неї.

Території спеціальних митних зон, розташованих в Україні, вважаються такими, що знаходяться поза межами митної території України, крім випадків, визначених законами України. Межі території спеціальних митних зон становлять митний кордон України. Відповідно товари, ввезені на території спеціальних митних зон, для цілей оподаткування розглядаються як такі, що знаходяться за межами митної території України.

Митні органи мають право здійснювати постійний контроль та нагляд за кордонами спеціальних митних зон, а також за доступом у них; вимагати від осіб, які переміщують товари через кордон спеціальної митної зони, ведення обліку руху таких товарів з метою їх контролю; проводити перевірку товарів, що переміщуються через кордон спеціальної митної зони; здійснювати перевірки товарів, що знаходяться у спеціальних митних зонах; здійснювати інші передбачені законом заходи, спрямовані на забезпечення надійності митного контролю.

З метою належної організації митного контролю митні органи можуть вимагати від органів управління цієї зони вжиття таких заходів: спорудження огорожі по периметру зони, встановлення обмежень щодо порядку доступу в зону у певні години роботи та інших, що не перешкоджають нормальному функціонуванню зони відповідно до закону про таку зону.

Забороняється будь-яке будівництво в межах спеціальних митних зон без попереднього погодження з митним органом, у зоні діяльності якого знаходиться спеціальна митна зона.

У спеціальних митних зонах допускається здійснення виробничих та інших комерційних операцій з товарами за умови додержання МК. Перелік видів товарів та операцій, що з ними здійснюються, визначається у законі про конкретну спеціальну митну зону.

З метою забезпечення виконання законів та з урахуванням характеру товарів можуть запроваджуватися окремі заборони та обмеження щодо здійснення операцій з товарами у спеціальних митних зонах. Такі заборони та обмеження стосовно спеціальних митних зон встановлюються законами.

9. *Магазин безмитної торгівлі* — митний режим, відповідно до якого товари, а також супутні товарам роботи, не призначе-

ні для споживання на митній території України, знаходяться та реалізуються під митним контролем у пунктах пропуску на митному кордоні України, відкритих для міжнародного сполучення, інших зонах митного контролю, визначених митними органами України, без справляння мита, податків, установлених на експорт та імпорт таких товарів, та без застосування заходів нетарифного регулювання (ст. 225 МК).

Кабінетом Міністрів України постановою від 17 липня 2003 р. № 1089 затверджено Порядок відкриття і ліквідації магазинів безмитної торгівлі та продажу товарів магазинами безмитної торгівлі.

Власником магазину безмитної торгівлі може бути лише підприємство-резидент, яке зобов'язане: своєчасно декларувати митному органу товари, що надходять до магазину чи вибувають з магазину, та подавати всі документи, необхідні для здійснення митного контролю та митного оформлення; виключити можливість надходження до магазину та вилучення з магазину товарів поза митним контролем; вести облік товарів, що надходять до магазину безмитної торгівлі та реалізуються ним, і подавати митним органам, в зоні діяльності яких знаходиться магазин безмитної торгівлі, звіт про рух товарів.

Форми звіту про рух товарів у магазині безмитної торгівлі затверджено наказом Держмитслужби України від 31 липня 2003 р. № 512.

Магазини безмитної торгівлі мають право здійснювати торгівлю всіма видами продовольчих товарів вітчизняного (на умовах експорту) та іноземного походження, крім товарів, які заборонено до ввезення, вивезення, транзиту, та товарів за кодами відповідно до УКТЗЕД 27.01 — 27.16.

Товари, а також супутні товарам роботи в режимі магазину безмитної торгівлі реалізуються лише у спеціальних торговельних закладах (магазинах безмитної торгівлі).

Розташування магазинів та умови реалізації в них товарів повинні виключати можливість безпосереднього ввезення цих товарів для споживання на митній території України.

Строк перебування товарів у режимі магазину безмитної торгівлі не може перевищувати трьох років з дня їх поміщення у цей режим. Після закінчення або впродовж зазначеного строку товари можуть бути заявлені митному органу: для вільного обігу на митній території України; для вільного обігу за межами митної території України; для поміщення в режим митного складу; для знищення під митним контролем.

Власники магазинів безмитної торгівлі можуть мати митні склади для зберігання та наступного постачання в магазини всіх видів товарів, у тому числі підакцизних.

10. **Переробка на митній території України** — митний режим, відповідно до якого ввезені на митну територію України товари, що походять з інших країн, піддаються у встановленому законодавством порядку переробці без застосування до них заходів нетарифного регулювання за умови вивезення за межі митної території України продуктів переробки відповідно до митного режиму експорту (ст. 229 МК).

Завдяки застосуванню зазначеного режиму товари, які є предметом міжнародного обміну та потребують певної переробки, обробки, ремонту тощо, дозволяється ввозити та переробляти на митній території України без застосування до них заходів нетарифного регулювання. Ввезення та переробка здійснюються з дозволу митного органу. Враховуючи характер операції, встановлюються чіткі критерії можливості застосування цього режиму. Операції щодо переробки товарів можуть включати:

власне переробку товарів;

обробку товарів — монтаж, збирання, монтування та налагодження, внаслідок чого одержуються інші товари;

ремонт товарів, у тому числі відновлення та регулювання;

використання окремих товарів, що не є продуктами переробки, але які сприяють чи полегшують процес виготовлення продуктів переробки, якщо самі вони при цьому повністю витрачаються.

Порядок застосування митного режиму переробки на митній території України встановлено наказом Держмитслужби України від 13 вересня 2003 р. № 609.

Строк переробки товарів на митній території України встановлюється митним органом під час надання дозволу підприємству-резиденту виходячи з тривалості процесу переробки товарів та розпорядження продукцією їх переробки. Як правило, він не може бути більшим ніж 90 днів (ч. 2 ст. 232 МК).

Митні органи проводять перевірку товарів, ввезених для переробки на митній території України, здійснюють контроль за обов'язковим обсягом виходу продуктів переробки.

11. **Переробка за межами митної території України** — митний режим, відповідно до якого товари, що перебувають у вільному обігу на митній території України, вивозяться без застосування заходів тарифного та нетарифного регулювання з метою їх переробки за межами митної території України та наступного повернення в Україну (ст. 237 МК).

Зазначений митний режим є свого роду зворотним відображенням митного режиму переробки на митній території України. Це стосується як проведення операцій щодо переробки, так і товарів, які дозволяється розміщувати в зазначений режим. Вивезення товарів для переробки за межами митної території

Україні здійснюється з дозволу митних органів. Митні органи здійснюють контроль за обов'язковим обсягом виходу продуктів переробки. Строк переробки товарів за межами митної території України встановлюється митним органом під час видачі дозволу підприємству-резиденту виходячи з тривалості процесу переробки товарів, але, як правило, він не може бути більшим ніж 90 днів.

Виходячи з технологічних особливостей переробки Кабінет Міністрів України за поданням відповідного міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади може встановлювати інші строки переробки товарів.

Порядок застосування митного режиму переробки за межами митної території України встановлено наказом Держмитслужби України від 13 вересня 2003 р. № 609.

12. Знищення або руйнування — митний режим, відповідно до якого товари, ввезені на митну територію України, знищуються під митним контролем чи приводяться у стан, який виключає їх використання, без справляння податків, установлених на імпорт, а також без застосування заходів нетарифного регулювання до товарів, що знищуються або руйнуються.

Знищення або руйнування товарів допускається з письмового дозволу митного органу, який надається за умови наявності дозволів інших органів державної влади, що здійснюють відповідно до їхньої компетенції контроль під час переміщення товарів через митний кордон України. Такий дозвіл митним органом не видається, якщо знищення товарів може завдати істотної шкоди навколишньому природному середовищу, а також в інших випадках, що визначаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи спільно з іншими органами державної влади, що здійснюють контроль під час переміщення товарів через митний кордон України (ст. 243 МК).

Порядок застосування митного режиму знищення або руйнування товарів, що перебувають під митним контролем, затверджено наказом Держмитслужби України від 24 грудня 2003 р. № 905.

Для здійснення митного оформлення в зазначеному режимі зацікавлена особа подає до митного органу заяву, вантажно-митну декларацію, товаросупроводні документи. В заяві зазначаються: назва товару, дані про його характер та кількість; причина руйнування; спосіб і місце знищення або руйнування. Заявник бере на себе також зобов'язання надати митному органу у встановлений термін акт про знищення або руйнування та інформацію про відходи та залишки, які можуть утворитися в результаті застосування режиму.

Всі витрати, пов'язані із знищенням та руйнуванням (зберігання, транспортування, навантаження, розвантаження), здійснюються за рахунок їх власника чи іншої зацікавленої особи. Усі відходи (залишки) підлягають обов'язковому митному оформленню і мають бути поміщені у відповідний митний режим як іноземні товари, ввезені на митну територію України під митним контролем.

13. **Відмова на користь держави** — митний режим, відповідно до якого власник відмовляється від товарів, що перебувають під митним контролем, без будь-яких умов на свою користь. У режимі відмови на користь держави на товари не нараховуються і не справляються податки і збори, а також не застосовуються заходи нетарифного регулювання (ст. 246 МК).

Відмова від товарів на користь держави допускається з дозволу митного органу.

Митне оформлення товарів відповідно до зазначеного режиму здійснюється із застосуванням вантажної митної декларації у встановленому порядку.

Порядок застосування митного режиму відмови на користь держави до товарів, що перебувають під митним контролем, затверджено наказом Держмитслужби України від 24 грудня 2003 р. № 906.

Перелік товарів, що не можуть бути поміщені у митний режим відмови на користь держави, визначено постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2003 р. № 1955.

Контрольні питання:

1. Правове регулювання митних режимів, їх загальна характеристика та правова природа.
2. У чому полягає відмінність понять «митний режим» та «режим переміщення»?
3. Поняття і класифікація митних режимів.
4. Проаналізуйте митні режими з точки зору їхнього поділу на:
а) митні режими випуску (випуск у вільне використання (імпорт), експорт, реімпорт, реекспорт); б) митні режими умовного випуску (тимчасове ввезення (вивезення), транзит, митний склад, магазин безмитної торгівлі); в) митні режими, пов'язані з переробкою товарів; г) митний режим екстериторіального типу (спеціальна митна зона); д) митні режими виключення (знищення або руйнування товарів, відмова від товарів на користь держави).
5. У чому полягає зміст митного режиму (умови, заборони та обмеження, вимоги)?

Глава 6

Митний контроль

6.1. Поняття, види та принципи митного контролю

Категорію «контроль» в контексті реалізації митної політики держави слід розуміти в широкому та у вузькому розумінні слова. З одного боку, мова може йти про контроль як основний засіб забезпечення законності та дисципліни в сфері управління митною справою. З іншого — як діяльність посадових осіб митного органу, здійснювана у встановленій послідовності й спрямована на забезпечення дотримання чинного законодавства, яке регламентує порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон.

Таким чином, необхідно відрізнити контроль в митній галузі від митного контролю товарів та інших предметів. Крім того, поряд з обов'язковістю митного оформлення, контрольованість з боку митних органів є одним із принципів переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України.

У чинному МК поняття митного контролю визначено таким чином: **митний контроль** — це сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення додержання норм цього Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку (п. 15 ст.1 МК).

Таким чином, одне із основоположних понять в митному праві означено, виходячи з суб'єктного складу митного контролю та його головної мети. Відповідно до ч. 2 ст. 12 МК до митних органів належать спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи, регіональні митниці, митниці. Вони, згідно з ч. 2 ст. 11 МК, реалізуючи митну політику України, виконують одне з основних своїх завдань: виконання та контроль за додержанням законодавства України з питань митної справи. Крім того, митні органи є державними контролюючими органами виконавчої влади.

Залежно від класифікаційних ознак можливе виокремлення видів митного контролю. Зупинимося на головних з них.

За напрямком переміщення товарів виокремлюють митний контроль імпорتنих товарів (таких, що ввозяться на митну територію України); експортних товарів (таких, що вивозяться з митної території України); транзитних (таких, що переміщуються через митну територію України) товарів.

За характеристиками товарів, що впливають на здійснення митного контролю, можна вирізнити такі його види: ручної

поклажі; супроводжуваного багажу; несупроводжуваного багажу; валюти та валютних цінностей; енергоносіїв; культурних та історичних цінностей; лікарських засобів.

За порядком здійснення митного контролю транспортних засобів митний контроль поділяється таким чином: автотранспортних засобів; морських та річкових суден; залізничних транспортних засобів; повітряних суден.

За характером участі в здійсненні контрольної функції митним органом тієї чи іншої країни, що зумовлюється ступенем взаємодії митних установ суміжних держав: односторонній — митний контроль проводять, як правило, митні органи однієї із країн; двосторонній — при якому митні органи кожної з країн окремо здійснюють митний контроль; спільний — провадиться за єдиною технологічною схемою одночасно митними органами суміжних держав.

За кількістю разів переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон протягом певного періоду часу: первинний; вторинний.

За місцем проведення виділяють такі види митного контролю: в спеціальній зоні (зоні митного контролю); в тимчасовій зоні митного контролю.

За правовим режимом об'єкта митний контроль поділяють на: звичайний; спрощений; спеціальний.

Митний контроль поділяють також *за ступенем доступу до об'єкта контролю*: фактичний (метою його є запобігання несанкціонованому доступу до вимірювальних приладів, облік кількості та контроль якості енергоносіїв); документальний (контроль документів, оформлених для митних цілей).

Ті чи інші види митного контролю можуть об'єднуватися, перетинатися, доповнюватися, але в повному обсязі вони не замінюють один одного. Так, під час перевезення підакцизних товарів при зміні виду транспортного засобу поєднуються митний контроль автомобільного та залізничного транспорту. Але вони не можуть бути спрощені за рахунок одне одного.

Принципи, мета митного контролю. Митний контроль є різновидом державного контролю, отже, він має здійснюватися на принципах: законності, системності, систематичності, дієвості, гласності.

Водночас митному контролю властиві й специфічні принципи, що відрізняють його від деяких інших видів державної контрольної діяльності: вибіркової (ст. 42 МК), мінімізації митних процедур (ч. 2 ст. 40 МК), безперервності (ч. 3 ст. 40 МК).

Принцип вибіркової означає, що при проведенні митного контролю митні органи вправі самостійно визначити форму та обсяг контролю, достатні для забезпечення дотримання митно-

го законодавства України, інших нормативно-правових актів, в тому числі й міжнародних, контроль за дотриманням яких покладено на митні органи.

Основна мета митного контролю — перевірка та виявлення за допомогою різних форм контролю відповідності проведених митних операцій та дій митному законодавству; дотримання фізичними та юридичними особами, які беруть участь у митній діяльності, встановлених митних правил і процедур, тобто порядку переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів.

Тривалість перебування під митним контролем. При ввезенні митний контроль починається з моменту перетинання товаром і транспортним засобом митного кордону України, а при вивезенні — з моменту пред'явлення товарів і транспортних засобів для митного оформлення та їх декларування в установленому порядку.

За загальним правилом, передбаченим ст. 43 МК, товари і транспортні засоби перебувають під митним контролем з моменту його початку і до закінчення згідно з заявленим митним режимом. Тривалість перебування товарів і транспортних засобів під митним контролем на території зони митного контролю в пункті пропуску на митному кордоні України встановлюється відповідно до технологічної схеми пропуску через митний кордон осіб, товарів і транспортних засобів.

Завершується митний контроль, як правило, після проведення у повному обсязі митного оформлення. Виняток становлять митні режими, які передбачають перебування під митним контролем протягом усього часу дії митного режиму (ч.5 ст.43 МК).

За перебування товарів і транспортних засобів під митним контролем справляється митний збір. Порядок справляння мита, податку на додану вартість, акцизного й митних зборів при митному оформленні товарів і предметів, що переміщуються громадянами через митний кордон України, затверджений наказом Держмитслужби України від 12 січня 2006 р. № 5.

Товари з моменту пред'явлення митному органу й до випуску відповідно до обраного митного режиму можуть зберігатися під митним контролем (ч. 1 ст. 99 МК). Питання це регулюється гл. 14 МК «Тимчасове зберігання» (статті 99–109), Положенням про склади тимчасового зберігання, затвердженим наказом Держмитслужби України від 7 жовтня 2003 р. № 674, а також гл. 24 МК «Зберігання товарів і транспортних засобів на складах митних органів» (статті 166–171).

До моменту митного оформлення товари та інші предмети можуть зберігатися на митних складах чи складах митниці.

Митним законодавством встановлюється вичерпний перелік товарів, що можуть зберігатися виключно на складі митного ор-

гану (ст. 166 МК):

1) не пропущені внаслідок заборон чи обмежень і не вивезені з території України в день їх ввезення;

2) ввозяться громадянами й підлягають обкладенню податками і зборами, але податки і збори не сплачено;

3) до закінченн строків тимчасового зберігання не були заявлені у відповідний митний режим;

4) заявлені у митний режим відмови на користь держави.

Передані на зберігання митному органу валютні цінності депонуються в уповноважених банках України.

Після митного оформлення й до моменту фактичного вивезення за межі України товари й предмети зберігаються під митним контролем у режимі митного складу (ст. 212 МК). Відповідно до ст. 216 МК для такого зберігання можуть використовуватися митні ліцензійні склади (МЛС), відкриття й експлуатація яких здійснюється відповідно до Закону «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» та ліцензійних умов.

Такі товари та інші предмети, як і ввезені підакцизні товари, можуть зберігатися під митним контролем у режимі митного складу протягом трьох місяців. Натомість строк зберігання товарів, увезених із-за меж митної території України, у режимі митного складу не може перевищувати трьох років. По завершенні вказаних строків товари, що вивозяться, мають бути вивезені, а товари ввезені — задекларовані в інший ніж митний склад митний режим (ст. 214 МК).

За зберігання товарів і предметів під митним контролем стягується митний збір, розмір якого встановлюється Кабінетом Міністрів України.

При нарахуванні митного збору за перебування під митним контролем до терміну перебування під митним контролем не включаються:

— час від складення протоколу про порушення митних правил до прийняття остаточного рішення в справі, якщо згідно з таким рішенням справу припинено або винесено постанову про повернення товарів, транспортних засобів та запасних частин до них громадянину;

— час проведення експертизи по встановленню класифікаційного коду товару за класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності, а також митної вартості. У цьому разі митний збір за перебування під митним контролем нараховується, починаючи із 4-го календарного дня з дати прийняття відповідного рішення митним органом;

— час, витрачений на отримання інформації, потрібної для здійснення митного оформлення товарів, транспортних засобів та запасних частин до них, за запитом, надісланим одним мит-

ним органом іншому (у тому числі центральному апарату Державної митної служби України), а також іншим державним установам. У цьому разі митний збір за перебування під митним контролем нараховується, починаючи з 4-го календарного дня з дати отримання митним органом відповідної інформації;

— час, витрачений громадянином на отримання дозволів інших державних органів на ввезення товарів, транспортних засобів та запасних частин до них, а також на подання цих дозволів митному органу, якщо їх подання зумовлювалось проведенням відповідної експертизи і вони не могли бути отримані до моменту ввезення цих товарів, транспортних засобів та запасних частин до них. При ввезенні транспортних засобів — час, витрачений громадянином на отримання дозволів інших державних органів на право оформлення транспортних засобів (при переїзді на постійне місце проживання в Україні час, витрачений на отримання постійної прописки). У цьому разі митний збір за перебування під митним контролем нараховується, починаючи з 4-го календарного дня з дати отримання дозволу.

При зберіганні товарів, транспортних засобів та запасних частин до них на складах митниці митний збір за перебування їх під митним контролем не справляється.

Митний збір за перебування під митним контролем не справляється за весь період перебування під митним контролем у разі:

— тимчасового ввезення на митну територію України та тимчасового вивезення за межі митної території України товарів, транспортних засобів та запасних частин до них;

— транзиту через митну територію України;

— отримання (відправлення) громадянами міжнародних поштових відправлень.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України підприємства, установи, організації можуть бути звільнені від сплати збору за перебування товарів під митним контролем.

Місце. Митний контроль здійснюється у місцях розташування митних органів, а також в інших місцях, визначених законодавством про митну справу. Це питання регулюється статтями 48–52 МК, а також Порядком створення зон митного контролю та їх функціонування і Порядком надання дозволу на розміщення у зонах митного контролю споруд та об'єктів інфраструктури, що належать іншим, ніж митні, органам державної влади, які здійснюють контроль під час переміщення товарів через митний кордон України, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2002 р. № 1947.

Так, з метою запобігання спробам з боку юридичних та фізичних осіб переміщення через митний кордон товарів та інших

предметів з порушенням законодавства України Митним кодексом в ст. 48 передбачається можливість встановлення зон митного контролю.

Зона митного контролю є частиною пункту пропуску на митному кордоні України або в інших місцях територія, в межах якої митний орган здійснює митний контроль.

Окрім частини пункту пропуску через державний кордон, зони митного контролю встановлюються:

а) в пунктах на митному кордоні, що одночасно є кордоном спеціальних митних зон;

б) на територіях та в приміщеннях підприємств, що зберігають товари та інші предмети під митним контролем.

Межі зони митного контролю встановлюються відповідними положеннями для кожного пункту пропуску в місцях митного контролю пасажирів, транспортних засобів, вантажів та інших предметів:

в автомобільних пунктах пропуску — на смугах руху легкого та вантажного автотранспорту, в залах митного огляду та інших приміщеннях митних органів;

в залізничних пасажирських пунктах пропуску — в залах митного огляду, на перонах та в пасажирських поїздах закордонного слідування під час здійснення митного контролю;

в залізничних вантажних пунктах пропуску — на оглядових майданчиках, контейнерних терміналах та в інших місцях, які визначені на території залізничних станцій для оформлення вантажів;

в авіаційних пунктах пропуску — в залах митного огляду, на стоянках і в літаках із початком митного оформлення до відправлення, та в інших місцях, передбачених в аеропортах для оформлення вантажів та багажу;

в морських та річкових пунктах пропуску — в залах митного огляду, на судах під час їх контролю, на контейнерних терміналах та в інших місцях, які визначені в портах для оформлення вантажів та пасажирів.

Таким чином, **зона митного контролю** — це місце, визначене митними органами в пунктах пропуску через митний кордон України або в інших місцях митної території України, в межах якого митні органи здійснюють митні процедури (п.8 ст.1 МК).

З метою заборони доступу осіб, не причетних до здійснення прикордонно-митного контролю, створення умов для роботи та захисту особового складу та майна митних органів в усіх цих місцях запроваджується спеціальний режим. Дотримання його є обов'язковим для виконання і співробітниками державних прикордонних контрольних органів, і особами, що прямують через кордон.

За рішенням митного органу зона митного контролю ство-

рюється, наприклад, в межах складів тимчасового зберігання, що належать транспортно-експедиційним організаціям, які переміщують товари і транспортні засоби через митний кордон України, чи іншим підприємствам (ст. 99 МК). Подібний дозвіл має на меті створити сприятливі умови зі скороченням часу на проведення митного контролю та митного оформлення.

Зона спрощеного митного контролю — це частина зони митного контролю з належним технічним та інформаційним обладнанням для здійснення контролю у спрощеному порядку (п.9 ст.1 МК).

Під **«режимом зони митного контролю»** необхідно розуміти встановлені законодавством України з питань митної справи приписи, заборони та обмеження щодо перебування товарів, транспортних засобів та громадян, умови розташування будівель та споруд, а також проведення господарських робіт у зоні митного контролю (ч. 1 ст.51 МК).

Відповідно до ч. 2 ст. 51 МК на митний орган, в зоні діяльності якого створено та функціонує зона митного контролю, покладено обов'язок забезпечити безпеку громадян, схоронність товарів, що переміщуються через митний кордон України, дотримання режиму, законності та правопорядку у зоні митного контролю.

Режим зони митного контролю встановлює порядок доступу та перебування в них посадових осіб, які здійснюють паспортний та інші види державного контролю.

В зонах митного контролю можуть розміщуватися тільки ті споруди та об'єкти прикордонних та митних органів, які необхідні для технологічного процесу прикордонно-митного контролю. Об'єкти інших державних контрольних органів (санітарних, ветеринарних, фітосанітарних, екологічних, радіологічних) розміщуються за межами зон митного контролю.

З метою прискорення процедури митного контролю, скорочення простою транспортних засобів, недопущення переміщення товарів та інших предметів з порушенням законодавства України останнім часом широкого розвитку набула практика розміщення оперативних підрозділів внутрішніх митниць в окремих «комплексах» (терміналах, автопортах, автотерміналах), що є власністю та які обслуговуються суб'єктами господарської діяльності. На території таких комплексів для проведення митних процедур митними органами визначаються зони митного контролю.

Основні **функції митного контролю** можна звести до таких:

- а) забезпечення дотримання митного законодавства;
- б) захист економічних інтересів держави на внутрішньому та на зовнішньому ринках;
- в) реалізація заходів щодо захисту прав, законних інтересів

громадян, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

г) стягнення мита, податків та інших митних платежів;

д) запровадження ефективного механізму здійснення внутрішньо- та зовнішньоекономічної політики;

е) сприяння прискоренню товарообігу через митний кордон держави шляхом встановлення спрощених процедур;

є) виявлення, припинення та запобігання порушенням митних правил.

6.2. Організація митного контролю

До функцій митної служби належить і *контрольна*, виконання якої забезпечується виконанням та контролем за додержанням законодавства України з питань митної справи (п.1 ст. 11 МК), а також здійсненням митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, вдосконаленням форм і методів їх проведення (п.6 ст.11 МК) як одних із основних завдань митних органів.

Поєднання виконавчої та контрольної діяльності органів митної служби впливає із сутності державної виконавчої влади, а також ролі митних органів у контрольному механізмі апарату держави.

Ефективне здійснення митним органом контрольної функції залежить від цілого комплексу організаційно-правових заходів, покликаних забезпечити необхідні передумови для дотримання усіма учасниками митних відносин норм митного законодавства. Отже, **організація митного контролю** — це управлінська й виконавчо-розпорядча діяльність організаційно-правового характеру, спрямована на створення умов, необхідних і достатніх для виконання митними органами контрольної функції в межах та обсягах, передбачених законодавством України про митну справу, а також міжнародними договорами України, укладеними в установленому законом порядку.

Суб'єкти митного контролю. Правовий статус митного органу як суб'єкта митного контролю зумовлюється поставленими перед Державною митною службою України завданнями, серед яких: контроль за додержанням законодавства України про митну справу; удосконалення митного контролю, митного оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України.

Здійснюючи розпорядчу за своїм юридичним змістом діяльність в галузі митного контролю, Держмитслужба реалізує свої повноваження як безпосередньо, так і через підпорядковані їй структурні підрозділи системи митної служби.

На рівні центрального апарату спеціально уповноваженого

центрального органу виконавчої влади в галузі митної справи: планується робота митних органів із здійснення митного контролю й організується в цих цілях взаємодія з прикордонними військами, санітарно-карантинними, ветеринарними й іншими державними органами; розробляються рекомендації щодо зон митного контролю; розглядаються скарги на дії посадових осіб митних органів; здійснюються інші функції організаційно-контрольного характеру.

Основними напрямками діяльності підпорядкованих підрозділів митних органів є: розробка технологій митного контролю; координація взаємодії відповідних підрозділів митниці з іншими контрольними службами та правоохоронними органами при здійсненні митного контролю; вирішення питань оперативного характеру щодо організації ритмічної роботи пунктів пропуску, прискорення митного оформлення; участь в проведенні митного контролю; опрацювання та доведення до підпорядкованих митниць нормативно-правових актів з питань митного контролю та митного оформлення; контроль в межах своєї компетенції за діяльністю підпорядкованих митниць в галузі організації митного контролю, в тому числі товарів та предметів, що підлягають експортному контролю; запровадження засобів митного забезпечення; внесення пропозицій щодо розвитку митної інфраструктури.

Митні органи забезпечують правильне застосування митних режимів при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон, організують, координують і контролюють проведення посадовими особами митниці і нижчестоящих митних постів митного контролю.

Для проведення митного контролю митні органи України вправі залучати відповідно до законодавства України спеціалістів інших правоохоронних і контролюючих органів, будь-яких державних і недержавних підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, відомчої належності і підпорядкованості, а також експертів.

Відповідно до ст. 65 МК спеціалісти та експерти залучаються керівником митного органу або його заступником за погодженням з керівником підприємства, установи, організації, де працює спеціаліст чи експерт. Останні отримують право на відшкодування витрат, пов'язаних з їхньою участю у здійсненні митного контролю. За ними зберігається середня заробітна плата за місцем роботи за час, що був витрачений у зв'язку з такою участю.

Об'єкт митного контролю. Митному контролю підлягають усі транспортні засоби й товари, що переміщуються через митний кордон України, за винятком випадків, коли щодо

проходження митного контролю надаються митні пільги. Звільнення від усіх або деяких форм митного контролю можливі у випадках і на підставах, встановлених виключно законами України. Причому незастосування заходів щодо митного контролю не звільняє від обов'язку дотримуватися порядку переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів.

Питання об'єкта та предмета митного контролю, як, утім, і питання об'єкта та предмета контролю у сфері державного управління, вирішуються вченими-правознавцями по-різному.

Предметом контролю у сфері державного управління є управлінські правовідносини, а об'єктом — юридичні та фізичні особи, які є учасниками цих правовідносин. Беручи до уваги особливість контрольної функції митної служби, об'єктом митного контролю є відносини з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон (оскільки контроль є засобом забезпечення режиму законності), які, у свою чергу, є предметом митного контролю.

На підтвердження тези: митному контролю підлягають усі товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України (ч. 1 ст. 40 МК), за винятком деяких випадків, слід зазначити, що у певних випадках щодо проходження митного контролю надаються *митні пільги*.

Звільнення від усіх або деяких форм митного контролю можливі у випадках і на підставах, встановлених виключно законами України. Причому незастосування заходів щодо митного контролю не звільняє від обов'язку дотримуватися порядку переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів.

З метою вдосконалення організації митного контролю та запровадження в митницях єдиного порядку митного оформлення в Україні наказом Держмитслужби України від 20 квітня 2005 р. № 314 затверджено Порядок здійснення митного контролю й митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації. На його основі кожною митницею розробляються й запроваджуються відповідні технології митного контролю та митного оформлення товарів та інших предметів, в яких враховується специфіка роботи тієї чи іншої митної установи.

Відповідно до ч. 3 ст. 40 МК типові технологічні схеми пропуску через державний кордон різних видів товарів та транспортних засобів затверджуються Кабінетом Міністрів України. Технологічні схеми митного контролю у пунктах пропуску через державний кордон передбачають цілодобовий режим здійснення митних процедур.

6.3. **Форми та методи здійснення митного контролю**

На відміну від організації митного контролю **здійснення митного контролю** — це практична реалізація посадовими особами митних органів контрольних повноважень за допомогою форм і методів, передбачених митним законодавством, з метою забезпечення дотримання суб'єктами переміщення встановлених митних правил, за результатами якої приймається рішення про закінчення митного оформлення.

Права та обов'язки учасників митного контролю. При проходженні митного контролю громадяни мають право:

- а) бути присутніми під час огляду предметів, що їм належать;
- б) своєчасно і повно ознайомлюватись з офіційними текстами законів, інших правових актів, які стосуються митної справи;
- в) залишати в митниці на збереження валюту, цінності, речі, предмети, що не пропускаються через кордон митницею.

При проходженні митного контролю громадяни зобов'язані: виконувати законні вимоги службових осіб митних органів; подавати митниці для проведення митного контролю декларацію та інші документи, передбачені чинним законодавством; самостійно на вимогу митника розпаковувати та запаковувати речі, предмети, які підлягають митному контролю, відкривати багаж, ручну поклажу, місткості та інші місця.

При здійсненні митного контролю посадові особи митних органів мають право:

доступу на будь-яку територію чи в приміщення, де знаходяться предмети, що підлягають митному контролю;

перевіряти відомості, заявлені громадянами в митних деклараціях та інших документах, що необхідні для митного контролю;

використовувати технічні та спеціальні засоби, безпечні для життя та здоров'я громадян, тварин і рослин, а також залучати спеціалістів та експертів для участі в здійсненні митного контролю;

зупиняти в зонах митного контролю осіб, якщо є підстави вважати, що вони мають при собі або в несупроводжуваному багажі предмети, що підлягають обов'язковому декларуванню, оподаткуванню, чи належать до предметів, переміщення яких заборонено або обмежено;

здійснювати огляд та переогляд речей з розпакуванням місць багажу;

не пропускати через митний кордон предмети, валюту, цінності, переміщення яких заборонено або якщо воно повинно супроводжуватись поданням законодавчо встановлених спеціальних дозвільних документів;

готувати матеріали для вирішення судом питання щодо вилучення без повернення та відшкодування вартості предметів,

заборонених згідно з законодавством до переміщення через митний кордон, на тій підставі, що вони можуть завдавати шкоди незалежності, економічній та політичній інтересам, суверенності, самостійності держави, становити загрозу життю, здоров'ю населення та навколишньому середовищу;

оцінювати вартість предметів, що підлягають митному обкладенню;

приймати від громадян кошти для сплати податків, митних зборів, ПДВ, акцизного збору;

при виявленні предметів контрабанди чи порушення митних правил вилучати предмети, за необхідності разом з тайниками, складати протокол про порушення з метою притягнення до відповідальності і забезпечення стягнення штрафу;

у виняткових випадках проводити особистий догляд;

опитувати громадян в зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків щодо проведення митного контролю;

затримувати громадян, що вчинили порушення митних правил, на термін до 3-х годин з моменту закінчення митного контролю, для осіб в нетверезому стані — з моменту витверезіння.

При виконанні службових обов'язків працівники митниці зобов'язані:

— дотримуватись чинного законодавства з метою забезпечення прав і законних інтересів громадян, не припускати дій, що принижують їх честь та гідність чи завдають їм неправомірної шкоди;

— у разі відмови пропустити через митний кордон України предмети, валюту чи цінності надавати зацікавленим особам вичерпні роз'яснення щодо вимог чинного митного законодавства, порядку оформлення, виконання яких забезпечить можливість такого пропуску;

— інформувати у встановленому порядку громадян про митні правила, що діють на території України;

— доповідати про всі факти виявлення прихованих від митного контролю товарів та предметів.

Форми митного контролю. Митний контроль проводиться у формах, визначених ст. 41 МК, а саме:

1) перевірка документів і відомостей, необхідних для митного контролю;

2) митний огляд (огляд та переогляд товарів і транспортних засобів, особистий огляд);

3) облік товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України;

4) усне опитування громадян і посадових осіб підприємств;

5) перевірка системи звітності й обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України, а також своєчасності,

достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів, які відповідно до законів справляються при переміщенні товарів через митний кордон України;

б) огляд територій і приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться або можуть знаходитися товари і транспортні засоби, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на митні органи законом;

7) в інших формах, передбачених МК та іншими законами України з питань митної справи.

Залежно від конкретних об'єктів і суб'єктів контролю і його цілей зазначені форми виявляються по-різному. Але в усіх випадках загальним правилом митного контролю є неприпустимість заподіяння неправомірної шкоди особам, їхнім товарам і транспортним засобам.

Перевірка документів і відомостей, необхідних для митного контролю. Митний контроль здійснюється шляхом перевірки документів і відомостей, необхідних для митних цілей. Цілі при митному контролі визначаються за тими документами та відомостями, що надає особа, яка переміщує товар чи транспортний засіб через митний кордон.

Відповідно до ч.2 ст. 45 МК перелік документів та відомостей, необхідних для здійснення митного контролю, порядок їх подання визначаються Кабінетом Міністрів України відповідно до цього Кодексу. На виконання даної норми Кабінет Міністрів України постановою від 1 лютого 2006 р. № 80 «Про перелік документів, необхідних для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України» встановив, по-перше, перелік документів, обов'язкових для подання (митна декларація, товарно-транспортний документ на перевезення (залізнична накладна (УМВС (СМГС), ЦІМ (СІМ)), авіаційна накладна (Air Waybill), коносамент (Bill of Lading) тощо, зовнішньоекономічний договір, рахунок (Invoice) або інший документ, який визначає вартість товару; по-друге, визначив перелік документів, необхідність подання яких визначається нормативно-правовими актами Держмитслужби з урахуванням мети переміщення, виду транспорту, характеру товару, способів розрахунку та інших факторів, що впливають на митні процедури.

За своїм призначенням документи, необхідні для митних цілей, можуть бути віднесені до таких груп — це транспортні документи, торгові документи, митні документи й інші документи.

До транспортних документів належать ті, за якими товари переміщуються через митний кордон під час перевезення заліз-

ничним, автомобільним, водним і повітряним транспортом — накладні, коносаменти (для залізничного транспорту також дорожні відомості, вагонні аркуші, передатні відомості, багажні квитанції), інші. До торгових документів належать: контракти, рахунки-фактури, специфікації, інвойси, пакувальні документи, що складаються постачальниками товарів.

Наприклад, при пропуску осіб, особисті речі яких звільняються від митного огляду, митний контроль закінчується перевіркою документів, на підставі яких надано пільгу.

До митних відносять документи, видані й засвідчені в належному порядку посадовими особами митних органів. До інших документів належать: сертифікати відповідності якості, карантинні, дозвільні документи інших органів, якими повинні супроводжуватися деякі товари; військові перепустки; установчі документи, що дають право юридичним і фізичним особам здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, і їм подібні документи.

Особи, що переміщують товари і транспортні засоби через митний кордон або особи, які здійснюють діяльність, контроль за якою покладено на митні органи (наприклад, митні перевізники), зобов'язані представляти митним органам документи і відомості, необхідні для митного контролю.

Усі чотири групи документів мають пряме відношення до здійснення митного контролю за переміщуваними через митний кордон товарами і транспортними засобами, усі вони мають уважно перевірятися посадовими особами митних органів, перш ніж буде прийняте рішення про випуск і використання товарів і транспортних засобів відповідно до змісту застосованого до них митного режиму.

Зазначені документи повинні містити відомості, що дозволяють ідентифікувати товари і транспортні засоби. Такими відомостями можуть бути: найменування одержувача товарів, найменування перевізника, короткі відомості про транспортний засіб (вид, назва, реєстраційний номер тощо) та інше. До відомостей також слід віднести узагальнену інформацію про комплекtnість товарів і їхню якість. Зазначені відомості необхідно подавати у випадку, якщо особа переміщує свій товар для здійснення зовнішньоекономічної діяльності в митних режимах, передбачених МК.

У деяких випадках, з метою дотримання законодавства, на деякі товари вимагається подання посадовій особі митного органу дозвільних документів. Подані документи повинні бути справжніми, мати достовірні відомості і правильно документально оформлені. Посадові особи митного органу, що прийняли документи, уважно перевіряють їх на підставі митного зако-

нодавства й інших нормативних актів. При цьому можуть бути застосовані спеціальні технічні засоби — технічні засоби митного контролю.

На підставі міжнародних угод за участю України деякі установи й організації країн далекого і ближнього зарубіжжя також мають право видавати дозвільні документи. Достовірність зазначених відомостей може перевірятися також шляхом запиту в будь-який інший правоохоронний орган, податковий чи інший контролюючий орган України.

Окрім перевірки документів, посадові особи митних органів зобов'язані перевіряти фактичний стан контрольованого об'єкта на місці.

Митний огляд. Метою митного огляду є контроль за належним обладнанням транспортного засобу, виявлення зовнішніх ознак наявності прихованих схованок, визначення способу здійснення огляду, цілісність засобів ідентифікації тощо. Огляд припускає перевірку, огляд зовнішнього вигляду вантажів, предметів, транспортних засобів без розкриття упаковки, тари, без порушення цілісності товарів. Відповідно до ст. 55 МК з метою перевірки законності переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів митний орган має право на проведення огляду цих товарів і транспортних засобів.

Переогляд товарів і транспортних засобів провадиться за рішенням керівника митного органу або його заступника за наявності підстав вважати, що переміщуються товари через митний кордон України з порушенням норм МК та інших законів з питань митної справи (ч. 2 ст. 55 МК).

Огляд і переогляд здійснюються лише в присутності особи, яка переміщує товари і транспортні засоби через митний кордон України чи зберігає їх під митним контролем (ч. 3 ст. 55 МК). Положення небезспірне з огляду на можливість ситуації, коли немає змоги провести огляд у присутності суб'єкта переміщення. Розробниками МК пропозиція видалась слушною. Проте постає питання з понятими.

Процедурі огляду та переогляду переміщуваних через митний кордон України ручної поклажі й багажу присвячено ст. 56 МК.

Огляду та переогляду можуть бути піддані предмети, щодо яких є підстави вважати, що вони: а) підлягають санітарному, ветеринарному, фітосанітарному, радіологічному, екологічному контролю; б) підлягають обліку чи обкладенню митом; в) заборонені чи обмежені для переміщення.

З метою припинення переміщення через територію України предметів, заборонених до транзиту, оглядові та переоглядові можуть підлягати речі громадян, які перетинають транзитом те-

риторію України або знаходяться в транзитній зоні міжнародного аеропорту. За загальним правилом огляд та переогляд речей громадянина здійснюється в присутності цього громадянина чи його уповноваженого представника, який діє на підставі належним чином оформленого доручення.

Проте за відсутності громадянина чи його уповноваженого представника огляд та переогляд речей здійснюється, якщо:

- є підстави припускати, що несупроводжуваний багаж містить у собі предмети, які становлять небезпеку для життя та здоров'я людей, тварин і рослин, а також довкілля;

- громадянин чи його уповноважений представник не з'являються протягом місяця з дня надходження несупроводжуваного багажу;

- товари пересилаються у міжнародних поштових відправленнях або міжнародних експрес-відправленнях;

- ручну поклажу й багаж залишено на території України з порушенням зобов'язань про їх транзит.

Огляд та переогляд речей за відсутності громадянина чи його уповноваженого представника здійснюються у присутності представників підприємства, що здійснює перевезення, пересилання таких речей або їх зберігання. За результатами проведення огляду або переогляду речей складається акт за формою, яку встановлює Державна митна служба України.

Митний огляд може бути обов'язковим, який встановлюється нормативними актами Держмитслужби, і таким, що здійснюється на розсуд посадової особи митного органу.

Обов'язково **митний огляд товарів і транспортних засобів** здійснюється щодо товарів, які підлягають оподаткуванню; заявлених у товаросупровідних документах як різного виду безалкогольні напої, продукти харчування, тютюн, скло, взуття й інші товари, близькі за найменуванням до підакцизних товарів; щодо осіб, які раніше допустили порушення митної процедури внутрішнього транзиту; щодо товарів, які перевозяться власним транспортом фізичних осіб.

В інших випадках огляд здійснюється на підставі відомостей, що вказуються в товаросупровідних і транспортних документах, а також під час основного митного оформлення.

Митний огляд є адміністративною дією (видом адміністративно-попереджувальних заходів), яка полягає у фактичній перевірці товарів і транспортних засобів, з метою встановлення:

- законності їхнього переміщення через митний кордон;
- відповідності товарів, що перевіряються, даним, заявленим у митній декларації;
- відповідності товарів нормам, установленим відповідними регламентуючими переліками і списками;

— виявлення прихованих від митного контролю або переміщуваних без дозвільних документів предметів, а також предметів, що є контрабандою;

— визначення найменування і коду за класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності;

— визначення митної вартості, кількості і якості товарів та інших предметів.

Огляд здійснюється шляхом розкриття тари й упаковки товарів, встановлення їхнього найменування, підрахунку кількості, а при необхідності — і якості товару шляхом перевірки всіх місць, порожнин і конструктивних особливостей у транспортних засобах і предметах з метою виявлення схованок, у яких можуть бути заховані предмети контрабанди. Головний принцип здійснення огляду як форми митного контролю — принцип вибірковості. Під *вибірковістю митного контролю* слід розуміти визначення форм та обсягів митного контролю, достатніх для забезпечення дотримання митного законодавства, інших нормативно-правових актів, в тому числі міжнародних, контроль за яким покладено на митні органи України.

При здійсненні митного огляду митні органи застосовують такі методи його здійснення: ідентифікаційний огляд (зовнішня ідентифікація товару); огляд з перерахуванням кількості вантажних місць без їхнього розкриття, з розкриттям усіх вантажних місць; огляд з перерахуванням кількості предметів у вантажних місцях, з вимірами і визначенням характеристик товарів з (без) взяттям проб і зразків для експертизи; цілеспрямований огляд (з виявлення контрабанди); повторний митний огляд (до і після пропуску товарів).

Результати митного огляду оформляються актом митного огляду, який має бути підписаний посадовою особою митного органу та присутньою особою (власником товару чи предметів або його представником).

Акт митного огляду складається у двох примірниках, один з яких передається декларанту чи іншій особі, що володіє повноваженнями щодо доглянутих товарів, а інший залишається в митному органі.

Відповідно до ст. 67 МК митному огляду не підлягає ручна поклажа та супроводжуваний багаж Президента України, Голови Верховної Ради, народних депутатів, прем'єр-міністра, першого віце-прем'єр-міністра, Голови та суддів Верховного Суду, Голови й суддів Конституційного Суду, міністра закордонних справ, Генерального прокурора та членів їхніх сімей, які прямують разом із ними.

При необхідності проведення досліджень (аналізу, експертизи) в процесі огляду вибірково можуть братися проби і зразки

товарів. Порядком взяття (надання) проб і зразків товарів, проведення досліджень (аналізу, експертизи) з метою їх митного оформлення, а також розпорядження зразками, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2002 р. № 1862, встановлюється процедура взяття проб і зразків, яка оформляється спеціальним актом відбору зразків (проб). Цей акт складається у 4-х примірниках, які підписуються посадовою особою митного органу, що взяла проби і зразки, представниками відправника (одержувача) та перевізника вантажу, спеціалістом лабораторії, якщо він бере участь у процедурі взяття проб і зразків, залученими до процедури понятими.

Один примірник акта додається до взятих проб і зразків, один передається представникові відправника (одержувача) вантажу, один — перевізникові, один залишається у справах митного органу.

Метою досліджень зразків товарів та інших предметів є встановлення їх виду та найменування при вирішенні питань класифікації товарів згідно з класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності.

При проведенні митного огляду можуть застосовуватися технічні засоби митного контролю, які безпечні для життя і здоров'я людей і не завдають шкоди товарам і транспортним засобам. Цілями застосування таких засобів контролю при митному огляді є:

- перевірка дійсності засобів митної індивідуалізації;
- пошук і виявлення потенційних предметів контрабанди;
- ідентифікація (індивідуалізація) матеріалів, виробів і речовин;
- виконання технологічних операцій при митному огляді.

Необхідно зазначити, що Митним кодексом або законами України може бути передбачене звільнення від митного огляду. Так, наприклад, згідно з вимогами ст. 27 Закону України від 17 листопада 1992 р. «Про статус народного депутата України» не допускаються догляд, обшук, затримання, огляд особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення депутата.

Особистий огляд як виключна форма митного огляду. Виключною формою митного огляду є особистий огляд. Його застосування регламентоване ст. 264 КпАП, ст. 57 МК. Форми постанови про проведення та протоколу особистого огляду встановлені наказом Держмитслужби України від 21 квітня 2003 р. № 262.

Особистий огляд є виключною формою огляду. Йому може бути піддана будь-яка фізична особа незалежно від громадянства. Особистий огляд може бути проведений за наявності достатніх підстав вважати, що фізична особа, яка перетинає мит-

ний кордон України або яка знаходиться в транзитній зоні аеропорту, відкритого для міжнародного сполучення, чи в зоні митного контролю, приховує при собі і не видає товари, що є об'єктами порушення законодавства чи міжнародного договору, контроль за виконанням яких покладений на митні органи.

Такими підставами вважаються відповідні відомості, що містяться в заявах і повідомленнях осіб, у матеріалах, що надійшли від інших митних органів, а також безпосереднє виявлення посадовими особами митного органу будь-яких ознак, які прямо чи непрямо вказують на те, що фізична особа приховує і не видає товари.

Рішення про проведення особистого огляду особи приймається начальником митного органу чи особою, яка його заміщує. Таке рішення оформляється письмовою постановою, а результати — окремим актом. У постанові зазначається конкретна посадова особа митного органу, якій доручено проведення особистого огляду.

Особистий огляд проводиться за участю понятих, а при необхідності — й фахівців (перекладача чи медичного працівника). Присутність при особистому огляді осіб, що не беруть участь у ньому і не мають до нього відношення, забороняється. Особи, що беруть участь в особистому огляді, повинні бути повнолітніми, і, за винятком медичного працівника, однієї статі з особою, що оглядається. Обстеження тіла особи, що оглядається, здійснюється тільки медичним працівником. Особистий огляд має проводитися в коректній формі, що виключає приниження особистої гідності і заподіяння неправомірної шкоди здоров'ю і майну особи, що оглядається, у межах, необхідних для виявлення прихованих фізичною особою при собі товарів.

Шкода, заподіяна майну особи, що оглядається, неправомірними діями посадових осіб митних органів, які проводили особистий огляд, відшкодовується відповідно до чинного законодавства.

Особистий огляд проводиться в **три етапи**. Перший етап — підготовчий, він починається з моменту оголошення фізичній особі рішення начальника митного органу чи особи, що його заміщає, про проведення особистого огляду. Особі роз'яснюються його права й обов'язки в присутності понятих, а також пропонується добровільно видати товари, приховані від митного контролю.

Другий етап — основний, коли посадова особа митного органу повідомляє фізичній особі про початок безпосереднього особистого огляду, відбувається огляд речей, одягу і тіла фізичної особи, при необхідності їхнє дослідження.

Спеціаліст, окрім медичного працівника, й перекладач не повинні бути присутніми у приміщенні, в якому проводиться особистий огляд, під час обстеження тіла особи, яка оглядається, а також у той час, коли особа знаходиться в натільній білизні або без одягу. Проведення фото-, кінозйомки і відеозапису в цей час у зазначеному приміщенні не допускаються.

Третій, завершальний етап особистого огляду, характеризується проведенням документального оформлення особистого огляду: складається протокол особистого огляду. Протокол підписують: посадова особа, що проводила особистий огляд, поняті, інші особи, що залучалися до проведення особистого огляду, фізична особа, щодо якої проводився особистий огляд.

У разі відмови оглянутої особи підписати протокол в ньому робиться відповідний запис про це, який засвідчується підписом понятих, що брали участь у проведенні особистого огляду, інспектора митниці і завіряється особистою номерною печаткою.

Навіть якщо особа, щодо якої проведено особистий огляд, відмовилася від підпису протоколу, третій примірник його передається такій особі, про що робиться відповідний запис у протоколі.

За результатами особистого огляду може бути порушена кримінальна справа чи справа про порушення митних правил. В такому випадку оригінал протоколу особистого огляду долучають до матеріалів справи (кримінальної або адміністративної), а копія залишається в митному органі. Протоколи особистого огляду реєструються у спеціальному журналі.

Повторний митний огляд. Митний контроль здійснюється не тільки в процесі митного оформлення, а й після пропуску товарів і транспортних засобів. Відповідно до вимог МК митний контроль може проводитися незалежно від факту пропуску товарів і транспортних засобів у будь-який час, якщо маютьсся достатні підстави вважати, що є наявність порушення законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на митні органи.

Митні органи вправі перевіряти наявність товарів і транспортних засобів, проводити їхній повторний огляд, перевіряти ще раз відомості, зазначені в митній декларації, перевіряти комерційні документи й іншу інформацію, що стосується зовнішньоекономічної та наступної комерційної діяльності з даними товарами і транспортними засобами.

На практиці проводиться як плановий, так і позаплановий митний контроль. У плановому порядку, наприклад, здійснюється валютний контроль за надходженням валютної виручки.

При позаплановому контролі митні органи вправі перевіряти наявність товарів і транспортних засобів, проводити їхній

повторний митний огляд, перевіряти ще раз відомості, зазначені в митній декларації, перевіряти документи, що мають відношення до даних товарів. Так, повторний митний огляд може проводитися в будь-який час з метою виявлення фактів недостовірного декларування товарів, що вже пройшли митне оформлення, ухилення від сплати митних платежів чи здійснення інших митних правопорушень.

Підставою для ухвалення рішення про проведення повторного митного огляду після випуску товарів і транспортних засобів можуть бути будь-які відомості про наявність порушення законодавства України чи міжнародного договору України, контроль за виконанням яких покладений на органи Державної митної служби.

Облік товарів і транспортних засобів. Формою митного контролю є також облік товарів і транспортних засобів у випадках:

- зберігання підприємствами товарів та інших предметів, увезених на митну територію України, під митним контролем;
- зберігання на митних ліцензійних складах;
- надходження товарів і продажу їх безмитними магазинами, ліквідації безмитних магазинів;
- використання конфіскованого митними органами України майна, валюти та цінностей, безхазяйного майна, товарів та інших предметів, за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання тощо.

Так, передання товарів на склад товарів та транспортних засобів для *зберігання під митним контролем* здійснюється у присутності посадової особи митного органу, уповноважених осіб підприємства та у відповідних випадках — власника складу. Факт такого передання обов'язково фіксується в акті.

Акт заповнюється у трьох примірниках: перший примірник залишається у справах митного органу; другий призначається для власника складу (у відповідних випадках); третій примірник призначається для підприємства (посередника).

Заява на ім'я начальника митного органу, акт та всі документи, що подаються в даному випадку (зовнішньоекономічний контракт, картка обліку суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, товаросупровідні документи, договори та ін.) перебувають на контролі в митному органі.

Власник *митного ліцензійного складу* також зобов'язаний вести облік (у тому числі, на окрему вимогу митного органу, автоматизований) і подавати митним органам звіт щодо товарів, які зберігаються на складі. Згідно з Положенням про порядок відкриття та експлуатацію митних ліцензійних складів, затвердженим наказом Держмитслужби України від 31 грудня 1996 р. № 592, при надходженні товарів на митний ліцензійний склад

такі товари повинні бути задекларовані, а також зареєстровані власником складу в складських документах за формою, встановленою митницею.

В них, зокрема,значаються: дата, № ВМД, найменування вантажу, вага, кількість місць, номери транспортного засобу та товаросупровідного документа (накладної, СМР) та інші відомості.

Для розміщення товарів у митному режимі митного складу власник митного ліцензійного складу незалежно від вартості декларованих товарів подає митному органу ВМД, заповнену в установленому законом порядку.

Спеціальний порядок обліку та звітності з метою впорядкування діяльності безмитних магазинів встановлено й для товарів, що надходять та реалізуються через *магазини безмитної торгівлі* (постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. № 1089 «Про затвердження Порядку відкриття і ліквідації магазинів безмитної торгівлі та Правил продажу товарів магазинами безмитної торгівлі» та наказ Держмитслужби України від 31 липня 2003 р. № 512 «Про затвердження форми звіту про рух товарів у магазині безмитної торгівлі»).

Товари після надходження до безмитного магазину повинні бути задекларовані та зареєстровані власником безмитного магазину в електронній базі даних або у книзі обліку за встановленою формою. Книга обліку ведеться власником (керівником) безмитного магазину або уповноваженою ним особою, її сторінки нумеруються, прошиваються, вона підписується начальником митниці або його заступником та скріплюється печаткою митниці. Посадова особа митного органу підтверджує факт здійснення митного оформлення товарів, що надійшли до безмитного магазину, шляхом обведення заповнених граф у книзі обліку з проставленням відбитка особистої номерної печатки.

Власник (керівник) безмитного магазину забезпечує збереження книги обліку, ведення її без виправлень.

При застосуванні електронної бази даних після кожного надходження товарів до безмитного магазину та їх реєстрації реєстри роздруковуються у двох примірниках. На друкованих примірниках посадова особа митниці, яка здійснила митне оформлення, проставляє відбиток особистої номерної печатки, а власник (керівник) безмитного магазину — відбиток печатки магазину безмитної торгівлі. Один примірник друкованих реєстрів передається митниці, другий залишається у власника безмитного магазину.

Записи про реалізовані товари та отримані кошти повинні робитися щоденно у спеціальних книгах або в реєстрах у друкованому вигляді. Форма спеціальної книги або реєстрів уста-

новлюється власником (керівником) безмитного магазину за погодженням з митницею.

Реєстри в разі їх застосування друкуються щодня у двох примірниках, з яких один примірник залишається в безмитному магазині, а другий передається митниці. При цьому він має бути підписаний власником (керівником) безмитного магазину або уповноваженою ним особою.

Власник (керівник) безмитного магазину зобов'язаний на початку кожного місяця подавати митниці звіт про товари, що надійшли та реалізовані у безмитному магазині, за встановленою формою. Книга обліку та спеціальні книги після їх закінчення передаються власником (керівником) безмитного магазину або уповноваженою ним особою митниці. Передача здійснюється за актом про прийняття-передання, що оформляється за встановленою формою.

Облік, вжиття заходів щодо охорони й оцінки *конфіскованого митними органами України майна*, валюти та цінностей, безхазяйного майна, товарів та інших предметів, за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, покладено на митні органи.

Оцінка зазначеного майна для реалізації здійснюється комісією у складі представників митного органу, державної податкової інспекції та організації, якій передається майно, у 10-денний строк з дня винесення судом постанови про конфіскацію майна.

Попередня оцінка майна, взятого на облік митним органом України, провадиться за цінами, які діють на день вилучення. Остаточна оцінка визначається на день розпорядження майном в зазначеному порядку.

Реалізація майна, взятого на облік, безпосередньо працівникам митних органів забороняється.

Усне опитування посадових і фізичних осіб. Однією з форм митного контролю є усне опитування фізичних і посадових осіб. Так, МК встановлено, що товари і транспортні засоби підлягають декларуванню. Допускається письмова, усна форма декларування, а також декларування шляхом вчинення дій (ч. 1 ст. 81 МК). Усне декларування, як правило, можливе при митному оформленні ручної поклажі і багажу пасажирів. Якщо в ручній поклажі і багажі пасажирів є товари, щодо ввезення (вивезення) яких встановлені обмеження, то в цьому випадку необхідною є письмова форма декларування.

Перевірка системи обліку і звітності. Як форма митного контролю застосовується також перевірка системи обліку і звітності.

Товари і транспортні засоби, переміщені через митний кордон, що знаходяться на складі тимчасового зберігання, а та-

кож заявлені в режимі митного складу і які перебувають там, підлягають суворому обліку й звітності з боку митних органів.

На підставі МК власники складів зобов'язані вести облік і представляти митному органу звітність про товари, що зберігаються, і транспортні засоби.

На підставі записів, зроблених у спеціальних журналах, митні органи здійснюють облік і звітність.

Так, власник митного складу повинен на початку кожного місяця подавати до митного органу звіт про товари, які зберігаються на складі, в якому зазначаються:

— номер і дата заповнення вантажної митної декларації при надходженні товару на склад;

— найменування товару та код товару згідно з класифікатором товарів ЗЕД;

— кількість товару при надходженні;

— кількість товару, випущеного зі складу;

— номер і дата вантажної митної декларації при випуску товару зі складу або номер провізної відомості;

— кількість товару на дату звіту.

Конкретна форма звіту встановлюється митницею і повинна забезпечувати якість контролю та обліку товарів, що зберігаються на конкретному митному ліцензійному складі. За наявності достатніх підстав митний орган може зобов'язати власника митного ліцензійного складу дати позачерговий звіт. Митний орган має право проводити у будь-який час інвентаризацію товарів, які зберігаються на складі.

Порядок оформлення результатів проведення митними органами на підприємствах перевірок системи звітності та обліку товарів і транспортних засобів затверджений наказом Держмитслужби України від 30 березня 2006 р. № 254.

Огляд територій і приміщень, складів тимчасового зберігання, митних складів. Наступною формою митного контролю є огляд територій і приміщень складів, вільних митних зон, транспортних засобів і інших місць, де знаходяться чи можуть знаходитися товари і транспортні засоби, що підлягають митному контролю. Підставою для проведення даної форми митного контролю є Митний кодекс, а також накази Державної митної служби України.

Під *митним оглядом* розуміється дія митного органу, що полягає в перевірці приміщень і інших місць, де знаходяться чи можуть знаходитися товари і транспортні засоби, дослідження зовнішнього вигляду транспортного засобу чи вантажних приміщень, тари або упакування вантажу на предмет установлення законності їхнього переміщення через кордон і виконання митних формальностей.

У місцях митного оформлення митні органи роблять огляд транспортних засобів як безпосередньо перед вивантаженням товарів і проведенням огляду, так і після вивантаження.

Метою огляду є контроль за належним обладнанням транспортного засобу, виявлення зовнішніх ознак наявності прихованих схованок, визначення способу здійснення огляду, цілісність засобів ідентифікації тощо. Огляд припускає перевірку, огляд зовнішнього вигляду вантажів, предметів, транспортних засобів без розкриття упакування, тари, без порушення цілісності товарів.

Інші форми митного контролю. До інших форм митного контролю належить візуальне спостереження, обстеження, інвентаризація підконтрольних товарів і предметів тощо. Контрольована поставка наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, передбачена МК (ст. 317), є не формою митного контролю, а методом оперативно-розшукової діяльності, тому не може проводитися митною службою самостійно й вимагає погодження цього питання з іншими правоохоронними органами. Можливість переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів під контролем і оперативним наглядом правоохоронних органів за участю органів Держмитслужби України передбачена Законом України від 15 лютого 1995 р. «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». Рішення про проведення операції «Контрольована поставка» приймається Держмитслужбою з наступним негайним повідомленням прокурора.

Контрольована поставка — це система узгоджених заходів і інших дій митних та інших компетентних органів однієї чи декількох країн для припинення міжнародного незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, ввезення (вивезення) і транзит яких заборонений міжнародним або національним правом країн — учасників операції, а також з метою виявлення осіб, що мають відношення до такого обігу.

Контрольовані поставки поділяють на внутрішні та зовнішні. Внутрішні — спрямовані на виявлення контрабанди чи одержання відповідної оперативної інформації митними чи іншими правоохоронними органами країни призначення, після чого приймається рішення про подальшу координацію спільної превентивної діяльності. Зовнішні — спрямовані на виявлення контрабандного товару чи одержання оперативної інформації за межами країни призначення, після чого приймається рішення про координацію проведення операції з митними чи іншими правоохоронними органами країни призначення.

З вищевикладеного випливає, що операції за методом «контрольованої поставки» проводяться за наявності таких умов:

— виявлення предметів, заборонених до ввезення, вивезення, транзиту;

— наявність будь-якої інформації з різних джерел про можливе ввезення, вивезення й транзит предметів, що є предметами контрабанди;

— наявність даних про одержувача контрабандного товару (наркотичних засобів і психотропних речовин тощо).

Разом із допущенням переміщення товарів під негласним контролем (ст. 318 МК) застосування контрольованої поставки дозволяє найбільш повно і точно виконувати покладені на митні органи завдання, зокрема із забезпечення реалізації державної політики у сфері митної справи, захисту економічних інтересів України, контролю за додержанням законодавства України про митну справу.

Посадові особи митного органу виходячи з доцільності можуть застосовувати або одну форму контролю або декілька в комплексі.

Різноманіття товарів, транспортних засобів, інших предметів, що переміщуються через митний кордон, обумовлює, по-перше, неоднорідність форм митного контролю, по-друге, потребу в розробці чіткого механізму застосування контрольних заходів залежно від таких параметрів, як властивості об'єкта контролю, ступінь ризику вчинення митного правопорушення тощо.

На документах, що подаються митницям для митного оформлення при переміщенні через митний кордон України вантажів, валютних цінностей, багажу, транспортних засобів, поштових відправлень тощо, проставляється особисте митне забезпечення посадових осіб митної служби.

Накладаючи митне забезпечення, посадовець митного органу ідентифікує підконтрольні товари, транспортні засоби, приміщення, прилади обліку енергоносіїв, самої енергії (ч. 1 ст. 64 МК).

Метою запровадження засобів митного забезпечення є: а) відображення результатів здійснення митного контролю; б) забезпечення дотримання технології митного контролю та документального оформлення його результатів; в) оформлення документів суворой звітності; г) запобігання незаконним спробам переміщення вантажів, товарів, цінностей тощо за підробленими документами.

Так, штамп «Під митним контролем» носить застережно-заборонний характер: означає, що вантаж або транспортний засіб взято під митний контроль і будь-яке розпорядження ним (переміщення, перевезення, навантаження, розвантаження та ін.) без дозволу митниці забороняється. Відтиск штампа проставляється на товаросупровідних документах, у тому числі тих, що

підтверджують вартість та кількість вантажу, перевізних документів, вантажних маніфестів, інвойсів або на документах, що їх замінюють.

Крім того, штамп «Під митним контролем» може проставлятися на документах, що передбачають певні операції з вантажами чи транспортними засобами, які перебувають під митним контролем. У цьому разі він означатиме, що на такі операції потрібен окремий дозвіл митниці.

Інспектор митниці, за яким закріплено згідно з наказом начальника митниці особисту номерну печатку або штамп «Під митним контролем», несе особисту відповідальність за втрату або пошкодження особистого митного забезпечення згідно з чинним законодавством.

Як митне забезпечення використовуються одноразові номерні запірні-пломбувальні пристрої, печатки, голографічні мітки, цифрове, літерне або інше маркування, ідентифікаційні знаки, штампи, взяття проб і зразків, складання описів товарів і транспортних засобів, креслення, масштабні зображення, виготовлення фото-, ілюстрацій, використання товаросупровідної документації тощо (ч. 2 ст. 64 МК).

Митне забезпечення змінюється або знищується лише посадовою особою митного органу, крім випадків реальної загрози знищення, безповоротної втрати чи істотного псування підконтрольних товарів і предметів (ч. 3 ст. 64 МК).

Методи митного контролю можна поділити на: а) *загальний*, б) *посилений*, в) *спрощений*. Посилений метод митного контролю характеризується обов'язковістю митного огляду, комісійною участю у митному контролі представників інших органів державної влади, взяттям проб і зразків товарів для їхнього аналізу (дослідження) тощо. Спрощений метод в МК отримав назву «особливі процедури митного контролю».

6.4. Пільгові процедури митного контролю

За своєю правовою природою пільги щодо митного контролю є різновидом митних переваг, що, в свою чергу, є прикладом правових переваг. Разом із пільгами щодо митного контролю до системи митних переваг слід відносити тарифні пільги (преференції), митні пільги щодо інших митних процедур, а також щодо пошти, багажу, товарів і предметів, перемішуваних особами дипломатичних та консульських установ.

МК у гл. 9 «Особливі процедури митного контролю», а також у розд. XIII «Митні пільги» передбачає, що окремі об'єкти транскордонного переміщення звільняються від певних форм митного контролю. Так, наприклад, відповідно до ст. 67 МК митному огляду не підлягає ручна поклажа та супроводжуваний

багаж Президента України, Голови Верховної Ради України, народних депутатів України, прем'єр-міністра України, першого віце-прем'єр-міністра України, Голови та суддів Верховного Суду України, Голови та суддів Конституційного Суду України, міністра закордонних справ України, Генерального прокурора України та членів їхніх сімей, які прямують разом з ними.

З метою прискорення пасажиропотоку через митний кордон в пунктах пропуску може бути передбачено спрощений порядок митного контролю та оформлення фізичних осіб, заснований на двоканальній («зелений»—«червоний» коридори) системі. За висновками Всесвітньої митної організації, учасником якої є Україна, використання зон (коридорів) спрощеного митного контролю надає митним органам можливість: удосконалити рух пасажиропотоку в міжнародних аеропортах без зниження ефективності митного контролю; якісно обслуговувати зростаючу кількість пасажирів без збільшення відповідної кількості працівників митних органів.

Згідно з ратифікованою Верховною Радою України Конвенцією про гармонізацію та спрощення митних процедур (м. Кіото, 1973 р.) в редакції Протоколу 1999 р. двоканальна система дозволяє пасажирам обирати один з двох коридорів митного контролю та оформлення: а) «зелений» коридор — для громадян без речей або з предметами, на які не поширюються заборони, обмеження та митні платежі; б) «червоний» коридор — для решти громадян.

Умови застосування двоканальної системи митного контролю та митного оформлення: а) відповідне обладнання коридорів спрощеного контролю; б) інформування громадян про перелік предметів, обов'язкових для декларування під час перетину митного кордону.

Митні пільги при проходженні митного контролю надаються виключно законами України.

Звільнення від визначених форм митного контролю може здійснюватися і відповідно до міжнародних договорів. Незастосування митного контролю не означає звільнення учасників митних правовідносин від обов'язку дотримуватися встановленого порядку переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів.

Контрольні питання:

1. Наведіть поняття митного контролю.
2. Види, принципи та функції митного контролю.
3. Час і тривалість митного контролю.
4. Зона митного контролю. Режим зони митного контролю.
5. Суб'єкти, об'єкти і предмет митного контролю.

6. Якими є права та обов'язки посадових осіб митних органів під час здійснення митного контролю?
7. Проаналізуйте форми митного контролю з точки зору повноти їх правового регулювання.
8. Документи й відомості, необхідні для здійснення митного контролю.
9. Огляд та переогляд транспортних засобів, товарів, ручної поклажі, багажу тощо.
10. Форма й зміст акта митного огляду.
11. Особистий огляд як виняткова форма митного контролю.
12. Операції з товарами, що перебувають під митним контролем.
13. Порядок залучення спеціалістів та експертів для участі в здійсненні митного контролю.
14. Особливі процедури митного контролю: митні пільги як різновид митних переваг.

Глава 7

Митне оформлення

7.1. Загальні положення митного оформлення

Здійснення митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, є одним із основних завдань, які виконують митні органи, визначених в ст.11 МК.

На думку О.Ю. Бакаєвої, Г.В. Матвієнко, митне оформлення є стадією митного процесу... митний процес включає в себе декілька стадій: митне оформлення, стягнення митних платежів, митний контроль, валютний контроль, провадження у справах про порушення митних правил...»¹.

Питання існування такої категорії є дещо спірним, оскільки ця пропозиція практично вводить новий різновид процесу, що потребує додаткового обґрунтування.

Товари та транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України, в обов'язковому порядку підлягають митному оформленню, яке проходить через процедуру їх поміщення під визначений митний режим та завершення дії цього режиму.

Відповідно до ст. 70 МК метою митного оформлення є засвідчення відомостей, одержаних під час митного контролю товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, та оформлення результатів такого контролю, а також статистичного обліку ввезення на митну територію України, вивезення за її межі і транзиту через її територію товарів і транспортних засобів.

Таким чином, **митне оформлення** — це виконання посадовими особами митних органів, які представляють інтереси держави, дій, спрямованих на забезпечення дотримання чинного законодавства у сфері митної діяльності суб'єктами митних відносин та закріплення результатів митного контролю товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, і мають юридичне значення для подальшого використання цих товарів і транспортних засобів.

В ході митного оформлення стосовно товарів та транспортних засобів особами здійснюються певні операції. Операції митного оформлення, порядок їх здійснення, а також форми митних декларацій та інших документів, що застосовуються під час митного оформлення товарів і транспортних засобів, визначаються Кабінетом Міністрів України.

---

¹ Бакаєва О.Ю., Матвієнко Г.В. Таможенное право России: Учебник / Отв. ред. Н.И. Химичева. — М., 2004. — С. 202.

Відповідно до п. 19 ст.1 МК **митні процедури** — це операції, пов'язані із здійсненням митного контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України, митного оформлення цих товарів і транспортних засобів, а також із справлянням передбачених законом податків і зборів.

Застосування митними органами до товарів та предметів установлених законодавством **митних процедур** забезпечує здійснення їх митного контролю й митного оформлення. Прикладом таких процедур є: контроль за дотриманням порядку переміщення товарів, їх огляд, оформлення документів, перевірка правильності заповнення вантажної митної декларації (далі — ВМД), нарахування митних податків, які підлягають сплаті, проведення інших дій.

Митне оформлення та митний контроль між собою тісно пов'язані. Подання до митного органу ВМД, а також пакета документів тягне за собою їх перевірку, а також догляд товарів і транспортних засобів. Без процедур митного контролю процес митного оформлення мав би сумнівні юридичні наслідки. А метою митного оформлення є розміщення товарів і транспортних засобів у визначений митний режим.

Митне оформлення має базуватися на принципах. Важливе доктринальне значення мають принципи, тобто ідеї, які вирішальною мірою зумовлюють зміст норм певного елементу структурної диференціації права. Тобто принципи уособлюють основоположні ідеї, що визначають правовий механізм регулювання, який ґрунтується на певному колі ідей, що утворюють його теоретичний фундамент і формують ядро термінологічного апарату. Принципи митно-правового регулювання є не лише теоретичною базою автономного теоретичного комплексу, а й прямо виступають джерелами права, наприклад при наявності прогалин, колізій, суперечностей або інших неузгодженостей у приписах правових норм, тому принципи мають безпосереднє практичне значення у процесі правозастосування.

Так, можна виділити такі принципи митного оформлення:

1. **Принцип законності.** Принцип законності митного оформлення полягає в тому, що суб'єкти митного оформлення повинні суворо дотримуватися юридичних норм, правових приписів, які закріплені в Митному кодексі, законодавчих актах та нормативних документах Держмитслужби. Вимоги митних органів в процесі митного оформлення мають бути обґрунтованими та спиратися на норми права.

2. **Принцип рівності та забезпечення прав та законних інтересів суб'єктів ЗЕД.** Цей принцип означає, що митні органи повинні рівно ставитися до суб'єктів митних відносин — громадян, підприємств, установ, організацій, які, в свою чергу, можуть реалізувати права та законні інтереси в процесі митного оформлення.

3. **Принцип оперативності**, який полягає в тому, що митне оформлення здійснюється митним органом, як правило, протягом однієї доби з часу пред'явлення товарів і транспортних засобів, що підлягають митному оформленню, подання митної декларації та всіх необхідних документів і відомостей. Митне оформлення вважається завершеним після виконання митним органом митних процедур, визначених в законодавчому порядку відповідно до заявленого митного режиму.

4. **Принцип використання мови митного оформлення** полягає у тому, що відповідно до ст. 77 МК документи, необхідні для здійснення митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України при здійсненні зовнішньоекономічних операцій, подаються митному органу українською мовою, офіційною мовою митних союзів, членом яких є Україна, або іншою іноземною мовою, яка є поширеною у світі. Якщо оригінали таких документів складені іншою мовою, декларант має забезпечити їх переклад на українську мову за власний рахунок.

Розглядаючи питання митного оформлення, слід звернути увагу на таку правову категорію, як **загальні умови митного оформлення**. **Загальні умови митного оформлення** — це загальні правила правового та організаційного характеру, що визначають категорії часу, місця, сил та засобів для проведення митного оформлення.

Загальні умови митного оформлення повинні відповідати принципам митного права, принципам митного регулювання.

Правове закріплення загальних умов митного оформлення має важливе значення для успішного проведення всіх митних процедур та забезпечення прав та інтересів суб'єктів митних відносин.

Суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності вступає в процес митного оформлення за умови дотримання загальних умов митного оформлення. Так, суб'єктами митного оформлення є митний орган та декларант. Декларантом є юридична чи фізична особа, яка здійснює декларування товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України. Відповідно до ч. 2 ст. 26 МК у відносинах з митними органами інтереси підприємств та громадян можуть представляти митні брокери та інші особи на підставі відповідного договору, укладеного з підприємством, або нотаріально посвідченої довіреності (доручення), виданої громадянином.

Загальні умови митного оформлення М.М. Расолов, Н.Д. Еріашвілі класифікують таким чином:

- 1) часові кордони митного оформлення;
- 2) місце провадження митного оформлення;

- 3) документи та відомості, необхідні для митного оформлення;
- 4) залучення до митного оформлення зацікавлених осіб;
- 5) черговість митного оформлення¹.

Загальні умови першої групи — це правила про строки початку та завершення митного оформлення (статті 72, 78 МК).

Митне оформлення розпочинається після подання митному органу митної декларації, а також усіх необхідних для здійснення митного контролю та оформлення документів, відомостей щодо товарів і транспортних засобів, які підлягають митному оформленню. Засвідчення митним органом прийняття товарів, транспортних засобів та документів на них до митного контролю та митного оформлення здійснюється шляхом проставлення відповідних відміток на митній декларації та товаросупровідних документах.

Строки митного оформлення визначаються ст. 78 МК. Митне оформлення здійснюється митним органом, як правило, протягом однієї доби з часу пред'явлення товарів і транспортних засобів, що підлягають митному оформленню, подання митної декларації та всіх необхідних документів і відомостей. Митне оформлення вважається завершеним після виконання митним органом митних процедур, визначених відповідно до заявленого митного режиму.

Загальні умови другої групи — це місце і час провадження митного оформлення.

Законодавче визначення місця митного оформлення товарів та предметів, що переміщуються суб'єктами ЗЕД через митний кордон України, має важливе значення для регулювання діяльності таких суб'єктів та митних органів України.

Згідно із законодавством України митне оформлення товарів та інших предметів може здійснюватися: за місцем державної реєстрації суб'єкта ЗЕД, у митницях поза місцем державної реєстрації суб'єкта ЗЕД за умови погодження цього питання з відповідними митними органами, в окремих митних органах, визначених Державною митною службою України.

Відповідно до ст. 71 МК митне оформлення здійснюється в місцях розташування відповідних підрозділів митних органів протягом часу, що його встановлюють митні органи за погодженням з органами, уповноваженими здійснювати види контролю.

Відповідно до міжнародних договорів, укладених в установленому законом порядку, митне оформлення у пунктах пропуску через митний кордон України може здійснюватися цілодобово.

---

¹ Таможенное право: Учебник для вузов / М.М. Рассолов, Н.Д. Эриашвили, В.Н. Галузо и др. /Под ред. М.М. Рассолова, Н.Д. Эриашвили. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2005. — С.83.

Митне оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України резидентами (крім громадян), крім випадків переміщення товарів і транспортних засобів через територію України у режимі транзиту, здійснюється митними органами, у зонах діяльності яких розташовані ці резиденти. У випадках, визначених Кабінетом Міністрів України, митне оформлення в іншому митному органі може здійснюватися за письмовим погодженням між цим митним органом і митним органом, у зоні діяльності якого розташований відповідний резидент.

Місце здійснення митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України нерезидентами (крім громадян), визначається Кабінетом Міністрів України. Митне оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через територію України у режимі транзиту, здійснюється митним органом за місцем ввезення цих товарів і транспортних засобів на митну територію України. Товари, які при ввезенні на митну територію України були оформлені у режим митного складу, у подальшому можуть бути переоформлені у режим транзиту митним органом за місцем розташування митного ліцензійного складу, на якому зберігаються зазначені товари.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи можуть визначатися ділянки території з комплексом будівель, споруд, інженерно-технічних засобів та комунікацій, необхідних для здійснення митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, — вантажні митні комплекси, автопорти, автотермінали.

Митне оформлення товарів і транспортних засобів, які вивозяться за межі митної території України громадянами, може здійснюватися у будь-якому митному органі на всій митній території України.

Митне оформлення товарів (крім тих, що переміщуються у несупроводжуваному багажі, а також автомобілів), які ввозяться на митну територію України громадянами, здійснюється у пунктах пропуску через митний кордон України.

Митне оформлення товарів, які ввозяться на митну територію України громадянами у несупроводжуваному багажі, здійснюється митними органами за місцем проживання або тимчасового перебування зазначених громадян. Місця здійснення митного оформлення автомобілів, які ввозяться на митну територію України громадянами, визначаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи.

На прохання осіб, що переміщують через митний кордон України товари і транспортні засоби, митне оформлення може здійснюватися поза місцем розташування митних органів, а також поза робочим часом, встановленим для митних органів, на умовах, визначених МК. За рішенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі митної справи митне оформлення товарів окремих видів може здійснюватися у спеціально визначених для цього митних органах.

Загальні умови митного оформлення третьої групи — це документи і відомості для митного оформлення, передбачені статтями 72, 77 МК.

Митне оформлення розпочинається після подання митному органу митної декларації, а також усіх необхідних для здійснення митного контролю та оформлення документів, відомостей щодо товарів і транспортних засобів, які підлягають митному оформленню. Засвідчення митним органом прийняття товарів, транспортних засобів та документів на них до митного контролю та митного оформлення здійснюється шляхом проставлення відповідних відміток на митній декларації та товаросупровідних документах.

Документи, необхідні для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України при здійсненні зовнішньоекономічних операцій, подаються митному органу українською мовою, офіційною мовою митних союзів, членом яких є Україна, або іншою іноземною мовою, яка є поширеною у світі. Якщо оригінали таких документів складені іншою мовою, декларант має забезпечити їх переклад на українську мову за власний рахунок.

Відповідно до ст. 81 МК перелік відомостей, необхідних для здійснення митного контролю та митного оформлення, визначається Кабінетом Міністрів України, а порядок заповнення митних декларацій та інших документів, що застосовуються під час митного оформлення товарів і транспортних засобів, встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи.

Четверта група загальних умов — правила залучення до митного оформлення зацікавлених осіб.

Декларанти можуть бути присутніми під час митного оформлення товарів і транспортних засобів, які пред'являються ними для оформлення. У разі застосування огляду та переогляду товарів і транспортних засобів, які здійснюються тільки в присутності особи, яка їх переміщує через митний кордон України чи зберігає під митним контролем (статті 55 і 56 МК), а також на вимогу митного органу, присутність декларантів під час митного оформлення є обов'язковою (ст. 73 МК).

П'ятью групу загальних умов створюють загальні правила чергової митного оформлення, закріплені в ст. 79 МК.

У разі переміщення через митний кордон України товарів, необхідних для подолання наслідків стихійного лиха, аварій, катастроф, епідемій, а також живих тварин, органів та інших анатомічних матеріалів людини для потреб трансплантації, товарів, що мають обмежений строк чи особливий режим зберігання, радіоактивних матеріалів, фото-, аудіо— і відеоматеріалів для засобів масової інформації, товарів міжнародної технічної та гуманітарної допомоги, товарів, що слідує за процедурою МДП, їх митне оформлення здійснюється першочергово у спрощеному порядку.

Окрема стаття МК присвячена митному оформленню військових транспортних засобів та військової техніки. Так, військова техніка, укомплектована повністю військовою командою, та бойові повітряні судна, а також військові кораблі, судна забезпечення Військово-Морських Сил, які перетинають митний кордон України, підлягають митному оформленню. Порядок такого оформлення встановлюється Кабінетом Міністрів України. Митне оформлення військової техніки, військових кораблів (суден), бойових та військово-транспортних повітряних суден іноземних держав здійснюється митним органом за участю представників центрального органу виконавчої влади з питань оборони.

Порядок митного оформлення може бути **загальним** (звичайна процедура митного оформлення), **першочерговим** або **спрощеним** (пріоритетний порядок оформлення при переміщенні через митний кордон України товарів, необхідних для ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій, катастроф, товарів, що швидко псуються, та ін.) та **спеціальним** (порядок, пов'язаний із здійсненням санітарно-карантинного, ветеринарного, фітосанітарного та інших видів контролю)¹.

Умови застосування спрощеного порядку митного оформлення визначаються Кабінетом Міністрів України.

Останнім часом характерною для митного оформлення залишається тенденція до запровадження спеціальних спрощених процедур митного оформлення. Так, відповідно до ст. 82 МК, якщо декларант з поважних причин, перелік яких визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи, не може здійснити у повному обсязі декларування товарів і транспортних засобів, які ввозяться на митну територію України, безпосередньо під час переміщен-

---

¹ Бакаєва О.Ю., Матвиенко Г.В. Таможенное право России: Учебник / Отв. ред. Н.И. Химичева. — М., 2004. — С.205.

ня їх через митний кордон України (крім товарів, які переміщуються транзитом через територію України), такі товари можуть бути випущені у вільний обіг у спрощеному порядку після подання митному органу тимчасової чи неповної декларації та під зобов'язання про подання митної декларації, заповненої у звичайному порядку не пізніше ніж через 30 днів з дня випуску товарів у вільний обіг. Рішення про можливість випуску товарів у вільний обіг з наступним оформленням митних документів у повному обсязі приймається митним органом виходячи з обставин переміщення таких товарів через митний кордон України, характеристики підприємства, установи, організації та за умови сплати належних податків і зборів у повному обсязі.

У разі якщо товари регулярно переміщуються через митний кордон України однією і тією ж особою на одних і тих самих умовах та підставах, митний орган може дозволити такій особі подавати періодичну митну декларацію, яка оформляється на переміщення товарів за певний погоджений з митним органом період. Порядок та умови подання періодичної митної декларації визначаються Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, спеціальні спрощені процедури встановлюються для осіб, які здійснюють ввезення товарів на митну територію України і можуть передбачати подання періодичної, тимчасової чи неповної декларації, випущення товарів при наданні відомостей, необхідних для ідентифікації товарів, проведення митного оформлення на об'єктах таких осіб, зберігання товарів на складах та інші спрощені процедури.

Однак такі процедури не можуть містити положень, що звільняють осіб від дотримання ними вимог та умов, встановлених митним законодавством, а саме — стосовно повноти та своєчасності сплати митних платежів, дотримання заборон та обмежень, встановлених законодавством України.

Митне оформлення традиційно поділялось на етапи. Так, процедуру митного оформлення можна умовно поділити таким чином: прийняття, реєстрація та облік вантажної митної декларації (ВМД); митний контроль за правильністю визначення коду товару відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД); валютний контроль та контроль митної вартості; контроль митних податків та зборів; огляд та випуск товарів відповідно до митного режиму.

Перший етап митного оформлення — це *прийняття ВМД до митного оформлення*, який включає в себе прийняття від декларанта ВМД, її електронної копії та комплексу документів. При цьому посадова особа митного органу здійснює: перевірку повноважень декларанта, перевірку дотримання строків подання ВМД та пакета документів митному органу приз-

начення, перевірку виконання особою, що здійснює перевезення, зобов'язань щодо доставки товарів у митний орган призначення, перевірку наявності вірусів на магнітному носії; за допомогою програмного забезпечення — перевірку правильності заповнення декларантом ВМД відповідно до порядку, встановленого Держмитслужбою України; перевірку комплектності отриманих від декларанта документів і їх відповідності даним, зазначеним у графах 40 і 44 ВМД; заходи нетарифного регулювання з урахуванням заявленого декларантом коду товару згідно з товарною номенклатурою Митного тарифу України; перевірку наявності фактів застосування до суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності і/або іноземного суб'єкта господарської діяльності санкцій Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, а також фактів порушення суб'єктом ЗЕД митних правил; перевірку відповідності зазначених у ВМД даних про товари даним, зазначеним у дозвільних документах уповноважених державних органів, що підтверджують проведення інших видів контролю, якщо товари підлягають цим видам контролю (у встановлених законодавством випадках перевірку наявності відповідних відміток у товаросупровідних документах).

За відсутності зауважень посадова особа митного органу: приймає ВМД до оформлення шляхом проставлення відбитка штампа «Під митним контролем» (далі — штамп ПМК) та робить відповідні помітки на документах; присвоює ВМД та декларації митної вартості (ДМВ) реєстраційний номер у встановленому порядку.

З моменту прийняття ВМД до оформлення декларант несе юридичну відповідальність за недостовірність відомостей, зазначених у ВМД. Ця ВМД не може бути відкликана декларантом.

Другим етапом є *митний контроль*, який включає: перевірку правильності застосування валютного курсу; перевірку відповідності відомостей, внесених до всіх граф електронної копії ВМД, відомостям, що містяться у відповідних графах ВМД на паперовому носії; перевірку відповідності даних про банківські реквізити підприємства, зазначених в електронній копії ВМД, даним, які містяться в поданих документах і в переліку уповноважених банків України, що надсилається Держмитслужбою України митним органам; перевірку наявності задекларованих товарів у реєстрі товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, який ведеться Держмитслужбою України; перевірку правильності класифікації та кодування товарів; перевірку правильності визначення країни походження товарів; перевірку правильності визначення митної вартості товарів.

За наявності ДМВ посадова особа митного органу зазначає в ній у встановленому порядку своє рішення, прийняте за результатами такої перевірки; прийняття рішення про необхідність проведення митного огляду.

До цього етапу також входить контроль за надходженням коштів, списання сум податків і зборів (обов'язкових платежів), який включає: перевірку надходження коштів суб'єкта ЗЕД на спеціальний рахунок митного органу та перевірку правильності заповнення ВМД.

Третім етапом є *завершення митного контролю й митного оформлення, видача оформлених документів декларанту*. Посадова особа митного органу завершує митне оформлення шляхом проставлення відбитка особистої номерної печатки у ВМД, на товаросупровідних документах; розподіляє аркуші ВМД і примірники ДМВ у порядку, встановленому законодавством України; видає декларанту відповідний аркуш (аркуші) ВМД, магнітний носій з електронною копією ВМД і комплект документів (крім документів, що повинні зберігатися в митному органі) під його підпис в Інформаційному аркуші.

ВМД вважається повністю оформленою за наявності на всіх її аркушах відбитка особистої номерної печатки посадової особи митного органу, що здійснила митне оформлення товарів. Оформлена ВМД свідчить про надання суб'єкту ЗЕД права на розміщення товарів у заявлений митний режим і підтверджує права й обов'язки зазначених у ВМД осіб щодо здійснення ними відповідних правових, фінансових, господарських та інших дій.

Четвертим етапом є *статистичний контроль*, який включає: приведення відомостей граф електронної копії ВМД у відповідність до відомостей граф оформленої ВМД (внесення відомостей, що належать до компетенції митних органів); передавання в установленій строк електронної копії ВМД до Єдиної автоматизованої інформаційної системи; проставлення на першому аркуші ВМД своїх підпису, ініціалів, прізвища й відбитка номерного штампа «Статистичний контроль проведено» і заповнення цього штампа, що свідчить про завершення статистичного контролю, а також повернення першого аркуша ВМД.

На даному етапі процедури митного оформлення можна вважати надмірно формалізованими та розтягнутими у часі, оскільки запровадження нової Технології митного оформлення не дало очікуваного результату. На наш погляд, підвищенню ефективності організації та здійснення митних формальностей більше сприятиме спрощений Порядок здійснення митних процедур щодо товарів, переміщуваних за вантажною митною декларацією.

Після завершення митного оформлення митні органи здійснюють дії, що полягають в дозволі користуватися та розпоряджатися товарами відповідно до митних режимів. Такі дії називаються **випуском товарів**.

Умовний випуск товарів можливий в таких випадках:

- 1) пільги зі сплати мита, податків пов'язані з обмеженням щодо використання і розпорядження товарами;
- 2) товари розміщені під митні режими митного складу, магазину безмитної торгівлі, переробки на митній території України, переробки за межами митної території України, транзиту, тимчасового ввезення (вивезення), реекспорту, знищення;
- 3) товари випускаються без надання документів та відомостей, що підтверджують дотримання встановлених обмежень;
- 4) у випадку, якщо надана відстрочка або розстрочка сплати митних платежів або якщо на рахунки митних органів не надходили суми мита, податків та зборів.

Підсумовуючи аналіз сутності й змісту попередніх операцій і порядку проведення митного оформлення, зауважимо, що не всі автори підтримують розподіл операцій з митного оформлення лише на попередні й основні. Доволі слушною, на наш погляд, є точка зору щодо змісту митного оформлення російського вченого Б.М. Габричидзе. Він стверджує, що навряд чи достатньо включати, як це іноді робиться, до процедури митного оформлення попередні операції, тимчасове зберігання й декларування. Вважаю, що такий підхід звужує, збіднює зміст та значення митного оформлення, оскільки випадають, наприклад, норми, що стосуються митного брокера, митного перевізника¹.

З метою здійснення митного контролю та митного оформлення товарів митним органом за вмотивованим письмовим розпорядженням керівника відповідного митного органу або його заступника можуть братися проби та зразки зазначених товарів для дослідження (аналізу, експертизи). Оплата за проведення дослідження (аналізу, експертизи) товарів здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Проби та зразки товарів, що перебувають під митним контролем, з дозволу митного органу можуть братися також декларантами та відповідними органами державного контролю.

Проби та зразки товарів беруться у мінімальній кількості, що забезпечує можливість проведення їх дослідження (аналізу, експертизи) за нормативами, затвердженими спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи. Про взяття проб та зразків товарів, що перебувають під

---

¹ Габричидзе Б.Н. Практика применения Таможенного кодекса Российской Федерации. — М, 1998. — С. 188.

митним контролем, складається акт за формою, встановленою спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи. Декларанти мають право бути присутніми під час взяття проб та зразків товарів посадовими особами митного органу та інших органів державного контролю. Взяття проб та зразків товарів, що перебувають під митним контролем, іншими органами державного контролю, а також декларантами здійснюється у присутності посадових осіб митних органів. Декларанти зобов'язані сприяти посадовим особам митних органів під час взяття проб та зразків товарів і здійснювати за свій рахунок вантажні та інші необхідні операції. Окрема митна декларація на проби та зразки товарів не подається за умови, що відомості про них будуть наведені в митній декларації, яка подається щодо всіх товарів, які переміщуються через митний кордон України. Декларанти мають право ознайомлюватися з результатами проведеного дослідження (аналізу, експертизи) взятих проб та зразків товарів та отримувати копії результатів досліджень (аналізів, експертиз).

Митні органи мають бути ознайомлені з результатами проведених досліджень (аналізів, експертиз) проб та зразків товарів, що перебувають під митним контролем, взятих іншими органами державного контролю, а також декларантами. Митним органам також повинні надаватися копії результатів таких досліджень (аналізів, експертиз).

Митні органи не відшкодовують витрат, понесених декларантом у зв'язку із взяттям проб та зразків товарів, що перебувають під митним контролем. Витрати на проведення дослідження (аналізу, експертизи) проб та зразків товарів, понесені митними органами та митними лабораторіями, особою, яка має повноваження щодо таких товарів, не відшкодовуються, крім випадків, коли таке дослідження (аналіз, експертиза) проводиться з ініціативи зазначеної особи. Порядок взяття проб та зразків товарів, строк проведення їх дослідження (аналізу, експертизи), а також розпорядження ними встановлюються Кабінетом Міністрів України (ст. 75 МК).

Принцип законності в митному праві безпосередньо реалізується в нормі, яка закріплена в ст. 80 МК «Обов'язки митного органу щодо роз'яснення вимог, виконання яких забезпечує можливість митного оформлення». У разі відмови у митному оформленні та пропуску через митний кордон України товарів і транспортних засобів митний орган зобов'язаний видавати заінтересованим особам письмове повідомлення із зазначенням причин відмови та вичерпним роз'ясненням вимог, виконання яких забезпечує можливість митного оформлення та пропуску цих товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

Важко не погодитися з такою позицією, але для практики правозастосовної діяльності митних органів не менш важливою є проблема відмови в митному оформленні — негативна реакція митного органу на подану декларацію найчастіше стає приводом для оскарження таких дій в господарському суді.

Митний орган має право не приймати декларацію до оформлення. Відмова в прийнятті ВМД до оформлення має місце, коли: а) вона подається без повного комплексу документів, необхідних для здійснення митного оформлення товарів; б) подається поза часом, установленим митним органом для митного оформлення; в) декларація подається не за місцем, визначеним митним органом для митного оформлення, або без попереднього погодження з митним органом; г) використовуються інші, не передбачені Положенням бланки декларацій; г) декларація оформлена декларантом з порушенням вимог законодавства; д) в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

Відмова в митному оформленні має місце, таким чином, у випадках виявлення посадовими особами митного органу недотримання суб'єктами переміщення встановлених митних правил, яке, проте, не спричиняє необхідності притягнення особи до юридичної (адміністративної чи кримінальної) відповідальності. Відмова у митному оформленні товарів та інших предметів, пред'явлених до митного контролю митному органу України підприємством або перевізником, що самостійно декларує товари, чи особою, уповноваженою на декларування, оформляється шляхом заповнення номерної «Картки відмови в прийнятті митної декларації, митному оформленні чи пропуску на митну територію України товарів і транспортних засобів через митний кордон України».

Картка відмови в митному оформленні виконує дві функції, які не дозволяють розцінювати її лише як адміністративний заборонний документ: 1) інформаційну (в ній повідомляються підстави відмови, після усунування яких особа вправі знову пред'явити документи, що свідчать про намір переміщення через митний кордон); 2) гарантування (не виникає ситуації невизначеності, особа, яка вважає, що її права порушено, може предметно оскаржити відмову), оскільки невідача картки відмови у митному оформленні фактично не дозволяє декларанту реалізувати своє право на оскарження дій відповідача — митного органу.

Якщо брати до уваги той факт, що митне оформлення є процесом (багатозначним — супроводжує митний контроль за відповідною технологією) завершення митного оформлення і свідчить про визнання законності (легітимацію) переміщення через митний кордон товарів й предметів, відмова в митному оформленні

млени є одночасно дією заборонною й адміністративним актом, який стимулює дотримання митних правил, тощо, то й розв'язання проблеми його вдосконалення має відбуватися у комплексі.

Одним з напрямів оптимізації процедури митного оформлення є, по-перше, унормування переліків й структур для вирішення питання щодо пропуску товару через митний кордон, а по-друге, зменшення зайвого «паперообігу».

Проблема удосконалення однієї з головних митних процедур, якою є митне оформлення, має міжнародний характер. Свідченням тому є постійне опікування цією проблемою Всесвітньою митною організацією. «Цілі й напрями діяльності Всесвітньої митної організації, її статус, організаційна структура, функції та характер комунікацій дозволяють визначити цю організацію як міждержавний соціальний інститут»¹.

Значні зміни, що відбулися останнім часом в характері та масштабах зовнішньоекономічних зв'язків, поставили перед Всесвітньою митною організацією як міжнародним митним центром завдання більш активно виконувати роль перспективного планування та прогнозування у сфері митної діяльності. Як організації, відповідальній за розробку та запровадження усіх митних конвенцій, процедур та рекомендацій, їй довелося зіткнутися з рядом серйозних проблем, що потребують більш тісної координації зусиль світового співтовариства у сфері міжнародної торгівлі та митної політики, зокрема з тим, що митні служби багатьох держав продовжують дотримуватися архаїчних методів митного контролю та технологій митного оформлення, не використовуючи у практиці своєї діяльності досягнення передових інформаційних технологій, автоматизації контролю та оформлення, які набули поширення в інших сферах.

У 1993 р. секретаріат Всесвітньої митної організації провів опитування серед своїх членів представників 25 країн — членів організації з метою визначити очікувані зміни у сфері митної діяльності у найближчі 10–15 років². Ці зміни, виявлені в процесі опитування, в узагальненому вигляді можна охарактеризувати такими положеннями³:

а) раціоналізація процесів митного оформлення (очистки) вантажів з метою здійснення їх лише силами митниці без втручання інших установ;

¹ Кухаренко В.Б. Модернизация таможенной службы. — М., 2000. — С. 96.

² Информационные и методические документы и материалы конгрессов, симпозиумов, конференций ВТО по проблемам реформирования и модернизации таможенных служб мира. — Брюссель, 1994—1997.

³ Кухаренко В.Б. Модернизация таможенной службы. — М., 2000. — С. 106—107.

б) розробка програми реформування митниці, спрямованої на підвищення її економічної ефективності, зосередження у відданні митних органів усіх операцій, пов'язаних з митними формальностями;

в) розробка мінімальних стандартів для перевізників, експедиторів та агентів з митного оформлення для виключення затримок проходження товарів;

г) забезпечення доступу до необхідної суб'єктам торгівлі інформації про митні формальності та вимоги, що ставляться митницею;

г) для забезпечення надійності митного оформлення, контролю та прискорення цих процедур опрацювання правових та технічних питань обміну даними між митними органами країни-експортера та країни-імпортера про переміщувані товари;

д) аналіз практики митної діяльності на предмет розробки програми з реформування неефективних та зайвих процедур, враховуючи положення відповідних міжнародних конвенцій зі спрощення та узгодження митних процедур. Цю роботу доцільно проводити із залученням національних торгових та транспортних підприємств для забезпечення координації діяльності транспортних агентств, портів та митних органів.

Безумовно, визначення ролі та завдань митної служби, у тому числі в сфері митного оформлення, — прерогатива держави, й Всесвітня митна організація, використовуючи міжнародний досвід, у своїх рекомендаціях окреслила найбільш загальні принципи та положення діяльності митниць в умовах лібералізації світового ринку та обумовленої цим необхідності більш тісної міжнародної координації діяльності митниць.

Ці принципи були сформульовані в процесі роботи симпозіуму з ефективності торгівлі ЮНКТАД (жовтень 1994 р.) та оформлені як Колумбійська Декларація¹. Вони ж розглядаються Всесвітньою митною організацією як основа для реформування та модернізації митниці, що піднімає її статус та роль в системі державних інститутів.

Безпосереднє значення для формування оптимальної моделі механізму здійснення митних процедур, митного оформлення зокрема, має підписана в Кіото Міжнародна конвенція гармонізації та спрощення митних процедур від 18 травня 1973 р. (далі — Конвенція), до якої приєдналася і наша держава. Приєднання України до цієї Конвенції сприятиме подальшій інтеграції вітчизняної економіки у світове господарство, прискорить переговори з питання вступу до Світової організації торгівлі.

---

¹ Кухаренко В.Б. Модернизация таможенной службы. — М., 2000. — С. 108.

Основоположними принципами Конвенції в частині здійснення митного оформлення є:

- прагнення митних органів зробити свою роботу прозорою та передбачуваною для учасників зовнішньоторгової діяльності у всіх сферах міжнародної торгівлі;

- максимально ефективне використання під час проведення митних процедур інформаційних систем та технологій;

- проведення митного контролю на основі управління ризиками та методів аудиту;

- використання попередніх форм декларування, тобто до моменту прибуття товарів на митну територію;

- використання електронних баз даних та електронних способів обміну інформацією при проведенні митних процедур;

- надання заінтересованим сторонам усієї необхідної інформації щодо законів, нормативних та адміністративних актів з митної справи, митних процедур.

У Генеральному додатку до Конвенції містяться основні митні правила та процедури, що зачіпають, зокрема, такі митно-правові інститути, як митне оформлення, митні платежі, надання гарантій, митний контроль тощо. В цьому додатку рекомендуються такі принципи, які митні служби мають застосовувати у своїх країнах:

- стандартизація та спрощення процедури митного оформлення;

- поступовий розвиток та удосконалення технологій проведення митного контролю;

- максимальне використання інформаційних технологій;

- партнерський підхід у відносинах між митною установою та суб'єктом переміщення.

Проаналізувавши теорію та практику митного оформлення товарів, майна і транспортних засобів, перемішуваних через митний кордон України як фізичними, так і юридичними суб'єктами ЗЕД, вважаємо, що необхідною є активізація оформлення товарів, майна і транспортних засобів для фізичних і юридичних осіб.

Проведене дослідження митного оформлення дозволяє дійти таких висновків:

- 1) митне оформлення є складним комплексом взаємопов'язаних і взаємозалежних дій митних органів і сукупністю здійснюваних посадовими особами митних органів у передбаченому законодавством порядку заходів з документального закріплення процесу переміщення через митний кордон осіб, товарів, забезпечення здійснення належних митних процедур, застосування заходів митної політики, завершальним етапом яких є пропуск через митний кордон держави;

2) важливою тенденцією розвитку митної справи з метою прискорення товаропотоку є прагнення виконувати більшість митних процедур ще до надходження товару у пункт пропуску на митному кордоні. З огляду на це доцільно було б запровадити у практику митної діяльності прийняття попередніх рішень щодо товару, його класифікації за товарною номенклатурою, митної вартості тощо;

3) з прийняттям Закону України від 22 травня 2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг» необхідно активно запроваджувати електронне декларування як захід заощечення сумлінних суб'єктів зовнішньої торгівлі;

4) питання стягнення плати за надання додаткових митних послуг має вирішуватися з урахуванням чинного податкового законодавства та Конституції;

5) структура митної декларації підлягає перегляду з точки зору інформативності, забезпечення даних митної статистики.

Запропоновані заходи мають здійснюватися паралельно з процесом удосконалення процедури митного контролю на основі аналізу ризиків та методів аудиту, передбачених Кіотською конвенцією 1973 р.

7.2. Декларування товарів

Здійснення зовнішньоекономічної діяльності неможливе без вступу у митні відносини, які передбачають звернення суб'єктів ЗЕД до митних органів. Вступ суб'єктів господарювання у митні відносини можливий лише за умови виконання певних вимог: по-перше, реєстрація підприємства, суб'єкта підприємницької діяльності як суб'єктів ЗЕД у державних органах, по-друге, обов'язковість обліку таких суб'єктів у митних органах України; по-третє, наявність зовнішньоекономічного контракту або інших документів, які є правовими підставами для переміщення товарів, предметів, транспортних засобів через митний кордон України.

Поставлення на облік підприємства здійснюється у митному органі за місцем державної реєстрації цього суб'єкта. Процедура поставлення на облік передбачає подання підприємством митному органу за місцем державної реєстрації пакета документів. За підсумками проведення процедури акредитації митниця присвоює суб'єкту ЗЕД обліковий номер.

Законодавче визначення місця митного оформлення товарів та предметів, що переміщуються суб'єктами ЗЕД через митний кордон України, має важливе значення для регулювання діяльності таких суб'єктів та митних органів України. Основним документом, що встановлює місце митного оформлення, є Митний кодекс, яким визначено, що митне оформлення здійсню-

ється в місцях розташування митниць і тими митницями, у зоні яких розташовані власники цих товарів та інших предметів. Водночас особливості проведення деяких зовнішньоекономічних операцій, пов'язаних з переміщенням товарів через митний кордон України, потреба створення сприятливих умов для підприємств під час декларування вантажів викликали розроблення альтернативних варіантів вибору місця митного оформлення вантажів¹.

Відповідно до законодавства України митне оформлення товарів та інших предметів може здійснюватися:

- за місцем державної реєстрації суб'єкта ЗЕД;
- у митницях поза місцем державної реєстрації суб'єктів ЗЕД за умови погодження цього питання відповідними митними органами;
- в окремих митних органах, визначених Держмитслужбою України.

Отже, виходячи з умовного розподілу території України на регіони, митні органи забезпечують митне оформлення товарів і предметів суб'єктів ЗЕД, розташованих та зареєстрованих у зоні діяльності конкретного митного органу. Під час проведення акредитації враховується спеціалізація кожного митного органу, тобто його повноваження на митне оформлення окремих видів товарів, що переміщуються через митний кордон України. Так, Центральна енергетична митниця має компетенцію в сфері митного оформлення електроенергії, сирої нафти, сирих нафтопродуктів, нафтопродуктів, природного газу, продуктів їх переробки, а зоною діяльності визначено всю митну територію України. Для забезпечення митного оформлення таких товарів суб'єкти ЗЕД, акредитовані в інших митницях України, повинні додатково стати на облік у Центральній енергетичній митниці, а в разі необхідності оформлення товарів іншою митницею (у тому числі митницею, у якій вони проходили попередню акредитацію) — отримати відповідне погодження Центральної енергетичної митниці.

Особливості здійснення зовнішньоекономічних операцій, пов'язаних з експортом або імпортом товарів, не завжди дають можливість провести митне оформлення останніх виключно в митницях за місцем акредитації, а в деяких випадках митне оформлення за місцем державної реєстрації виявляється недоцільним з економічної точки зору. Найчастіше необхідність декларування товарів, що переміщуються через митний кордон, поза місцем акредитації виникає в разі наявності в суб'єкта ЗЕД

---

¹ Науменко В. Мінімізація ризиків при митному оформленні: Навч. посіб. для студ. вищ.навч. закладів. — К., 2003. — С. 135.

виробничих потужностей в інших регіонах України. У подібних випадках переміщення таких товарів (продукції) у митницю акредитації з метою здійснення митного оформлення може значно збільшити витрати на їх транспортування, що, у свою чергу, підвищить їх остаточну вартість. Основними причинами, через які виникає потреба в митному оформленні вантажів поза місцем державної реєстрації суб'єктів ЗЕД, можна визначити такі:

- наявність у суб'єкта ЗЕД виробничих потужностей, які територіально розташовані в зонах діяльності інших митниць;
- розташування постачальників або споживачів товарів (продукції) у зонах діяльності інших митниць;
- специфіка видів транспорту, якими вантаж переміщується через митний кордон України.

Для врегулювання питання митного оформлення товарів у митницях поза місцем державної реєстрації суб'єктів ЗЕД митне законодавство України передбачає можливість такого оформлення на підставі листів-узгоджень між митницями.

Так, переміщення товарів, предметів, транспортних засобів через митний кордон України можливе тільки за умови декларування, яке проводиться через заявлення за встановленою формою (письмовою, усною, шляхом вчинення дій) точних відомостей про товари і транспортні засоби, мету їх переміщення через митний кордон України, а також відомостей, необхідних для здійснення їх митного контролю та митного оформлення.

Особа, яка здійснює декларування товарів, транспортних засобів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України, називається *декларантом*. МК визначено обов'язки декларантів, які полягають у пред'явленні митниці товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон, документів, що містять відомості про переміщувані товари, та сплаті належних митних платежів.

Декларантами можуть бути підприємства або громадяни, яким належать товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України, або уповноважені ними митні брокери (посередники). Декларантами товарів і транспортних засобів, що належать громадянам, також можуть бути громадяни, уповноважені власниками зазначених товарів і транспортних засобів на здійснення декларування нотаріально посвідченими дорученнями.

При здійсненні зовнішньоекономічних операцій необхідно враховувати, що підприємство, яке переміщує товари через митний кордон України, може самостійно без будь-яких обмежень декларувати ці товари митним органам України. Декларування вантажів безпосередньо їх власником передбачає подання митниці ВМД і необхідних документів суб'єктом ЗЕД — сто-

роною зовнішньоекономічного договору (контракту), який здійснює ввезення (вивезення) товарів та інших предметів. У таких випадках до митного органу мають право звертатись особи, зазначені в обліковій картці суб'єкта ЗЕД, тобто особи, призначені наказом підприємства здійснювати декларування вантажів.

Митним кодексом також передбачено, що у відносинах з митними органами інтереси підприємств можуть представляти інші підприємства (посередники) — митні брокери на підставі відповідного договору.

Декларант має право: здійснювати ідентифікаційний огляд товарів та транспортних засобів, які він декларує, з дозволу митного органу брати проби та зразки товарів, бути присутнім при проведенні митного огляду, а також при взятті посадовими особами митного органу проб та зразків товарів, знайомитися з проведеними за ними дослідженнями, надавати документи та відомості, необхідні для декларування.

Стаття 88 МК, на відміну від попередньої редакції Кодексу, встановила на законодавчому рівні необхідний перелік обов'язків декларанта. Декларант виконує всі обов'язки і несе у повному обсязі відповідальність, передбачену цим Кодексом, незалежно від того, чи він є власником товарів і транспортних засобів, які переміщуються через митний кордон України, митним брокером чи іншою уповноваженою особою.

Декларант зобов'язаний: здійснити декларування товарів і транспортних засобів відповідно до порядку, встановленого цим Кодексом; на вимогу митного органу пред'явити товари і транспортні засоби для митного контролю і митного оформлення; надати митному органу передбачені законодавством документи і відомості, необхідні для виконання митних процедур; сплатити податки і збори.

Декларанти можуть бути присутніми під час митного оформлення товарів і транспортних засобів, які пред'являються ними для такого оформлення; на вимогу митного органу присутність декларантів під час митного оформлення є обов'язковою.

Умови та порядок застосування форм декларування, перелік відомостей, необхідних для здійснення митного контролю та митного оформлення, визначаються Кабінетом Міністрів України, а порядок заповнення митних декларацій та інших документів, що застосовуються під час митного оформлення товарів і транспортних засобів, встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи. Перелік товарів, що підлягають обов'язковому декларуванню, встановлюється цим Кодексом та актами Кабінету Міністрів України.

Товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України, декларуються митному органу, який здійснює митне оформлення цих товарів і транспортних засобів. Транспортні засоби, що використовуються для переміщення товарів, переважно декларуються одночасно з цими товарами.

Морські, річкові та повітряні судна декларуються митному органу в порту чи аеропорту прибуття на митну територію України або в порту чи аеропорту відправлення з митної території України. Порожні транспортні засоби та транспортні засоби, які перевозять пасажирів, декларуються в місці перетину митного кордону України або в митному органі за місцем розташування власника транспортного засобу.

Стаття 85 МК визначає строки декларування, що має важливе значення для митного оформлення. Митна декларація подається митному органу, який здійснює митне оформлення, протягом 10 днів з дати доставлення товарів і транспортних засобів у митний орган призначення. Товари, що переміщуються через митний кордон України громадянами, декларуються митному органу одночасно з пред'явленням цих товарів.

Порожні транспортні засоби та транспортні засоби, в яких перевозяться пасажирів, у разі в'їзду на митну територію України декларуються митному органу не пізніше ніж через три години з моменту прибуття у пункт пропуску на митному кордоні України, а у разі виїзду за межі митної території — не пізніше ніж за три години до перетинання митного кордону України. Зазначені строки можуть продовжуватися у порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, переміщення товарів через митний кордон України допускається за умови декларування, яке проводиться за допомогою заявлення митному органу суб'єктами ЗЕД всіх необхідних відомостей про товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України, про митний режим, в який розміщуються товари, а також інших даних, необхідних для митного оформлення. Декларування здійснюється шляхом подання декларації та пакета документів, необхідних для митних цілей.

Декларування здійснюється шляхом заявлення за встановленою формою (письмовою, усною, шляхом вчинення дій) точних відомостей про товари й транспортні засоби, мету їх переміщення через митний кордон України, а також відомостей, необхідних для здійснення їх митного контролю та митного оформлення. Умови й порядок застосування форм декларування, перелік відомостей, необхідних для здійснення митного контролю та митного оформлення, визначаються Кабінетом Міністрів України. При переміщенні товарів і предметів суб'єктами ЗЕД використовується письмова форма декларування.

Здійснення підприємством ЗЕД, пов'язаної з переміщенням товарів та інших предметів через митний кордон України, потребує ретельної підготовки таких підприємств до митного оформлення товарів, які є об'єктом зовнішньоекономічної угоди. Це стосується не тільки формування необхідного для митного оформлення пакета документів, а й здійснення інших попередніх заходів. Тобто сукупність дій суб'єктів ЗЕД під час переміщення товарів через митний кордон України й підготовки до декларування можна розглядати як певний технологічний процес, який охоплює облік в митному органі, переміщення товарів через митний кордон, доставку їх у митниці призначення, декларування, сплату податків і зборів, забезпечення інших умов, необхідних для проведення митного контролю, митного оформлення та ведення митної статистики.

Під час декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України, до уваги беруться різні фактори, які в сукупності можуть значно вплинути на умови та порядок митного оформлення. У зв'язку з цим процедура декларування потребує комплексного підходу до неї з боку декларантів, застосування якого дає можливість виконати вимоги державного регулювання ЗЕД і не допустити ввезення (вивезення) товарів з порушенням встановлених законодавством України правил та норм. Залежно від характеру товару, умов його переміщення через митний кордон України до товарів і предметів застосовуються відповідні процедури, передбачені законодавчими та нормативно-правовими актами.

Ретельний аналіз законодавчих актів України та нормативних документів, що регламентують ЗЕД і правила митного оформлення товарів, дає змогу виокремити основні фактори, які тим або іншим чином впливають на процедури митного оформлення та митного контролю експортно-імпорتنних товарів. Під час декларування товарів декларантом заявляються митному органу відомості про товари, мету їх переміщення через митний кордон та інші відомості, що дають можливість провести митний контроль у повному обсязі. Визначення митницею таких питань, як класифікація товару згідно з УКТЗЕД, його митна вартість, країна походження, рівень ставок ввізного (вивізного) мита, що мають застосовуватися до цього товару, впливає як на умови пропуску товарів через митний кордон України, так і на порядок їх митного оформлення митним органом. З іншого боку, проведена класифікація товару згідно з УКТЗЕД дає можливість визначити перелік дозвільних документів відповідних державних органів та забезпечити умови отримання цих документів. Саме наявність таких документів буде

підтвердженням виконання учасником ЗЕД вимог, встановлених законодавством щодо цього товару¹.

Основним документом, що є підставою для митного оформлення товарів, є зовнішньоекономічний договір (контракт), який являє собою матеріально оформлену угоду, спрямовану на встановлення, зміну чи припинення взаємних прав та обов'язків двох або більше суб'єктів у галузі ЗЕД. Умови, зазначені в зовнішньоекономічному договорі (контракті), безпосередньо впливають на порядок митного оформлення експортно-імпорتنих товарів. Використання цього документа дає змогу визначити вид зовнішньоекономічної операції, характер угоди, умови поставки, фактурну вартість товару тощо. Виходячи з цих характеристик товару, можна здійснити класифікацію товару згідно з УКТЗЕД, виконати зазначені в договорі (контракті) умови поставки, мати підстави для визначення митної вартості товару. Отже, зовнішньоекономічний договір (контракт) містить основні дані, необхідні для заповнення ВМД і проведення митного оформлення товарів, а умови договору (контракту) і його зміст є головним фактором, який повинен враховуватися під час декларування товарів.

Використовуючи документи, які підтверджують вартість товару, його якісні та кількісні характеристики, а також товаросупровідні документи, заповнюється основний документ митного оформлення — митна декларація.

Митна декларація (від лат. *declaratio* — заява, об'ява) — документ митних формальностей, необхідний для митного контролю та митного оформлення, який містить необхідну інформацію про характеристики вантажу, митний режим та про суб'єктів зовнішньоторговельної операції.

Вантажна митна декларація — письмова заява встановленої форми, що подається митному органу і містить відомості про товари та транспортні засоби, які переміщуються через митний кордон України, митний режим, у який вони заявляються, а також іншу інформацію, необхідну для здійснення митного контролю, митного оформлення, митної статистики, нарахування податків, зборів та інших платежів.

ВМД становить собою письмову заяву, що містить відомості про товари, предмети й транспортні засоби та мету їх переміщення через митний кордон України або про зміну митного режиму щодо цих товарів, а також інформацію, необхідну для здійснення митного контролю, митного оформлення, митної статистики, нарахування митних платежів.

---

¹ Науменко В. Мінімізація ризиків при митному оформленні: Навч. посіб. для студ. вищ.навч. закладів. — К., 2003. — С. 151.

Митна декларація приймається та реєструється митним органом у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом. Подання митної декларації має супроводжуватися наданням митному органу комерційних супровідних та інших необхідних документів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом. Митна декларація приймається митним органом, якщо встановлено, що в ній містяться всі необхідні відомості і до неї додано всі необхідні документи. Дата і час прийняття митної декларації фіксуються посадовою особою митного органу, що її прийняла, проставленням відміток на бланку митної декларації та відповідним записом у документах митного органу. З моменту прийняття митної декларації вона є документом, що засвідчує факти, які мають юридичне значення. Митний орган не має права відмовити в прийнятті митної декларації, якщо декларантом виконано всі умови, встановлені МК. Відмова митного органу в прийнятті митної декларації повинна бути вмотивованою, а про причини відмови має бути письмово повідомлено декларанту.

ВМД займає одне з основних місць серед документів, що використовуються при митному оформленні, оскільки на її застосуванні будується в митних органах переважна більшість технологічних процесів митного контролю та митного оформлення товарів, предметів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України.

Запровадження в 1993 р. в Україні обов'язкового декларування митним органам товарів і предметів, що переміщуються через митний кордон, створило умови для формування та ведення бази даних митної статистики. Реалізація вимог законодавства України щодо обов'язкового використання ВМД як підстави для декларування та подальшого митного оформлення товарів, предметів і транспортних засобів дала можливість здійснювати накопичення, зберігання й ведення єдиного обліку результатів митного оформлення товарів, предметів і транспортних засобів. Оформлення митними органами цього документа свідчить про надання суб'єктові права на розміщення товарів у визначений митний режим і підтверджує права й обов'язки зазначених у ВМД осіб щодо здійснення ними відповідних правових, фінансових, господарських та інших операцій¹.

Протягом розвитку митної системи був запроваджений механізм оформлення ВМД у митних органах України, який регламентується низкою нормативно-правових актів. Серед них

---

¹ Науменко В. Мінімізація ризиків при митному оформленні: Навч. посіб. для студ. вищ.навч. закладів. — К., 2003. — С. 144.

важливе місце займає Положення про вантажну митну декларацію, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 1997 р. № 574.

Даний документ встановив форми ВМД, умови їх застосування та подання митним органам, визначив загальний порядок оформлення ВМД.

Форма ВМД збігається з формою єдиного адміністративного документа, який застосовується в інших державах світу. Декларування товарів з використанням ВМД здійснюється на бланках основного, а при необхідності додаткового аркушів, які за визначену плату розповсюджуються митними органами або уповноваженими особами. Основний аркуш ВМД та додатковий аркуш складаються з чотирьох зброшурованих, що самокопіюються, аркушів, один з яких має власну назву та порядковий номер. До одного аркуша ВМД може бути додано не більш ніж 33 додаткових аркушів.

ВМД є уніфікованим адміністративним документом форми МД-2, що складається з п'яти зброшурованих основних аркушів різного кольору та необхідної кількості додаткових аркушів уніфікованого адміністративного документа форми МД-3. У встановлених Держмитслужбою України випадках замість аркушів форми МД-3 допускається використання формуляра-специфікації форми МД-8.

Форма МД-2 — основний аркуш ВМД, який містить загальні відомості про характер поставки, реквізити контрагентів, відомості про декларанта та характеристики одного товару, який зазначено в цьому аркуші. За наявності в одній переміщуваній партії товарів декількох найменувань МД-2 використовується як перший аркуш декларації. У разі наявності в партії товарів декількох найменувань в основному аркуші зазначається товар, що має найбільшу вартість. Бланк форми МД-2 містить графи з 1 до 54 і чотири розділи, позначені латинськими літерами («А», «В», «С», «D»).

Форма МД-3 — додатковий аркуш ВМД, який використовується одночасно з аркушем форми МД-2, якщо партія складається з товарів, що мають різні коди згідно з УКТЗЕД, і якщо товари з однаковим кодом згідно з УКТЗЕД мають різні дані (країну походження, валюту оцінки тощо). Один додатковий аркуш дає можливість задекларувати товари не більше трьох найменувань. Загальна кількість аркушів не повинна перевищувати 33, а одна ВМД із застосуванням додаткових аркушів складається на товари не більш як 99-ти найменувань. Бланк додаткового аркуша містить графи 1, 2 (8), 3,31 — 46,47 і розділ, позначений латинською літерою «С».

Порядок заповнення ВМД визначається Держмитслужбою. В ній повинні бути зазначені відомості про відправника та от-

римувача товару, обраний митний режим, дані про найменування та код товару за УКТЗЕД, кількість товару, його загальну митну вартість, інформація про умови поставки та інші відомості, що вимагаються для митних цілей.

Традиційно відомості, що заносяться до ВМД, слід поділяти на інформаційні блоки:

1) характеристика поставки: інформація про митний режим, кількість товарів та пакувальних місць;

2) юридичні особи — дані про відправника, отримувача товарів, особу, відповідальну за фінансове врегулювання, та декларанта;

3) географічний блок — відомості про торговельну країну, країну відправлення та призначення, а також країну походження товарів;

4) транспортний блок — інформація про транспортні засоби, на яких перевозилися товари, про використання контейнерних перевезень;

5) фінансовий блок — дані про вартісну оцінку експортно-імпоротної операції, про умови поставки, строки надходження грошових коштів, форму розрахунків, валюту платежу;

б) товар — відомості про найменування товару, його пакування, маркування, вагу.

ВМД має бути заповнена чітко, не містити підчисток, а також помарок. Правильність виправлення завіряється на кожному аркуші ВМД декларантом.

Однією з особливостей заповнення ВМД є те, що значна частина текстової інформації, що в ній міститься, доповнюється або дублюється цифровими кодами, визначеними різними класифікаторами, запровадженими для використання під час заповнення ВМД. Таким чином, можлива автоматизована обробка інформації, яка накопичується в базі даних митної статистики, що забезпечує можливість проведення аналізу накопичених даних, застосування єдиного підходу до кодування окремих даних зовнішньоекономічних операцій, а це, у свою чергу, забезпечує можливість одержання справжніх, не викривлених статистичних даних за ВМД.

На етапі митного оформлення, як вже зазначалося, допускаються письмова, усна, конклюдентна форми декларування, декларування шляхом електронної передачі даних.

Введення останнім часом перспективних інформаційних технологій характерно не тільки для митних органів, а й для інших органів влади. У 1998 р. в Україні була прийнята Національна програма інформатизації, в рамках якої вирішуються питання створення та впровадження електронної інформаційної системи «електронний уряд». Ця чергова спроба держави

поставити собі на службу інформаційні технології має на меті розробити та запустити єдиний урядовий веб-портал, інтегрувати в нього веб-сайти органів виконавчої влади, розробити та впровадити систему захисту інформації, створити систему правового забезпечення, функціонування «електронного уряду», створити в кожному органі виконавчої влади структурний підрозділ, який відповідав би за роботу веб-сайтів. Перші кроки в цьому напрямку реалізувалися через прийняття двох важливих законодавчих актів: законів України від 22 травня 2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронний цифровий підпис». Це дозволило створити механізм контролю за забезпеченням відкритості в діяльності органів влади.

Запровадження електронно-інформаційної системи стає актуальним і для Державної митної служби України. Так, відповідно до Указу Президента України від 24 жовтня 2003 р. № 1209/2003 «Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності митної служби України» визначено пріоритетними напрямками подальшого вдосконалення діяльності митної служби України: підвищення ролі митних органів у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності України; спрощення митних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України з метою гармонізації технологій митного контролю з відповідними технологіями європейських держав; розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України з питань митної справи та його гармонізації із законодавством Європейського союзу; вирішення в установленому порядку питання щодо використання електронної форми декларування товарів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Про перспективи електронного декларування було відомо вже в 1997 р. Так, відповідно до Положення про вантажну митну декларацію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 1997 р. № 574, Державна митна служба визначає випадки, коли ВМД може подаватися тільки в електронному вигляді. Митні процедури, пов'язані з оформленням ВМД, поданої митному органу тільки в електронному вигляді, визначаються Державною митною службою. Форма та структура електронної копії ВМД або ВМД, що подається тільки в електронному вигляді, кодування символів, засоби пересилання визначаються Державною митною службою. Однак правове підґрунтя для застосування електронної форми декларування з'явилося лише у 2003 р. з прийняттям законодавчої бази.

Реальним кроком до спрощення та гармонізації процедур через прискорення товарообігу, скорочення часу митного оформлення, впровадження безпаперових технологій митного кон-

тролю й митного оформлення товарів і транспортних засобів стало проведення експерименту з використання електронної форми декларування. Ініціатором проведення експерименту виступила Державна митна служба України, яка визначила метою проведення спрощення митних процедур та перспективи переведення такої форми декларування на постійну основу з урахуванням виявлених протягом експерименту недоліків.

Електронна форма декларування вже давно використовується у світі та визнана як зручна та швидка. Міжнародною конвенцією про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіото, 1973 р.) та Митним кодексом Європейського Співтовариства передбачається подання декларації в електронному вигляді. Так, ст. 61 Митного кодексу ЄС зазначає: «Митна декларація повинна подаватися: (А) у письмовій формі; або (В) з використанням спеціальної технології обробки даних, якщо це передбачено положеннями законодавства, встановленими відповідно до процедури комітету або якщо на це особу було уповноважено митними органами»¹. Головну ідею Кіотської конвенції можна визначити як ефективне здійснення митних процедур в умовах максимального сприяння зовнішній торгівлі, рухові осіб та послуг через митні кордони. Такий підхід, на думку А.В. Мазура, повністю відповідає міжнародному стандарту мінімізації митного контролю: він має зводитися до мінімуму, необхідного для досягнення головних цілей та має проводитися вибірково, з максимальним застосуванням методів управління ризиком².

Серед країн пострадянського простору вже має досвід застосування електронного декларування Латвія, яка адаптувала своє законодавство до стандартів ЄС, а також Російська Федерація, під спрощене оформлення в якій підпадають лише ті товари, які ввозяться за угодами, що передбачають виключно грошову форму розрахунків, а визначення митної вартості відбувається за ціною угоди. Електронне декларування товарів в Росії не звільняє їх від митного контролю.

Таким чином, перехід до електронного декларування створить оптимальні сприятливі умови як для бізнесу, так і для митних органів, оскільки створення безпаперового обігу є позитивним моментом, за яким живе світ. Одним з можливих напрямів розвитку є розширення обміну інформацією між різними дер-

---

¹ Митний кодекс Європейського Союзу: Постанова Ради ЄС від 12 жовтня 1992 р. № 2913/92 «Про ухвалення Митного кодексу Союзу» // Офіційний Журнал L 302, 19/10/1992 Р. 0001 — 0050.— 253 с.

² Мазур А.В. Організаційно-правові основи митного контролю в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Харків, 2004. — 199 с.

жавними структурами. Це сприятиме ефективній роботі правоохоронних органів та статистичних служб.

Основним позитивним моментом електронного декларування є його мобільність. Декларант зможе знаходитись на робочому місці, а коли у інспектора митниці виникнуть запитання, то декларант зможе відповісти на них з робочого місця. Це також сприятиме зменшенню корупції, оскільки електронна форма декларування передбачає безконтактний метод роботи.

На практиці частіше за все використовується письмова форма декларування. Усне декларування використовується лише при митному контролі та оформленні фізичних осіб, коли вони проходять через «зелений коридор», який означає, що вони провозять у супроводжуваному багажі товари в дозволених законодавством межах та предмети, які не заборонені до переміщення через митний кордон України. В цьому випадку немає необхідності заповнювати декларацію. Така форма декларування називається конклюдентною, тобто шляхом вчинення певних дій.

Товари і транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України, декларуються митному органу, який здійснює митне оформлення цих товарів і транспортних засобів. Транспортні засоби, що використовуються для переміщення товарів, декларуються одночасно з цими товарами, за винятком деяких випадків.

Визначення окремих митних органів для провадження митного оформлення в принципі обумовлено необхідністю здійснювати додатковий контроль за митним обігом окремих категорій товарів.

Морські, річкові та повітряні судна декларуються митному органу в порту чи аеропорту прибуття на митну територію України або в порту чи аеропорту відправлення з митної території України. Порожні транспортні засоби та транспортні засоби, які перевозять пасажирів, декларуються в місці перетину митного кордону України або в митному органі за місцем розташування власника транспортного засобу.

Митна декларація подається митному органу, який здійснює митне оформлення, протягом 10 днів з дати доставлення товарів і транспортних засобів у митний орган призначення. Товари, що переміщуються через митний кордон України громадянами, декларуються митному органу одночасно з пред'явленням цих товарів. Порожні транспортні засоби та транспортні засоби, в яких перевозяться пасажирів, у разі в'їзду на митну територію України декларуються митному органу не пізніше ніж через три години з моменту прибуття у пункт пропуску на митному кордоні України, а у разі виїзду за межі митної території — не пізніше ніж за три години до перетинання митного кордону Укра-

їни. Зазначені строки можуть продовжуватися у порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Митна декларація приймається та реєструється митним органом у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом. Подання митної декларації повинно супроводжуватися наданням митному органу комерційних супровідних та інших необхідних документів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України або уповноваженим ним органом. Митна декларація приймається митним органом, якщо встановлено, що в ній містяться всі необхідні відомості і до неї додано всі необхідні документи. Дата і час прийняття митної декларації фіксуються посадовою особою митного органу, що її прийняла, проставленням відміток на бланку митної декларації та відповідним записом у документах митного органу. З моменту прийняття митної декларації вона є документом, що засвідчує факти, які мають юридичне значення. Митний орган не має права відмовити в прийнятті митної декларації, якщо декларантом виконано всі умови, встановлені МК. Відмова митного органу в прийнятті митної декларації повинна бути вмотивованою, а про причини відмови має бути письмово повідомлено декларанту.

З дозволу митного органу відомості, зазначені у митній декларації, можуть бути змінені чи доповнені, а подана митна декларація відкликана. Зміна, доповнення чи відкликання можуть бути здійснені лише до моменту прийняття митним органом митної декларації до митного оформлення. Зміна, доповнення та відкликання митної декларації після її прийняття митним органом до митного оформлення не допускаються. Внесення до митної декларації змін чи доповнень, які мають істотне значення для застосування процедур митного контролю щодо товарів і транспортних засобів або впливають на умови оподаткування товарів чи застосування до них заходів нетарифного регулювання, здійснюється шляхом подання митному органу нової митної декларації, якщо це дозволяється згідно з МК. Посадові особи митних органів не мають права заповнювати митну декларацію, змінювати чи доповнювати відомості, зазначені в митній декларації, за винятком внесення до неї відомостей, що належать до компетенції митних органів.

З дозволу митного органу суб'єктами ЗЕД може застосовуватись особливий порядок декларування. Він має на меті спрощення порядку декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України, та створення більш сприятливих умов для здійснення експортно-імпорتنих операцій. Так, у визначених законом випадках передбачено подання попередньої, тимчасової (неповної), періодичної митної декларації.

Можна виділити види декларацій, які використовуються в процесі митного оформлення.

1. Попередня митна декларація.

До ввезення товарів на митну територію України декларантом може подаватися до відповідного митного органу попередня митна декларація. Подання попередньої митної декларації при ввезенні на митну територію України підакцизних товарів є обов'язковим. Порядок подання попередньої митної декларації, її форма та перелік відомостей, що зазначаються у ній, встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи відповідно до вимог МК.

2. Тимчасова (неповна) митна декларація.

Так, відповідно до ст. 82 МК, якщо декларант з поважних причин, перелік яких визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи, не може здійснити у повному обсязі декларування товарів і транспортних засобів, які ввозяться на митну територію України, безпосередньо під час переміщення їх через митний кордон України (крім товарів, які переміщуються транзитом через територію України), то такі товари можуть бути випущені у вільний обіг у спрощеному порядку після подання митному органу тимчасової чи неповної декларації та під зобов'язання про подання митної декларації, заповненої у звичайному порядку не пізніше ніж через 30 днів з дня випуску товарів у вільний обіг. Рішення про можливість випуску товарів у вільний обіг з наступним оформленням митних документів у повному обсязі приймається митним органом виходячи з обставин переміщення таких товарів через митний кордон України, характеристики підприємства, установи, організації та за умови сплати належних податків і зборів у повному обсязі.

3. Періодична митна декларація.

У разі якщо товари регулярно переміщуються через митний кордон однією і тією ж особою на одних і тих же умовах та підставах, митний орган може дозволити такій особі подавати періодичну митну декларацію, яка оформляється на переміщення товарів за певний погоджений з митним органом період. Порядок та умови подання періодичної митної декларації визначаються Кабінетом Міністрів України (ст. 83 МК).

4. Повна митна декларація.

Це звичайна вантажна митна декларація, тобто письмова заява встановленої форми, що подається митному органу і містить повні відомості про товари та транспортні засоби, які переміщуються через митний кордон України, митний режим, у який вони заявляються, а також іншу інформацію, необхідну

для здійснення митного контролю, митного оформлення, митної статистики, нарахування податків, зборів та інших платежів.

Окремо від вищезазначених видів декларацій розглянемо декларацію митної вартості, яка слугує для правильного визначення митної вартості товарів, що переміщуються. Так, в митних цілях для визначення митної вартості використовується такий документ, як *декларація митної вартості (далі ДМВ)*. ДМВ подається до митного органу одночасно з ВМД та пакетом документів для митного оформлення при ввезенні товарів на митну територію України.

Митна вартість товарів, що ввозяться на територію України, заявляється декларантом митному органу за встановленими формами ДМВ-1, ДМВ-2. За всі відомості, вказані в ДМВ та в документах, наданих на підтвердження митної вартості, декларант несе відповідальність згідно із законодавством України.

Має свої особливості і декларування товарів, що переміщуються фізичними особами. Так, законодавством встановлені певні умови, за яких деякі товари та предмети не підлягають декларуванню.

Розглядаючи питання ВМД, виникає запитання: чи відповідає структура (форма) митної декларації, зокрема вантажної, рівню інформативності, яка необхідна для прийняття посадовою особою митного органу обґрунтованого рішення?

Передусім треба зазначити, що декларація є уніфікованим адміністративним документом (УАД). Уніфікованим, оскільки використовується для декларування різних товарів та предметів; його бланк розроблено на основі міжнародно визнаних стандартів, запроваджено з 1 квітня 1989 р.; він є типовим у багатьох країнах світу. Декларація є адміністративним документом, тому що оформляється посадовою особою державного органу виконавчої влади, в ньому формалізується владний припис щодо можливості або неможливості надання дозволу на переміщення через митний кордон. Декларація є документом, оскільки подається до митного органу за офіційно встановленою формою, має містити відомості (інформацію), необхідну й достатню для здійснення митних процедур — декларації подаються за формою, яка відповідає офіційному зразку. Вони мають бути підписані та містити усі дані, що є необхідними для заявлених відомостей з метою розміщення товару в митному режимі, в якому заявляються товари. Крім того, вона завіряється відповідними підписами та печатками; є бланком суворої звітності; з моменту прийняття митної декларації вона є документом, що засвідчує факти, які мають юридичне значення.

На думку митників-практиків, митний вантажний уніфікований адміністративний документ переобтяжений відомостями,

які не виконують функцію інформаційного забезпечення, необхідного для прийняття відповідального рішення (наприклад, графа 24, у якій зазначається характер угоди).

Доречною є ідея спрощеного декларування за принципом «одного вікна», але це буде працювати, коли до інспектора буде довіра і не буде ефекту законтрольованості. На даний час у сфері спрощення процедур існує кілька проблем: по-перше, проблемами технічного характеру — це відсутність в митних органах належної комп'ютерної техніки, недосконалість програмного забезпечення та систем обміну інформацією, а також несумісність програмного забезпечення декларантів та митних органів, обмежена пропускна спроможність комп'ютерних мереж; по-друге, в країні електронний документообіг практично відсутній; по-третє, підприємства, що відповідають всім вимогам та мають дозвіл на спрощене декларування, відмовляються від процедури. Тобто проблема спрощення митних процедур безпосередньо пов'язана з самими українськими підприємствами. Вирішення цих проблем багато в чому залежить від підтримки митних органів з боку держави, розроблення конкретних програм підготовки українських підприємств для виходу на світові ринки.

Таким чином, пріоритетним на сучасному етапі залишається спрощення митних процедур шляхом застосування електронних ВМД, вдосконалення системи вибіркового митного огляду та, особливо, розробка механізму контролю товарів вже після їхнього пропуску через митний кордон через систему постаудиту як однієї із функцій митних органів України. На нашу думку, такі перетворення можливі лише через зміну механізму митного та податкового контролю. А взагалі Державною митною службою України ведеться робота у напрямку наближення митних процедур в Україні до європейських та світових стандартів, що буде сприяти зовнішній торгівлі, рухові осіб та послуг через митні кордони.

7.3. Підприємницька діяльність у галузі митної справи

Митний брокер

Значення зовнішньоекономічної діяльності для розвитку нашої країни посилюється з моменту здобуття незалежності українською державою, яка прагне стати активним учасником міжнародних інтеграційних процесів. На шляху інтеграції України до європейських та міжнародних структур існує чимало перешкод, тому є об'єктивні причини, однак зрозуміло одне — пріоритетними напрямками мають стати спрощення митних процедур, приведення законодавства до європейських стандартів, а також створення умов для роботи не тільки суб'єктів зовніш-

ньоєкономічної діяльності, а й посередників — митних брокерів та митних перевізників.

Інститути митного брокера та митного перевізника відіграють важливе значення як необхідний елемент, який пов'язує суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності з митними органами та сприяє розвитку зовнішньоекономічних відносин, тому правове регулювання цієї діяльності має бути чітким та прозорим. А, отже, метою підприємств, що надають транспортно-експедиційні та митно-брокерські послуги, є, зокрема, спрощення процедури митного оформлення шляхом виконання митних формальностей в пунктах пропуску через митний кордон України та на внутрішніх митницях, а також організація доставки товарів під митним контролем до митниць призначення.

Відповідно до ч.2 ст. 26 МК у відносинах з митними органами інтереси підприємств та громадян можуть представляти митні брокери та інші особи на підставі відповідного договору, укладеного з підприємством, або нотаріально посвідченої довіреності (доручення), виданої громадянином.

Розділ VII МК визначає нові види підприємницької діяльності — це підприємницька діяльність із надання послуг з декларування товарів і транспортних засобів та перевезення товарів, що переміщуються через митний кордон України або перебувають під митним контролем, яку здійснюють митний брокер та митний перевізник.

Особливе місце в митній сфері займає розвинута мережа організацій, яка складає митну інфраструктуру. На неї покладається здійснення учасниками ЗЕД посередницьких послуг з підготовки митної документації, правового консультування, декларування та ін.¹

В галузі митних правовідносин діяльність з надання митних послуг здійснює митний брокер, який є ланкою між митницею та суб'єктом ЗЕД.

Митний брокер (посередник) — це підприємство, що здійснює декларування товарів і транспортних засобів, які переміщуються через митний кордон України, і має ліцензію на право здійснення митної брокерської діяльності, видану спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи. Митним брокером може бути тільки підприємство-резидент. Від імені цього підприємства декларування товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, може здійснювати його відокремлений структурний підрозділ (філія, представництво тощо) (ст. 176 МК).

---

¹ Бакаєва О.Ю., Матвиєнко Г.В. Таможенное право России: Учебник / Отв. ред. Н.И. Химичева. — М., 2004. — С.98

Звертаючись до митного брокера, суб'єкт ЗЕД буде знати, що всі митні процедури, пов'язані із здійсненням митного оформлення, будуть виконані на належному рівні.

Митний брокер здійснює брокерську діяльність відповідно до норм Митного кодексу та ліцензійних умов, що затверджуються спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування та органом ліцензування. Взаємовідносини митного брокера з особою, яку він представляє, визначаються договором доручення.

Ліцензування діяльності митного брокера здійснюється відповідно до Закону «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». Питання порядку ліцензування діяльності митного брокера та митного перевізника, крім МК, визначаються низкою документів, серед яких Закон «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 р. № 1698 «Про затвердження Переліку органів ліцензування», постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2001 р. № 756 «Про затвердження Переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності».

Відповідно до п. 34 Переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для провадження посередницької діяльності митного брокера та митного перевізника, до заяви, зокрема, додаються засвідчені в установленому порядку копії установчих документів (для юридичної особи), а також засвідчена в установленому порядку копія договору страхування власної діяльності на суму не менш як 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Відповідно до ст. 179 МК митний брокер виконує повноваження в обсязі, встановленому за дорученням особи, яку він представляє, здійснювати будь-які операції, пов'язані з пред'явленням митному органу товарів, транспортних засобів та документів на них до митного оформлення. Митний брокер має право здійснювати свої функції з декларування товарів і транспортних засобів у будь-якому митному органі України. Вчиняючи дії, передбачені частиною першою цієї статті, митний брокер виконує всі обов'язки і несе відповідальність, встановлену законом.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи веде реєстр митних брокерів і забезпечує його періодичну публікацію. Інформація, отримана митним брокером та його працівниками від особи, яку вони представляють у процесі здійснення митних процедур, може використовуватися виключно для цілей цих процедур. За розголошення інформації, що становить комерційну таємницю або є

конфіденційною, митний брокер несе відповідальність відповідно до закону (ст. 180 МК).

Підприємства, що здійснюють декларування на договірній основі, відіграють суттєву роль у розвитку зовнішньої торгівлі України, оскільки є сполучною ланкою між суб'єктами ЗЕД, митними органами, перевізниками та іноземними контрагентами, їх діяльність дає можливість переміщення товарів суб'єктів ЗЕД через митний кордон України. Крім того, набуті професійні навички декларування різноманітних товарів, знання специфіки підрозділів митних органів України та технологічних процесів митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України, дають можливість посадовим особам таких підприємств орієнтувати суб'єкта ЗЕД у часто змінюваних правилах ввезення (вивезення) товарів та їх декларуванні митним органам. Будуючи свої взаємовідносини із суб'єктами ЗЕД на підставі ЦК, підприємства, що здійснюють декларування, від свого імені надають цим суб'єктам на платній основі послуги з декларування товарів, проводять інші заходи, метою яких є декларування та митне оформлення товарів та інших предметів.

Діяльність підприємств, що надають послуги з декларування вантажів, регулюється Положенням про діяльність підприємств, що здійснюють декларування на підставі договору, затвердженим наказом Держмитслужби України від 22 липня 1997 р. № 340. Відповідно до цього Положення під підприємством, що здійснює декларування на підставі договору, розуміється підприємство, яке зареєстровано на території України, здійснює свою діяльність відповідно до чинного законодавства України, зареєстровано в реєстрі підприємств, що здійснюють декларування на підставі договору, отримало свідоцтво про визнання підприємства декларантом та має у своєму штаті осіб, які отримали відповідні кваліфікаційні свідоцтва на право здійснення декларування.

Документи, на підставі яких здійснюється декларування:

- договір про здійснення послуг з декларування;
- свідоцтво про визнання підприємства декларантом;
- кваліфікаційне свідоцтво особи, уповноваженої на декларування;
- облікова картка суб'єкта ЗЕД;
- паспорт особи, уповноваженої на декларування.

Основним документом, що дає право на здійснення послуг з декларування товарів, є *договір*, укладений у письмовій формі між суб'єктом ЗЕД та підприємством, яке здійснює декларування на договірній основі. За наявності такого договору підприємства-посередники мають право від свого імені й за дорученням суб'єкта ЗЕД самостійно декларувати товари та інші пред-

мети, пред'являти їх митниці, подавати відповідні документи на них, забезпечувати сплату митних платежів та проводити в межах своєї компетенції інші дії, необхідні для митного оформлення та митного контролю таких вантажів.

Свідоцтво про визнання підприємства декларантом видається Держмитслужбою України. Для його отримання підприємство повинно попередньо подати митниці за місцем своєї державної реєстрації заяву на ім'я Голови Держмитслужби України та начальника митниці, нотаріально завірені копії установчих і реєстраційних документів та документи, що підтверджують сплату коштів на отримання свідоцтва про визнання підприємства декларантом. Митниця після перевірки відповідності поданих документів вимогам Положення про діяльність підприємств готує лист-узгодження про доцільність видачі свідоцтва до Держмитслужби України для прийняття нею остаточного рішення. Видане Держмитслужбою України свідоцтво діє безстроково за умови щорічної перереєстрації, яка проводиться з 1 листопада до 31 грудня та за яку справляється збір у розмірі, встановленому Кабінетом Міністрів України. Зона діяльності підприємства, що здійснює декларування на підставі договору, визначається у свідоцтві відповідно до місяця розташування цього підприємства та його філій і представництв.

Важливим аспектом, який забезпечує функціонування підприємства, що здійснює декларування на підставі договору, є підготовка фахівців з декларування вантажів. Підставою для декларування такими особами є наявність у них *Кваліфікаційного свідоцтва* про визнання їх декларантами, а також зарахування їх до штату підприємств, що здійснюють декларування на підставі договору. Митниця організує навчання осіб, уповноважених на декларування, а також проведення консультацій та прийняття іспитів у встановленому законодавством порядку. Для видачі Кваліфікаційного свідоцтва в митниці створюється комісія, яка приймає іспити в кандидатів з метою визначення достатності їх рівня знань і кваліфікації для здійснення декларування. Слід зазначити, що якщо особа, уповноважена на декларування, збирається працювати в зоні діяльності іншої митниці, ніж та, де було отримане Кваліфікаційне свідоцтво, вона повинна скласти іспит та отримати таке свідоцтво в митниці, у зоні діяльності якої має намір працювати. При цьому раніше видане свідоцтво не скасовується.

Отже, під час обрання способу декларування підприємство оцінює свої потенційні можливості й визначає готовність своїх співробітників до процедури декларування товарів. Самостійне декларування обходиться, як правило, дешевше, однак для його здійснення в штаті такого підприємства повинні бути квалі-

фіковані співробітники, які мають досвід роботи з митницею. Слід також знати, що якщо перевагу надано декларуванню із залученням посередника, доручення власником товару (резидентом) на виконання функцій з декларування дається тільки в цілому, а доручення на виконання одних і тих же функцій щодо партії товарів декільком митним брокерам, тобто обмеження повноважень митного брокера виконанням тільки частини цих функцій чи виконанням операцій у межах однієї функції, не допускається. Аналогічним чином договором на здійснення послуг з декларування не можуть обмежуватися права та обов'язки таких підприємств.

Існують особливості декларування товарів, що переміщуються підприємствами на підставі зовнішньоекономічних договорів, укладених на підставі договорів комісії та доручення. Враховуючи, що комісіонери не є власниками товарів, переміщуваних через митний кордон України, вони можуть проводити декларування таких товарів на підставі договору з власником тільки за наявності свідоцтва про визнання підприємства-комісіонера декларантом або можуть укласти договір з підприємством, яке здійснює декларування на підставі договору, якщо договором комісії передбачено можливість укладення такого договору комісіонером. Проведення митного оформлення можливе за відсутності фактів застосування до комітента й комісіонера спеціальних санкцій — тимчасового зупинення права проведення ЗЕД або застосування режиму індивідуального ліцензування.

Необхідно зазначити, що Положення про діяльність підприємств, що здійснюють декларування на підставі договору, зобов'язує такі підприємства зберігати *всю документацію*, пов'язану з декларуванням вантажів, протягом п'яти років. Цим же Положенням встановлено, що підприємство, яке здійснює декларування на підставі договору, виконує обов'язки й несе відповідальність у повному обсязі як власник (володілець), що самостійно переміщує вантаж через митний кордон. У зв'язку з цим одним з проблемних питань у діяльності підприємств, що здійснюють декларування вантажів на підставі договору, є створення дієвої системи обліку документів, на підставі яких проводилося декларування. Запровадження в практику роботи таких підприємств формування обов'язкових реєстрів і визначення переліку документів, що подаються митниці для декларування суб'єктом ЗЕД (завіреної печаткою такого суб'єкта), створить умови для систематизації підсумків декларування та дасть змогу уникнути можливих непорозумінь у разі проведення митними органами перевірки результатів декларування.

На нашу думку, питання удосконалення нормативно-правової бази можливе за умови комплексного дослідження інституту

митного посередництва. Прийняття проекту Ліцензійних умов провадження посередницької діяльності митного брокера має недвозначно встановити кваліфікаційні, організаційні, технічні та інші вимоги посередницької діяльності митного брокера, а також містити мінімальну кількість відсильних норм. Слід сказати, що проект Ліцензійних умов провадження посередницької діяльності митного брокера доцільно узгодити і з проектом Закону «Про внесення змін до Митного кодексу України».

Митний перевізник

У зв'язку з вигідним геополітичним положенням України на сьогоднішній день інститут митного перевізника як елемент митної інфраструктури стає більш необхідним на ринку митних послуг. Таким чином, актуальності набуває створення в Україні умов, які б сприяли розвитку транскордонних перевезень, а разом з тим і захисту національного товаровиробника шляхом створення механізму доставлення вантажів. Забезпечити виконання цих завдань може інститут митного перевізника, який був запроваджений у 2004 р. МК.

Говорячи про специфіку правового регулювання діяльності митного перевізника, слід зазначити, що правове регулювання даної діяльності з боку держави здійснюється за допомогою системи правових актів, які регламентують положення сторін у відносинах надання послуг і передбачають встановлення відповідних стандартів, критеріїв, вимог, тобто дозвільної системи.

Митне законодавство України, зокрема МК, розглядає митного перевізника у двох аспектах: у митно-правовому, адже це один із заходів гарантування доставки товарів, що перебувають під митним контролем, у митниці призначення; і в цивільно-правовому, оскільки це різновид підприємницької діяльності в галузі митної справи, що здійснюється на договірних засадах¹.

Правове регулювання діяльності митного перевізника здійснюється відповідно до статей 161, 182–184 МК та Закону «Про ліцензування певних видів господарської діяльності».

Відповідно до Закону «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» органом ліцензування є орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, або спеціально уповноважений виконавчий орган рад для ліцензування певних видів господарської діяльності; у випадку митного перевізника таким органом виступає Державна митна служба України та Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва.

---

¹ *Безкоровайна І.В.* Договірні засади діяльності митного перевізника // Митна справа. — 2005. — № 1. — С. 54–59.

Щодо митного перевізника Державною митною службою України разом з Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва в 2004 р. були затверджені Ліцензійні умови провадження посередницької діяльності митного перевізника (наказ Держкомпідприємництва та Державної митної служби України від 25 березня 2004 р. № 34/212) та Порядок видачі ліцензій на провадження посередницької діяльності митного перевізника (наказ Держмитслужби від 6 квітня 2004 р. № 243).

Ліцензійні умови є нормативною підставою надання суб'єктам господарювання статусу митного перевізника та незастосування до вантажів, які перевозяться між митними органами та перебувають під митним контролем, інших заходів гарантування доставки товарів.

Поняття митного перевізника вичерпно дається в ст. 182 МК. **Митний перевізник** — це підприємство, яке здійснює перевезення між митними органами товарів, що перебувають під митним контролем, без застосування при цьому заходів гарантування доставки товарів до митного органу призначення, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 161 цього Кодексу, і має ліцензію на право здійснення діяльності митного перевізника, видану спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи.

Глава 27 МК визначає діяльність митного перевізника як посередницьку у галузі митної справи, що підлягає ліцензуванню.

Відповідно до положень МК немає обмежень для застосування гарантії митного перевізника для будь-якого виду транспорту. Тобто митним перевізником може бути будь-яке підприємство, яке безпосередньо надає транспортні послуги та здійснює перевезення вантажів між митними органами України.

Митними перевізниками можуть виступати автотранспортні підприємства та підприємства-монополісти, які надають послуги перевезення вантажів залізницею («Укрзалізниця»), транспортування нафти, природного газу, аміаку, енергоносіїв тощо.

Для тих перевізників, що здійснюють перевезення водним або авіаційним транспортом, статус митного перевізника не є необхідний, оскільки вони практично не здійснюють перевезення між митними органами України.

Митний перевізник — це юридична особа, або громадянин, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи. Права та свободи суб'єктів підприємницької діяльності щодо надання послуг з декларування товарів і транспортних засобів і перевезення товарів, які переміщуються че-

рез митний кордон України або перебувають під митним контролем, пов'язані з необхідністю дотримуватися цими суб'єктами дозвільних процедур (ліцензування) для здійснення цієї діяльності та заборони монопольного положення цих суб'єктів на ринку. Для одержання ліцензії суб'єкт повинен відповідати певним ліцензійним умовам, кваліфікаційним, організаційним, технологічним та іншим вимогам для проведення цього виду діяльності.

Основні вимоги, які висуваються до митного перевізника, викладені в розділах 2,3 Ліцензійних умов. Ліцензійні умови містять загальні відомості про умови провадження діяльності митного перевізника без посилань на конкретні документи. Наприклад, підтвердження кваліфікації працівників, які будуть здійснювати перевезення товарів, можливе лише шляхом прийняття в них іспитів (за аналогією з кваліфікаційними свідоцтвами митних брокерів).

Вимоги до ведення посередницької діяльності митного перевізника встановлені в Умовах проведення діяльності митного перевізника та містять організаційні, кваліфікаційні, технологічні та технічні вимоги.

Організаційні та кваліфікаційні вимоги до митного перевізника.

Керівник підприємства повинен мати вищу освіту та досвід роботи не менше трьох років у галузі надання послуг з міжнародних перевезень. Митний перевізник повинен забезпечити умови здійснення перевезень товарів і мати у своєму штаті працівників, які мають здійснювати перевезення товарів, що перебувають під митним контролем, і які володіють знаннями основ митного законодавства.

Технологічні вимоги до митного перевізника.

Митний перевізник повинен: а) доставляти в митні органи товари та товаросупровідні документи без будь-якої зміни їх упаковки або стану; б) дотримуватися встановленого митним органом строку доставки товарів; в) без дозволу митного органу не перевозити разом із товарами, що перебувають під митним контролем, інші товари; г) розміщувати товари, що надійшли до митниці призначення, у зонах митного контролю; г) після доставки товарів не залишати їх без дозволу митного органу без догляду, не змінювати місце стоянки, не здійснювати вивантаження чи перевантаження; д) подавати митному органу документи, що містять відомості, потрібні для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів; е) бути присутнім при митному оформленні товарів та сприяти поса-

довим особам митного органу під час митного оформлення цих товарів і транспортних засобів; є) здійснювати на вимогу митного органу навантаження, вивантаження, перевантаження, визначення кількості товарів, усунення пошкоджень упаковки, відкриття упаковки, пакування чи перепакування товарів, що підлягають митному оформленню, а також відкриття приміщень та інших місць, де можуть міститися ці товари; ж) інформувати митні органи про пошкодження тари й упаковки, невідповідність товарів відомостям про них, зазначеним у товаросупровідних документах; з) сприяти в разі потреби проведенню санітарно-епідеміологічного, ветеринарного, фітосанітарного, радіологічного, екологічного контролю та контролю за переміщенням культурних цінностей; и) дотримуватися умов і обмежень щодо використання товарів та розпорядження ними, якщо митне оформлення не завершено; і) подавати для ознайомлення суб'єктам господарської діяльності на їх вимогу ліцензію на провадження посередницької діяльності митного перевізника, а також надавати митниці інформацію про умови договору доручення між ліцензіатом і особою, яку він представлятиме; ї) вести реєстр договорів, укладених з особами, яких він представляє та яким надає послуги, і подавати відповідну інформацію митному органу на його вимогу; й) перевіряти перед укладенням договору перевезення повноваження володільця (довірителя) на розпорядження товарами; к) забезпечувати збереження товарів і товаросупровідних документів під час їх перевезення.

Технічні вимоги до митного перевізника.

Митний перевізник для забезпечення своєї діяльності повинен: а) мати в наявності належні йому на правах власності або користування транспортні засоби (за умови їх належного обладнання для здійснення перевезень товарів під митним контролем); б) мати ліцензію на провадження посередницької діяльності митного перевізника. Митний перевізник повинен застрахувати власну діяльність на суму не менш як 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Митний перевізник повинен мати також на праві власності або на праві повного господарського відання майно, що може бути віднесене до першої та другої груп основних фондів згідно із Законом «Про оподаткування прибутку підприємств».

Взаємовідносини ліцензіата з особою, яку він представляє, визначаються договором доручення. Митний перевізник може укладати з Держмитслужбою України відповідні угоди. Надання повноважень на виконання тих самих функцій щодо партії товару декільком ліцензіатам або обмеження повноважень лі-

цензіата виконанням тільки частини цих функцій (або виконанням операцій у межах однієї функції) не дозволяється. Ліцензіат повинен зберігати всю документацію, пов'язану із здійсненням своєї діяльності, протягом строку, встановленого законодавством України.

Використання послуг митного перевізника при проведенні зовнішньоекономічної операції має ряд позитивних моментів: підприємцям не потрібно вносити грошову заставу, надавати банківську гарантію, застосовувати супровід транспортного засобу з вантажем підрозділами митної варті, а значить, не потрібно вилучати з обігу фінансовий капітал, значно зменшується час, витрачений на проходження митних процедур на кордоні. Перевізник зі статусом і ліцензією митного перевізника самостійно гарантує доставлення вантажу між митницями. З іншого боку, держава теж має позитивні моменти — надійне доставлення вантажів у митниці призначення та профілактика контрабанди та порушення митних правил.

Розвиток інституту митного перевізника сприяє збільшенню обсягів переміщуваних вантажів, спрощенню проходження митних формальностей, сприяє конкуренції як на ринку надання послуг в галузі митної справи, так і послуг з перевезення вантажів.

Порядок видачі ліцензій на здійснення посередницької діяльності митного перевізника затверджений наказом Держмитслужби України від 6 квітня 2004 р. № 243. Цей нормативний акт встановлює порядок видачі, переоформлення, анулювання ліцензій на проведення посередницької діяльності митного перевізника, організаційні та особливі вимоги до здійснення суб'єктами господарської діяльності посередницької діяльності з надання послуг митного перевізника та буде мати за мету: приведення до відповідних вимог організаційних аспектів процедури отримання ліцензії на ведення посередницької діяльності митного перевізника, а також уніфікацію здійснення порядку видачі Держмитслужбою ліцензій на проведення посередницької діяльності митного перевізника.

Можна зробити висновки, що належне правове регулювання та організація діяльності митного перевізника створять умови не тільки для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, а й для розвитку України як цивілізованої транзитної держави, оптимізує процедури надання послуг митним перевізником, створить умови для розвитку ринку послуг з перевезення вантажів, що знаходяться під митним контролем.

Контрольні питання:

1. Поняття, види, форма та місце декларування.

2. Митна декларація та її види.
3. Розкрийте значення для здійснення митних процедур електронної копії вантажної митної декларації.
4. Процедура та порядок подання митної декларації.
5. Підприємницька та посередницька діяльність у галузі митної справи: митний брокер, митний перевізник.
6. Проаналізуйте правовий статус декларанта.
7. Асоціація митних брокерів України.
8. Декларування митної вартості. Митна оцінка товарів. Контроль митної оцінки товарів.
9. Митне оформлення — одна з основних митних процедур.
10. Місце і час здійснення митного оформлення.
11. Порядок і мета взяття проб та зразків товарів.
12. Строки митного оформлення.
13. Обов'язок митного органу щодо роз'яснення вимог митного оформлення.
14. Оформлення ВМД у різних митних режимах.
15. Яким є юридичне значення та правові наслідки відмови в митному оформленні?

Глава 8

Правові основи митно-тарифного й нетарифного регулювання ЗЕД

8.1. Державне регулювання, тарифне та нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності

В ринковій економіці держава здійснює регулювання зовнішньоекономічною діяльністю з метою захисту загальнонаціональних інтересів та безпеки держави. Система митних органів належить до виконавчої гілки влади. Одним з важливих питань є чітке визначення сфери суспільних відносин, що охоплюються поняттями як «державного управління», так і «виконавчої влади». При тлумаченні співвідношення цих понять слід виходити з того, що сам характер виконавчої влади, зумовлений її об'єктивним призначенням — виконанням законів та інших правових актів, підтверджує єдність цієї гілки влади зі змістом державного управління, тобто управлінської діяльності держави.

Відтак визначення змістовного зв'язку виконавчої влади з державним управлінням є однією з методологічних передумов правильного розуміння суті як виконавчої влади, так і державного управління.

Уся система управління зовнішньоекономічною діяльністю, починаючи з термінології статистичних показників, економічних моделей і закінчуючи розробкою зовнішньоекономічної політики і стратегії, ґрунтується на вченні Джона Мейнарда Кейнса, *кейнсіанство*, та класиків *монетаризму*. В підсумковій праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936 р.) Кейнс обґрунтував підвищення ролі держави в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю, що збіглося з історичною необхідністю розвитку інституційного управління.

На початку 30-х років ХХ ст. макроекономіка стала не лише основним розділом економічної науки, а й найважливішою сферою державного управління. Роль зовнішньоекономічних зв'язків як чинника розвитку значно зросла в період інтернаціоналізації господарського життя. Саме на даному етапі узгодження національної зовнішньоекономічної політики та її координація на багатосторонньому рівні стали життєво необхідними для стабільності та економічного зростання. Загальновідома істина: «Теорія випереджає практику» підтвердилась як стосовно використання на практиці кейнсіанства, так і щодо монетаризму.

В 50–60-ті роки кейнсіанський напрям отримав достойного суперника — монетаризм, який почав застосовуватись у практиці державного регулювання лише на початку 80-х років. Інтелектуальним лідером монетаристів став професор Чикагського уні-

верситету Мілтон Фрідман. Теоретичним положенням про незастосовність жорсткого кейнсіанського підходу до регулювання світової економіки монетаристи пояснювали потребу у ліберальних методах управління, переважно фінансово-кредитними, антиінфляційними, ціновими і грошовими інструментами.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється в основному тарифними та нетарифними методами регулювання. У цілому виокремлюють в наведеному аспекті три різновиди державної політики: *автаркія*, *протекціонізм*, *фрітредерство*. Автаркія в основному спрямована на створення самодостатньої та замкненої економіки в державі, яка без зовнішньоекономічної діяльності задовольнить всі потреби в країні. Протекціонізм — державна політика, спрямована на захист вітчизняного товаровиробника від іноземної конкуренції шляхом запровадження заборони або обмеження на ввезення деяких товарів, встановлення високих митних тарифів на імпорتنі товари та ін. Фрітредерство в сучасному розумінні виступає як державна політика, яка підтримує вільну торгівлю та виступає проти втручання в господарську діяльність підприємств. Політика держави має бути направлена на одержання максимального прибутку від зовнішньоекономічної діяльності і від національного виробника.

Позитивний вплив на стан національної економіки та ефективність зовнішньоекономічних зв'язків настає за тих умов, коли вони стимулюють розвиток експортного виробництва і експорту продукції, отриманої на основі застосування передових технологій, забезпечують імпорт продукції, необхідний для структурно-технологічного прогресу економіки країни, а також першочергового задоволення життєво важливих потреб держави та її населення.

Державна доцільність повинна превалювати над комерційними інтересами окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у випадках можливості здійснення імпорту екологічно небезпечних, шкідливих для здоров'я людей товарів, застарілої техніки, продукції, яка підриває моральні засади суспільства.

Правовою основою регулювання зовнішньоекономічної діяльності є один з базових законів, що регулює українську економіку — це Закон України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність». Цей документ чітко визначив, що Україна самостійно здійснює митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності на своїй території, а митну політику України визначає Верховна Рада України.

Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється за вказаним Законом, законами України про митну справу, єдиний митний тариф України та міжнародними дого-

ворами України. У вказаному Законі можемо знайти відповідь про визначення поняття митного регулювання як регулювання питань, пов'язаних із встановленням мита та митних зборів, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю.

Митні правила України, які повинні включати порядок декларування товарів, сплати мита та митних зборів, надання митних пільг та інші умови проходження митного контролю, встановлюються законами України про митне регулювання. Система принципів та напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі становить митну політику відповідно до ст. 2 МК.

Митна справа в Україні — це порядок переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів, митне регулювання, пов'язане з встановленням та справлянням податків і зборів, процедура митного контролю та оформлення, боротьба з контрабандою та порушенням митних правил, спрямовані на реалізацію митної політики України. Митна справа є складовою зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України. Важливою складовою митної справи є сфера митно-тарифного регулювання.

Для розроблення пропозицій з питань митно-тарифного регулювання та врахування при цьому інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності і держави в цілому створено *Митно-тарифну раду*. Відповідно до чинного законодавства Митно-тарифна рада діє при Кабінеті Міністрів України з метою розроблення пропозицій з питань митно-тарифного регулювання. Функції робочого апарату Митно-тарифної ради здійснює Державна митна служба України, її склад затверджується Кабінетом Міністрів України.

Правовий статус Митно-тарифної ради України визначається законами «Про Митний тариф України», «Про Єдиний митний тариф» та постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 1994 р. № 62 «Про Митно-тарифну раду України».

На Митно-тарифну раду покладається :

— розроблення пропозицій щодо основних напрямів митно-тарифної політики України, включаючи пропозиції про встановлення, скасування або зміну митних ставок;

— підготовка та розгляд проектів законодавчих актів України і міжнародних договорів України щодо митно-тарифного регулювання;

— розроблення заходів, спрямованих на захист українського ринку при ввезенні на митну територію України і вивезенні за межі цієї території товарів.

Правові основи тарифних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності закріплені в Законі «Про Єдиний митний тариф», який є систематизованим звіттом ставок мита, яким обкладаються товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за її межі. Цим Законом встановлені принципи та норми тарифної політики; порядок формування та застосування єдиного митного тарифу України; види митних ставок, порядок їх нарахування та стягнення. Безпосередньо ставки мита встановлюються відповідно до Митного тарифу України, який затверджено Законом «Про Митний тариф України».

Після другої світової війни були здійснені заходи зі створення міжнародної торговельної організації, яка б забезпечувала глобальну координацію зовнішньоторговельної політики. З приводу одного із розділів угоди про створення міжнародної організації, присвяченого питанням тарифів, були проведені спеціальні переговори в Женеві. Результатом цих переговорів стало підписання угоди з питань тарифів та торгівлі, що отримала назву Генеральна угода з тарифів та торгівлі (ГАТТ). Вступивши в силу з 1 січня 1948 р., ця Угода ніби доповнювала в митно-тарифній сфері роботу Міжнародного валютного фонду (МВФ).

Численні угоди, такі як Кодекс про митну вартість ГАТТ, Кодекс про імпордне ліцензування, Кодекс по технічних бар'єрах в торгівлі, Конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Конвенція Кіото), Гармонізована система описання та кодування товарів, є основою світової торгівлі. Світова організація торгівлі (СОТ) була створена за результатами так званого Уругвайського раунду багатосторонніх торгових переговорів (1986—1993 рр.), що відбувались в рамках ГАТТ, які після початку функціонування СОТ (з 1 січня 1995 р.) стали її складовою частиною.

Україна протягом останніх років провела значну роботу щодо пристосування свого механізму зовнішньоторговельного регулювання до вимог ГАТТ/СОТ. На даному етапі здійснено такі заходи в цьому напрямі:

1. Визнання принципу свободи торгівлі, права кожної юридичної та фізичної особи укладати експортно-імпортні угоди.

2. Визнання основним регулятором зовнішньої торгівлі митного тарифу, зведення до мінімуму інших засобів регулювання.

3. Визнання принципу найбільшого сприяння в зовнішній торгівлі.

4. Визнання принципу національного режиму стосовно імпортних тарифів.

5. Визнання принципу національного режиму стосовно прав інтелектуальної власності.

6. Відмова від субсидованого експорту.

7. Затвердження загальноприйнятої номенклатури митного тарифу, що базується на Гармонізованій системі описання та кодування товарів.

8. Затвердження системи митного контролю, що базується в основному на принципах ГАТТ, включаючи порядок декларування, перевірки, митного оформлення товарів, визначення їх митної вартості.

9. Вирішення митних спорів шляхом проведення консультацій та переговорів.

Відповідно до вимог СОТ середній рівень ставок національних митних тарифів не повинен збільшуватись, а може лише зменшуватись. Збільшення тарифів на імпорт одного товару має супроводжуватись зменшенням тарифу на інший товар.

З метою формування раціональної структури експорту деяких видів товару та захисту внутрішнього ринку застосовуються режими квотування та ліцензування імпорту товарів. Ставлення до застосування нетарифних методів в світовій практиці досить суперечливе. З однієї сторони, Генеральна угода з тарифів та торгівлі (ГАТТ) та Світова організація торгівлі (СОТ) офіційно ставлять завдання на максимальне спрощення таких заходів, з іншої, всі країни світу застосовують різні форми нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі.

Чим вище рівень економічного розвитку країни, чим різноманітніша система її зовнішньоекономічних зв'язків, тим меншу роль відіграють в її митній політиці чисто фіскальні мотиви, тим більше ця політика характеризується комплексною стратегією створення для національної економіки сприятливих умов розвитку в сьогоденні та майбутньому. І як результат — посилення ролі мита і його застосування як регулятора розвитку національної економіки: полегшення або перешкодження ввезенню в країну або вивезенню з неї певних товарів, вплив на торгові потоки, забезпечення збалансованості зовнішньоторгового обміну, свідоме формування господарської структури, поступова зміна місця країни на світовому ринку.

8.2. Поняття, структура митного тарифу. Види мита

Єдиний митний тариф України визначається згідно із Законом «Про Єдиний митний тариф» та міжнародними договорами України. Згідно з ст. 3 зазначеного Закону **єдиний митний тариф України** — це систематизований звід ставок мита, яким обкладаються товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі цієї території. Єдиний митний тариф України базується на міжнародно визнаних нормах і розвивається у напрямі максимальної відповідності загальноприйнятим у міжнародній практиці принципам і правилам митної справи.

Ставки єдиного митного тарифу України є єдиними для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форм власності, організації господарської діяльності та територіального розташування.

Митний тариф включає конкретні ставки мита, які прямо впливають на ціни імпортованих товарів, на рівень внутрішніх цін в країні, безпосередньо впливають на результати господарської діяльності підприємств. В силу наведеного митні тарифи залишаються одним із важливих інструментів державного регулювання зовнішньої торгівлі, які дозволяють з їх допомогою захистити національного виробника від іноземної конкуренції.

Спершу мито застосовувалось в фіскальних цілях, в багатьох країнах, насамперед з перехідною економікою, стягнення мита було важливим джерелом надходження коштів до державного бюджету.

Імпортний митний тариф заслужено вважають основним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі. При цьому в процесі розвитку міжнародної торговельної системи митний тариф розглядається як найбільш ефективний зовнішньоторговий регулятор.

Митний тариф необхідно вдосконалювати таким чином, щоб він максимально відповідав завданням захисту економічних інтересів країни.

Відповідно до чинного законодавства мито визначається як податок на товари та інші предмети, які переміщуються через митний кордон України. В світовій практиці залежно від напрямку переміщення товарів мито поділяють на *імпортне (ввізне)*, *експортне (вивізне)* та *транзитне*.

Ввізне мито нараховується на товари та інші предмети при їх ввезенні на митну територію України, воно є диференційованим:

до товарів та інших предметів, що походять з держав, які входять разом з Україною до митних союзів або утворюють з нею спеціальні митні зони, і в разі встановлення будь-якого спеціального преференційного митного режиму згідно з міжнародними договорами за участю України застосовуються преференційні ставки ввізного мита, передбачені єдиним митним тарифом України;

до товарів та предметів, які походять з економічних союзів або країн, що користуються в Україні режимом найбільшого сприяння. Тобто іноземні суб'єкти господарської діяльності цих країн або союзів мають пільги щодо мита, за винятком випадків, коли зазначені мито та пільги щодо них встановлюються в рамках спеціального преференційного митного режиму, застосовуються пільгові ставки ввізного мита, передбачені єдиним митним тарифом України;

до решти товарів та інших предметів застосовуються повні (загальні) ставки ввізного мита, передбачені єдиним митним тарифом України.

Основну частину практично у всіх країнах складає імпортне (ввізне) мито. Ввізне (імпортне) мито виконує такі завдання:

поповнює прибуткову частину бюджету України;

захищає вітчизняного виробника від негативного впливу іноземної конкуренції, а також забезпечує умови для ефективної інтеграції України в світову економіку;

оптимізує співвідношення експорту та імпорту з позиції вимог платіжного та торгового балансу країни.

Експортне (вивізне) мито нараховується на товари та інші предмети при їх вивезенні за межі митної території України. Експортне мито нараховується за ставками, передбаченими єдиним митним тарифом України. В більшості країн світу вивізне мито застосовується значно менше ніж ввізне. При застосуванні ввізного мита в основному виконуються такі завдання:

поповнення прибуткової частини бюджету;

обмеження вивезення з країни товарів, необхідних для національної економіки, захисту економічної безпеки країни;

стимулювання експорту високотехнологічних товарів, обмеження вивезення сировини та продуктів первинної обробки.

Транзитне мито стягується з товарів, що провозяться через територію держави в інші країни (транзитом). Необхідно зауважити, що на даний момент транзитне мито практично не стягується у світі. Транзитне мито може встановлюватись для:

поповнення державного бюджету;

регулювання (обмеження) потоків певних груп товарів через територію країни.

Встановлення пільг та зміна ставок мита, в тому числі на предмети особистого користування, здійснюються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

Відповідно до ст. 7 Закону «Про Єдиний митний тариф» в Україні застосовуються такі види мита:

— *адвалерне* (від латинської *ad valorem* — *від вартості*), яке нараховується у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, які обкладаються митом;

— *специфічне*, яке нараховується у встановленому грошовому розмірі на одиницю товарів та інших предметів, які обкладаються митом;

— *комбіноване*, яке поєднує обидва ці види митного обкладення.

Для захисту економічних інтересів України, вітчизняного виробника та у випадках, передбачених законами України, у разі ввезення на митну територію України і вивезення за межі ці-

єї території товарів незалежно від інших видів мита можуть застосовуватися особливі види мита (ст. 11 зазначеного Закону): спеціальне; антидемпінгове мито та компенсаційне.

Спеціальне мито застосовується:

як запобіжний захід щодо учасників зовнішньоекономічної діяльності, які порушують національні інтереси у сфері зовнішньоекономічної діяльності;

як засіб захисту українських виробників;

як засіб захисту національного товаровиробника у разі, коли товари ввозяться на митну територію України в обсягах та за таких умов, що заподіюють значну шкоду або створюють загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику;

як заходи у відповідь на недружні або дискримінаційні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують здійснення законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності або ущемляють інтереси України.

Під демпінгом розуміють експорт товарів та їх реалізацію в країні-імпортері за набагато нижчими цінами, ніж на внутрішньому ринку країни-виробника. Різниця між цими цінами характеризує величину демпінгу, яка і є основою формування антидемпінгового мита. *Антидемпінгове мито* застосовується:

у разі вивезення за межі митної території України товарів за ціною, істотно нижчою за ціни інших експортерів подібних або безпосередньо конкуруючих товарів на момент цього вивезення, якщо таке вивезення заподіює шкоду;

у разі ввезення на митну територію України товарів, що є об'єктом демпінгу, яке заподіює шкоду національному товаровиробнику.

Ставка антидемпінгового мита не може перевищувати різниці між конкретною оптовою ціною об'єкта демпінгу на момент експорту та заявленою ціною при його імпорті на митну територію України.

Застосування субсидій призводить до штучного заниження витрат, а відповідно, і цін на експортні товари. Імпорт в Україну таких субсидованих товарів за штучно заниженими цінами може нанести шкоди вітчизняним виробникам, значно стримувати розвиток вітчизняного виробництва. В таких випадках для захисту вітчизняного виробника може застосовуватися компенсаційне мито. Ставка компенсаційного мита визначається розміром субсидії. *Компенсаційне мито* застосовується:

у разі вивезення за межі митної території України товарів, для виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту або споживання яких безпосередньо або опосередковано надавалася субсидія, якщо таке вивезення заподіює шкоду;

у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, яке заподіює шкоду націо-

нальному товаровиробнику.

Особливі види мита справляються на підставі рішень про застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів, прийнятих відповідно до законодавства України. У разі якщо імпорт товару є об'єктом антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів, преференції не встановлюються або зупиняються чи припиняються органом, який їх установив.

Вищевказані види мита можуть застосовуватись протягом року. До деяких груп товарів, обсяг виробництва яких різко змінюється протягом року, може застосовуватись *сезонне мито*. Застосування сезонного мита дозволяє державі більш ефективно регулювати імпорт та експорт таких товарів в певну пору року. Сезонне ввізне та вивізне мито на окремі товари та інші предмети може встановлюватись на строк не більше чотирьох місяців з моменту їх встановлення.

Відповідно до чинного законодавства під час переміщення через митний кордон України товарів та транспортних засобів справляються такі податки: податок на додану вартість; акцизний збір; мито; митні збори.

8.3. Нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: поняття, призначення

Нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності — це комплекс заходів заборонного та обмежувального характеру, які не допускають проникнення іноземних товарів на внутрішній ринок, таких товарів, що зможуть нанести шкоду національній економіці різким зростанням імпорту. Основним завданням є не лише протистояння посиленню конкурентних позицій країни-імпортера, але й захист національного виробництва, охорона життя та здоров'я населення країни, навколишнього середовища, моралі, релігії та національної безпеки. Крім того, нетарифне регулювання застосовують і щодо експортних операцій з метою захисту національного ринку.

Найбільш поширеною класифікацією заходів регулювання зовнішньої торгівлі, якої дотримується В.Г.Драганов, є: тарифні та нетарифні заходи, такі як паратарифні, фінансові заходи, заходи контролю над цінами, заходи автоматичного ліцензування, монополістичні заходи, заходи кількісного контролю, технічні заходи. Зупинимось більш докладно на нетарифних заходах регулювання зовнішньої торгівлі.

Паратарифні заходи — це платежі та збори, які збільшують вартість ввізного товару на додаткову величину (крім мита), що стягуються з товару, який перетинає митний кордон. Ці платежі та збори оплачує імпортер. Зі зниженням мита та пов'язаним

з цим падінням фіскальних митних доходів держава найбільш широко застосовує паратарифні заходи для поповнення своїх фінансових надходжень.

Фінансові заходи — це заходи, що регулюють доступ імпортерів до іноземної валюти, ціну валюти для імпортерів, а також умови платежу. Фінансові заходи можуть збільшувати вартість імпорту. До фінансових заходів належать:

вимоги попередньої оплати вартості імпорту або сплати імпортних податків, у тому числі шляхом відкриття попередніх імпортних депозитів, оплати готівкою, попередньої оплати митних податків;

множинність валютних курсів — це механізм державного регулювання, за допомогою якого встановлюються різні валютні курси для різних категорій товарів. Офіційний курс валют застосовується для придбання найбільш необхідних товарів, в той час як інші товари оплачуються за комерційним курсом або з купівлею іноземної валюти через аукціон;

офіційні обмеження на накопичення іноземної валюти передбачають необхідність отримання різноманітних дозволів, віз тощо для проведення валютних операцій всередині країни;

терміни і перенесення платежів — це заходи, коли держава встановлює мінімально можливі терміни від дати доставки товару до завершення імпортних розрахунків.

Заходи контролю над цінами — впроваджуються з метою підтримки та стабілізації внутрішніх цін, а також для запобігання та відверненню збитків, які можуть бути заподіяні нечесною торговою практикою іноземних конкурентів. До наведених заходів належать:

адміністративне фіксування цін — цей захід полягає в тому, що уряд країни-імпортера, беручи до уваги внутрішні ціни виробника та споживача, встановлює верхню та нижню межу цін або пов'язує їх з цінами на світовому ринку;

«добровільне» обмеження експортних цін — це захід, відповідно до якого експортер погоджується підтримувати ціну на свої товари не нижче певного рівня;

сезонні збори — це додаткові платежі, що передбачені для вирівнювання ринкових цін на імпортні сільгосппродукти та продукти харчування з цінами на аналогічні вітчизняні товари; для цих цілей на певний період часу встановлюється відповідна ціна;

антидемпінгові заходи — це заходи зі стягнення з експортера компенсації за шкоду, заподіяну вітчизняним виробникам; вони застосовуються за результатами розслідувань відповідних інстанцій країни-імпортера торговельної практики експортера, якщо встановлено факт демпінгу та матеріальна шкода від нього. Ініціатором антидемпінгових звинувачень, як правило, вис-

тупають національні виробники конкретної продукції, антидемпінгове мито стягується з моменту початку поставки товарів за заниженими цінами;

компенсаційні заходи — це фінансові доплати, що вводяться у випадках, коли розслідування доводить, що імпорتنі товари при виробництві їх за кордоном отримували субсидії і внаслідок цього завдяки штучно підвищеній конкуренції імпортований товар наносить збитки вітчизняним виробникам аналогічного товару. Компенсаційні заходи можуть приймати форму компенсаційного імпортного мита, а також зобов'язань фірм-експортерів або влади країни-експортера припинити практику надання субсидій. Крім того, вони нерідко сягають загрозливих розмірів і їх неможливо уникнути лише зниженням експортних цін.

Заходи автоматичного ліцензування — за своєю суттю ці заходи не є торговими обмеженнями, вони означають, що дозвіл на імпорт видається автоматично. Крім автоматичної ліцензії, в деяких випадках застосовують також генеральну або ліберальну ліцензії.

З цією ж метою застосовують моніторинг імпорту — регулярне спостереження за імпортними операціями, яке може застосовуватись, щоб продемонструвати стурбованість зростанням імпорту та переконати партнерів обмежити експорт. За результатами моніторингу можуть бути введені імпорتنі обмеження.

Монополістичні заходи — це регулюючі заходи, які надають виключні права певній групі суб'єктів господарської діяльності. Основними видами таких заходів є державна монополія на імпорт певних товарів (в деяких випадках аналогічна монополія може надаватись і підприємствам приватного сектора) та примусове обслуговування вітчизняними підприємствами (в певних випадках вітчизняні підприємства мають право користуватися лише послугами національних транспортних, страхових та інших компаній).

Державне регулювання зовнішньої торгівлі не завжди направлено на контроль за експортно-імпортними операціями. Досить часто держава резервує за собою сферу обслуговування зовнішньоекономічних зв'язків. Так, наприклад, обов'язкове страхування імпорту національними компаніями застосовується майже в 40 розвинених країнах, аналогічними є вимоги застосовувати для перевезення зовнішньоторгових вантажів національні транспортні засоби.

Заходи кількісного контролю — це, в першу чергу, квотування та ліцензування імпортованих та експортних операцій. Кількісні обмеження — це *квотування* (за фізичним обсягом або за вартістю), а також *ліцензування* (вимога отримання спеціальних дозволів при поставці певних товарів, а іноді і в певні кра-

їни або із них).

За допомогою заходів кількісного контролю на державному рівні вирішується широке коло завдань загальноекономічного, зовнішньоторгового і навіть політичного характеру: захист вітчизняного виробника, підтримка стабільності на внутрішньому ринку, економія валютних ресурсів.

Ліцензування в світовій практиці застосовується як тимчасовий захід, який здійснюється на основі суворого контролю у випадках тимчасового обмеження небажаних обсягів імпорту, в міжнародній торгівлі характеризується великою різноманітністю. *Неавтоматичне ліцензування* — це застосування спеціальних дозволів на імпорт та експорт, які видаються відповідними органами влади на свій розсуд або на підставі конкретних критеріїв.

Генеральна ліцензія — це постійно діючий дозвіл будь-якій особі, фізичній або юридичній, на право імпорту певних товарів із перерахованих в ній держав без обмеження обсягу та вартості. Інколи в ліцензії вказуються товари, які заборонені до ввезення. Генеральні ліцензії зі списками товарів регулярно публікуються в офіційних виданнях тієї чи іншої країни.

Індивідуальна ліцензія — це одноразовий дозвіл на одну торгову операцію з конкретним видом товарів (інколи два-три види, але лише по одній товарній групі). В ній вказуються також відомості про її отримувача, кількість, вартість та країну походження товару. Досить рідко застосовується відкрита індивідуальна ліцензія на ввезення необмеженого обсягу товарів. Індивідуальна ліцензія є іменною, не може передаватись іншому імпортеру і в основному має обмежений термін дії (не більше одного року).

Контингентування — складовий елемент ліцензування, тобто встановлення державою централізованого контролю над вивезенням та ввезенням шляхом обмеження номенклатури товарів у межах встановлених кількісних та вартісних квот на фіксований період часу. «Контингенти» значно впливають на обсяги та структуру зовнішньої торгівлі, а також на ціни, забезпечують їх ріст і захищають, таким чином, ті національні компанії, які виробляють або продають товар, що є об'єктом обмеження.

Можлива видача ліцензій на ввезення конкретної продукції лише для визначених цілей — для інвестиційних проєктів, розвитку експортного виробництва та ін. Ліцензії можуть видаватись також з метою забезпечення зв'язку імпортера з внутрішнім ринком за умов: закупівлі імпортером певної кількості аналогічної продукції на внутрішньому ринку, випуску продукції з певним вмістом місцевої сировини, наявності бартерної угоди.

Квоти — це кількісні обмеження, які встановлюють макси-

мальний обсяг або вартість дозволеного до ввезення товару за допомогою індивідуальних, тарифних, сезонних, глобальних та інших процентних обмежень

Індивідуальні квоти — це розподіл загальної дозволеної кількості імпорту товарів по країнах-постачальниках цих товарів. За способом формування розрізняють два типи таких квот: пропорційна — визначається в рамках всіх квот по долі кожної країни в імпорті за минулий період; двостороння — надається в обмін на зустрічні торгово-політичні обов'язки іншої країни.

Тарифні квоти — це дозвіл на імпорт в певних обсягах при найбільш сприятливому режимі митного оподаткування, а для імпорту, який перевищує тарифну квоту, застосовується жорсткіший митний режим, який фактично забороняє імпортні поставки.

Сезонні квоти — встановлюються в певний період року переважно для сільгосппродукції. Обмеження імпорту без урахування пори року та часового періоду є неконкретизованими квотами.

Глобальні квоти — встановлюють розмір загального імпорту будь-яких товарів на визначений термін без розподілу його між країнами-постачальниками. На долю глобальних квот припадає 2/3 всіх випадків в світовій практиці.

Процентні квоти — встановлюють розмір дозволеного імпорту у відсотках до величини експорту. Квоти можуть також нараховуватись у відсотках до величини закупок даного товару на внутрішньому ринку з метою заохочення національного виробника.

Заборона на імпорт певного товару — може вводитися повністю та без будь-яких винятків, наприклад, для захисту національного виробництва від конкуренції. Фактичною заборонаю на імпорт є відмова у видачі ліцензії. Інколи застосовується заборона на імпорт із певних держав, в торгівлі з якими дана країна має більший дефіцит.

Можливі заборони на імпорт та експорт із певної країни — *ембарго*. Це вимушений захід, визнаний міжнародною практикою, він має принципові особливості, застосовується у відкритій та завуальованій формах. Відкрита форма заборони — це перш за все повна заборона торгівлі, що в основному базується на рішеннях ООН. До завуальованих заборон можна віднести обмеження щодо заходу іноземних кораблів у внутрішні води або на продаж певних імпортованих товарів в роздрібній торгівлі в країні.

Угода про обмеження експорту — це результат компромісу, коли експортер «добровільно» погоджується обмежити свій експорт, щоб уникнути примусових заходів з боку країни-імпортера. Наведені угоди можуть укладатись як між державами, так і

на галузевому рівні. Діють як двосторонні угоди, прикладом чого може слугувати заявлена Японією в 1989 р. «добровільна» відмова від збільшення експорту автомобілів до США, термін якого скінчився в 1994 р., так і багатосторонні угоди, наприклад, багатостороння угода по текстилю, вперше підписана в 1973 р.

Технічні заходи базуються на контролі якості, характеристики товару, що включає застосування адміністративних вимог, термінологію, символи, перевірку та методи перевірки, вимоги до упакування, маркірування. До технічних заходів відносять такі їх види:

1. Технічне регулювання. В даному випадку мова йде про норми, які безпосередньо або опосередковано встановлюють технічні вимоги до продукту. До них належать: санітарне регулювання, мета якого — захищати життя та здоров'я людей та тварин; фітосанітарне регулювання — метою є захист рослин; заходи щодо захисту навколишнього середовища та дикої природи; заходи щодо захисту безпеки людей; заходи щодо забезпечення національної безпеки.

Наведені заходи вводяться шляхом видання інструкцій, які детально регламентують дії митниці із здійснення контролю. Технічне регулювання здійснюється шляхом:

заборони або обмеження імпорту сировини та матеріалів, що забруднюють навколишнє середовище (хімічні товари, ядохімікати, кам'яне вугілля та нафта з високим вмістом сірки);

використання протекціоністських заходів стосовно готової продукції — промислового обладнання, транспортних засобів та інших видів продукції, експлуатація яких веде до забруднення атмосфери та повітря;

вимог до якості товару, які захищають інтереси споживача, захищаючи його від шкоди, пов'язаної з дефектом товару, і від можливої шкоди при застосуванні.

2. Інспекція перед відвантаженням. Насамперед це примусовий контроль якості, кількості та ціни товару перед його відвантаженням з країни-експортера, що здійснюється певною фірмою-інспектором за дорученням країни-імпортера.

3. Спеціальні митні формальності — це, в першу чергу, вимоги надавати більш детальну інформацію, ніж та, що вказана в митній декларації, вимоги використання певних пунктів пропуску та ін.

Нетарифні заходи, що з'явилися на початку ХХ століття у зв'язку із збільшенням участі в зовнішній торгівлі великих фірм та монополій, в стабільних економічних умовах застосовуються як додатковий захід тимчасового характеру при недостатній ефективності економічних важелів. В період економічного спаду та розбалансованої економіки вони стають головними інс-

трументами регулювання зовнішньоторговельних відносин з іншими країнами.

Оцінка ступеня впливу нетарифних заходів на зовнішню торгівлю є більш складною категорією, ніж оцінка впливу тарифних заходів. На відміну від тарифних заходів, які встановлюються урядом, нетарифні заходи можуть встановлюватись як рішенням державних органів, так і місцевими органами, тобто діють на самих різних рівнях.

Середні ставки тарифів економічно розвинених країн в сучасних умовах невисокі, але вплив їх на зовнішню торгівлю залишається досить значним.

В той же час досвід індустріалізації ряду країн свідчить, що митний тариф може бути ефективним знаряддям цілеспрямованого стимулювання ввезення товарів, необхідних для певних галузей промисловості. З даною метою застосовуються такі інструменти, як використання цільових митних пільг в рамках митних режимів та встановлення диференційованих тарифних ставок залежно від того, наскільки вписується імпорт даного товару в стратегію економічного розвитку.

Виконуючи роль безпосереднього регулятора, митний тариф в той же час виконує й іншу функцію — є опосередкованим засобом тиску на інші держави з метою сприяння розвитку експорту.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зазначити, що митний тариф, як правило, виконує певні функції. Багатоплановість та специфіка впливу митного тарифу на розвиток зовнішньоторговельних відносин та економіки країни в цілому вимагають виваженого підходу до визначення рівня ставок мита, оскільки необхідно враховувати всю сукупність можливих економічних, а також соціальних наслідків.

Контрольні питання:

1. Наведіть класифікацію заходів нетарифного регулювання митної політики.
2. Сутність стандартизації та сертифікації в галузі зовнішньоекономічної діяльності.
3. Розкрийте зміст і назвіть суб'єкти ветеринарного, гемологічного, екологічного, санітарно-гігієнічного, фітосанітарного та радіологічного контролю.
4. Контроль за наркотичними засобами, психотропними речовинами і прекурсорами.
5. Квотування, ліцензування, контингентування як заходи нетарифного регулювання.
6. Яка процедура обліку та реєстрації зовнішньоекономічних договорів (контрактів)?

Глава 9

Порушення митних правил і відповідальність за них

9.1. Порушення митних правил як підстава адміністративної відповідальності

Митне законодавство, що регламентує сукупність суспільних відносин у сфері митної діяльності, встановлює відповідальність за певне коло митних правопорушень. Поняттям «митні правопорушення» охоплюються такі делікти, як злочини у митній сфері, порушення митних правил та порушення, що перешкоджають виконанню повноважень, покладених на посадових осіб митної служби України¹. Критерієм розмежування митних правопорушень виступає ступінь суспільної небезпеки, який дістає вияв у наявності чи відсутності тяжких наслідків, розмірі реальних матеріальних збитків, способі і часі вчинення правопорушення та в інших ознаках, що закріплені у нормах права і які характеризують як окремі елементи складу правопорушення, так і весь склад у цілому.

Порушення митних правил є найбільш поширеним видом протиправних посягань на урегульовані нормами митного права суспільні відносини. Ця група митних правопорушень є різновидом адміністративних проступків, що прямо передбачено чинним митним законодавством.

Порушенням митних правил визнається, відповідно до ст. 319 МК, *адміністративне правопорушення, яке становить протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України і за які передбачена адміністративна відповідальність.*

Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені МК, настає за умови, якщо ці правопорушення за своїм характером не спричиняють кримінальної відповідальності.

Законодавче визначення порушення митних правил, на нашу думку, не позбавлене деяких вад, а саме: по-перше, за своєю сутністю порушення митних правил є, безумовно, адмініс-

---

¹ Хоча Митним кодексом України і не передбачено існування такої окремої групи правопорушень, як порушення, що перешкоджають виконанню повноважень, покладених на посадових осіб митної служби України, вони за своєю природою є адміністративними проступками. Ми вважаємо, що ця прогалина буде усунута законодавцем найближчим часом.

тративним правопорушенням, але чи доцільно на цьому акцентувати увагу в кодифікованому акті, який належить до галузі митного законодавства. Цілком логічно було б передбачити відповідальність за їх скоєння в Кодексі України про адміністративні правопорушення; по-друге, не зрозуміло, чому законодавець вирішив у понятті «порушення митних правил» закріпити як об'єкт посягання лише один з кількох видових об'єктів — порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, залишивши поза межами цього поняття принаймні ще кілька самодостатніх об'єктів; по-третє, вважається зайвим переобтяження поняття правопорушення формами таких його ознак, як винність та діяння.

Порушення митних правил характеризується наявністю кількох основних ознак:

— передусім, *це діяння* у формі дії чи бездіяльності. Діяння, що характеризується як порушення митних правил — це свідомий вольовий акт людської поведінки (в єдності двох її складових — фізичної та психічної), що виявляється на практиці в підконтрольному свідомому та мотивованому вчиненні чітко визначеної дії чи бездіяльності. Діяння характеризують мета, засоби, результат, мотиви та психічне ставлення особи до скоєного. Законодавець підкреслює, що саме діяння, а не думки, бажання чи інші подібні прояви психічної діяльності людей є підставою притягнення до відповідальності.

Дія як різновид діяння — це активна форма поведінки особи, безпосередньо пов'язана з невиконанням правового припису у вигляді обов'язку чи законної вимоги, порушенням заборони чи правила (наприклад, видача без дозволу митного органу товарів, що знаходяться під митним контролем (ст. 331), пошкодження митного забезпечення (ст. 338) або переміщення товарів через митний контроль поза місцем розташування митного органу (ст. 351 МК). Бездіяльність — пасивна форма поведінки, що знаходить своє відображення у невиконанні особою тих дій, які вона повинна і могла виконати внаслідок покладених на неї обов'язків (наприклад, незаявлення за встановленою формою точних відомостей про товари (ст. 340), неподання особою митному органу звітності щодо товарів, які перебувають під митним контролем (ст. 343) або невивезення за митний кордон товарів, які були тимчасово ввезені на митну територію (ст. 348 МК);

— *антигромадська спрямованість* (суспільна шкідливість) порушення митних правил полягає насамперед у тому, що дане діяння, посягаючи на встановлений порядок здійснення митної діяльності, спричиняє йому ту чи іншу шкоду, порушує упорядкованість, узгодженість, гармонічність суспільних від-

носин у митній сфері¹. При цьому негативний результат може діставати вияв як реально (зменшення розміру податків та зборів, що призводить до недонарахування коштів до державного бюджету), так і у створенні умов для настання шкоди (ухилення від встановленого маршруту переміщення товарів). У будь-якому випадку, завдаючи шкоди законним інтересам держави та суспільства, порушення митних правил має антигромадський характер;

— *адміністративна протиправність* як ознака порушення митних правил полягає у тому, що дане діяння порушує загальнообов'язкові правила або процедури, здійснення яких передбачено митним законодавством і які охороняються заходами адміністративної відповідальності. Жодне діяння не може бути визнане порушенням митних правил і за його вчинення не може настати адміністративна відповідальність, якщо при цьому не було порушено норми митного права;

— *винність* передбачає, що таке діяння, як вільний прояв волі та свідомості особи, завжди повинно бути винним, тобто вчиненим навмисно або через необережність. Відсутність вини ні в якому разі не дозволяє вважати дане діяння (навіть якщо воно і протиправне) порушенням митних правил;

— *адміністративна караність* діяння означає, що будь-яка дія чи бездіяльність може бути визнана порушенням митних правил тільки у тому випадку, якщо за його вчинення нормами МК буде передбачена адміністративна відповідальність. Можливість застосування стягнення є загальною властивістю порушень митних правил. В більшості випадків, якщо виявлено проступок, винного притягають до адміністративної відповідальності, але інколи покарання не може бути застосовано (закінчено перебіг строку давності, скасовано норму тощо). Реалізація санкції не є обов'язковою при вчиненні порушення митних правил, але можливість її застосування — обов'язкова при порушенні митних правил.

Перераховані та висвітлені ознаки порушення митних правил хоч і є загальними для усіх різновидів адміністративних правопорушень, вони все ж таки дозволяють виявити та відмежувати їх від інших варіантів соціальної поведінки осіб, але не дозволяють притягти правопорушника до адміністративної відповідальності. Цьому слугує юридичний склад порушення митних правил.

---

¹ В юридичній літературі існує кілька точок зору щодо суспільної шкідливості адміністративних правопорушень, до яких і належить розглядуване порушення. Одні вчені вважають, що всі правопорушення суспільно небезпечні, проте злочини більш небезпечні порівняно з адміністративними правопорушеннями. Інші обстоюють відмінну від попередньої точку зору. На їх думку, між цими правопорушеннями різниця якісна, а не кількісна (більш чи менш небезпечні). Злочини суспільно небезпечні, а адміністративні правопорушення — ні.

З урахуванням вищезазначених ознак можна сформулювати таке визначення поняття порушення митних правил.

Порушення митних правил — це протиправне, винне діяння, що посягає на встановлений порядок здійснення митної справи і за яке Митним кодексом передбачено адміністративну відповідальність.

Ознаки порушення митних правил треба відрізнити від елементів (ознак) його юридичного складу. Для усвідомлення сутності порушення митних правил як різновиду адміністративного правопорушення недостатньо наявності одних юридичних ознак, що сформульовані у самому понятті, — необхідно визначити і його юридичний склад. Адже ознаки порушення митних правил характеризують загальну соціально-психологічну та юридичну природу того чи іншого діяння, що визнається правопорушенням. Їх можна вважати теоретичною конструкцією правопорушення. Елементи (ознаки) юридичного складу в сукупності вирішують дещо інше завдання — вони дозволяють не тільки кваліфікувати те чи інше діяння як протиправне, що підпадає під ознаки конкретного порушення митних правил, а й притягти винну у його вчиненні особу до адміністративної відповідальності.

Юридичні склади конкретних порушень митних правил виконують важливу роль, оскільки вони є важливою умовою забезпечення законності при притягненні до адміністративної відповідальності, для відмежування порушень митних правил від інших видів правопорушень, зокрема від таких злочинів, як контрабанда, фактичною підставою притягнення до відповідальності, забезпечують однакове застосування норм законодавства.

Під юридичним складом порушення митних правил визнається передбачена нормами митного права сукупність найбільш загальних, типових елементів (ознак), за наявності яких те чи інше діяння можна вважати порушенням митних правил.

Попри те, що в митному праві законодавчо не закріплено юридичний склад порушення митних правил, він як склад будь-якого правопорушення включає в себе сукупність таких елементів (встановлених нормами МК об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують (кваліфікують) конкретне суспільно шкідливе діяння як порушення митних правил): об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона.

Об'єктивні ознаки, до яких належить об'єкт посягання, тобто сукупність тих суспільних відносин, на які здійснюється посягання, чи яким загрожує таке посягання, та об'єктивна сторона — зовнішнє відображення порушення митних правил.

До суб'єктивних ознак належить суб'єкт, який вчинив порушення митних правил, та суб'єктивна сторона, що становить

собою психічне ставлення особи до скоєного правопорушення та його наслідків.

1. *Об'єктом порушення митних правил* є суспільні відносини, урегульовані нормами права та охоронювані засобами адміністративної відповідальності.

Враховуючи, що порушення митних правил є різновидом адміністративних правопорушень, потрібно звернути увагу на те, що об'єкт порушення митних правил є складовою загального об'єкта адміністративних правопорушень.

Таким чином, *загальний об'єкт* (в тому числі й для порушень митних правил) — це вся сукупність суспільних відносин, що виникають в сфері виконавчо-розпорядчої діяльності держави й охороняються засобами адміністративної відповідальності.

Залежно від рівня узагальненості об'єкта порушення митних правил розрізняють родовий, видовий та безпосередній об'єкт.

Родовий об'єкт порушення митних правил — це окрема група однорідних суспільних відносин, що виникають у зв'язку із здійсненням митної справи, урегульована нормами митного права. *Видовий об'єкт порушення митних правил* — це різновид родового об'єкта, що являє собою специфічну групу суспільних відносин, спільну для кола проступків одного роду. Так, наприклад, порушення у сфері митної справи — це родовий об'єкт посягання, де можна виокремити такі видові об'єкти, як порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, порядок митного контролю тощо.

У той же час кожне порушення митних правил завдає шкоди якому-небудь конкретному суспільному відношенню, що охороняється санкцією митно-правової норми і визнається *безпосереднім об'єктом порушення митних правил*. В деяких ситуаціях законодавець як безпосередній об'єкт порушення митних правил визнає предмет посягання як елемент конкретного суспільного відношення, наприклад, безпосереднім предметом відповідно до ст. 331 МК є товари та транспортні засоби.

Деякі науковці пропонують розрізняти як окремі об'єкти порушення митних правил суспільні відносини:

— майнового характеру, що виникають з приводу переміщення через митний кордон матеріальних благ (товарів і транспортних засобів);

— немайнового характеру, що виникають в сфері управління митною справою (наприклад, суспільні відносини з приводу здійснення митного оформлення, зберігання товарів і тран-

---

¹ Тимошенко І.В. Таможенное право России. — Ростов-на-Дону, 2001. — С. 196.

спортних засобів)¹.

2. *Об'єктивна сторона порушення митних правил* — це система передбачених нормою митного права ознак, що характеризують зовнішню сторону проступку. Об'єктивна сторона включає в себе передусім такі основні складові, як: протиправне діяння (дія чи бездіяльність), суспільно шкідливі наслідки та причинно-наслідковий зв'язок між діянням та його шкідливими наслідками. Так, наприклад, порушення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності митних правил може діставати свій зовнішній вияв у різних діяннях: відправлення без дозволу митного органу транспортного засобу, що перебуває під митним контролем, пошкодження пломб, печаток чи інших засобів митного забезпечення або незаявлення за встановленою формою точних відомостей про товари, транспортні засоби. Наслідками таких діянь можуть бути: уникнення від сплати мита та митних платежів або зменшення їх розміру. Слід мати на увазі, що діяння має перебувати у причинно-наслідковому зв'язку з шкідливими наслідками, яке воно спричинило. Встановити такий причинно-наслідковий зв'язок — означає з'ясувати обставини виникнення шкідливих наслідків, визначити, чи настали вони в результаті скоєння протиправного діяння, чи внаслідок іншого, як дане діяння вплинуло на розмір цих наслідків.

Крім того, об'єктивна сторона може характеризуватись і такими факультативними ознаками, як час, місце, способи, засоби та знаряддя правопорушення. Ці ознаки в окремих випадках можуть визнаватись як основні, якщо вони прямо включені до конкретного юридичного складу порушення митних правил, наприклад, причалування до суден, що перебувають під митним контролем (ст. 335), переміщення через митний кордон товарів поза часом здійснення митного оформлення (ст. 351 МК) тощо.

Аналізуючи об'єктивну сторону, також варто мати на увазі такі ознаки, що її характеризують, як повторність, неодноразовість, систематичність.

3. *Суб'єктом порушення митних правил* визнається той, хто його вчинив, тобто фізична особа, в діянні якої є ознаки правопорушення. Усі ознаки суб'єкта можна виокремити у дві групи: загальні та спеціальні. Загальними визнаються такі ознаки, якими повинна володіти будь-яка особа, яку притягають до адміністративної відповідальності — це досягнення 16-річного віку та осудність. Такими особами можуть бути як громадяни України, так і іноземні громадяни та особи без громадянства.

До спеціальних належать ознаки, що відображають службове становище особи чи особливості її праці. В ст. 320 МК до суб'єктів, які мають спеціальні ознаки, належать посадові осо-

би підприємств. Поняття посадової особи підприємства, відповідно до п. 30 ст. 1 МК, охоплює в собі керівників та інших працівників підприємств (резидентів і нерезидентів), які в силу постійно або тимчасово виконуваних ними трудових (службових) обов'язків відповідають за виконання вимог, встановлених чинним законодавством, а також міжнародними договорами України з питань митної діяльності. Особами, до службових обов'язків яких належить забезпечення та виконання вимог митного законодавства, є, наприклад, посадові особи підприємств — суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, митних брокерів, митних перевізників тощо. Необхідно звернути увагу, що суб'єктом порушення митних правил може бути тільки та особа, на яку покладено обов'язок щодо виконання тих чи інших митних правил.

4. *Суб'єктивна сторона порушення митних правил* характеризує внутрішнє (психічне) ставлення суб'єкта правопорушення до скоєного ним діяння та його негативних наслідків. Суб'єктивну сторону утворює вина як обов'язкова ознака і мотив та мета як факультативні ознаки.

Зважаючи на певні відмінності, що існують в теорії адміністративного права щодо аналізу інтелектуального та вольового моменту, вина особи має форму умислу (прямого чи непрямого) або необережності (самовпевненості чи недбалості).

Порушення митних правил визнається вчиненим умисно, якщо особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків.

Прямий умисел має місце тоді, коли особа усвідомлює шкідливий для суспільства характер проступку, передбачає наслідки цього діяння і бажает, щоб ці наслідки наступили. Непрямий умисел виявляється в тому випадку, коли особа усвідомлює шкідливий характер свого діяння, передбачає негативні наслідки, але не бажає їх, хоча свідомо припускає їх появу.

Більшість порушень митних правил можуть бути вчинені з умислом, причому до проступків, які характеризуються наявністю прямого умислу, належать так звані порушення «контрабандної» групи (недекларування товарів і транспортних засобів — ст. 340, переміщення товарів і транспортних засобів поза місцем розташування митного органу або поза часом здійснення митного оформлення — ст. 351, переміщення товарів з приховуванням від митного контролю — ст. 352 МК тощо).

Порушення митних правил визнається вчиненим через необережність, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї протиправної дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення

або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити, наприклад, втрата товарів, транспортних засобів, що знаходяться під митним контролем.

Самовпевненість (протиправна легковажність) має місце тоді, коли особа, яка вчинила порушення, передбачала настання шкідливих наслідків діяння, але легковажно розраховувала на їх ненастання. Недбалість (протиправна необачність) виявляється в тому, що особа, яка скоїла порушення, не передбачала настання шкідливих наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити.

В статтях МК, що встановлюють відповідальність за порушення митних правил, форма вини не визначається, адміністративна відповідальність за діяння, передбачені ними, настає незалежно від її форми.

Разом з обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони мотив поведінки особи (рушійна сила вчинення правопорушення) та мета (наслідок, результат, на досягнення якого і спрямоване протиправне діяння) суттєво впливають на правильну кваліфікацію порушення митних правил. Лише в окремих випадках (статті 345, 349 МК) юридичний склад порушення митних правил передбачає як обов'язкову ознаку наявність мети, відсутність якої виключає кваліфікацію за цією статтею.

Характеристика загального юридичного складу порушення митних правил передбачає аналіз та подальшу їх класифікацію.

Загальним для усіх видів порушень митних правил є те, що всі вони посягають на урегульовані нормами митного права суспільні відносини, що виникають в процесі здійснення митної діяльності, тобто митно-правові відносини. Проте, враховуючи досить значну кількість порушень митних правил, а МК містить 27 самостійних юридичних складів, ми можемо виокремити самостійні групи правопорушень з використанням різних критеріїв їх класифікації.

Класифікація порушень митних правил відповідно до тих чи інших класифікаційних ознак має не тільки теоретичне, а й суто практичне значення. Згрупування порушень митних правил має суттєве значення для правозастосовної діяльності митних органів, оскільки дозволяє, з одного боку, виявити певні якісні особливості кожного конкретного складу порушення митних правил і в той же час, з іншого боку, уникнути односторонньої його інтерпретації.

Найбільш загальною класифікацією порушень митних правил є їх класифікація за ступенем завданої шкоди. Відповідно до цього критерію усі види складів порушень митних правил умовно можна поділити на:

— *незначні* — порушення, що не завдають матеріальної

шкоди державі, наприклад, неподання документів та зразків товарів для проведення дослідження (ст. 331), втрата митного забезпечення (ст. 338 МК) тощо;

— *суттєві* — порушення, що завдають матеріальної шкоди державі за умови їх вчинення з необережності, наприклад, причалювання до суден, що перебувають під митним контролем (ст. 335), вантажні та інші операції, що проводяться без дозволу митного органу (ст. 337 МК), пошкодження митного забезпечення (ст. 338 МК) тощо;

— *грубі* — порушення, скоєння яких завдало реальної шкоди економічним інтересам держави, які, як правило, мають на меті отримання вигоди для осіб, що їх вчинили, і мають форму умислу, наприклад, переміщення товарів через митний кордон з приховуванням від митного контролю (ст. 352), зберігання, перевезення чи придбання товарів, транспортних засобів, ввезених на митну територію поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (ст. 353 МК) тощо.

Класифікація порушень митних правил за об'єктом посягання є найбільш поширеною. Проте окремі науковці¹ відповідно до цього критерію розрізняють чотири об'єкти посягання на суспільні відносини у сфері митної діяльності і, відповідно, чотири групи порушень митних правил, а саме — порушення, пов'язані з:

— порядком здійснення митного контролю (статті 330, 339, 342 МК тощо);

— порядком здійснення митного оформлення (статті 331, 332, 338 МК тощо);

— порядком переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів (статті 341, 351, 352 МК);

— порядком оподаткування та сплати податків і зборів, надання митних пільг та користування ними (статті 353, 354, 355 МК).

Запропонована класифікація не повною мірою відображає особливості спрямованості на спричинення шкоди тим чи іншим аспектам митної діяльності. Вважається, що за цим критерієм (видовий об'єкт порушення митних правил) необхідно виокремлювати такі 7 груп порушень митних правил:

1) порушення встановленого порядку здійснення митного контролю товарів та транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України (статті 329, 337, 342 МК тощо);

2) порушення встановленого порядку здійснення митного оформлення товарів та транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України (статті 331, 338, 340 МК тощо);

3) порушення порядку ведення обліку та подання обов'язко-

---

¹ Гравина А.А., Терещенко Л.К., Шестакова М.П. Современное таможенное законодательство (в вопросах и ответах). — М., 1996. — С. 275–276.

вих форм звітності митним органам (ст. 343 МК);

4) порушення порядку застосування митного режиму (статті 346, 348, 349 МК тощо);

5) порушення порядку переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України (статті 345, 351, 352 МК тощо);

6) порушення, пов'язані із здійсненням операцій з товарами та транспортними засобами, що були незаконно ввезені на територію України (ст. 353 МК);

7) порушення встановленого порядку оподаткування, сплати податків та зборів (статті 354, 355 МК).

Треба зазначити, що ця класифікація, як і інші, має досить умовний характер, адже об'єктом посягання правопорушення, передбаченого ст.344 МК, може бути як порядок митного контролю, так і порядок митного оформлення. Подібна ситуація і з ст. 351 МК, де діяння одночасно посягає і на встановлений порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, і на порядок митного контролю, оскільки способом незаконного переміщення є переміщення поза митним контролем. І такі приклади в МК — непоодинокі.

Порушення митних правил можуть бути класифіковані з урахуванням ознак об'єктивної сторони.

Відповідно до форми вчинення протиправного діяння (дії чи бездіяльності) розрізняють правопорушення, що вчиняються шляхом:

— здійснення тих чи інших дій (статті 329, 338, 355 МК);

— утримання від виконання тих чи інших дій (статті 332, 344, 348 МК).

Залежно від наявності шкідливих наслідків виділяють:

— порушення митних правил з формальним складом, тобто таким, який не передбачає в результаті його вчинення настання матеріального шкідливого наслідку. Таких в МК більшість;

— порушення митних правил з матеріальним складом, тобто таким, який включає в себе, крім протиправного діяння, обов'язкове настання в результаті їх вчинення шкідливих наслідків (наприклад, ст. 355 МК).

Класифікувати порушення митних правил можна і за характером шкідливих наслідків вчиненого діяння. За цим критерієм можна виокремлювати порушення митних правил, протиправний результат яких має:

— матеріальний характер (наприклад, незаявлення за встановленою формою точних відомостей про товари, транспортні засоби, які полягають в обов'язковому декларуванні у разі переміщення через митний кордон (ст. 340), переміщення товарів через митний кордон з приховуванням від митного контролю

(ст. 352 МК);

— нематеріальний характер (наприклад, порушення зони митного контролю (ст. 329), причалювання до суден, що перебувають під митним контролем (ст. 335 МК).

Залежно від суб'єктів порушення митних правил вони можуть бути поділені на:

— порушення, суб'єктами яких можуть бути будь-які фізичні особи (статті 329, 348, 355 МК);

— порушення, суб'єктами яких можуть бути тільки спеціальні суб'єкти — посадові особи (ст. 346 МК).

Зважаючи на те, що порушення митних правил є різновидом адміністративних правопорушень, вважаємо за можливе також використати й інші критерії їх класифікації, які здатні надати практичну допомогу як в теорії митного права, так і в правозас-тосовній діяльності.

9.2. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил

Адміністративна відповідальність, поряд з кримінальною, є одним з різновидів юридичної відповідальності, яка встановлюється державою за вчинення митних правопорушень.

Адміністративну відповідальність визначають як вид юридичної відповідальності, яка виражається у застосуванні уповноваженим органом (посадовою особою) до осіб, що вчинили адміністративні правопорушення, особливих санкцій — адміністративних стягнень¹. Треба зазначити, що визначення юридичної відповідальності через застосування санкції до правопорушника — це загальний підхід у правознавстві як радянського періоду, так і сучасності².

За своєю суттю адміністративна відповідальність за порушення митних правил — це реакція держави на шкоду, спричинену митним правопорушенням, державна оцінка порушення митно-правової норми.

Метою адміністративної відповідальності є охорона та захист суспільних відносин у сфері правового регулювання митної діяльності, а також виховання громадян та посадових осіб у дусі поваги до норм митного права.

Як окремий правовий інститут адміністративна відповідальність впливає на суспільні відносини у сфері митної діяльності.

¹ Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2-х т. / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). — К., 2004. — Т. 1. Загальна частина. — С. 430–431.

² Один з найвідоміших теоретиків права О.Е. Лейст був першим, хто науково обґрунтував у своїй роботі «Санкции в советском праве» (М., 1962) цю позицію. Таке визначення юридичної відповідальності слугує моделлю для визначення адміністративної відповідальності, яке міститься в підручниках та монографіях з адміністративного права.

Найбільш суттєві напрями та сторони впливу визнаються функціями адміністративної відповідальності.

Адміністративна відповідальність за порушення митних правил виконує такі функції:

- превентивну (попереджувальну), реалізація якої спрямована на спонукання суб'єктів митно-правових відносин до дотримання вимог митного законодавства, запобігання вчиненню правопорушень в подальшому особою, яка раніше вже вчинила порушення митних правил (спеціальна превенція) та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, й запобігання вчиненню митних правопорушень іншими особами (загальна превенція);

- охоронну, яка полягає у витісненні та ліквідації суспільних відносин, що не відповідають митно-правовим нормам;

- репресивну (каральну), яка дістає свій вияв у тих несприятливих наслідках, які відображені у санкції норм митного права і які повинна зазнавати особа внаслідок скоєного ним порушення митних правил тощо.

Формально адміністративна відповідальність за порушення митних правил закріплюється в правових нормах, що містяться в МК. Як елемент митно-правової норми адміністративна відповідальність є каральною санкцією. В цьому сенсі адміністративна відповідальність — це несприятливий для особи юридичний обов'язок зазнати визначені МК обмеження та позбавлення за скоєне порушення митних правил. Такі несприятливі наслідки можуть мати для правопорушника моральний та майновий характер.

Адміністративна відповідальність характеризується загальними ознаками, притаманними юридичній відповідальності взагалі:

- особи, які скоїли правопорушення, рівні перед законом, незалежно від статі, раси, національності, походження, соціального чи майнового стану, місця проживання, переконань тощо;

- особа підлягає відповідальності відповідно до закону, що діяв на момент вчинення правопорушення;

- притягнення до відповідальності є результатом правової оцінки діяння;

- полягає в офіційному осуді особи, винної у скоєнні протиправного діяння, і тягне за собою настання негативних наслідків для правопорушників, що передбачені санкцією правової норми;

- має ретроспективний характер.

Зазначені родові ознаки відповідальності конкретизуються і уточнюються нормами митного та адміністративного права щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб, винних у вчиненні порушень митних правил.

Адміністративній відповідальності за порушення у сфері митної діяльності притаманні такі риси:

1) адміністративна відповідальність у сфері митної діяльності настає за митні правопорушення, якщо ці порушення за своїм характером не спричиняють кримінальну відповідальність;

2) нормативні підстави адміністративної відповідальності у сфері митної діяльності (юридичні склади правопорушень) встановлюються виключно МК;

3) притягнення до відповідальності за порушення митних правил не звільняє осіб, винних у їх скоєнні, від обов'язку сплатити мито та інші податки і збори;

4) іноземці та особи без громадянства несуть відповідальність за порушення митних правил на загальних підставах, передбачених ст. 320 МК;

5) повноваження на притягнення до відповідальності за порушення митних правил мають керівники митних органів або їх заступники та судді;

6) своє зовнішнє відображення адміністративна відповідальність знаходить у деліктних правовідносинах, що складаються між органом (посадовою особою), уповноваженою на притягнення до відповідальності, й особою, на яку покладається обов'язок зазнати відповідні обмеження за порушення норм митного права;

7) порядок притягнення до адміністративної відповідальності за порушення митних правил визначається МК, а в частині, не врегульованій ним, — відповідно до законодавства України про адміністративні правопорушення;

8) для застосування заходів відповідальності законодавством встановлено особливу процесуальну форму її реалізації — провадження в справах про порушення митних правил;

9) засобами реалізації відповідальності є самостійні юридично-репресивні примусові заходи — стягнення, специфічні за своїм змістом і відмінні від заходів кримінального покарання та дисциплінарного впливу;

10) оскарження рішень уповноважених органів щодо притягнення до відповідальності здійснюється в судовому або адміністративному (позасудовому) порядку.

Отже, **адміністративна відповідальність за порушення митних правил** — це специфічна форма реагування держави в особі митних органів або суду на вчинення правопорушень у сфері митної діяльності, згідно з якою особи, що скоїли ці проступки, повинні відповісти за свої протиправні діяння і понести за це покарання у встановлених митним законодавством формах і порядку.

Аналіз ознак адміністративної відповідальності за порушен-

ня митних правил дозволяє виділити три підстави, наявність яких може потягти за собою даний вид відповідальності:

— нормативна підстава, тобто наявність системи норм права, що встановлюють адміністративну відповідальність і регулюють її;

— фактична підстава, якою є протиправне, винне діяння особи, що порушує правові приписи у сфері митної діяльності, тобто порушення митних правил;

— процесуальна підстава — правозастосовний акт уповноваженого органу щодо накладення стягнення на конкретну особу за конкретне порушення митних правил.

Для настання реальної відповідальності необхідно, щоб в наявності були всі три підстави і саме в такій послідовності. Насамперед має бути норма митного права, що встановлює обов'язок і санкцію за її невиконання. Потім може виникнути фактична підстава — протиправне діяння. За наявності норми і діяння, що її порушує, уповноважений орган у встановленому законом порядку має право призначити покарання за порушення митних правил шляхом винесення постанови про накладення адміністративного стягнення.

В останні десятиріччя роль адміністративної відповідальності, в тому числі й за порушення митних правил, неухильно зростала. Особливо зараз ця тенденція стала проявлятися ще більш активно. В зв'язку з прийняттям у 2002 р. нової редакції МК було значно розширено перелік діянь, за вчинення яких особи можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності. Проте слід зазначити, що на сьогоднішній день фактично використовуються не всі юридичні склади порушень митних правил. Ми сподіваємося, що після їх доопрацювання вони теж будуть затребувані. Цьому також сприяє і збільшення розміру вартості товарів, перемішуваних через митний кордон України у великих розмірах, що кваліфікується вже як контрабанда. Адміністративна відповідальність є однією з основних та найдієвіших форм застосування державою каральних санкцій до порушників норм митного права.

Адміністративну відповідальність, як правило, пов'язують із застосуванням заходів адміністративного примусу. Проте серед численних заходів адміністративно-примусового характеру (митний контроль, адміністративне затримання, вилучення товарів і документів тощо) тільки адміністративні стягнення виконують функцію покарання і тільки їх застосування тягне настання адміністративної відповідальності.

Адміністративні стягнення — це встановлена державою міра відповідальності за вчинення правопорушення. Вони застосову-

ються у тих випадках, коли уповноважені органи, в першу чергу митні органи, вже позбавлені можливості іншим чином впливати на порушників митного законодавства, попередити та припинити скоюване ними порушення митних правил.

Адміністративні стягнення характеризуються наявністю таких ознак:

1) стягнення є засобом практичної реалізації адміністративної відповідальності, яка настає за вчинення особою порушення митних правил;

2) вони виступають різновидом заходів адміністративного примусу, що відрізняється від останніх своєю функціонально-цільовою спрямованістю;

3) носять яскраво виражений каральний характер, адже їх застосування передбачає настання для правопорушника несприятливих наслідків за вчинення діяння та його результати;

4) перелік адміністративних стягнень за порушення митних правил є вичерпним;

5) всі стягнення накладаються на підставі спеціального індивідуального правового акта управління — постанови про накладення адміністративного стягнення;

6) вид та обсяг обмежень, які складають зміст адміністративних стягнень, визначаються уповноваженими на те посадовими особами митних органів або суддею з урахуванням характеру вчиненого правопорушення, особи правопорушника, ступеня його вини, майнового стану, обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність;

7) виховний вплив від їх застосування найбільш ефективний, оскільки досягається простим, швидким і наочним способом.

Аналіз ознак стягнень, що призначаються за порушення митних правил, дозволяє сформулювати таке визначення: **адміністративного стягнення** — це міра покарання, що призначається керівником (заступником) митного органу або суддею особі, винній у вчиненні порушення митних правил.

Стаття 322 МК містить перелік стягнень, які можуть бути накладені за порушення митних правил. Це:

— попередження;

— штраф;

— конфіскація товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю, транспортних засобів, що використовувалися для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України (далі — конфіскація).

Даний перелік адміністративних стягнень є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає. Це не просто перелік, а система стягнень, побудована за принципом: від менш суворого — до більш суворого покарання.

Наявність специфічних ознак, притаманних адміністративним стягненням за порушення митних правил, дає можливість класифікувати їх з метою більш змістовного усвідомлення сутності, призначення та механізму впливу на правопорушника.

Санкцією митно-правової норми може бути передбачено шість варіантів призначення стягнень, наприклад, статті 330, 335 МК передбачають застосування попередження або штрафу, статті 333, 355 — штрафу, статті 336, 350 — штрафу або конфіскації, ст. 341 — конфіскації, ст. 345 — штрафу з конфіскацією, а статті 351, 352 МК — штрафу з конфіскацією транспортних засобів чи товарів (за певних умов) або конфіскації. Таке різноманіття варіантів санкцій стало можливим за умови того, що законодавець визнав попередження та штраф як основний вид стягнення, а конфіскація може застосовуватись і як основний, і як додатковий вид.

Попередження як стягнення за порушення митних правил носить моральний характер, а штраф і конфіскація — покарання майнового характеру.

Міри адміністративної відповідальності доцільно охарактеризувати залежно від обмежень та позбавлень, що встановлюються для правопорушника.

Попередження (ст. 324 МК) — це вид адміністративного стягнення, що полягає в офіційному осудженні особи, визнаної винною у вчиненні порушення митних правил, і застереженні її від вчинення подібних протиправних діянь в подальшому.

Попередження застосовується як самостійний (основний) вид покарання за вчинення незначних порушень у сфері митної діяльності до осіб, щодо яких відомо, що вони вчинили порушення митних правил вперше. Воно, як і будь-яке стягнення, вноситься в письмовій формі у вигляді відповідної постанови про накладення адміністративного стягнення.

Попередження як стягнення не варто плутати з попередженням (застереженням) як адміністративно-запобіжним заходом, метою застосування якого є запобігання, припинення протиправної поведінки або усунення недоліків чи порушення і яке вноситься в усній формі.

За своїм змістом адміністративне стягнення у вигляді попередження хоча і є мірою покарання морального характеру і за своєю суттю є ближчим до заходів виховного характеру, аніж до каральних санкцій, тим не менш є різновидом саме останніх, оскільки є, по-перше, офіційною оцінкою держави діянь пра-

вопорушника і, по-друге, спричиняє настання для нього негативних наслідків. Так, при вчиненні однорідного правопорушення у сфері митної діяльності протягом року з моменту винесення постанови про накладення стягнення у вигляді попередження це діяння буде вважатись вчиненим повторно, що визнається обставиною, яка обтяжує відповідальність.

Рішення про попередження приймається керівником або заступником керівника митного органу у формі постанови про накладення адміністративного стягнення відповідно до загальних вимог накладення адміністративних стягнень¹.

Штраф (ст. 325 МК) — це адміністративне стягнення майнового характеру, що полягає у стягненні з правопорушника митно-правової норми певної суми грошових коштів у дохід держави.

Юридичний зміст штрафу полягає у такому:

- штраф є основним видом адміністративного покарання;
- є видом стягнення грошового характеру, яке виконує каральну функцію, на відміну від цивільно-правового штрафу, який має компенсаційну природу;

- нараховується у відносно визначених одиницях — неоподатковуваних мінімумах доходів громадян, що дозволяє йому бути величиною змінною, яка повинна залежати від умов розвитку економіки держави, автоматично коригуватись з урахуванням росту темпів інфляції та змін економічної ситуації, залишаючись при цьому дієвим засобом адміністративного покарання;

- застосовується як в позасудовому, так і в судовому порядку;
- сума штрафу у повному обсязі підлягає зарахуванню до державного бюджету.

Сутність штрафу як адміністративного стягнення полягає у тому, що він покликаний впливати на матеріальні інтереси правопорушника, що робить його досить ефективним засобом примусового впливу на останнього. Саме ця його якість і передбачає включення цього виду покарання до усіх, крім ст. 431, санкцій статей МК.

---

¹ Як свідчить аналіз практичної діяльності митних органів, попередження як адміністративне стягнення майже не застосовується. Однією з основних причин є відмова законодавця від існування так званого «спрощеного» провадження в справах про порушення митних правил. Особливістю такого провадження є призначення адміністративного стягнення без складення протоколу про порушення митних правил на місці скоєння протиправного діяння. В даному випадку посадова особа митного органу, що виявила факт правопорушення, самостійно приймає рішення про накладення адміністративного покарання й одразу ж виконує рішення. Безумовно, мова йде про вчинення протиправного діяння з незначним ступенем суспільної шкоди, за скоєння якого передбачено стягнення у вигляді попередження.

МК встановлює або нижню і верхню, або тільки верхню межу розміру штрафу, що дозволяє уповноваженій посадовій особі митного органу чи судді при його застосуванні використовувати принцип індивідуалізації покарання.

Конфіскація (ст. 326 МК) як вид адміністративного стягнення — це примусове, безоплатне звернення у власність держави предметів.

Конфіскація як покарання за порушення в сфері митної діяльності здійснюється лише щодо:

— товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил;

— товарів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю¹;

— транспортних засобів, що використовувалися для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України.

Аналізуючи юридичну природу даного виду адміністративного стягнення, можна зазначити таке:

— конфіскація має майновий характер;

— оскільки в МК, на відміну від КпАП (ст. 29), не зазначено, що конфісковано може бути предмет, який є лише у приватній власності порушника, то даний вид стягнення за порушення митних правил може бути застосовано як до речей, що перебувають у власності особи, до якої воно застосовується, так і до інших осіб, які володіють майном на інших законних підставах, наприклад, на правах користування чи розпорядження. Конфісковано може бути також і речі, власника яких не встановлено;

— конфіскація може бути застосована як основне або додаткове адміністративне стягнення;

— примусове вилучення речей можливе виключно за рішенням суду, що повною мірою відповідає вимогам ст. 41 Конституції;

— конфіскація, передбачена за порушення митних правил, є безстроковою, тобто може бути застосована до порушника незалежно від закінчення перебігу строку давності притягнення до відповідальності, а також незалежно від того, чи є вона основним або додатковим стягненням.

Конфіскацію слід відрізнити від вилучення товарів, транспортних засобів і документів як засобів забезпечення провад-

---

¹ Формулюючи цю статтю, законодавець можливо мав на увазі під товарами із спеціально виготовленими сховищами (тайниками) предмети, спеціально обладнані, пристосовані, перебудовані з метою здійснення незаконного переміщення через митний кордон.

ження в справах про порушення митних правил, застосування якого передбачено ст. 377 МК.

Притягнення до адміністративної відповідальності за порушення у сфері митної діяльності обумовлено вчиненням порушення митних правил. Саме воно викликає потребу у застосуванні адміністративного стягнення.

Накласти адміністративне стягнення означає призначити, з'ясувати, обрати його вид та розмір, який, на думку уповноваженої особи, буде адекватний вчиненому правопорушенню. Зазначається покарання у постанові митного органу чи суду, винесеній за результатами розгляду справи про порушення митних правил.

Накладення адміністративного стягнення є одним з найважливіших і найвідповідальніших моментів правозастосовної діяльності уповноважених органів, адже досягти мети адміністративної відповідальності можливо лише за умови обґрунтованості та справедливості призначуваного покарання. Застосування стягнення не є механічним перенесенням санкції порушеної митно-правової норми в постанову у справі, адже санкції, як правило, є відносно визначеними та альтернативними і розраховані на багаторазовість використання та невизначене коло осіб.

При накладенні адміністративного стягнення треба дотримуватись двох основних критеріїв:

— об'єктивного, який полягає у тому, що стягнення накладається відповідно до МК. При цьому мають враховуватись особливості вчиненого правопорушення — заподіяна ним шкода майнового та немайнового характеру, суспільна шкода;

— суб'єктивного — передбачає оцінку особистих якостей правопорушника, його майнового статусу, врахування обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність за скоєне правопорушення.

Призначення покарання повинно здійснюватись у повній відповідності до вимог законодавства, яке визначає правила накладення адміністративних стягнень, в тому числі й за порушення митних правил. До таких загальних правил належать:

- 1) загальні принципи накладення стягнень;
- 2) обставини, що враховуються при притягненні до відповідальності;
- 3) порядок накладення стягнень при вчиненні кількох правопорушень;
- 4) правила обчислення строків накладення стягнень та строків їх давності.

Накладення стягнень за скоєння порушення митних правил є важливим етапом юрисдикційної діяльності митних органів та

суду і повинно здійснюватись у повній відповідності до принципів, що містяться у Конституції та законодавчих актах.

Сутність *принципу законності* в даному контексті полягає в тому, що:

— підставою притягнення особи до адміністративної відповідальності і застосування до неї заходів стягнення є протиправність діяння;

— діяння особи повинно бути правильно кваліфіковано;

— органи (посадові особи) мають право розглядати лише ті справи, що їм підвідомчі, та обирати вид і розмір стягнення в межах наданих їм повноважень;

— стягнення за порушення митних правил накладається лише таке, яке передбачено відповідною статтею МК і в межах, установлених нею у повній відповідності до його вимог тощо.

Принцип доцільності передбачає:

— індивідуалізацію покарання, яка означає, що при накладенні стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, обставини, за яких воно було скоєно, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, та інші суб'єктивні ознаки, що характеризують особу правопорушника та його діяння;

— економію каральних заходів: митно-правові норми є відносно визначеними і мають альтернативність санкцій, що дає можливість уповноваженій особі обрати покарання, адекватне скоєному та його наслідкам.

Принцип оперативності впливу, реалізація якого обумовлена тим, що ефективність діяльності державних органів залежить від своєчасності й послідовності у виконанні своїх обов'язків щодо охорони і захисту особи і суспільства від проявів протиправної поведінки окремих суб'єктів та їх покарання. Реалізації цього принципу сприяє закріплення митно-правовими нормами досить обмежених в часі термінів вчинення різноманітних дій суб'єктами деліктних відносин та строків давності.

Принцип додавання стягнень передбачає, що покарання, які накладаються за сукупність порушень митних правил, можуть поглинатись одне одним.

Нормами чинного законодавства закріплені фактори та умови, що визнаються обставинами, які повинні бути враховані при притягненні до адміністративної відповідальності і, відповідно, при накладенні стягнення. Перелік зазначених факторів та умов міститься не в МК, а в законодавстві України про адміністративні правопорушення, тому при їх застосуванні слід користуватись статтями КпАП. До таких обставин належать обставини, що виключають, звільняють, замінюють, пом'якшують чи обтяжують відповідальність.

До обставин, що виключають адміністративну відповідальність, належать умови і фактори, за наявності яких особа, в діяннях якої хоча і є ознаки порушення митних правил, не визнається правопорушником.

Не підлягають адміністративній відповідальності:

— особи, які вчинили порушення митних правил з метою усунення небезпеки, яка загрожувала правам і свободам громадян, установленому порядку управління в сфері митної діяльності, якщо ця небезпека за даних обставин не могла бути усунута іншими засобами і якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена шкода (ст. 18 КпАП);

— особи, які вчинили протиправне діяння при захисті установленого порядку управління в сфері митної діяльності від протиправного посягання шляхом заподіяння посягаючому шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (ст. 19 КпАП);

— особи, які знаходилися під час вчинення протиправного діяння в стані неосудності, тобто не могли усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хворобливого стану психіки (ст. 20 КпАП);

— особи, які вчинили порушення митних правил, передбачених статтями 331, 332, 349, 350 МК, внаслідок аварії чи непереборної сили, якщо це підтверджено відповідними документами (ст. 321 МК).

До обставин, що звільняють від відповідальності за порушення митних правил, належать умови і фактори, за наявності яких особа, хоча й визнається винною у вчиненні правопорушення, передбаченого МК, але звільняється від реального виконання покарання за свої протиправні діяння. Треба зазначити, що за цих умов особа вважається правопорушником.

Звільняються від відповідальності:

— іноземці, які згідно з чинним законодавством та міжнародними договорами України користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції України (ст. 16 КпАП);

— особи, які вчинили правопорушення, яке уповноважена посадова особа визнала як малозначуще, тобто таке, що не має значної суспільної небезпеки, не спричинило або нездатне завдати бодей найменшої шкоди суспільним інтересам, правам і свободам громадян, установленому порядку управління в сфері митної діяльності (ст.22 КпАП).

До обставин, що замінюють адміністративну відповідальність на інший вид юридичної відповідальності, належать умови і фактори, за наявності яких уповноважена особа може прийняти рішення про доцільність зміни виду відповідальності

з метою досягнення більшого попереджувального, виховного або карального впливу на особу правопорушника.

Адміністративна відповідальність може бути замінена на:

— заходи виховного впливу, що можуть бути застосовані до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років (ст. 24-1 КпАП);

— кримінальну відповідальність у разі порушення кримінальної справи за матеріалами, отриманими при провадженні справи про порушення митних правил (ст. 391 МК).

Обставини, що пом'якшують відповідальність за порушення митних правил. У ст. 34 КпАП встановлено фактори і умови, за наявності яких посадова особа митних органів чи суддя можуть призначити менш суворі міри адміністративної відповідальності з тих, що передбачені статтею МК. На відміну від кримінального закону, пом'якшення адміністративного покарання можливе лише в межах санкції застосовуваної статті.

Такими пом'якшуючими обставинами визнаються:

- 1) шире каяття винного;
- 2) відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди;
- 3) вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин;
- 4) вчинення правопорушення неповнолітнім;
- 5) вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

Перелік цих обставин є відкритим, що означає, що уповноважена посадова особа, яка приймає рішення у справі про порушення митних правил, може визнати пом'якшуючими й обставини, не зазначені в законодавстві, але які, на її думку, мають значення при накладенні стягнення.

Обставинами, що обтяжують відповідальність за порушення митних правил (ст. 35 КпАП), визнаються фактори і умови, за наявності яких уповноважена особа може призначити більш суворе покарання з тих, що передбачені статтею МК, за якою було кваліфіковано протиправне діяння. Вчинення правопорушення за даних обставин, як правило, свідчить про підвищений ступінь суспільної шкідливості конкретного діяння та про стагу антигромадську позицію правопорушника і його схильність до протиправної поведінки. Обставини, зазначені в ст. 35 КпАП, є підставою для посилення стягнення лише за умови, що вони не передбачені як кваліфікуюча ознака конкретним юридичним складом порушення митних правил. Перелік даних обставин є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

До обставин, що обтяжують відповідальність, належать:

- 1) продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу посадових осіб митних органів припинити її;
- 2) повторне протягом року вчинення однорідного порушення митних правил, за яке особу вже було піддано стягненню;
- 3) вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила злочин;
- 4) втягнення неповнолітнього в правопорушення;
- 5) вчинення правопорушення групою осіб;
- 6) вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин;
- 7) вчинення правопорушення в стані сп'яніння.

Остання обставина може бути визнана обтяжуючою залежно від характеру порушення митних правил.

В повсякденному житті часто зустрічаються випадки вчинення однією особою кількох порушень митних правил (сукупність правопорушень)¹.

Сукупність правопорушень необхідно відрізнити від триваючих та продовжуваних правопорушень та від їх повторності.

За загальним правилом при вчиненні особою двох або більше порушень митних правил стягнення накладається за кожне окремо.

Винятком з цього правила є ситуація, коли справа про порушення митних правил одночасно розглядається однією й тією ж посадовою особою митного органу чи суддею. В цьому випадку стягнення накладається в межах санкції, встановленої за більш серйозне правопорушення з числа вчинених. За цих умов до основного стягнення може бути приєднано також одне з додаткових стягнень, передбачених за будь-яке з вчинених правопорушень.

Митне законодавство передбачає існування строків давності притягнення до адміністративної відповідальності за порушення митних правил.

Відповідно до ч. 1 ст. 328 МК адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні² — не пізніше як через два місяці з дня його виявлення.

---

¹ Ні в митному, ні в адміністративному законодавстві не визначено поняття сукупності правопорушень. Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити нам висновок, що сукупністю порушень митних правил буде визнано вчинення особою двох або більше порушень у сфері митної діяльності (окремих юридичних складів), по кожному з яких ще не закінчилися строки давності притягнення до адміністративної відповідальності і ні за одне з них ще не накладалось стягнення.

² Триваючими в митному праві визнаються правопорушення, пов'язані з довгостроковістю та безперервністю невиконання обов'язків, передбачених нормами МК. Прикладами таких правопорушень є правопорушення, юридичний склад яких викладено в статтях 336, 337, 346, 349, 353–355 МК.

В даному випадку мова йде про покарання у вигляді попередження чи штрафу.

Крім того, стягнення може бути накладене не пізніше як через місяць з дня прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи або про її закриття, якщо в діях порушника наявні ознаки порушення митних правил.

Конфіскація як різновид адміністративного стягнення за порушення митних правил є безстроковою, що означає, що вона може бути застосована незалежно від часу вчинення або часу виявлення предметів конфіскації.

Враховуючи, що митно-правові норми не визначають строк, протягом якого особа, щодо якої було винесено постанову про накладення стягнення за порушення митних правил, вважається підданою адміністративному покаранню, треба звернутись до законодавства про порушення митних правил. Відповідно до ст. 39 КпАП строк так званого «стану адміністративної караності» триває один рік, по закінченні якого особа вважається такою, що не була піддана адміністративному покаранню.

Це своєрідний випробувальний термін, який дозволяє відповісти на питання щодо ефективності застосування стягнення та досягнення мети адміністративної відповідальності.

9.3. Провадження у справах про порушення митних правил

Адміністративно-юрисдикційній діяльності митних органів притаманна певна процесуальна форма, зміст якої врегульований правовими нормами, що сконцентровані в Кодексі України про адміністративні правопорушення та Митному кодексі. Порядок з зазначеними основними законодавчими актами конкретні процедури здійснення цієї діяльності регламентуються також низкою законодавчих та підзаконних нормативних актів. Характерною особливістю діяльності митних органів із застосування заходів адміністративного впливу щодо осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, є законодавча регламентація порядку здійснення конкретних процедур, з яких і складається ця діяльність. Іншими словами, формою реалізації адміністративно-юрисдикційних повноважень митними органами є здійснюване ними **провадження в справах про порушення митних правил**.

Провадження в справах про порушення митних правил визначається як різновид провадження у справах про адміністративні правопорушення та складається з низки послідовних дій юрисдикційних органів, які згідно з нормами адміністративного та митного законодавства здійснюють заходи, спрямовані на притягнення правопорушників до відповідальності та на забезпечення виконання винесеної постанови.

Аналіз законодавства України дає змогу виділити два види провадження у справах про адміністративні правопорушення: *звичайне та спрощене*. **Звичайне** детально регламентовано чинним законодавством. Воно передбачає складання протоколу: визначає зміст, запобіжні заходи і порядок їх застосування; права і обов'язки учасників провадження; порядок розгляду справ; факти, обставини, що є доказами.

Спрощене провадження застосовується щодо невеликої кількості правопорушень, прямо передбачених ст.258 КпАП. Таке провадження характеризується мінімумом процесуальних дій та їх оперативністю. Протокол про правопорушення не складається, посадова особа, що виявила правопорушення, приймає і виконує рішення про накладення стягнення (штрафу або попередження) на місці вчинення правопорушення. Однак спрощена процедура притягнення до адміністративної відповідальності за порушення митних правил чинним законодавством не передбачена.

Завданнями провадження згідно з ст.245 КпАП є: *своєчасне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законодавством, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян в дусі додержання законів, зміцнення законності*.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється на підставі єдиних принципів. В адміністративно-процесуальній науці до проблем принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення зокрема звертались Д.М. Бахрах, А.П. Ключніченко, В.Д. Сорокін, Н.Г. Саліщева та інші автори.

Не звертаючи уваги на відмінності у поглядах на коло принципів, які лежать в основі адміністративного процесу, ідея про те, що вони, по суті, є похідними від конституційних, не викликає спорів. Серед принципів провадження можна назвати такі: законності, об'єктивної істини, публічності, гласності, національної мови, двоступінчастості, безпосередності, змагальності сторін, простоти і швидкості тощо.

Процесуальний регламент провадження у справах про адміністративні правопорушення складається із сукупності однорідних груп процесуальних дій щодо реалізації прав та взаємних обов'язків. Ці однорідні групи процесуальних дій прийнято називати стадіями. Як зазначає Д.М. Бахрах, під стадією слід розуміти таку порівняно самостійну частину провадження, яка поряд з його загальними завданнями має притаманні тільки їй

---

¹ Бахрах Д.Н. Административное право: Учебник.— М., 1996.— С.324.

завдання, документи та інші особливості¹. Стадії відрізняються одна від одної колом учасників провадження, характером проваджуваних дій та їх юридичною роллю.

Розв'язання завдань кожної стадії оформляється спеціальним процесуальним документом, який ніби підсумовує діяльність. Після прийняття такого акта розпочинається нова стадія. Стадії органічно пов'язані між собою; наступна, як правило, починається лише після того, коли закінчена попередня, на новій стадії перевіряється те, що було зроблено раніше.

Слід мати на увазі, що в чинному законодавстві такі стадії спеціально не виділяються. В юридичній літературі немає єдиної думки щодо їх кількості та назви. Як правило, у спеціальній літературі виділяється чотири стадії провадження:

- 1) порушення справи про порушення митних правил та митне розслідування;
- 2) розгляд справи по суті та винесення по ній постанови;
- 3) перегляд справи у зв'язку з оскарженням або опротестуванням постанови у справі;
- 4) виконання постанови у справі.

1. Порушення справи про порушення митних правил та митне розслідування — це початкова стадія адміністративного провадження, якою охоплюється комплекс першочергових процесуальних дій, що забезпечують згодом можливість всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи по суті.

Фактом порушення адміністративного провадження по конкретній справі офіційно фіксується подія правопорушення та особа, яка його вчинила, з'ясовується суть порушення, робиться його попередня оцінка, збираються конкретні докази.

Приводами та підставами, відповідно до Митного кодексу, для порушення провадження у справах про порушення митних правил є:

- 1) безпосереднє виявлення посадовими особами митного органу порушення митних правил;
- 2) повідомлення про вчинення порушення митних правил, одержані від інших органів (у тому числі митних);
- 3) повідомлення про вчинення порушення митних правил, одержані від митних і правоохоронних органів іноземних держав, а також від міжнародних організацій.

Спеціальним процесуальним актом про порушення митних правил, подібно постанові про порушення кримінальної справи, є протокол про порушення митних правил. Протокол є єдиною підставою для подальшого провадження у справі про порушення митних правил. Від того, наскільки грамотно він складений, залежить правильність розгляду справи по суті та обґрунтованість застосування стягнення.

В ст.247 КпАП наведено *обставини, за яких адміністративна справа не порушується, а порушена справа підлягає закриттю*: 1) відсутність події та складу адміністративного правопорушення; 2) недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку; 3) неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність; 4) вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони; 5) видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення; 6) скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність; 7) закінчення на момент розгляду справи строків, передбачених ст.38 КпАП; 8) наявність за тим самим фактом щодо особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, іншого законного рішення; 9) смерть особи, щодо якої було розпочато провадження в справі.

Таким чином, порушення адміністративної справи, яка є початковою стадією провадження у справах про порушення митних правил, становить комплекс процесуальних дій, спрямованих на встановлення самої події правопорушення, обставин проступку, їх фіксацію та кваліфікацію.

До процесуальних дій, які можуть використовуватися в першій стадії провадження, належать:

- 1) складання протоколу про порушення митних правил;
- 2) витребування документів, потрібних для провадження у справі про порушення митних правил;
- 3) вилучення товарів, транспортних засобів і документів;
- 4) митне обстеження;
- 5) пред'явлення товарів, транспортних засобів і документів для впізнання;
- 6) призначення експертизи;
- 7) взяття проб і зразків для проведення дослідження (аналізу, експертизи).

Зазначені процесуальні дії мають за мету створити відповідну доказову базу для накладення адміністративного стягнення і, як наслідок, притягнення особи до відповідальності та мають вичерпний перелік.

Завершальним етапом цієї стадії є направлення матеріалів справи на розгляд за підвідомчістю.

2. Розгляд справи по суті та винесення по ній постанови — це основна стадія провадження в справах про порушення митних правил, на ній вирішуються найважливіші завдання цього провадження. Ця стадія включає в себе три етапи: підготовку справи до розгляду, слухання справи, прийняття по ній постанови.

Підготовка справи до розгляду. В ст.278 КпАП визначено питання, які необхідно вирішити при підготовці справи до слу-

хання: чи належить до компетенції органу, посадової особи розгляд даної справи; чи правильно складено протокол та інші матеріали справи; чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду; чи витребувані необхідні додаткові матеріали; чи підлягають задоволенню клопотання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, їх законних представників і адвоката.

Органами (посадовими особами), які уповноважені розглядати справи про порушення митних правил, є місцеві суди та посадові особи митних органів. Залежно від кваліфікації і визначається орган, який має право розглядати справу. З цього правила є виняток, наприклад, коли суб'єктом правопорушення виступають особи віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, то зазначені справи розглядаються виключно судами, оскільки до зазначених осіб, крім адміністративних стягнень, можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені ст.24-1 КпАП, а саме: 1) застереження; 2) догана або сувора догана; 3) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Справи про порушення митних правил розглядаються в 15-денний строк з дня одержання уповноваженим органом чи посадовою особою матеріалів справи за місцем їх вчинення. Зазначений строк входить до строків накладення адміністративних стягнень і не може бути подовженим.

Слухання справи. Відповідно до ст. 280 КпАП орган (посадова особа) при безпосередньому розгляді справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації або трудовому колективу, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Розгляд справи про порушення митних правил починається з представлення особи, яка розглядає справу. Ця посадова особа оголошує, яка справа підлягає розгляду, хто притягається до відповідальності, роз'яснює особам, які беруть участь у розгляді справи, їх права й обов'язки. Після цього оголошується текст протоколу про порушення митних правил. На засіданні заслу-

---

¹ Див.: Про затвердження Методичних рекомендацій щодо провадження у справах про порушення митних правил: Наказ Держмитслужби України від 30 грудня 2004 р. № 936.

ховуються особи, які беруть участь у розгляді справи, досліджуються докази й розглядаються клопотання¹.

Необхідною умовою прийняття будь-якого рішення в адміністративно-процесуальній діяльності митних органів є його обґрунтованість. Законодавець, визнаючи це, вказує перш за все на потребу всебічного, повного і об'єктивного вивчення всіх обставин вчиненого правопорушення. Вивчення обставин юридичної справи у правовій літературі отримало назву доказування (доведення)¹.

В адміністративно-процесуальній науці вперше на важливість проблеми доказування звернули увагу Є.В. Додін² та В.Д. Сорокін³. Вони дійшли висновку, що доказування не є prerogative лише органів суду та прокуратури.

Доказами в справі про адміністративне правопорушення є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) з'ясовує зазначені обставини. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами (актами перевірок, довідками, протоколами про адміністративне затримання тощо). Орган (посадова особа) оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю.

Вирішенню завдань боротьби з адміністративними правопорушеннями, запобіганню їм сприяє виявлення причин та умов вчинення цих правопорушень. Закон (ст.282 КпАП) вимагає від органу чи посадової особи, який розглядає справу, вносити до відповідного державного органу, громадської організації чи посадовій особі пропозиції про вжиття заходів щодо усунення зазначених причин та умов. Гарантією дієвості таких пропозицій є закріплення обов'язку повідомлення протягом місяця органу (посадової особи), який вніс пропозиції про вжиті заходи.

Прийняття постанови. Розглянувши справу про порушення митних правил, компетентна посадова особа вносить постанову у справі, яка повинна мати визначені ст.283 КпАП реквізити, а саме: найменування органу (посадової особи), який виніс постанову, дату розгляду справи; відомості про особу, щодо

¹ Алексеев С.С. Общая теория права: Курс в 2-х томах.— М., 1982.— Т.2.— С.336.

² Додін Є.В. Доказування і докази в правозастосовній діяльності органів радянського державного управління.— К., 1976.— С.88.

³ Сорокін В.Д. Радянське адміністративно-процесуальне право.— Л., 1976.— С.30.

якої розглядається справа; викладення обставин, встановлених при розгляді справи; зазначення нормативного акта, який передбачає відповідальність за дане адміністративне правопорушення; прийняте у справі рішення. Якщо вирішується питання про відшкодування винним майнової шкоди, то в постанові у справі зазначаються розмір шкоди, що підлягає стягненню, порядок і строк її відшкодування. Постанова у справі повинна містити вирішення питання про вилучені речі і документи, а також вказівку про порядок і строк її оскарження. Постанова у справі підписується посадовою особою, що розглядала справу.

За результатами заслуховування виноситься одна з таких постанов:

- 1) про проведення додаткової перевірки;
- 2) про накладення адміністративного стягнення;
- 3) про закриття провадження у справі;
- 4) про порушення кримінальної справи про контрабанду.

3. Перегляд справи у зв'язку з оскарженням або опротестуванням постанови у справі. На відміну від інших стадій провадження, стадія перегляду є факультативною, оскільки не кожна постанова у справі оскаржується або опротестовується. Як зазначають Д.М. Бахрах та Е.М. Ренов, перегляд — це перевірка законності та обґрунтованості справи суб'єктом, який наділений правом відмінити, замінити або залишити раніше прийняту постанову без змін¹. Перегляд слід відрізнити від повторного розгляду справи, який провадиться у тих випадках, коли прийнята раніше постанова скасована і справу направлено на новий розгляд. У першому випадку діє постанова у справі, законність та обґрунтованість якої перевіряється. У другому — попередню постанову скасовано і у справі необхідно прийняти нову постанову.

Сам факт існування можливості перегляду постанови судом або вищестоящим органом має велике превентивне значення, примушує посадову особу, якій доручено застосовувати адміністративне стягнення, більш відповідально ставитися до винності особи, кваліфікації її дій, вибору заходу стягнення.

Право на оскарження постанови у справі про адміністративне правопорушення, — стверджує С.В. Кивалов, — одна з найбільш важливих гарантій захисту прав особи, яка притягається до адміністративної відповідальності².

Постанову у справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржено особою, стосовно якої її винесено, або її представ-

---

¹ Бахрах Д.Н., Ренов Э.Н. Производство по делам об административных правонарушениях. — М., 1989. — С.73.

² Кивалов С.В. Таможенное право (административная ответственность за нарушение таможенных правил). — Одесса, 1996. — С.160.

ником. Крім цих осіб, від їх імені скаргу можуть подати захисники. Постанова місцевого суду (судді) про накладення адміністративного стягнення є остаточною і оскарженню в порядку провадження в справах про порушення митних правил не підлягає.

Скаргу на постанову у справі може бути подано протягом *десяти днів* з дня винесення постанови. У разі пропуску зазначеного строку з поважних причин цей строк за заявою особи, щодо якої винесено постанову, може бути поновлено органом (посадовою особою), правомочним розглядати скаргу.

Постанова у справі про адміністративне правопорушення може бути опротестована прокурором. Закон України від 5 листопада 1991 р. «Про прокуратуру» визначив правові форми реагування прокурора на порушення законності — протест, припис, подання і постанови, на які орган (посадова особа), який виніс неправомірну постанову у справі, зобов'язаний своєчасно реагувати.

Подання у встановлений строк скарги *зупиняє виконання постанови* про накладення адміністративного стягнення до розгляду скарги. Не зупиняється виконання постанов про застосування попередження, тому що такі постанови виконуються шляхом їх оголошення, тобто на момент оскарження вони вже виконані. Скарга і протест на постанову у справі про адміністративне правопорушення розглядаються правомочними органами в *десятиденний строк* з дня їх надходження, якщо інше не встановлено законодавством.

При цьому правомочний орган при розгляді скарги громадянина чи протесту прокурора на постанову у справі про адміністративні правопорушення перевіряє законність та обґрунтованість винесеної постанови, розбирається в суті скарги або протесту і приймає відповідне рішення. З цією метою має бути з'ясовано ряд обставин, які стосуються як матеріальних, так і процесуальних підстав притягнення до адміністративної відповідальності, тобто чи було встановлено факт вчинення правопорушення, вину особи в його вчиненні, чи не пропущено строки накладення адміністративного стягнення та розгляду справи, чи дотриманий порядок розгляду справи тощо.

Орган (посадова особа) після розгляду скарги або протесту приймає одне з таких рішень:

1) *залишає постанову без зміни, а скаргу або подання без задоволення*. Такий варіант рішення можливий в тих випадках, коли аргументи, викладені в скарзі або протесті, суперечать доказам у справі. Рішення про залишення без зміни постанови у справі про порушення митних правил має бути мотивованим, містити повні відповіді на аргументи скарги або подання. З моменту прийняття такого рішення постанови про притягнення до адміністративної відповідальності набирає чинності;

2) скасовує постанову і надсилає справу на новий розгляд. Підставами для скасування постанови можуть бути неповне встановлення обставин, які мають значення для прийняття рішення у справі, недоведеність обставин, які орган, що розглянув справу, вважає встановленими, невідповідність висновків, викладених в рішенні, обставинам справи, порушення чи неправильне застосування матеріальних або процесуальних норм;

3) скасовує постанову і закриває справу. Орган (посадова особа), який розглядає скаргу або протест, зобов'язаний це зробити, якщо немає достатніх доказів для притягнення особи до адміністративної відповідальності, а додаткове дослідження або новий розгляд нічого не дадуть. Скасування постанови із закриттям справи можливе також в разі встановлення обставин, які виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення (ст.247 КпАП), що призводить до повернення стягнених грошових сум, конфіскованих предметів, а також скасування інших обмежень, пов'язаних з цією постановою. У разі неможливості повернення предмета повертається його вартість. Відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконним накладенням адміністративного стягнення, провадиться в порядку, встановленому спеціальним законодавством;

4) змінює захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, з тим, однак, щоб стягнення не було посилено. Це положення забезпечує свободу оскарження постанови про накладення адміністративного стягнення, оскільки скаржник може не боятися посилення стягнення. В таких випадках може бути зменшено розмір штрафу, замінено стягненням м'якшим, якщо санкція альтернативна, скасовано додаткове стягнення, зменшено кількість конфіскованих предметів.

Постанова у справі про адміністративне правопорушення підлягає також скасуванню, якщо буде встановлено, що її винесено органом (посадовою особою), неправомочним вирішувати цю справу. В цьому випадку справа надсилається на розгляд органу (посадовій особі), уповноваженому її розглядати відповідно до Митного кодексу.

Копія рішення по скарзі або протесту на постанову у справі протягом *трьох днів* надсилається особі, щодо якої її винесено. Про результати розгляду протесту в *10-денний строк* з дня його надходження повідомляється прокуророві.

В МК зазначено про оскарження рішення по скарзі, тобто право на оскарження в цьому випадку надається. Однак при послідовному оскарженні рішення вищого органу (вищої посадової особи) може бути оскаржено в суд.

Рішення по скарзі на постанову у справі про адміністратив-

не правопорушення може бути опротестовано прокурором. Протест вноситься до вищого органу (вищій посадовій особі) щодо органу (посадової особи), який прийняв рішення по скарзі.

4. Виконання постанов про накладення адміністративних стягнень.

Виконання адміністративних стягнень — завершальна стадія провадження в справах про адміністративні правопорушення. Її суть полягає в практичній реалізації адміністративного стягнення, призначеного правопорушнику постановою. Від того, як послідовно реалізовано постанову про адміністративне стягнення, наскільки справу доведено до завершення, залежить рівень ефективності боротьби з порушеннями митних правил, запобігання їм, результативність виховання громадян в дусі точного та неухильного дотримання законів.

Як зазначає Д.М. Бахрах, сам факт винесення постанови про накладення адміністративного стягнення практично залишається «просто папірцем», якщо він не доведений до свого логічного завершення¹. Прийняття юрисдикційним органом постанови про накладення адміністративного стягнення не реалізує породжених ним прав та обов'язків різних суб'єктів (з порушника має бути стягнута сума штрафу, виконано припис про конфіскацію предметів та товарів тощо). Тільки після того, коли правопорушник відчув встановлені в адміністративному стягненні правообмеження та незручності, він може усвідомити протиправність своїх дій та припинити діяльність, спрямовану на порушення законодавчих норм.

Постанова про накладення адміністративного стягнення, що набула законної сили, є обов'язковою для виконання державними і громадськими органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами.

Постанова підлягає виконанню з моменту її винесення. На відміну від вироків судів з кримінальних справ, які згідно із загальним правилом можуть бути приведені до виконання лише після закінчення строку оскарження, постанови про накладення адміністративних стягнень є актами управління і набувають сили негайно.

При оскарженні або опротестуванні постанови про накладення адміністративного стягнення постановою підлягає виконанню *після залишення скарги або протесту без задоволення*, за винятком постанов про застосування заходів стягнення у вигляді попередження.

Стаття 301 КпАП передбачає відстрочення виконання пос-

---

¹ Бахрах Д.Н. Законодательство об административной ответственности.— Пермь, 1969.— С.313.

танов у вигляді штрафу, якщо негайне її виконання неможливе. Орган (посадова особа), який виніс постанову про накладення адміністративного стягнення, може відстрочити її виконання на *строк до одного місяця*.

Відстрочення виконання постанови є винятком із загальних правил. Воно можливе, наприклад, через тяжку хворобу особи, яку притягнуто до відповідальності, якщо цей факт підтверджений документом лікувальної установи; у зв'язку із складними сімейними обставинами або іншими серйозними причинами, які дійсно перешкоджають невідкладній реалізації постанови. Характерно, що відстрочення поширюється лише на постанови про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу. Отже, якщо постановою накладено адміністративне стягнення: попередження або конфіскація предметів — відстрочення виконання заборонено.

В ст.303 КпАП йдеться про те, що не підлягає виконанню постанова про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання протягом *трьох місяців з дня винесення*. До цього строку не включається час, на який виконання зупиняється у зв'язку з відстроченням. З цього випливає, що постанова має бути звернута до виконання протягом трьох місяців з дня її винесення. Якщо провадження починається після цього строку, це вважається порушенням законності. Але якщо виконання розпочато до закінчення строку давності накладення стягнення, його можна продовжувати стільки, скільки це передбачено законодавством. Слід зазначити, що постанова вважається звернутою до виконання, коли орган (посадова особа), який її виніс, вручає або надсилає копію постанови відповідній особі або надсилає органу, уповноваженому безпосередньо її виконувати.

Встановлення тримісячного терміну виконавчого провадження дисциплінує органи, уповноважені виконувати постанови, підвищує їх відповідальність за правильну, своєчасну та повну реалізацію цього акту.

Виконавча практика у постановах щодо виконання *попередження* відносно невелика. Постанова про винесення попередження виконується у письмовій формі і приймається до виконання органом (посадовою особою), який приймає постанову шляхом її оголошення правопорушнику.

На практиці існує чимало випадків, коли постанова про накладення адміністративного стягнення у вигляді попередження виноситься за відсутності правопорушника. Тоді вона виконується за допомогою вручення йому копії постанови протягом *трьох днів*, про що робиться відповідна відмітка у справі.

Провадження щодо виконання постанови про накладення

штрафу включає два варіанти виконання постанови. Чинне законодавство не встановлює єдиного порядку виконання цього адміністративного стягнення, процедура і терміни його виконання залежать від ряду факторів: добровільності сплати правопорушником штрафної суми, наявності скарги або протесту на постанову, наявності чи відсутності постійного заробітку, місця накладення штрафу.

Відповідно до Митного кодексу правопорушнику надається можливість самому сплатити накладений на нього штраф. Така сплата повинна бути виконаною *не пізніше 15 днів* з дня вручення порушнику постанови про накладення штрафу. Закон передбачає призупинення виконання постанови у зв'язку з поданням скарги або винесення протесту. У цих випадках 15-денний термін сплати штрафу обчислюється з дня повідомлення про залишення скарги або протесту без задоволення. Штраф, як і будь-яке інше адміністративне стягнення, має публічний характер, тобто сплачується порушником. З цього правила закон передбачає виняток лише для осіб у віці від 16 до 18 років у випадку вчинення ними адміністративного правопорушення. За відсутності у них самостійного заробітку штраф стягується з батьків або осіб, які їх замінюють (ч.2 ст.307 КпАП).

Загальне правило діє і щодо посадових осіб — штраф повинен стягуватись з їх особистого заробітку. Забороняється віднесення накладених на посадових осіб штрафів на рахунок підприємств, установ і організацій.

Добровільна сплата порушником накладеного штрафу є вичерпною вимогою при виконанні цього стягнення і не потребує застосування додаткових примусових дій компетентних державних органів, установ, організацій та їх посадових осіб. Цьому сприяє роз'яснення юрисдикційним органом порядку сплати накладеного штрафу при винесенні постанови. Добровільна сплата накладеного штрафу не повинна залишатись безконтрольною. Належна організація контролю за процесом виконання стягнення — одна з умов повного стягнення накладеного штрафу.

У разі несплати штрафу в 15-денний термін закон передбачає примусовий порядок його стягнення. У разі несплати правопорушником штрафу у зазначений строк постановою про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до відділу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна.

Бухгалтерія за місцем роботи (навчання) порушника зобов'язана стягнути із заробітної плати (пенсії, стипендії) вказану в постанові суму. Сама ж постанова про накладення штрафу, за якою стягнення штрафу проведено повністю, з відміткою

про виконання повертається до органу (посадової особи), який її виніс. Тобто стадія виконання постанови про порушення митних правил і, як наслідок, провадження взагалі, у даному випадку закінчується поверненням до органу адміністративної юрисдикції документа (постанови, квитанції) з відміткою про сплату вказаної в постанові суми.

Постанова про конфіскацію виконується державними виконавцями, які входять до складу державної виконавчої служби.

Провадження з виконання постанови про конфіскацію закінчується поверненням постанови з відміткою про виконання суду, який виніс постанову. Тільки після виконання цих вимог стадія виконання закінчується.

Адміністративне правопорушення може бути підставою для застосування не тільки адміністративних стягнень, а й інших заходів адміністративного примусу, зокрема, одного з заходів припинення — адміністративне затримання. Цей захід тісно пов'язаний з іншими адміністративно-примусовими заходами, доповнює і нерідко забезпечує можливість їх застосування. Так, при вчиненні будь-яких правопорушень, перш ніж здійснити відповідні адміністративно-процесуальні дії, посадовим особам митного органу необхідно провести адміністративне затримання. Підставами для адміністративного затримання є:

- 1) припинення порушення митних правил;
- 2) встановлення особи, яка вчинила порушення митних правил;
- 3) для складення протоколу про порушення митних правил, якщо його неможливо скласти на місці вчинення правопорушення.

Даний перелік обставин для адміністративного затримання є вичерпним.

Строк адміністративного затримання складає три години і обчислюється з моменту доставлення громадянина до службового приміщення митного органу або до іншого приміщення для проведення необхідних процесуальних дій. Про адміністративне затримання обов'язково складається протокол, копія якого вручається правопорушнику.

Питання розгляду справ про адміністративні правопорушення тісно пов'язане з визначенням кола та правового статусу безпосередніх учасників у справах провадження. Аналізуючи склад учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення, слід зазначити, що крім органів (посадових осіб), які уповноважені складати протокол про порушення митних правил та розглядати справи про порушення митних правил і виносити по них постанови, в МК детально розглянуті права та обов'язки їх учасників.

Центральною постаттю в провадженні є *особа, яку притяга-*

ють до адміністративної відповідальності. Навколо неї, власне, і концентрується процесуальна діяльність всіх інших суб'єктів провадження. Особи, які притягаються до відповідальності за порушення митних правил, мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, одержувати копії рішень, постанов та інших документів, що є у справі, бути присутніми під час розгляду справи у митному органі та брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь в їх дослідженні, заявляти клопотання та відводи, давати усні і письмові пояснення, подавати свої доводи, міркування та заперечення, оскаржувати постанови митного органу, суду (судді), а також користуватись іншими правами, наданими їм законом.

Врегульовано також важливе питання щодо участі особи, яку притягають до відповідальності, в розгляді справи. Справа про порушення митних правил, як правило, розглядається в присутності цієї особи. Лише якщо є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду і від неї не надійшло клопотання про його відкладення, справу може бути розглянуто за відсутності цієї особи.

Представниками осіб, які притягаються до відповідальності за порушення митних правил, можуть бути:

1) законні представники, які представляють інтереси особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, неповнолітніх, а також осіб, які через свої фізичні чи психічні вади не можуть самі здійснювати свої права;

2) інші особи — на підставі нотаріально посвідченої довіреності.

Законні представники користуються під час участі у справі усіма правами, які передбачені для осіб, які притягаються до відповідальності. Інші особи мають такі самі права, крім права передачі повноважень іншій особі (передоручення), оскарження постанови митного органу або суду (судді), одержання товарів або грошових сум у разі їх повернення. Повноваження представника на вчинення кожної із зазначених дій повинні бути спеціально обумовлені у виданій йому довіреності.

Захисник. Згідно з ст.59 Конституції всі особи мають право на правову допомогу. Слід зазначити, що 21 листопада 2000 р. Конституційний Суд України оприлюднив своє рішення щодо офіційного тлумачення деяких положень Конституції, КпАП, які стосуються права вільного вибору захисника. Зокрема, ч. 1 ст. 59 Конституції про те, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, треба розуміти як конституційне право особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги обирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на

надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Водночас Конституційний Суд визнав неконституційним положення ч.1 ст.268 КпАП, за яким обмежується право на вільний вибір особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Захисник має право знайомитися з матеріалами справи, заявляти клопотання, подавати скарги, здійснювати інші права, передбачені законом.

Виходячи з аналізу адміністративно-процесуального законодавства України, вважаємо за доцільне розширити процесуальний статус захисника шляхом надання додаткових прав (привіряних до прав особи, яка притягається до відповідальності), тим самим сприяючи активізації ролі захисника у провадженні в справах про адміністративні правопорушення.

Як *свідок* у справі про адміністративне правопорушення може бути викликана будь-яка особа, про яку є дані, що їй відомі які-небудь обставини, що підлягають встановленню у даній справі. Свідок зобов'язаний з'явитися в зазначений час на виклик органу чи посадової особи, які розглядають справу, дати правдиві пояснення, повідомити все відоме йому у справі і відповісти на поставлені запитання.

Законодавством не передбачено будь-яких формальних ознак кола осіб, які можуть бути свідками (родичі, підлеглі по службі, поняті тощо), хоча запис свідчень неповнолітніх свідків має свою специфіку.

Свідок не підлягає заміні іншою особою (на відміну від особи, що підлягає відповідальності), оскільки саме йому відома певна інформація.

Експерт призначається посадовою особою митного органу, у провадженні якої знаходиться справа про порушення митних правил, у разі, коли виникає потреба в спеціальних знаннях, шляхом винесення постанови.

Експерт має право знайомитися з матеріалами справи, що стосуються предмета експертизи, заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів, необхідних для надання висновків. Крім зазначених прав, експерт зобов'язаний надати об'єктивні висновки з поставлених перед ним питань.

Перекладач (ст.274 КпАП), який також призначається в разі необхідності посадовою особою митного органу, зобов'язаний точно і у повному обсязі здійснювати доручений йому переклад, у необхідних випадках брати участь у проведенні процесуальних дій у справі про порушення митних правил.

За ухилення від явки або відмову від перекладу до нього можуть бути застосовані заходи громадського впливу. Як перекладач може бути запрошена й особа, що розуміє знаки німих та глухонімих.

Свідком може бути будь-яка особа, якщо є підстави вважати, що їй відомі обставини, що підлягають встановленню у справі про порушення митних правил.

За викликом органу, у провадженні якого перебуває справа про порушення митних правил, свідок зобов'язаний з'явитися у призначений час до цього органу і дати детальні та правдиві пояснення, повідомити все відоме йому у справі та відповісти на поставлені запитання.

Поняті. Питання участі понятих в провадженні в КпАП, на відміну від МК, не врегульоване, проте вони беруть участь і сприяють провадженню. Поняті — це особи, які сприяють здійсненню провадження у справі про порушення митних правил і не зацікавлені в кінцевому результаті справи. Їх завдання полягає у засвідченні своїми підписами факту правильного висвітлення в протоколі проведених дій, їх послідовності і результатів. Об'єктивність висвітлення тих дій, що відбуваються, забезпечується участю не менш як двох понятих.

Прокурор (ст.250 КпАП), *заступник прокурора.* Основне завдання прокурора в провадженні в справах про порушення митних правил — в межах наданих Конституцією (розд. 7) та Законом «Про прокуратуру» реагувати на будь-яке порушення, а якщо воно не усунено, своєчасно реагувати в порядку нагляду.

Аналіз законодавства дозволяє виділити такі основні напрями в роботі прокурора при розгляді справ про порушення митних правил:

- а) порушення провадження в справі про адміністративне правопорушення;
- б) ознайомлення з матеріалами справи;
- в) організація та проведення перевірок законності та обґрунтованості постанов при провадженні в справі;
- г) заява клопотання;
- д) дача висновків з питань, що виникають під час розгляду справи;
- е) опротестування постанов і рішень по скарзі в справі про адміністративне правопорушення;
- є) зупинка виконання постанови, а також здійснення інших передбачених законом дій.

Контрольні питання:

1. Чи тотожні поняття «митні правопорушення» та «порушен-

- ня митних правил»? Обґрунтуйте свою позицію.
2. Порухення митних правил і їх ознаки.
  3. Співвідношення ознак порушення митних правил та елементів юридичного складу порушення митних правил.
  4. Основні ознаки юридичної відповідальності, передбаченої за вчинення порушення митних правил.
  5. Підстави притягнення до адміністративної відповідальності за порушення митних правил.
  6. Що є критерієм, який дає змогу згрупувати юридичні склади порушення митних правил?
  7. Які види адміністративних санкцій установлені чинним законодавством за порушення митних правил? Охарактеризуйте їх.
  8. Укажіть загальний порядок накладення адміністративних стягнень за порушення митних правил.
  9. Які строки накладення адміністративних стягнень за порушення митних правил?
  10. Яким, на ваш погляд, має бути співвідношення законодавчого та відомчого регулювання здійснення провадження в справах про порушення митних правил?
  11. Обґрунтуйте відмінність чи тотожність понять «провадження у справах про порушення митних правил» та «митне розслідування».
  12. Хто є учасником провадження в справах про порушення митних правил?
  13. З яких стадій складається провадження в справах про порушення митних правил?
  14. Чи тотожні поняття «приводи» та «підстави» порушення справи?
  15. Які органи (посадові особи) уповноважені на розгляд справи про порушення митних правил?
  16. Які процесуальні дії можуть бути здійснені посадовими особами митних органів у провадженні в справах про порушення митних правил? Який порядок їх проведення?
  17. Який процесуальний документ є підсумковим результатом розгляду справи?
  18. Хто має право на оскарження постанови в справі про порушення митних правил?

Глава 10

Україна — суб'єкт міжнародного митного права

10.1. Поняття міжнародного митного права та його вплив на розвиток митного права України

Ефективне функціонування митної служби будь-якої держави безпосередньо залежить від її участі у процесах міжнародного митного співробітництва та додержання існуючих у цій галузі суспільних відносин міжнародних норм і стандартів.

Тому поряд із державно-правовою регламентацією митних відносин особливої уваги заслуговує і їх міжнародно-правова регламентація. А досягнення максимальної узгодженості між засобами міжнародно-правового і внутрішньодержавного впливу на розвиток цих відносин стає чи не головним завданням органів державної влади України.

Положення Митного кодексу закріплюють, що у митній справі Україна додержується визнаних у міжнародних відносинах... міжнародних норм і стандартів. Це ще раз засвідчує необхідність дослідження цих «загальновизнаних у міжнародній практиці норм і стандартів», які і складають основний зміст відповідної частини міжнародного права, покликаної регулювати міждержавні відносини з митних питань — міжнародного митного права. Якнайшвидше виконання зазначеного завдання сприятиме скорішому і в той же час більш плавному входженню України в процеси міжнародного митного співробітництва.

Перед тим як розпочати дослідження юридичної природи міжнародного митного права, одразу ж треба зазначити, що хоча воно і не є складовою частиною системи митного права України, однак його норми суттєво впливають на розвиток останнього.

Міжнародне митне право є складовою частиною системи міжнародного права, яке, в свою чергу, не входить до жодної національної системи права. Міжнародне право посідає особливе місце в процесах правового регулювання суспільних відносин, оскільки регулює не внутрішньодержавні, а міждержавні відносини. У ньому відображається колективна воля народів, що виступають його суб'єктами.

Існує дуже багато визначень міжнародного права. Як один із варіантів можна запропонувати таке його визначення: міжнародне право — це система юридичних норм, які регулюють міжнародні відносини з метою забезпечення миру та співробітництва.

Співвідношення міжнародного митного права і митного права України повинне розглядатися як співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права. До того ж не слід за-

бувати, що відповідно до положень національного законодавства (починаючи від Декларації про державний суверенітет України і закінчуючи положеннями МК) в Україні проголошується пріоритет норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права, а отже, і пріоритет норм міжнародного митного права перед нормами митного права України.

Оскільки міжнародне митне право є частиною міжнародного права, можна говорити про нього як про систему міжнародно-правових норм, узгоджених суб'єктами міжнародного права для регулювання відносин з митних питань, що виникають між ними.

Яке ж місце цієї системи норм в системі загального міжнародного права?

Як і в праві національному (внутрішньодержавному), в міжнародному праві його принципи та норми становлять єдине ціле і є впорядкованими у відносно самостійні елементи системи міжнародного права — інститути і галузі міжнародного права.

В той же час єдиної точки зору щодо кількості галузей міжнародного права та їх найменувань поки що не існує.

Не існує єдиної точки зору і щодо розташування системи норм міжнародного митного права в системі загального міжнародного права.

На думку таких науковців, як Б.І. Кучер¹ та Л.І. Волова², міжнародне митне право слід розглядати як підгалузь міжнародного економічного права. Так, Б.І. Кучер, досліджуючи систему міжнародного економічного права, зазначає, що необхідно розрізняти поняття «система міжнародного економічного права як галузь міжнародного публічного права» і «система міжнародного економічного права як наука і навчальна дисципліна». Поділяючи останню на загальну і спеціальну частини, він відносить міжнародне митне право саме до структури його спеціальної частини³.

В свою чергу, такі вчені як В.В. Мицик⁴, К.Г. Борисов⁵ та К.К. Сандровський⁶, міжнародне митне право вважають самостійною галуззю міжнародного права. На думку останнього, міжнародне

---

¹ Кучер Б.И. Международный экономический правопорядок (Вопросы правового регулирования международных экономических отношений). — К., 1988.

² Волова Л.И. Международное таможенное право // Международное публичное и частное право. — 2004. — № 3. — С. 25–31.

³ Кучер Б.И. Вказана праця. — С. 57.

⁴ Мицик В.В. Поняття, місце і роль сучасного митного права та його складових: міжнародного, національного і позитивного митного права країни // Український часопис міжнародного права. — 1994. — № 1. — С.81.

⁵ Борисов К.Г. Международное таможенное право: Учебное пособие. — М., 1997.

⁶ Сандровский К.К. Международное таможенное право: Учебник. — 2-е изд., испр. — К., 2001. — С. 32.

митне право слід розглядати як самостійну галузь міжнародного права, яка складається з принципів і норм, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права в процесі їх співробітництва з митних і пов'язаних з ними питань міжнародних економічних, торговельних, транспортних зв'язків і туризму¹.

Порівняно з вищепереліченими думками зовсім іншу позицію щодо місця міжнародного митного права в системі міжнародного права висловив В.О. Василенко. Досліджуючи в масиві норм міжнародного права роль полісистемних норм, тобто норм, які одночасно є елементами декількох його інститутів (субінститутів) або галузей (підгалузей), він зазначає, що окремі норми такої підгалузі міжнародного економічного права, як міжнародне митне право, водночас є нормами й інших її підгалузей, наприклад міжнародного торгового права, міжнародного транспортного права, а також нормами інших галузей загального міжнародного права, зокрема права зовнішніх зносин, міжнародного гуманітарного права, міжнародного морського, річкового, повітряного права².

Підсумовуючи вищезазначене, можна з впевненістю стверджувати, що хоча досліджуване питання і характеризується дискусійністю, однак жоден з науковців не заперечує появу та формування в межах міжнародного права нової системи норм, а саме норм міжнародного митного права. А невизначеність їхнього місця в системі міжнародного права на даному етапі його розвитку, на думку автора, це лише тимчасові труднощі, які з часом (з накопиченням правового матеріалу) будуть подолані.

Таким чином, міжнародне митне право — це система правових норм, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права в процесі їх співробітництва та взаємодопомоги в митних і пов'язаних з ними питань міжнародних економічних, торговельних, транспортних зв'язків і туризму.

Визначення відображає головну функцію міжнародного митного права — регулювання міждержавних митних відносин. Якщо міжнародне право в цілому регулює всі види міжнародних політичних відносин, то міжнародне митне право — міжнародні відносини лише в спеціальній їх галузі, а саме в галузі співробітництва та взаємодопомоги в митних і пов'язаних з ними питань міжнародних економічних, торговельних, транспортних зв'язків і туризму.

Інакше кажучи, міждержавні митні відносини в широкому розумінні, як власне митні (наприклад, договірні відносини щодо спрощення і гармонізації митних процедур), так і відно-

---

¹ Сандровский К.К. Там само.

² Василенко В.А. Основы теории международного права. — К., 1988. — С. 234.

сини, безпосередньо з ними пов'язані (наприклад, відносини між державами щодо надання привілеїв та імунітетів, серед яких, як відомо, передбачені і митні привілеї), виступають як об'єкт міжнародного митного права.

Від об'єкта міжнародного митного права слід відрізнити предмет його правового регулювання.

На думку К.К. Сандровського¹, визначаючи об'єкт ключовим словом «відносини», не слід забувати, що відносини між державами — це не самоціль. Вступаючи у відносини, держави завжди чогось прагнуть, розраховують отримати блага для себе, задовольнити в такий спосіб свої потреби, захистити інтереси держав або охоронювані ними інтереси своїх громадян — фізичних та юридичних осіб. Тому на відміну від об'єкта ключовими словами, які визначають його предмет, є те, з приводу чого сторони вступають у міжнародні митні правовідносини. Тобто під предметом правового регулювання міжнародного митного права слід розглядати все те, з приводу чого його суб'єкти вступають у правовідносини, а саме — дії або утримання від дій, матеріальні й нематеріальні блага.

Як зазначає з цього приводу професор І.І. Лукашук, дії суб'єктів, матеріальні і нематеріальні блага відображають різні аспекти одного і того самого явища — міжнародних відносин, які представляють взаємодію суб'єктів з приводу певних благ. Право може впливати на предмети матеріального світу лише через відносини суб'єктів. Договір щодо території не чинить на неї ніякої дії. Він встановлює відносини держав щодо даної території. Будучи різновидом соціального управління, міжнародно-правове регулювання становить собою управління суспільними відносинами, а не речами»².

Тобто предметом міжнародного митного права виступають конкретні, урегульовані правом міжнародні відносини, як приклад — двосторонні або багатосторонні відносини щодо співробітництва та взаємодопомоги у боротьбі з митними правопорушеннями, відносини щодо діяльності міждержавних органів з приводу проведення переговорів та укладення міжнародних договорів тощо.

Природа будь-якої системи права виявляється за допомогою відповідних форм існування і вираження цього права, тобто правових норм, які служать джерелом нашого знання і судження про право³. Має такі форми, або джерела, і міжнародне митне право.

¹ Сандровский К.К. Вказана праця. — С. 45.

² Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: Учебник. — М., 1997. — С. 22.

³ Сандровский К.К. Вказана праця. — С. 46.

В силу специфіки міжнародного права й процесу створення його норм не існує визнаного усіма суб'єктами міжнародного права якого-небудь правового акта, яким установлювався б перелік його джерел та їх визначення.

Однак положення ст. 38 Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй (далі — Міжнародний Суд ООН) дають підстави багатьом науковцям вважати саме його таким актом. Статтею 38 закріплюється перелік джерел, які суд може застосовувати при розв'язанні переданих йому спорів. Саме їх і прийнято вважати джерелами міжнародного права взагалі та міжнародного митного права зокрема.

Згідно з цією статтею до джерел міжнародного митного права належать: а) міжнародні конвенції (як загальні, так і спеціальні), що встановлюють правила, безперечно визнані державами, які є сторонами спору; б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми; в) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; г) судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм (із застереженням, зазначеним у ст. 59).

Оскільки норми міжнародного митного права, як результат узгодженості волевиявленень його суб'єктів з тих чи інших питань міжнародних митних відносин, є договірними та, рідше, звичаєвими, то з цього переліку джерел саме міжнародні конвенції (міжнародні договори) та міжнародні звичаї розглядаються як основні, загальноновизнані та універсальні джерела міжнародного митного права.

На відміну від концепцій класичного міжнародного права, за доктриною якого загальне міжнародне право ототожнювалося виключно зі звичаєвим правом, вважається, що в розвитку сучасного міжнародного права важливу роль відіграє міжнародний договір. У другій половині ХХ ст. саме договірному способу творення норм міжнародного права віддають перевагу практично всі суб'єкти міжнародного права¹.

Виходячи з положень ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. і ст.2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями чи між міжнародними організаціями 1986 р.², міжнародний договір слід визначити як письмову угоду, що регулюється міжнародним правом, укладену між двома або де-

---

¹ Дмитрів А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: Навчальний посібник / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. — К., 2001. — С. 155.

² Международное право в документах: Учебное пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. 4-е изд., перераб. и доп. — М., 2003. — С. 64, 95.

кількома суб'єктами міжнародного права незалежно від того, чи міститься така угода в одному документі, двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування.

Тобто, до договірних джерел міжнародного митного права можна віднести такі види міжнародних договорів: конвенції, угоди, декларації, меморандуми, протоколи. Саме ці види міжнародних договорів частіше за все використовуються державами при налагодженні та розвитку міжнародного митного співробітництва як на двосторонній, так і на багатосторонній основах.

Не торкаючись всього масиву норм міжнародного митного права, назвемо лише декілька найвагоміших міжнародних договорів у цій галузі міжнародного співробітництва: Конвенція про створення Ради Митного Співробітництва 1950 р., Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Конвенція Кіото або Кіотська конвенція) 1973 р., яка з 3 лютого 2006 р. згідно з Протоколом про зміну Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 26 червня 1999 р. діє у новій редакції, Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 р. (Конвенція Найробі).

Крім власне митних договорів, до джерел міжнародного митного права слід також відносити пов'язані із митними відносинами норми міжнародних економічних (торговельних) договорів (як приклад, положення Генеральної угоди з тарифів та торгівлі 1947 р.) та ряд двосторонніх договорів про взаємні поставки товарів, про товарообіг, про врегулювання питань ліцензування, квотування, контингентування на окремі види товарів тощо.

Міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як правова норма, є першим за часом виникнення і в наш час другим за значенням джерелом міжнародного митного права. Як і договірні, звичаєво-правові норми міжнародного права є тими вольовими актами, в яких втілюється досягнута між державами згода щодо визнання того або іншого правила поведінки в процесі міжнародного спілкування юридично обов'язковим¹.

Частіше за все звичаєво-правові норми як джерела міжнародного митного права виникали в процесі розвитку міжнародної торгівлі та мореплавства. Їх поява напряму залежала від тривалої практики великих міжнародних морських портів.

Однак з часом, в процесі прогресивного розвитку та кодифікації міжнародного права, вони поступово перетворювали-

---

¹ *Сандровский К.К.* Вказана праця. — С. 52.

ся у договірні (конвенційні) норми міжнародного права. Тому в якості звичаєвих норм міжнародного митного права, на сучасному етапі його розвитку, інколи називають збірники «Інкотермс», що видаються Міжнародною торговельною палатою.

В сучасному міжнародному праві міжнародний звичай відіграє значну роль як джерело права, як форма відображення норм міжнародного права і як процедура створення таких норм. У разі відсутності конвенційного регулювання звичай заповнює відповідні прогалини. Часто він регулює міжнародні відносини паралельно з міжнародним договором, трапляються випадки, коли ця практика передбачається в самих договорах (наприклад, Преамбула Віденської конвенції про право міжнародних договорів, 1969 р.). Цьому сприяє також міжнародно-договірна практика, яка свідчить, що лише 30% міжнародних договорів, які підлягають ратифікації, ратифікуються державами. Міжнародний звичай є основним регулятором відносин між державами — не учасниками міжнародного договору і державами — учасниками міжнародного договору¹.

Що ж до інших перелічених ст.38 Статуту Міжнародного Суду ООН джерел міжнародного митного права, то вони, як правило, застосовуються лише як допоміжні засоби при тлумаченні й роз'ясненні змісту вже існуючих міжнародно-правових норм (наприклад, загальні принципи права) та для їхнього визначення (наприклад, судові рішення і доктрини).

Інколи до джерел міжнародного митного права відносять ще й резолюції таких міжнародних організацій, як Рада митного співробітництва, Міжнародна організація цивільної авіації, Всесвітній поштовий союз, Міжнародна морська організація.

Останнім часом багато уваги приділяється Резолюції Ради митного співробітництва (далі — РМС) щодо Рамкових Стандартів безпеки та гармонізації процедур міжнародної торгівлі, яку було прийнято під час 105/106-ї сесії у м. Брюссель наприкінці червня 2005 р.².

Рамкові Стандарти складаються із 17 стандартів, об'єднаних у дві групи: 11 стосуються взаємовідносин між митними службами різних держав, а 6 — між митницями та підприємцями. Рамкові Стандарти окреслюють шляхи подальшого розвитку митних адміністрацій, визнаючи як основні із них: вдосконалення міжнародного митного співробітництва, налагодження

---

¹ Буткевич В.Г., Мищик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. — К., 2002. — С. 119.

² Framework of standards to secure and facilitate global trade (June 2005) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wcoomd.org/ie/En/en.html>.

співпраці з діловими колами, збільшення повноважень митних органів у правоохоронній сфері, застосування методів вибіркової та аналізу ризиків, підвищення ролі аналітичної і розвідувальної роботи, комп'ютеризацію, використання більш досконалих технічних засобів митного контролю.

Станом на січень 2007 р. Державна митна служба України поряд із 141 митною адміністрацією держав—членів Всесвітньої Митної Організації (далі — ВМО) підписала Декларацію про наміри щодо імплементації Рамкових Стандартів ВМО на національному рівні¹.

Розкриваючи поняття міжнародного митного права, не слід забувати про його суб'єктів.

В науці міжнародного права питання суб'єктів міжнародного права вважається основним. Саме суб'єкти посідають центральне місце у міжнародному митному праві. Міжнародне митне право служить інтересам своїх суб'єктів, регулює відносини між ними, визначає їхній статус, зокрема права та обов'язки, тощо. І до того ж здійснює ці функції не незалежно, а саме тому, що на це була воля його суб'єктів.

Враховуючи специфічність міжнародного митного права, яка обумовлюється характером системи міжнародних відносин та рівнем його розвитку, можна визначити і його суб'єктів.

Суб'єктом міжнародного митного права слід вважати такого учасника міжнародних митних відносин, який є носієм міжнародних прав і міжнародних обов'язків та здатен брати участь в створенні й реалізації його норм.

Таким чином, міжнародному митному праву властиві такі види суб'єктів, як держави та міжнародні організації. Саме вони на сучасному етапі розвитку міжнародного права вважаються загальноновизнаними його суб'єктами.

Обов'язковою ознакою всіх суб'єктів міжнародного митного права є наявність у них міжнародної правосуб'єктності (правоздатності та дієздатності).

Держави є основними, первинними та універсальними суб'єктами міжнародного митного права. Міжнародна правосуб'єктність держав базується на їхній невід'ємній властивості — державному суверенітеті. Завдяки цьому держави мають право вступати в будь-які міжнародно-правові відносини: укладати міжнародні договори, брати участь у діяльності міжнародних організацій, підтримувати дипломатичні, консульські та інші зв'язки, виступати стороною у Міжнародному Суді ООН, у разі необхідності правомірно застосовувати силу відповідно до Статуту ООН та ін.

---

¹ Liste des Membre qui ont exprime leur intention de mette en ocuvre le Cadre de Norme de l'OMD visant a securiser et commerce mondial // <http://www.wcoomd.org/ie/Fr/fr.html>.

Над державами в міжнародних відносинах не існує верховної влади, але всі держави повинні сумлінно виконувати свої міжнародні зобов'язання¹.

Маючи суверенну владу, держави створюють і застосовують міжнародно-правові норми. У міжнародних відносинах держава представлена системою органів і посадових осіб, за дії яких вона несе повну відповідальність.

Зацікавленість держав у підтримці міжнародного співробітництва на постійній колективній організаційній основі з часом привела до появи нових суб'єктів міжнародного права — міжнародних організацій.

Всі міжнародні організації поділяють на міурядові (ММУО), що створюються державами, та неурядові (МНУО), засновниками яких виступають, як правило, фізичні та юридичні особи. Серед них тільки перші прийнято вважати суб'єктами міжнародного права. Саме держави визначають компетенцію майбутньої організації, закріплюючи її міжнародно-правовий статус в установчому міжнародному договорі (статуті). Міжнародна правосуб'єктність ММУО безпосередньо залежить від обсягу повноважень, якими її наділили держави, тому вона є похідною від міжнародної правосуб'єктності держав та спеціальною, тобто обмеженою цілями і повноваженнями, зазначеними у статуті. За потреби держави можуть і змінити міжнародно-правовий статус ММУО, і повністю припинити її діяльність. Тому міжнародна організація має розглядатися як орган співробітництва держав, а не як наддержавне утворення.

Першою організацією, діяльність якої була пов'язана із вирішенням питань митного характеру, можна вважати створений у 1890 р. Міжнародний союз з публікації митних тарифів. Дана організація діє й сьогодні, та нараховує 50 держав-учасниць². На сучасному етапі розвитку міжнародного митного співробітництва більш відомою митною організацією є Всесвітня Митна Організація, яка була заснована і здійснює свою діяльність під назвою «Рада митного співробітництва».

На думку автора, крім держав та міжнародних організацій до переліку суб'єктів міжнародного митного права слід також віднести такі міждержавні об'єднання, як Митні та Економічні союзи (наприклад, Економічний союз країн-членів Європейського Співтовариства, Митний та економічний союз країн Центральної Африки — ЮДЕАК тощо). Однак слід зазначити,

---

¹ Міжнародне право: Навчальний посібник / За ред. М.В. Буроменського. — К., 2005. — С. 33.

² Международное торговое право: Некоторые вопросы теории и практики / Под ред. В. Лисовского. — М., 1979. — С. 33.

що держави, об'єднуючись у відповідні союзи, не перестають бути суб'єктами міжнародного митного права. Отже, треба розрізнити міжнародну правосуб'єктність держав, що входять до складу союзів, і міжнародну правосуб'єктність самих союзів.

Закінчуючи розгляд особливостей міжнародного митного права, слід зупинитися ще на одній обов'язковій складовій його становлення та розвитку.

Характерною рисою міжнародного права є наявність в його системі комплексу імперативних норм (норм *jus cogens*¹), головним призначенням яких виступає регулювання найважливіших міжнародних відносин, що стосуються всезагальних інтересів. Порушення цих норм заподіює шкоду всьому світовому співтовариству і тому відхилення від них неприпустиме. Ці норми виступають певним критерієм юридичної чинності інших норм міжнародного права і тому будь-який міжнародний договір визнається нікчемним, якщо його положення суперечать положенням імперативних норм загального міжнародного права.

Одним із прикладів таких норм виступають основні принципи сучасного міжнародного права: принцип суверенної рівності держав, принцип незастосування сили або загрози силою, принцип непорушності кордонів, принцип територіальної цілісності держав, принцип мирного вирішення міжнародних спорів, принцип невтручання у внутрішні справи, принцип поваги прав людини та основних свобод, принцип рівноправності й самовизначення народів, принцип співробітництва держав і принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

Таким чином, як міжнародні митні відносини, так і норми міжнародного митного права, що покликані їх регулювати, повинні відповідати вищезазначеному переліку основних принципів загального міжнародного права, оскільки саме вони і утворюють ідейну та нормативно-правову основу системи міжнародного права.

Лише за таких умов правові норми міжнародного митного права, зумовлені потребами розвитку суспільних відносин, зможуть виконувати не лише власне юридичну функцію (регулювання цих відносин), а й функцію соціальну, сприятимуть вдосконаленню правовими засобами цих суспільних відносин — у нашому випадку міжнародних митних відносин.

10.2. Правові засади міжнародного митного співробітництва України

З моменту прийняття Акта проголошення незалежності Ук-

---

¹ Международное право в документах: Учебное пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. 4-е изд., перераб. и доп. — М., 2003. — С. 82.

раїни та схвалення його всенародним референдумом Україна як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава почала свою новітню історію.

Становлення й розвиток міжнародного митного співробітництва України відбувалися одночасно із становленням та розвитком її державності і безпосередньо залежали від появи її власної митної системи.

Першим документом, згідно з яким була встановлена компетенція митних органів щодо міжнародного співробітництва, став Закон «Про митну справу в Україні». У пункті «и» ст. 6 Закону зазначалося, що законодавством України встановлюється компетенція митних органів України щодо співробітництва з митними та іншими органами зарубіжних країн, а також з міжнародними організаціями з питань митної справи. Також Закон включав статтю 11 «Міжнародні договори України», де зазначалося, що Україна дотримується зобов'язань, що випливають з її міжнародних договорів. Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, які містяться в цьому Законі та інших законодавчих актах України про митну справу, то застосовуються правила міжнародного договору.

На сьогоднішній день існує розгорнута нормативно-правова база, яка надає право митним органам України встановлювати та підтримувати міжнародні зв'язки у галузі митної справи як з митними органами зарубіжних країн, так і з міжнародними організаціями, статутна діяльність яких передбачає можливість здійснення співробітництва з митних питань.

Розглядаючи правові засади міжнародного співробітництва з питань митної справи, особливу увагу слід звернути на положення, закріплені Конституцією, Законом «Про міжнародні договори України», Митним кодексом, Положенням про Державну митну службу України, затвердженим Указом Президента України від 24 серпня 2000 р. № 1022/2000, Указом Президента України від 18 вересня 1996 р. № 841/96 «Про заходи щодо вдосконалення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин», постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2003 р. № 1956 «Про затвердження Положення про порядок проведення робочих зустрічей керівника регіональної митниці, керівника митниці та їх заступників з представниками митного органу суміжної іноземної держави» тощо.

Статтю 34 МК закріплено, наприклад, такі положення: Україна бере участь у міжнародному співробітництві з питань митної справи. У митній справі Україна додержується загальновизнаних у міжнародній практиці систем класифікації та кодування товарів, митних режимів, митної статистики, інших загальноприйнятих у

світових митних відносинах норм і стандартів, а також забезпечує виконання міжнародних договорів України з питань митної справи, укладених в установленому законом порядку.

Міжнародне митне співробітництво з членами міжнародного співтовариства Україною здійснюється на основі загально-визнаних принципів і норм міжнародного права.

Розвиток міжнародного співробітництва у галузі митної справи в Україні було віднесено до основних завдань митних органів України (регіональні митниці та митниці), які підпорядковуються спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади в галузі митної справи — Державній митній службі України.

Міжнародна діяльність Держмитслужби спрямовується і координується Президентом України та Кабінетом Міністрів України й здійснюється за погодженням з Міністерством закордонних справ України.

Держмитслужба є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері митної справи і діє на підставі Положення про Державну митну службу України.

У розвитку міжнародного співробітництва у галузі митної справи Держмитслужба бере участь у підготовці міжнародних договорів України, готує пропозиції щодо укладення, денонсації таких договорів, у межах своєї компетенції укладає міжнародні договори України. Вона має право представляти Кабінет Міністрів України за його дорученням у міжнародних організаціях та під час укладення міжнародних договорів України.

З метою виконання покладених на Держмитслужбу завдань щодо розвитку міжнародного співробітництва та виконання відповідних функцій в її центральному апараті діє Департамент міжнародного митного співробітництва, який було створено на основі Управління міжнародного митного співробітництва. В його структурі безпосередньо діють відділ європейської інтеграції та багатостороннього співробітництва, відділ міжнародного митного права та законодавства, відділ організації роботи з проектами технічної допомоги, відділ протоколу та оформлення виїзду за кордон.

Зазначений Департамент у своїй діяльності керується Положенням про Департамент міжнародного митного співробітництва, затвердженим наказом Держмитслужби від 22 серпня 2005 р. № 778. Цим Положенням визначений організаційно-правовий статус Департаменту, його завдання, функції та повноваження.

Також слід зазначити, що крім Департаменту міжнародного митного співробітництва, значний обсяг роботи в сфері міжна-

родного митного співробітництва виконує відділ взаємодії з митними органами зарубіжних країн, який здійснює свою діяльність в структурі Департаменту митної варті та боротьби з контрабандою.

За час свого існування наша країна досягла значних результатів у сфері міжнародного співробітництва з питань митної справи, яке здійснювалося на двосторонній та багатосторонній основах у договірній та інституціональній (Всесвітня митна організація, Рада керівників митних служб держав—учасниць СНД) формах.

На двосторонньому рівні Україна має досить широку договірно-правову базу (близько 50 угод), яку утворює низка міжурядових та міжвідомчих угод й протоколів з питань митної справи (як приклад, Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Австрія про адміністративну допомогу та співробітництво у митних справах 2000 р., Протокол з Митним Департаментом Республіки Молдова про узгодження форми і реквізитів інформации, яка передається між Державною митною службою України і Митним департаментом Республіки Молдова 2004 р.).

Одним із основних напрямів двостороннього співробітництва є взаємодія у боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил.

Співробітництво з цих питань здійснюється, в основному, через направлення запитів митними органами України до митних служб іноземних держав для отримання потрібної інформації чи допомоги в розслідуванні справ про порушення митних правил, або інформування цих служб про можливі правопорушення на території відповідних держав.

В своїй діяльності щодо порядку направлення запитів до митних служб іноземних держав митні органи України керуються наказом Держмитслужби від 6 липня 2005 р. № 639 «Про затвердження Порядку направлення запитів Державної митної служби України до митних служб іноземних держав або їх інформування», а також міжнародними договорами України, укладеними в установленому законом порядку.

В рамках Співдружності Незалежних Держав співробітництво у цьому напрямі здійснюється на підставі затвердженого Рішення Ради керівників митних служб держав — учасниць СНД від 28 березня 2002 р. № 5/34 «Єдиного порядку обміну інформацією щодо запитів митних служб держав — учасниць СНД у зв'язку з провадженням у справах про порушення митних правил і проведення перевірок».

Що ж до участі у багатосторонніх міжнародних договорах з митних питань, то наша держава є учасницею багатьох міжнародних конвенцій з різних напрямів міжнародного митного

співробітництва.

Діяльність з приєднання України до міжнародних договорів у галузі міжнародного митного співробітництва активізувалася зі вступом до ВМО. Це стало можливим після приєднання нашою державою до Конвенції про створення Ради Митного Співробітництва від 15 грудня 1950 р. (далі — Конвенція про створення РМС 1950 р.).

Здійснюючи міжнародне митне співробітництво в рамках ВМО, а також в рамках Європейської Економічної Комісії ООН — міжнародних організацій, під егідою яких і відбувається розроблення та прийняття більшості міжнародних договорів з митних питань, Україна стала учасницею таких міжнародних митних конвенцій: Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки міжнародного дорожнього перевезення від 14 листопада 1975 р. (Конвенція МДП); Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 р. (Конвенція Найробі); Міжнародна конвенція про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах від 21 жовтня 1982 р. (Женевська конвенція 1982 р.); Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису і кодування товарів від 14 червня 1983 р. із змінами і доповненнями, внесеними Протоколом від 24 червня 1986 р. (Конвенція про ГС); Конвенція про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р. (Стамбульська конвенція).

Розглянемо основні положення деяких з цих конвенцій.

Однією з перших міжнародних конвенцій з митних питань, до якої приєдналася наша держава, стала Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки міжнародного дорожнього перевезення від 14 листопада 1975 р. (далі — Конвенція МДП).

Конвенція МДП (термін є аббревіатурою словосполучення «міжнародні дорожні перевезення», що відповідає міжнародно-правовому визначенню TIR) нараховує 66 країн-учасниць і з моменту набрання чинності скасувала і замінила у відносинах між Договірними сторонами аналогічну за задумом, але регіональну (європейську) Конвенцію МДП 1959 р.

Наша держава є учасницею цієї Конвенції з 15 липня 1994 р.¹

Конвенція МДП 1975 р. є відкритим для приєднання міжнародним договором, який складається з 7 глав, що містять 64 статті та 9 додатків. Дана Конвенція залишається однією з най-

---

¹ Про участь України у Митній конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенції МДП 1975 р.): Закон України від 15 липня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 33. — Ст. 307.

більш діючих міжнародних транспортних конвенцій і фактично єдиною глобальною системою митного транзиту.

Метою прийняття Конвенції, як зазначається у її преамбулі, було сприяння полегшенню міжнародних перевезень вантажів дорожніми транспортними засобами, а також спрощення та гармонізація адміністративних, зокрема прикордонних, формальностей в галузі міжнародних перевезень.

Конвенція опікується питаннями перевезень вантажів, що здійснюються без їхнього проміжного перевантаження, в дорожніх транспортних засобах, складах транспортних засобів або контейнерах, з перетинанням одного або декількох кордонів від митниці місця відправлення однієї з Договірних Сторін Конвенції до митниці місця призначення іншої Договірної Сторони Конвенції або тієї ж Договірної Сторони Конвенції за умови, що певна частина операції МДП, між її початком і закінченням, проводиться автомобільним транспортом. Вантажі, що перевозяться з додержанням процедури МДП, звільняються від сплати або депозиту ввізних чи вивізних мита та зборів на проміжних митницях. Вантажі, що перевозяться з додержанням процедури МДП у запломбованих дорожніх транспортних засобах, запломбованих складах транспортних засобів або запломбованих контейнерах, як правило, звільняються від митного догляду на проміжних митницях. Проте з метою запобігання зловживанням митні органи можуть у виняткових випадках і, зокрема у разі наявності підозри у порушеннях, проводити на цих митницях догляд вантажів.

Кожна з Договірних Сторін Конвенції визначає гарантійні об'єднання, які мають право видавати безпосередньо або за посередництва об'єднань, що є їхніми кореспондентами, книжки МДП і надавати гарантії. Таке гарантійне об'єднання зобов'язується сплачувати належні ввізні чи вивізні мито і збори, а також будь-які відсотки за прострочення, які можуть належати відповідно до митних законів і правил країни, в якій виявлено порушення у зв'язку з операцією МДП.

Як зазначають С.О. Кокот і Л.Г. Добруха¹, для забезпечення безперешкодного переміщення вантажів при мінімальних затримках в дорозі і в той же час для забезпечення максимальної митної безпеки режим МДП містить п'ять основних елементів — п'ять «стовпів», на яких тримається вся система:

1) безпечність транспортних засобів і контейнерів — вантажі повинні перевозитися (з точки зору митниці) у безпечних транспортних засобах або контейнерах;

---

¹ Довідник з Конвенції МДП / Укладачі: С.О. Кокот, Л.Г. Добруха — К., 2003. — С. 6–12.

2) міжнародна гарантія — сплата мита і податків, щодо яких існує ризик несплати, повинна бути забезпечена міжнародною гарантією;

3) книжка МДП — вантажі повинні супроводжуватися визнаним усіма державами—учасниками Конвенції митним документом (книжкою МДП), прийнятим до оформлення в державі відправлення і використовуваним як документ для контролю в державах відправлення, транзиту і призначення;

4) взаємне визнання заходів митного контролю — заходи митного контролю, застосовувані в державі відправлення, повинні визнаватися усіма країнами транзиту і призначення;

5) контрольований доступ — доступ до процедури МДП для національних об'єднань (дозвіл на видачу книжок МДП) та фізичних і юридичних осіб (дозвіл на використання книжок МДП) повинен контролюватися уповноваженими національними органами.

На сьогоднішній день єдиною міжнародною організацією, яка отримала право на централізоване виготовлення і розповсюдження книжок МДП поміж національних гарантійних об'єднань відповідно до договірних зобов'язань є Міжнародний союз автомобільного транспорту (МСАТ). МСАТ розташований у Женеві і є неурядовою організацією, яка захищає інтереси автомобільних перевізників у всьому світі. В Україні інтереси МСАТ представляє Асоціація міжнародних автомобільних перевізників України (АсМАП). АсМАП визнана гарантом перед МСАТ щодо відповідальності українських та іноземних перевізників у зв'язку із застосуванням ними на території України книжок МДП, а також є єдиною організацією, уповноваженою МСАТ видавати книжки МДП національним перевізникам.

Кожна країна самостійно визначає межу гарантії, але рекомендовано обмежувати максимальну суму, що може вимагатися для сплати у національного об'єднання, розміром в 50 тис. доларів США на одну книжку МДП.

Вищим органом Конвенції МДП є її Адміністративний комітет, до складу якого входять всі Договірні Сторони. Щороку він проводить, як правило, два засідання (навесні та восени) під егідою Європейської економічної комісії ООН (далі — ЄЕК ООН) в Женеві для того, щоб прийняти зміни до Конвенції і створити можливість компетентним державним органам і міжнародним організаціям обмінятися думками з приводу використання системи МДП. На сьогоднішній день Адміністративний комітет підготував і затвердив 22 поправки до Конвенції МДП 1975 р., а також велику кількість резолюцій, рекомендацій та коментарів. Робота Адміністративного комітету організується Робочою групою з митних питань, пов'язаних з транспортом ЄЕК ООН (WP.30).

З метою сприяння розвитку міжнародного співробітництва між митними органами в сфері застосування Конвенції МДП, здійснення контролю за функціонуванням процедури МДП і міжнародної системи гарантій та надання допомоги у цій сфері Договірні Сторони Конвенції у 1999 р. утворили Виконавчу Раду МДП (далі — ВРМДП). ВРМДП складається з 9 членів, що в особистій якості обираються урядами Договірних Сторін Конвенції МДП на дворічний термін. До обов'язків ВРМДП входить: контроль за централізованим виготовленням і розповсюдженням книжок МДП, функціонуванням міжнародної системи гарантій і страхування та надання допомоги в обміні конфіденційною інформацією між митними та іншими державними органами.

Рішення ВРМДП реалізуються Секретарем МДП, якому допомагає невеличкий секретаріат. Секретар МДП повинен бути співробітником ЄЕК ООН.

Діяльність ВРМДП на сучасному етапі фінансується шляхом стягнення збору з кожної виданої книжки МДП.

З метою проведення консультацій між урядами і зацікавленими неурядовими організаціями для швидкого реагування на проблеми, що виникають у процесі застосування транзитного режиму МДП, і створення єдиного підходу в цій сфері на національному рівні Робочою групою з митних питань, пов'язаних з транспортом ЄЕК ООН (WP.30), була заснована Контактна група МДП.

Група обслуговується секретаріатом ЄЕК ООН і звітує про свою діяльність безпосередньо Робочій групі з митних питань, пов'язаних з транспортом ЄЕК ООН (WP.30)¹.

З метою розвитку міжнародного співробітництва України в сфері митної справи та підвищення рівня ефективності боротьби з порушеннями митного законодавства 23 травня 2000 р. наша держава приєдналася² до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 р. (далі — Конвенція Найробі).

Конвенція Найробі набрала чинності з 21 травня 1980 р. і станом на 1 липня 2006 р. нараховувала 50 країн-учасниць³. Кожна держава, яка є членом РМС, і кожна держава, що є членом ООН або її спеціалізованих органів, може стати Договірною Стороною цієї Конвенції.

Конвенція Найробі складається з основного тексту — преам-

¹ Кокот С.О., Добруха Л.Г. Вказана праця. — С. 15–16.

² Про приєднання України до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї: Указ Президента України від 23 травня 2000 р. № 699/2000 // Урядовий кур'єр. — 2000. — № 96.

³ <http://www.wcoomd.org/ie/index.html>.

була та 23 статті, а також 11 додатків та спрямована на розвиток співробітництва між митними адміністраціями у напрямі протидії порушенням митного законодавства.

Щодо цього у преамбулі Конвенції зазначається, що порушення митного законодавства становлять загрозу економічним, соціальним та фіскальним інтересам держав та законним інтересам торгівлі.

Відповідно до ст. 1 Конвенції, положення якої присвячуються визначенню основних її термінів, під «порушенням митного законодавства» слід розуміти будь-яке порушення або спробу порушення митного законодавства.

В свою чергу, під «митним законодавством» слід розуміти всі установачі та регулюючі положення, що застосовуються або контролюються митними адміністраціями у зв'язку з імпортом, експортом або транзитом товарів.

Крім зазначених термінів, у цій статті також даються визначення таких термінів: «митне шахрайство», «контрабанда», «імпорتنі та експортні мита і податки» тощо.

Будь-який Додаток або Додатки Конвенції Найробі, прийняті Договірною Стороною Конвенції, вважаються невід'ємною її частиною. До того ж, як і в інших багатосторонніх договорах у галузі міжнародних митних відносин, кожен Додаток Конвенції вважається окремою Конвенцією. Тому, приєднуючись до положень Конвенції Найробі, обов'язковим є прийняття хоча б одного з її Додатків.

Договірні Сторони, які прийняли один або більше Додатків до цієї Конвенції, погоджуються, що їх митні адміністрації надаватимуть одна одній взаємну допомогу з метою відвернення, розслідування та припинення порушень митного законодавства.

Така допомога надаватиметься на підставі направлених офіційних запитів про надання взаємної допомоги. Запити про допомогу повинні здійснюватися в письмовій формі і містити у собі інформацію щодо реквізитів та супроводжуватися документами, які запитуюча Договірна Сторона вважає потрібними. У випадках, пов'язаних, зокрема, з терміновістю, коли запит про допомогу не було здійснено у письмовій формі, запитувана митна адміністрація може вимагати письмового підтвердження запиту. Письмові запити складаються мовою, прийнятною для запитуваних Договірних Сторін. У разі необхідності всі документи, що супроводжують запити, перекладаються на взаємоприйнятну мову.

Обмін інформацією між Договірними Сторонами згідно з цією Конвенцією здійснюється безпосередньо через їх митні адміністрації, які зобов'язуються надавати відповіді на запити про допомогу якомога швидше.

Митна адміністрація Договірної Сторони може звернутися з

запитом про надання взаємної допомоги для проведення будь-якого розслідування або у зв'язку з судовим чи адміністративним розглядом, що здійснюється цією Договірною Стороною. Якщо такий розгляд не здійснюється митною адміністрацією безпосередньо, вона може звертатися з запитом про надання взаємної допомоги лише в межах своєї компетенції в цьому розгляді. Відповідно, якщо розгляд здійснюється у державі запитуваної адміністрації, остання надає допомогу за запитом у межах своєї компетенції в цьому розгляді.

Взаємна допомога не поширюється на запити щодо арешту осіб або повернення мит, податків, зборів, нарахувань чи будь-яких коштів іншій Договірній Стороні. Якщо Договірна Сторона вважає, що надання допомоги за запитом може становити загрозу її суверенітету, безпеці та іншим важливим національним інтересам або може завдати шкоди законним комерційним інтересам будь-якого підприємства, громадського чи приватного, вона може відмовити у наданні допомоги або поставити її надання у залежність від виконання певних умов чи вимог.

Якщо митна адміністрація Договірної Сторони здійснює запит про надання допомоги, який вона сама б не могла виконати у випадку надходження такого запиту від іншої Договірної Сторони, вона привертає увагу до цього факту в своєму запиті. Виконання такого запиту здійснюється за рішенням запитуваної Договірної Сторони.

Всі витрати, пов'язані з залученням експертів та свідків, згідно з Конвенцією Найробі покриваються запитуючою Договірною Стороною.

Положення цієї Конвенції не перешкоджають Договірним Сторонам надавати взаємну допомогу в більшому обсязі або брати зобов'язання про надання такої допомоги у майбутньому.

Відповідальність щодо контролю за виконанням та розвитком Конвенції Найробі несе РМС. Безпосереднім виконавцем завдань, поставлених РМС у зв'язку з виконанням положень цієї Конвенції, є її Постійний технічний комітет.

До однієї з останніх міжнародних митних конвенцій, до якої приєдналася наша держава, можна віднести Конвенцію про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р. (далі — Стамбульська конвенція). Приєднання до тексту Конвенції та всіх її Додатків відбулося 24 березня 2004 р.²

Дана Конвенція набула чинності з 27 листопада 1993 р. і ста-

---

¹ Про приєднання України до Конвенції про тимчасове ввезення: Закон України від 24 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29. — Ст. 371.

² <http://www.wcoomd.org/ie/index.html>.

ном на 1 липня 2006 р. нараховувала 50 країн-учасниць¹.

Крім преамбули та 34 статей основного тексту, Стамбульська конвенція містить також 13 Додатків, що становлять її невід'ємну частину.

За умови приєднання до тексту Конвенції та всіх її Додатків вона скасовує та замінює повністю або частково положення п'ятнадцяти міжнародних угод, пов'язаних з режимом тимчасового ввезення.

Варто звернути увагу на те, що Стамбульська конвенція, поміж зазначених угод, в першу чергу покликана у майбутньому замінити нині діючу Митну конвенцію стосовно книжок АТА на тимчасове ввезення товарів від 6 грудня 1961 р., учасницями якої є 63 країни¹, тому обов'язковим є прийняття Додатка А та принаймні ще одного іншого Додатка.

Абревіатура «АТА» є комбінацією перших літер французького та англійського словосполучень, що визначають єдине поняття — «тимчасовий допуск (або тимчасове прийняття)» (французьке «admission temporaire» і англійське «temporary admission»).

Відповідно до положень Конвенції під «тимчасовим ввезенням» слід розуміти: митний режим, який дозволяє приймати на митну територію певні товари (у тому числі транспортні засоби), умовно звільнені від ввізного мита і податків, без застосування заборон чи обмежень економічного характеру на ввезення; такі товари (у тому числі транспортні засоби) мають ввозитися з визначеною метою і призначатися для подальшого вивезення у встановлений термін та не піддаватися змінам, за винятком нормального зниження їхньої вартості (амортизації) внаслідок їхнього використання.

Тимчасове ввезення має здійснюватися на підставі документа на тимчасове ввезення — міжнародного митного документа, який приймається як митна декларація і дозволяє ідентифікувати товари (у тому числі транспортні засоби) та містить міжнародну дійсну гарантію для покриття ввізного мита та податків.

Такими документами відповідно до положень Додатка А Стамбульської конвенції виступають «Книжка АТА» і «Книжка CPD», які представляють собою комплект митних пропускових документів для тимчасового ввезення, вивезення і транзиту визначених товарів (у тому числі транспортних засобів).

«Книжка АТА» є документом на тимчасове ввезення, що використовується для тимчасового ввезення товарів, за винятком транспортних засобів.

«Книжка CPD» (carnet de passage en douane — абревіатура французького словосполучення «документ для митного офор-

¹ <http://www.wcoomd.org/ie/index.html>.

млення») є документом на тимчасове ввезення, що використовується для тимчасового ввезення транспортних засобів.

Контроль за міжнародною системою гарантій здійснюється Міжнародною торговою палатою, яка, в свою чергу, може надавати повноваження щодо підтвердження необхідних гарантій і видачі зазначених вище карнетів національним торговим палатам.

Завдяки цьому тимчасовий експорт основних категорій товарів, не призначених для продажу в країні тимчасового ввезення, у міжнародній торгівлі може здійснюватися без стягнення мита.

Відповідно до положень Стамбульської конвенції з метою її застосування та для розгляду заходів, призначених для забезпечення її однакового тлумачення і застосування, а також будь-яких запропонованих змін до неї створюється Адміністративний комітет.

Комітет на кожному засіданні обирає свого Голову та його Заступника. Оскільки РМС надає Комітету послуги секретаріату, то саме вона і скликає Комітет. Кожна Договірна Сторона, представлена на засіданні, має один голос. У роботі засідань Комітету можуть також брати участь спостерігачі від заінтересованих держав чи митних територій та міжнародних організацій. Комітет перед закриттям свого засідання ухвалює звіт.

Будь-який член РМС і будь-який член ООН або її спеціалізованих установ може стати Договірною Стороною цієї Конвенції.

В цілому міжнародні договори України, що укладені в установленому законом порядку, відіграють дуже важливу роль у правовому регулюванні її міжнародного митного співробітництва.

Так, відповідно до положень Закону «Про міжнародні договори України», чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ст. 19).

Держмитслужба постійно проводить роботу з розширення договірно-правової бази міжнародного співробітництва з митних питань.

Так, 5 жовтня 2006 р. Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (Конвенція Кіото), Загального додатка та Спеціальних додатків А, В, С, D, E, F, G, H, J та K до неї, в редакції від 26 червня 1999 р., що була затверджена Протоколом про зміну Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних

процедур.

Держмитслужба також проводить моніторинг процесу набуття чинності Йоганнесбурзькою конвенцією про взаємодопомогу в митних справах від 27 червня 2003 р. з метою подальшого проведення внутрішньодержавних процедур, необхідних для приєднання України до неї.

10.3. Митна служба України та міжнародні організації

Важливу роль у розвитку митного права України відіграють зв'язки Держмитслужби з міжнародними організаціями, діяльність яких пов'язана з вирішенням питань митної справи. Щодо цього ч. 1 ст. 36 МК закріплює норму, що спеціальне уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи представляє Україну у Всесвітній митній організації, інших міжнародних митних організаціях.

Відповідно до Порядку участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2002 р. № 1371, Держмитслужба відповідає за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в таких міжнародних організаціях та їх органах: Комітет з внутрішнього транспорту ЄЕК ООН Всесвітня митна організація.

Треба зазначити, що на практиці міжнародне співробітництво з митних питань Держмитслужби з міжнародними організаціями є значно ширшим.

Так, всі наявні у цій галузі міжнародних відносин міжнародні міжурядові організації можна розподілити на організації, діяльність яких безпосередньо пов'язана з вирішенням питань митного співробітництва (ВМО), організації, компетенція яких передбачає можливість розгляду питань, пов'язаних з митною справою (Світова Організація Торгівлі, ООН та ін.), та міжнародні регіональні організації (Співдружність Незалежних Держав, Європейський Союз).

Центральне місце у правовому регулюванні відносин, пов'язаних з вирішенням питань митної справи, належить саме Всесвітній митній організації — єдиній всесвітній міжнародній міжурядовій організації з митних питань.

Враховуючи кількість держав-учасниць, яких станом на січень 2007 р. нараховувалося 170, її інколи називають ще Організацією Об'єднаних Націй з митних питань.

ВМО (назва є неофіційною і вживається з 1994 р.), як вже зазначалось, була заснована і діє під назвою «Рада митного співробітництва» відповідно до положень Конвенції про створення РМС 1950 р.

Конвенція вступила в дію 4 листопада 1952 р., а перша сесія

Ради, участь у якій брали 17 європейських країн, відбулася 26 січня 1953 р. Саме ця подія стала підставою проголошення 26 січня Міжнародним днем митника, який відзначається майже у всьому світі.

Враховуючи значну кількість держав-членів та їх широке географічне представництво, а також з метою ознайомлення з потребами всіх її членів, у 1984 р. організацією було прийнято рішення про застосування системи регіонального представництва.

Грунтуючись на цілому спектрі чинників, таких як робоча мова, географічна наближеність, вже існуючий порядок регіональних структур інших міжнародних організацій, було прийнято рішення про заснування шести робочих регіонів Ради, а саме: Східна та Південна Африка; Західна та Центральна Африка; Північна Африка, Близький та Середній Схід; Далекий Схід, Південна та Південно-Східна Азія, Австралія та Тихоокеанські острови; Північна, Південна, Центральна Америка та Карибський басейн; Європа.

Один із самих великих регіонів — європейський, до нього разом із державами, що утворилися після розпаду СРСР, входить 51 країна¹.

ВМО є незалежним міждержавним органом, діяльність якого на сьогодні зосереджена в таких сферах: вирішення питань безпеки та поліпшення світової торгівлі, розвиток потенціалу національних митних служб, боротьба з підробками та контрафактом².

Організацією розробляються і подаються державам-членам пропозиції і рекомендації, які стосуються різноманітних напрямів їхньої діяльності у митній справі, здійснюється підготовка проектів конвенцій і поправок до вже діючих конвенцій з митних питань, здійснюється співробітництво з іншими міжурядовими організаціями з питань, що входять до її компетенції, тощо.

Вищим органом ВМО є Рада, яка складається з представників держав-учасниць і повинна скликатися не менш ніж два рази на рік. На практиці засідання Ради відбуваються один раз на рік, як правило наприкінці червня. Однак під час його проведення Радою розглядаються матеріали по двох її сесіях. Так, Делегація Держмитслужби України взяла участь у 107/108 сесіях Ради ВМО, що проходили наприкінці червня — початку липня 2006 р.

Кожна держава має один голос і може бути представлена одним делегатом, при якому можуть бути один або декілька заступників, а також радники. За роботою Ради також можуть спостерігати представники урядів, які не є її членами. Рада щорічно обирає з числа делегатів членів Ради, Голову і його зас-

¹ <http://www.customs.gov.ua>

² Таможня. — 2005. — № 18. — С. 6.

тупників, кількість яких залежить від кількості регіональних представницьких організацій. Рішення Ради приймаються більшістю в 2/3 голосів присутніх її членів, які, до того ж, повинні мати право голосувати.

Члени Ради повинні надавати їй за запитом будь-яку інформацію і документи, необхідні для здійснення нею своїх функцій за умови, що жодному з членів не доведеться надавати секретну інформацію, викриття якої буде зашкоджувати застосуванню його законів чи в інший спосіб буде суперечити державним інтересам або зачіпати законні торговельні інтереси будь-якого підприємства, як державного, так і приватного.

Крім Ради ВМО, на окрему увагу заслуговують також такі її підрозділи, як Генеральна Політична комісія і Фінансовий комітет.

Генеральна Політична комісія (далі — Комісія) була заснована у 1978 р. і повинна проводити свої засідання не менш ніж два рази на рік. До її повноважень входить обговорення важливих питань функціонування і розвитку світової митної системи, які в подальшому виносяться на розгляд Ради: розроблення, впровадження і поновлення міжнародних конвенцій й інших правових інструментів і в галузі митної справи, застосування резолюцій ВМО з безпеки та спрощення міжнародного ланцюга торгових поставок, стратегія підвищення потенціалу митних служб, питання Гармонізованої системи. Комісія затверджує порядок функціонування і плани роботи робочих органів Організації, а також розглядає питання її стратегічного планування (методологія планування і стратегічний план діяльності). Комісія в межах своєї компетенції може давати рекомендації Раді, а в тих питаннях, що потребують термінового вирішення, звертатися до Генерального секретаря Ради з вимогою здійснити такі дії, які Комісія вважає необхідними в інтересах Ради.

Членство в Комісії є обмеженим і дорівнює на сьогодні 24 представникам, з яких 17 представників держав-членів обираються на регіональній основі з найбільш активних членів конкретного регіону, а місця інших 7 членів обіймають Голова Ради та його заступники. Члени Комісії обираються Радою на дворічний строк, а Голова і заступники — на 1 рік. Як правило, в засіданнях Комісії беруть участь керівники митних служб або їх заступники.

Рішення Комісії, що потребують фінансування, перед їх розглядом на сесії Ради передаються на розгляд Фінансового комітету, який і вирішує ці питання.

Фінансовий комітет є виборним органом, який формується загальним голосуванням членів ВМО на її сесіях у складі 17 членів. Комітет має своїм завданням: здійснювати контроль за правильністю фінансових витрат коштів ВМО її Генеральним

Секретарем та особами, яким він має право передоручати підписувати фінансові витратні документи Секретаріату ВМО; готувати фінансові документи (у прибуткових та витратних частинах) до сесії ВМО про розміри фінансових щорічних внесків до ВМО її країн-членів та про витрати за напрямками діяльності ВМО на наступний рік.

Фінансовий комітет проводить свої засідання залежно від потреб та відповідно до рішень сесій ВМО, але не менше одного разу на рік. На своєму (щорічному) засіданні Фінансовий комітет дає фінансову оцінку (на підставі матеріалів аудиту) діяльності Секретаріату ВМО та складає фінансовий річний проект (прибутків та видатків) ВМО на підставі політичних рішень, які були прийняті Політичною комісією.

Обрання будь-якої країни у члени Фінансового комітету ВМО, а тим більше її Генеральної Політичної комісії завжди було й залишається ознакою великої поваги до її митної служби та митної адміністрації з боку всіх членів ВМО, та, конкрет-но, її митного регіону.

Постійно діючим виконавчим органом ВМО є Генеральний секретаріат. Він очолюється Генеральним секретарем, який призначається Радою строком на 5 років. Цю посаду на сьогоднішній день обіймає пан Мішель Дане (Франція).

На виконання цілей, передбачених Конвенцією про створення РМС, Рада може створювати комітети, які, в свою чергу, можуть мати підкомітети, а також утворювати для своїх потреб передсесійні або постійно діючі робочі групи.

Ключовими комітетами ВМО є: Постійний технічний комітет, який включає Підкомітет управління інформацією; Комітет з боротьби проти шахрайства; Комітет з Гармонізованої системи опису та кодування товарів, який включає Підкомітет з перегляду Гармонізованої системи та Науковий підкомітет; Технічний комітет з митної вартості; Технічний комітет з правил походження товарів.

Аналізуючи положення Конвенції про створення РМС 1950 р., можна зробити висновок, що серед перелічених Комітетів головним є саме Постійний технічний комітет.

Постійний технічний комітет поряд із Генеральним секретаріатом має сприяти роботі Ради і скликатися не менше чотирьох разів на рік. Його склад має утворюватися з представників членів Ради. Кожний член Ради може призначити одного делегата та одного або більше заступників як представників у Комітеті, при яких можуть бути експерти. Представники повинні бути посадовими особами зі спеціальними знаннями з питань митної практики.

Головним завданням Комітету є досягнення найвищого сту-

пеня гармонізації і уніфікації митних систем. З цією метою ним розробляються методи спрощення і гармонізації митного законодавства і процедур. До того ж Комітет проводить порівняльні дослідження, видає словник міжнародних митних термінів, розробляє проекти міжнародних митних конвенцій і дає рекомендації в галузі спрощення і гармонізації митних процедур. Прикладом проведеної роботи Комітету в цьому напрямі виступає Конвенція Кіото.

Штаб-квартира організації знаходиться у Брюсселі. Офіційними мовами організації, на яких видаються її документи і матеріали, є англійська і французька. Ведуться переговори щодо використання в роботі організації також іспанської та російської мов.

Після приєднання України до Конвенції про створення РМС 1950 р.¹ Держмитслужба отримала можливість представляти нашу державу в рамках цієї організації. На сесіях Ради, що проходять у штаб-квартирі ВМО, нашу державу представляє Голова Держмитслужби або його заступник. За дорученням керівництва Держмитслужби для забезпечення безпосереднього зв'язку з Секретаріатом ВМО, а також для роботи у деяких заходах організації також залучається Радник з митних питань Представництва України при Європейських Співтовариствах.

Посаду Радника з митних питань було створено у 1993 р. при Посольстві України в Королівстві Бельгія, а з 1996 р. відповідні повноваження здійснювалися при Представництві України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу). Відповідно до Указу Президента України від 19 квітня 2004 р. № 445/2004 цю посаду було офіційно введено до складу Представництва України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу).

За результатами проведеної роботи Радник з митних питань Представництва України при ЄС надсилає до Держмитслужби детальні звіти з перекладом необхідних матеріалів, а також викладенням висновків і пропозицій щодо можливостей вдосконалення роботи митної служби України у відповідних сферах митної діяльності. Радник з митних питань також вивчає питання приєднання до Конвенцій ВМО, надає пропозиції щодо імплементації положень Конвенцій, членом яких є Україна.

Представники Держмитслужби беруть участь у щорічних сесіях ВМО, залучаються до роботи конференцій голів митних адміністрацій європейського регіону ВМО, а також до діяльності комітетів з різних напрямів митної справи, які є її робочими ор-

---

¹ Про приєднання України до Конвенції про створення Ради Митного Співробітництва: Постанова Верховної Ради України від 19 червня 1992 р. № 2479-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 35. — Ст. 522.

ганами. Посадові особи Держмитслужби беруть участь у міжнародних семінарах та навчальних заходах з різних аспектів митної діяльності, що проводяться ВМО.

У 1997 та 1998 роках Україна була обрана до двох вищих керівних органів ВМО — Генеральної Політичної комісії та Фінансового комітету строком на 2 роки. До Фінансового комітету Україну було обрано на 1997–1999 роки, до Генеральної Політичної комісії — на 1998–2000 роки. У зв'язку з тим, що одна країна не може засідати одразу у двох керівних органах ВМО, Україна обрала Генеральну Політичну комісію і, таким чином, поступилася своїм членством у Фінансовому комітеті. Держмитслужба України неодноразово отримувала пропозиції направити кандидатури співробітників митних органів України для роботи у Секретаріаті ВМО.

Відповідно до регіональної структури представництва ВМО Україна входить до складу європейського регіону ВМО, на конференції голів митних адміністрацій якого Держмитслужба України у 2005 р. взяла участь в опрацюванні питання підготовки звіту Політичної комісії ВМО, взаємодії митних адміністрацій європейського регіону та розширення інституціональних можливостей ВМО. Вона також брала участь у роботі чергових сесій Комітету з Гармонізованої системи ВМО та Підкомітету з перегляду Гармонізованої системи ВМО.

Україна надає ВМО матеріали про свою участь в діяльності свого регіону. Такі матеріали враховуються при підготовці щорічних звітів Генерального секретаря перед Політичною комісією та Радою про діяльність в кожному з регіонів ВМО протягом року. Користуючись цим, Держмитслужба має можливість звернутися до ВМО із запитом залучити її до участі в тих чи інших заходах, що становлять для неї інтерес.

Проявом високої оцінки роботи Держмитслужби України стало проведення у травні 2000 р. у Києві Дня відкритих дверей ВМО. Вперше День відкритих дверей було проведено поза межами штаб-квартири цієї авторитетної міжнародної організації. Учасники форуму ознайомилися з основними напрямками розвитку митної справи в Україні.

Як член ВМО Держмитслужба України може скористатися технічною допомогою та навчальними послугами, що пропонуються ВМО.

Участь України у ВМО сприяє становленню і подальшому розвитку митної системи нашої країни, впровадженню у практику митної справи багатого міжнародного досвіду¹.

Великого значення для розвитку митної справи в Україні на-

---

¹ Деркач Л.В. Українська митниця: вчора, сьогодні, завтра. — К., 2000. — С. 130.

буває досвід, який отримує Держмитслужба під час роботи в рамках Комітету з внутрішнього транспорту Європейської Економічної Комісії ООН (КВТ ЄЕК) і безпосередньо з ООН.

Комітет є одним із головних органів Європейської Економічної Комісії — одного з найстаріших органів ООН. КВТ ЄЕК займається питаннями міжнародного співробітництва в галузі транспорту і зв'язку, координації залізничного, автомобільного і водного транспорту. Для цього у його структурі на постійній основі працюють три основні робочі групи (з питань автомобільного, водного і залізничного транспорту), які мають розгалужену структуру допоміжних робочих груп.

Однією з таких робочих груп є Робоча група з митних питань, пов'язаних з транспортом ЄЕК (або Група експертів з митних питань, пов'язаних з транспортом) — орган спеціального характеру, який діє в Женеві як допоміжний орган Економічної та Соціальної Ради ООН. Цей орган заснувався з метою створення активного міжнародного апарату, який займався би розробкою і втіленням у життя уніфікованих митних систем, розвитком та вдосконаленням митної техніки, митного законодавства держав, а також спрощенням митних формальностей на кордонах.

Держави — члени ЄЕК ООН для участі у роботі Робочої групи з митних питань (далі — Робоча група) зазвичай представлені в особі Голови національної митної служби або його уповноваженого представника. Робоча група, як правило, збирається на своїх сесіях два або три рази на рік у Женеві. В діяльності Робочої групи можуть брати участь всі держави—члени ООН і зацікавлені міжнародні організації.

Треба зазначити, що оскільки Робоча група функціонує у складі КВТ ЄЕК, то основна увага у її роботі, природно, приділяється різним питанням, пов'язаним з діяльністю митних органів з усіма видами транспорту в Європі.

Такі питання вносяться державними або міжнародними організаціями, пов'язаними у своїй діяльності з митними відносинами, на розгляд сесій. В результаті дискусій на таких сесіях приймаються рішення щодо уніфікації деяких принципів і методів митного контролю, спрощення митних формальностей (за поданням відповідних транспортних відомств).

В подальшому розроблені на сесіях Робочої групи рекомендації і резолюції щодо спрощення, обмеження й уніфікації митних формальностей та документів, що застосовувалися у міжнародному товарообігу, використовувалися у роботі з кодифікації й прогресивного розвитку міжнародного митного права в рамках ВМО.

За результатами роботи Робочої групи було прийнято ряд міжнародних конвенцій: Митна конвенція про контейнери від 18 травня 1956 р., Митна конвенція про міжнародні перевезен-

ня вантажів із застосуванням книжки МДП від 15 січня 1959 р. (переглянута в подальшому і затверджена в новій, нині діючій, редакції від 1975 р.) та ін.

Що ж до участі України у діяльності цих органів, то у 2005 р. Держмитслужба України брала участь у роботі 110-ої сесії Робочої групи з митних питань, пов'язаних з транспортом, яка була присвячена обговоренню питань митного оформлення й контролю¹.

Україна є членом таких конвенцій, укладених під егідою ООН: Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах (Женевська конвенція 1982 р.); Митної конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція МДП 1975 р.); Конвенції про контейнери 1972 р. (Женевська конвенція 1972 р.).

Виходячи з цього, Держмитслужба бере участь у виконанні положень згаданих конвенцій, у тому числі й залучається до участі у роботі органів, створених відповідно до цих конвенцій.

Так, Держмитслужба України в рамках ЄЕК бере участь у роботі сесій Виконавчої Ради Митної конвенції про міжнародні перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП 1975 р., а також залучається до сесій Адміністративного Комітету Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах 1982 р.

Крім того, Держмитслужба співпрацює з ООН у напрямі отримання міжнародної технічної допомоги ООН. За Програмою ООН «Білорусь, Україна, Молдова проти наркотиків» (BUMAD) протягом 2005 р. Держмитслужба України отримала обладнання на суму 668 тис. грн., зокрема, три детектори вибухових та наркотичних речовин, 5 ендоскопів, рентгенівський прилад².

Таким чином, зв'язки Держмитслужби України з ООН випливають, переважно, з членства України в міжнародних конвенціях, укладених під егідою ООН, а також здійснюються в рамках отримання українською стороною міжнародної технічної допомоги.

Держмитслужба залучається також до діяльності такої міжнародної організації, як Світова Організація Торгівлі (далі — СОТ). Представники Держмитслужби входять до складу Робочої групи з розгляду заявки України на вступ до СОТ та беруть участь в її діяльності. Засідання Робочої групи проводяться щорічно. У 2005 р. представники Держмитслужби брали участь у роботі 14-го засідання Робочої групи з розгляду заявки України на вступ до СОТ.

Для вирішення питань, пов'язаних із взаємодією у боротьбі

---

¹ Підсумки роботи митних органів України у 2005 році. Інформаційно-аналітичний збірник. — К., 2006. — С. 91.

² Там само. — С. 93.

з контрабандою та порушенням митних правил, Держмитслужба України співпрацює з Інтерполом. Ведеться робота з налагодження зв'язків з Європолом.

10.4. Регіональне митне співробітництво

Історично регіональне міжнародне право передувало сучасній, універсальній або, як її визначає І.І. Лукашук, «глобальній» міжнародній правовій системі. Остання є результатом розвитку регіональних систем і сприйняття державами їхніх найзагальніших, найважливіших і найвагоміших норм і принципів. Проте це не означає, що регіональні системи права припиняють своє існування.

Сучасні регіональні інтеграційні процеси в політичному житті держав на Європейському континенті, між державами Північної і Латинської Америки, Африки, Азії зумовлюють їхню тісну взаємодію у вирішенні конкретних регіональних проблем, які мають свою специфіку в галузі взаємної безпеки, розвитку економіки, науки, культури, релігії тощо¹.

До того ж, як слушно зазначає А.С. Гавердовський, існують численні питання і сфери міжнародного спілкування, регулювання яких на універсальній основі недоцільне або неможливе. Мова йде про специфічні сфери співробітництва держав, розташованих в певному географічному районі і пов'язаних історичною, економічною, культурною, інколи етнічною спільністю².

Україна бере участь у міжнародному митному співробітництві як на універсальній, так і на регіональній основах. Формування і функціонування митного права України та активна участь нашої країни в процесах міжнародного митного співробітництва як на універсальному, так і на регіональному рівнях — взаємозалежні процеси.

Саме тому розвиток міжнародного митного співробітництва за участі України між європейськими державами, пов'язаними історичною, економічною, культурною та етнічною спільністю, заслуговує на додаткову увагу.

Регіональне митне співробітництво України залежно від кількості суб'єктів міжнародних митних правовідносин можна поділити на два види: двостороннє та багатостороннє.

У двосторонні зв'язки Держмитслужба України може вступати як з митними органами іноземних держав, так і з відповідними органами міжнародних регіональних організацій (як приклад, відносини з Директоратом Європейської Комісії з оподаткування і митного союзу Європейського Співтовариства). Таке

¹ Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. — К., 2002. — С. 170.

² Гавердовский А.С. Имплементация норм международного права. — К., 1980. — С. 27.

співробітництво може здійснюватися як на основі укладених міждержавних, міжурядових і міжвідомчих угод з питань митної справи, так і в рамках спільно утворених інституцій.

При багатосторонньому співробітництві, тобто коли участь у міжнародних митних відносинах беруть три і більше суб'єкти міжнародного права, Держмитслужба може реалізувати свої повноваження через підписання певного міжнародного договору (ставши учасницею міжнародної конвенції регіонального чи субрегіонального характеру), представляти інтереси народу України в рамках міжнародної конференції (як приклад, Міжнародна конференція з митного співробітництва на кордонах у рамках нової політики сусідства, що проходила 5–6 жовтня 2005 р. у Києві¹) або в рамках міжнародної регіональної організації (як приклад, у Співдружності Незалежних Держав).

Аналізуючи процеси двостороннього і багатостороннього міжнародного митного співробітництва між європейськими державами, можна зазначити, що розвиток міжнародних митних відносин між ними значною мірою залежить від діяльності таких регіональних міждержавних об'єднань, як Європейський Союз (далі — ЄС) і Співдружність Незалежних Держав (далі — СНД).

Визначивши одним із пріоритетів своєї зовнішньої політики інтеграцію в європейські структури й участь у загальноєвропейських процесах, Україна визначила і магістральний напрям свого митного співробітництва, тобто митного співробітництва з державами—членами ЄС.

Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства ЄС сфера митного права визначена однією з пріоритетних, що вимагає поступового приведення національного митного законодавства у відповідність до норм і стандартів ЄС².

Особливістю міжнародного співробітництва нашої держави з ЄС виступає те, що основна частка офіційних зв'язків між ними здійснюється на рівні «Держмитслужба (Україна) — Європейська Комісія (Європейське Співтовариство)».

Взагалі використання двох назв, а саме: «Європейське Співтовариство» та «Європейський Союз» задля уникнення плутанини потребує додаткового роз'яснення.

Сучасна правова наука має три основні теорії пояснення правової природи ЄС, за якими Союз — це: особливий різновид міжнародної міждержавної організації; специфічне державне утворення, різновид конфедерації або федерації; новий тип

¹ Митниця. — 2005. — № 4.

² Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження. / За наук. ред. А. В. Мазура. — К., 2005. — С. 4.

³ Міжнародне право: Навчальний посібник / За ред. М.В. Буроменського. — К., 2005. — С. 248.

політико-правового утворення³.

Угода про утворення Європейського Союзу, відома як Маастрихтська угода, набула чинності 1 листопада 1993 р. після ратифікації її дванадцятьма країнами-членами Європейського економічного співтовариства. За умовами цього договору Європейське економічне співтовариство було перейменоване в Європейське Співтовариство, а з урахуванням проголошення створення ЄС назва об'єднання, відомого як Європейське Співтовариство (ЄС), набула загального вжитку як Європейський Союз (ЄС).

Звичайно, Європейське Співтовариство нікуди не зникло і продовжує існувати як перша і найважливіша організація ЄС. На підтвердження цього можна додати те, що ЄС засновується і тримається на трьох «стовпах».

Один із цих «стовпів» утворюють Європейські Співтовариства разом узяті, тобто Європейське Співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом). Інші два «стовпи» складаються із Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці в галузі судочинства та внутрішніх справ відповідно.

До того ж ЄС жодним з договорів не був наділений міжнародною правосуб'єктністю (він не є суб'єктом права взагалі) і тому законні повноваження на міжнародному рівні здійснюються від імені його держав-членів саме Європейським Співтовариством.

Таким чином, на сьогоднішній день Україна офіційно підтримує зовнішні зносини з питань митного співробітництва саме з Європейським Співтовариством. Але в перспективі наша держава готується і до відносин з ЄС, до виключної компетенції якого в подальшому і будуть відноситися питання щодо митного союзу та митної співпраці¹.

Це може статися лише за умови ратифікації Конституції ЄС. Лише тоді Конституція для Європи стане безпосереднім джерелом права ЄС, а відповідно до ст. 6 ЄС — суб'єктом права.

Хронологія головних подій у співробітництві України та ЄС бере свій початок з грудня 1991 р., коли ЄС було офіційно визнано незалежність України.

Щодо сучасного етапу співробітництва, то українсько-європейські відносини спираються значною мірою на підписану 14 червня 1994 р. в Люксембурзі Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами² (далі — УПС), що набрала чинності з

¹ Конституційні акти Європейського Союзу. Ч. I / Упорядник Г.Друзенко, за заг. ред. Т.Качки. — К., 2005. — С.320.

² Офіційний вісник України. — 2006. — № 24. — Ст. 1794.

1 березня 1998 р. і розрахована на десятирічний період.

Правовому регулюванню митного співробітництва в Угоді присвячені положення статей 51 і 76 «Митниця», а також Протоколу про надання адміністративними органами взаємної допомоги у вирішенні митних питань, що є невід'ємною частиною УПС.

Відповідно до цих положень митне співробітництво між Україною та ЄС здійснюється в таких напрямах:

1) згідно з ст. 51 — зближення чинного і майбутнього митного законодавства України із законодавством Співтовариства. До речі, серед пріоритетних галузей, передбачених цією статтею, митне законодавство визначене першим;

2) надання технічної допомоги, якої може потребувати Україна при здійсненні заходів, пов'язаних із зближенням законодавства.

Допомога може включати, зокрема: обмін експертами; тимчасне надання інформації, особливо стосовно відповідного законодавства; організацію семінарів; професійну підготовку; допомогу у здійсненні перекладу законодавства Співтовариства у відповідних секторах;

3) надання взаємної допомоги у вирішенні митних питань — відповідно до положень Протоколу про надання адміністративними органами взаємної допомоги у вирішенні митних питань.

У розвиток двостороннього митного співробітництва та положень даного Протоколу з більшістю країн-членів ЄС було укладено двосторонні Угоди про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах. Як приклад, такі угоди було укладено з Бельгією, Грецією, Австрією, Чехією, Італією, Фінляндією, Францією, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, Польщею, Словенією, Королівством Нідерландів та іншими.

Основною формою співробітництва між Сторонами за такими угодами є обмін інформацією, необхідною для виявлення, розслідування та припинення митних правопорушень. Основним інструментом обміну інформацією є запити Сторін про надання адміністративної допомоги.

З метою досягнення зближення української митної системи з митною системою Співтовариства ст. 76 УПС перелічує безпосередні форми митного співробітництва між договірними сторонами, а саме: обмін інформацією; удосконалення методів роботи; запровадження об'єднаної номенклатури та єдиного адміністративного документа; взаємозв'язок між транзитними системами Співтовариства і України; спрощення перевірок та формальностей, які стосуються перевезення товарів; підтримку впровадження сучасних митних інформаційних систем; організа-

цію семінарів і навчальних циклів.

Задля забезпечення ефективного співробітництва в рамках УПС було запроваджено ряд двосторонніх органів, а саме: Раду з питань співробітництва між Україною та ЄС, Комітету з парламентського співробітництва та Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС, а також системи галузевих підкомітетів, що діють в рамках останнього.

Держмитслужба бере активну участь у роботі цих органів, а саме: Ради з питань співробітництва, де вона представлена Головою Служби; Комітету з питань співробітництва, де її представляє перший заступник Голови Служби; галузевих підкомітетів, зокрема, в Підкомітеті Україна—ЄС № 5 «Митне та транскордонне співробітництво» Держмитслужба представлена першим заступником Голови Служби. З метою поглиблення та вдосконалення взаємовідносин між нашою державою та ЄС значний обсяг роботи виконується Радником з митних питань у Представництві України при ЄС.

Регулярні консультації між Україною і «Трійкою» ЄС та саміти Україна—ЄС стали нормою двосторонніх взаємин.

Зв'язки, які встановлено між Україною та ЄС з метою забезпечення ефективного вирішення питань взаємного співробітництва, свідчать, що взаємовідносини здійснюються як прямо між Державною митною службою України та Європейською комісією з питань співробітництва, регулюються УПС, так і опосередковано через Євромитницю (Євромитниця — консорціум, розташований у Парижі й створений митними службами ЄС для підготовки та забезпечення реалізації проектів технічної допомоги митним та іншим правоохоронним органам, які фінансуються в основному з коштів ЄС), коли йдеться про реалізацію проектів TACIS для Держмитслужби¹.

Та з часом розвиток митного співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами давно вийшов за рамки УПС. На сьогодні митне співробітництво також здійснюється на підставі затвердженого 12 грудня 2001 р. Плану дій ЄС в сфері юстиції та внутрішніх справ в Україні, який став першим документом такого рівня в рамках відносин ЄС з третіми країнами, та Графіку його виконання від 18 червня 2002 р., а також затвердженого 21 лютого 2005 р. у м. Брюсселі Плану дій Україна—Європейський Союз, що встановлює стратегічні рамки співробітництва між Україною та ЄС на найближчі три роки.

У Плані дій знайшли відображення важливі для України

---

¹ Державна митна служба України: Бюлетень інформаційно-аналітичного митного управління. 2002. — С. 57.

принципові положення, зокрема: можливість укладення між Україною та ЄС нової посиленої угоди (на заміну УПС, термін дії якої закінчується у 2008 р.); визначення умов та порядку створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС; започаткування конструктивного діалогу зі спрощення візового режиму між Україною та ЄС з метою підготовки до майбутніх переговорів щодо укладення відповідної угоди з цього питання; надання Україні збільшеної фінансової підтримки з боку ЄС для реалізації заходів, передбачених Планом; запровадження з 2007 р. нової моделі надання технічної допомоги.

У розвиток міжнародного митного співробітництва між Україною і ЄС, а також задля вирішення проблемних питань, що виникали на придністровській ділянці українсько-молдовського кордону на митному кордоні України і Молдови, з 1 грудня 2005 р. розпочала свою роботу Місія Європейської Комісії (далі — Місія ЄК).

Місія ЄК діє відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України, Урядом Республіки Молдова та Європейською комісією щодо Місії Європейської комісії з надання допомоги в питаннях кордону в Україні та Республіці Молдова від 7 жовтня 2005 р. й перебуватиме на українсько-молдовській ділянці кордону протягом двох років.

Від перебування Місії ЄК в Україні очікуються такі результати: демонстрація відкритості та прозорості діяльності митних органів України; приведення правових норм, якими регулюється діяльність митних органів, у відповідність до норм ЄС; підвищення ефективності митного контролю у пунктах пропуску через українсько-молдовський державний кордон; оптимізація діяльності митних органів у пунктах пропуску через державний кордон; налагодження більш тісної взаємодії митної та прикордонної служб з іншими правоохоронними органами; отримання технічної допомоги митними органами України¹.

Основи міжнародного митного співробітництва в рамках СНД було закладено ще в Угоді про створення СНД від 8 грудня 1991 р. З урахуванням даної Угоди прийнятим 22 січня 1993 р. Статутом СНД було визначено основні сфери спільної діяльності держав—членів СНД, серед яких була і така сфера — співробітництво у формуванні і розвитку спільного економічного простору загальноєвропейського і євразійського ринків, митної політики².

Митне співробітництво в рамках інтеграційних об'єднань у просторі СНД в основному здійснюється через Ради керівників митних служб СНД та Євразійського економічного співтова-

¹ Митниця. — 2006. — № 4.

² Международное право в документах: Учебное пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. 4-е изд., перераб. и доп. — М., 2003. — С. 297.

риства (далі — ЄврАзЕС).

Міжнародне митне співробітництво Держмитслужби України з митними службами держав—учасниць СНД відбувається в рамках постійно діючого органу галузевого співробітництва — Ради керівників митних служб держав—учасниць СНД (далі — РКМС або Рада), основним призначенням якого є забезпечення координації взаємодії митних служб держав—учасниць СНД в галузі митної політики.

РКМС було засновано Рішенням Ради глав урядів СНД від 23 грудня 1993 р.¹, а перше її засідання відбулося 18 січня 1994 р. Цим рішенням було затверджено Положення про РКМС, яке на даний час діє в новій редакції від 30 травня 2002 р.

У своїй діяльності РКМС керується основними документами СНД, договорами і угодами, укладеними між державами-учасницями в рамках Співдружності, рішеннями Ради глав держав і Ради глав урядів, Економічної ради і Ради міністрів закордонних справ, а також чинним Положенням про РКМС, виконує свою діяльність у тісній взаємодії з Виконавчим комітетом СНД (представник якого входить до складу РКМС з правом дорадчого голосу).

Основними напрямками діяльності РКМС є:

- визначення пріоритетних напрямів у сфері митної справи держав—учасниць СНД;

- сприяння зближенню та гармонізації митних законодавств держав—учасниць СНД;

- координація практичної взаємодії митних та інших заінтересованих національних служб і відомств держав—учасниць СНД з основних аспектів митної політики;

- сприяння реалізації ухвалених міждержавних та міждержавних рішень у галузі митної справи держав—учасниць СНД.

Основні функції РКМС полягають у: розробці цільових програм з пріоритетних напрямів спільної діяльності митних служб держав—учасниць СНД; розробці пропозицій щодо зближення та гармонізації митних законодавств держав—учасниць Співдружності; розробці пропозицій щодо формування взаємоприйнятних механізмів тарифного і нетарифного регулювання; розробці рекомендацій щодо уніфікації митних правил і форм документації митного оформлення і контролю товарів, що обертаються у сфері зовнішньої торгівлі; здійсненні взаємодії з державними, галузевими органами і організаціями СНД з питань, що належать до компетенції Ради; аналізі та розгляді на засіданнях Ради процесу реалізації документів, прийнятих дер-

---

¹ Сборник материалов Совета руководителей таможенных служб государств—членов Содружества 1993—1998 гг./Под ред. В.Н. Мещерякова. — М., 1999. — С. 4.

жавами—учасницями Співдружності у галузі митної справи; розгляді процесів реалізації митними службами держав—учасниць Співдружності взятих на себе зобов'язань у відповідності із рішеннями Ради; розгляді інших питань, що належать до компетенції Ради.

Здійснюючи свої повноваження, Рада має право: вносити свої пропозиції на розгляд Ради глав держав, Ради глав урядів і Економічної ради СНД; ухвалювати в рамках своєї компетенції рішення, спрямовані на розвиток співробітництва, взаємодії митних служб держав—учасниць СНД; створювати постійні або тимчасові робочі групи для підготовки питань у галузі митної справи; залучати для виконання певних робіт вчених і спеціалістів; вирішувати інші питання, що належать до її компетенції.

Членами РКМС є керівники митних служб держав—учасниць СНД, які вправі визначити свого представника, що наділений відповідними повноваженнями ухвалювати рішення на засіданні Ради.

Кожна держава має в Раді один голос. Рішення Ради ухвалюються кваліфікованою більшістю голосів (3/4 від числа присутніх), рішення процедурного характеру ухвалюються звичайною більшістю. Раду очолює Голова, який обирається на основі ротацийного принципу із числа членів Ради більшістю голосів терміном на один рік, який може повторно переобирається на цю посаду.

Робочим апаратом Ради виступає Секретаріат Ради. Функції Секретаріату виконує митна служба тієї держави, представником якої є Голова Ради при взаємодії з Виконавчим комітетом СНД. Секретар Ради призначається Головою Ради терміном на один рік за погодженням із членами Ради.

Для розв'язання найскладніших проблем створюються постійно діючі робочі групи експертів, затверджується їх склад, регламент роботи.

Засідання керівників митних служб відбуваються двічі на рік, а засідання груп експертів — чотири рази на рік. Експертами митних служб держав—учасниць СНД опрацьовуються проекти міжнародних договорів, положень та інших документів, які у подальшому подаються на розгляд Ради.

Результати засідань РКМС оформляються у вигляді окремих рішень з кожного окремого питання, що розглядається під час засідань.

Фінансове забезпечення засідань Ради, а також тимчасових і постійних робочих груп здійснюється за рахунок коштів митної служби тієї держави—учасниці СНД, представником якої є Голова Ради.

Наша держава поряд з іншими одинадцятьма учасниками

Ради бере активну участь у її роботі. Так, у 2005 р. представники Держмитслужби брали участь у роботі 41 та 42 засідань Ради керівників митних служб держав—учасниць СНД, а також у засіданнях робочої групи з питань розробки модельного Митного кодексу держав—учасниць СНД¹.

Від української сторони членом РКМС є Голова Держмитслужби.

Держмитслужба відіграє значну роль в діяльності РКМС. Українська сторона є розробником проектів багатьох міжнародних договорів та інших документів, що приймаються на засіданнях зазначеного органу. Тому позиція Держмитслужби завжди користується великою увагою з боку інших членів Ради.

У разі, якщо Держмитслужба не приймає будь-яке рішення РКМС, і відповідно, не буде його виконувати, то її представник може бути спостерігачем в робочій групі при виконанні положень такого рішення іншими митними службами держав—учасниць СНД.

РКМС проводиться постійна робота за основними аспектами митної політики. До основних результатів роботи РКМС можна віднести створення значного обсягу договірно-правової бази, підготовку відповідних міжнародних договорів, що регулюють взаємодію сторін у галузі митної справи.

Як приклад, в рамках РКМС розроблялися положення Основ митних законодавств держав—учасниць СНД, Угоди про єдину Товарну номенклатуру зовнішньоекономічної діяльності, Єдиної методології митної статистики зовнішньої торгівлі держав—учасниць СНД та ін. РКМС було прийнято Регламент Ради керівників митних служб держав—учасниць СНД, Рішення щодо механізму реалізації угод «Про співробітництво і взаємодопомогу в митних справах» і «Про співробітництво митних служб з питань затримання і повернення культурних цінностей, які незаконно вивозяться і ввозяться» тощо.

На засіданнях Ради також приймаються рішення щодо висування кандидатури від держав—учасниць Співдружності до Політичної комісії ВМО та координації роботи держав—учасниць Співдружності в рамках ВМО.

Крім співпраці в рамках РКМС, наша держава розвиває міжнародне співробітництво з митних питань також з державами—членами Угоди про формування Єдиного економічного простору (далі — ЄЕП), державами—членами ГУАМ, залучається до роботи ЄврАзЕС.

Співробітництво в межах ЄЕП є новим напрямом багатосто-

---

¹ Підсумки роботи митних органів України у 2005 році. Інформаційно-аналітичний збірник. — К., 2006. — С. 92.

роннього міжнародного митного співробітництва Держмитслужби України, яке на даний час будується на існуючій двосторонній договірно-правовій базі.

Процес формування ЄЕП відбувається на основі Угоди про формування ЄЕП від 19 вересня 2003 р.¹

20 квітня 2004 р. Угода про формування ЄЕП була ратифікована Верховною Радою України із застереженням, що Україна братиме участь у формуванні та функціонуванні Єдиного економічного простору в межах, що відповідають Конституції України².

Ця Угода, невід'ємною частиною якої є Концепція формування ЄЕП, є рамковим документом, що передбачає подальше визначення конкретних заходів та механізмів її реалізації, а також участі кожної із держав-учасниць у сферах та формах взаємодії в рамках ЄЕП.

До складу ЄЕП входять разом з Україною Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Російська Федерація.

Відповідно до Угоди про формування ЄЕП під Єдиним економічним простором сторони розуміють економічний простір, що об'єднує митні території Сторін, на якому функціонують механізми регулювання економік, засновані на єдиних принципах, що забезпечують вільний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили, і проводиться єдина зовнішньоторговельна і узгоджена, в тій мірі і в тому обсязі, в яких це необхідно для забезпечення рівноправної конкуренції та підтримання макроекономічної стабільності, податкова, грошово-кредитна і валютно-фінансова політика.

ЄЕП має формуватися поетапно, враховуючи можливості різнорівневої та різношвидкісної інтеграції.

Різнорівнева і різношвидкісна інтеграція означає, що кожна держава-учасниця самостійно визначає, в яких з напрямів розвитку інтеграції або окремих інтеграційних заходів вона бере участь і в якому обсязі. Цей момент є дуже важливим, оскільки він враховує різні ступені інтеграції держав—засновниць ЄЕП (Російська Федерація і Республіка Білорусь — Союзна держава³; Російська Федерація, Республіка Білорусь і Республіка Казахстан — члени ЄврАзЕС) і створює можливості для України самостійно визначити напрями розвитку співробітництва та сту-

¹ Офіційний вісник України. — 2004. — № 26. — Ст. 1738.

² Про ратифікацію Угоди про формування Єдиного економічного простору: Закон України від 20 квітня 2004 р.// Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 32. — С. 388.

³ Договор о создании Союзного государства. Право и межгосударственные объединения / В.Г. Вишняков, В.А. Егизаров, Ю.А. Королев и др. / Под общ. ред. В.Г. Вишнякова. — СПб., 2003. — С. 402–431.

пільг її участі в інтеграційних заходах.

Першочерговим етапом у формуванні ЄЄП є створення зони вільної торгівлі (далі — ЗВТ) без вилучень та обмежень. Однак наявність у комплексі основних заходів, пов'язаних із формуванням ЄЄП таких положень, як: гармонізація митно-тарифної політики по відношенню до третіх країн, включаючи надання преференцій третім країнам; перехід до єдиної митно-тарифної політики; формування і затвердження єдиного митного тарифу, включаючи єдину систему преференцій відносно третіх країн, а також формування єдиної товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності (далі — ТН ЗЕД); заснування єдиного регулюючого органу (Комісії) ЄЄП і делегування йому повноважень у галузі митно-тарифної політики; розробка і схвалення Основ митних законодавств держав—учасниць ЄЄП та інше, дали підстави багатьом дослідникам цього питання вважати, що Угодою передбачається створення саме митного союзу між її державами-учасницями.

І дійсно, визначення ЗВТ у Концепції суперечить міжнародно визнаному поняттю ЗВТ і є, по суті, визначенням митного союзу.

Водночас нашою державою було чітко визначено, що основною метою участі України у формуванні та функціонуванні ЄЄП слід вважати створення зони вільної торгівлі без вилучень та обмежень¹, оскільки утворення будь-яких наддержавних органів, що координуватимуть діяльність держав—членів цього об'єднання і створення митного союзу в рамках ЄЄП, як це пропонувалося російською стороною, суперечить чинному законодавству України та її стратегічній цілі — європейській інтеграції.

Тобто взаємосумісним з євроінтеграцією України є рівень участі у формуванні та функціонуванні ЄЄП, який не є вищим за ЗВТ в її міжнародно визнаному розумінні. Йдеться про запровадження нульових тарифів при здійсненні імпоротно-експортних операцій між країнами, охопленими ЗВТ.

Протягом 2005 р. представники Держмитслужби України брали участь у роботі 19—20-го засідань Групи високого рівня з формування ЄЄП. Також співробітники Держмитслужби залучаються до роботи експертних робочих груп з питань формування ЄЄП, засідання яких проводяться з метою підготовки засідань Групи високого рівня, а саме: експертної робочої групи з питань формування ЄЄП та експертної робочої групи з питань митно-тарифного й нетарифного регулювання та митного

---

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2005 р. «Про формування Єдиного економічного простору»: Указ Президента України від 15 червня 2005 р. № 952/2005 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 24. — Ст. 1341.

адміністрування.

У рамках формування ЄЕП забезпечується здійснення внутрішньодержавних процедур з підписання ряду угод про переміщення товарів через кордони держав-учасниць співтовариства, зокрема: про порядок переміщення валюти фізичними особами; про єдині підходи в застосуванні інформаційних технологій при митному контролі за переміщенням товарів та транспортних засобів; про визначення митної вартості товарів; про єдину ТН ЗЕД; про організацію обміну інформацією щодо переміщення товарів та транспортних засобів; про спрощення порядку митного оформлення та митного контролю.

Підписання цих угод сприятиме економічній інтеграції держав-учасниць ЄЕП, спрощенню митних процедур, удосконаленню контролю за зовнішньоекономічною діяльністю за рахунок збирання та зіставлення статистичних даних¹.

Основи міжнародного співробітництва з митних питань Держмитслужби України з митними службами Азербайджанської Республіки, Грузії та Республіки Молдова були закладені ще у 1997 р.

Це стало можливим після того, як 10 жовтня 1997 р. в м. Страсбург в ході Самміту Ради Європи главами держав Грузії, України, Азербайджану та Молдови було схвалено Спільне Комюніке про заснування консультативного форуму ГУАМ. В Комюніке Президентами була підкреслена необхідність розвитку чотиристороннього співробітництва для зміцнення стабільності і безпеки в Європі на основі принципів поваги суверенітету, територіальної цілісності, непорушності кордонів держав, демократії, верховенства закону і поваги прав людини.

Після того, як 24 квітня 1999 р. до Об'єднання ГУАМ приєдналася Республіка Узбекистан формат форуму було трансформовано в ГУУАМ. Однак перебування Узбекистану у складі ГУУАМ було нетривалим і у 2002 р. ним спочатку було призупинено свою діяльність в рамках ГУУАМ, а з 2005 р. остаточно її припинено.

Перший Самміт Президентів ГУУАМ відбувся в Ялті 7 червня 2001 р., за результатами роботи якого було підписано Ялтинську Хартію ГУУАМ.

Пріоритетними напрямками співробітництва держав-учасниць ГУУАМ було визначено: поглиблення торговельно-економічних зв'язків між державами ГУУАМ; розвиток інфраструктури транспортних коридорів з відповідною гармонізацією правових та інституційних засад цієї сфери, уніфікацією митних і та-

---

¹ Підсумки роботи митних органів України у 2005 р. Інформаційно-аналітичний збірник. — К., 2006. — С. 92.

рифних норм з наближенням їх до світових стандартів; забезпечення енергетичної безпеки; боротьба з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю, нелегальною міграцією та незаконним обігом наркотиків.

За підсумками пленарного засідання Самміту ГУАМ, що проходив у Києві 23 травня 2006 р., Президентами Грузії, України, Азербайджану та Молдови було підписано Декларацію про створення Організації за демократію та економічний розвиток — ГУАМ, її Статут та інші документи.

Статут Організації є міждержавним міжнародним договором, який підлягає ратифікації парламентами країн-учасниць об'єднання. Документом передбачено створення Ради на чотирьох рівнях: глав держав, міністрів закордонних справ, національних координаторів та постійних представників. Цілями Організації, зазначеними у статуті, є: утвердження демократичних цінностей; забезпечення стійкого розвитку; зміцнення міжнародної і регіональної безпеки; поглиблення європейської інтеграції. Статут також передбачає створення постійного Секретаріату, місцем перебування якого є Київ.

Таким чином, «союз чотирьох» має перетворитися із об'єднання держав на міжнародну організацію, відкриту для вступу інших держав, що поділяють її цілі і принципи.

Міжнародне митне співробітництво Держмитслужби України з митними службами держав-учасниць ГУАМ відбувається як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях та розвивається у напрямі створення зони вільної торгівлі ГУАМ, а також в межах затвердженої 6 грудня 2002 р. Рамкової Програми ГУУАМ—США із сприяння торгівлі і транспортуванню, забезпеченню прикордонного і митного контролю, боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю і розповсюдженням наркотиків.

На двосторонньому рівні між Україною та іншими країнами-членами ГУАМ існує досить розгорнута договірно-правова база співробітництва у галузі митної справи. Базовими міжнародно-правовими актами у міжнародних зв'язках Держмитслужби України з митними службами Грузії, Азербайджану і Молдови є: Угода між Урядом України і Урядом Грузії про співробітництво у митних справах від 14 лютого 1997 р., Угода між Урядом України і Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво у митних справах від 24 березня 1997 р., Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Молдова про співробітництво і взаємодопомогу в митних справах від 18 серпня 1999 р.

Що ж до багатостороннього міжнародного митного співробітництва, то Держмитслужба України керується такими міжна-

родними договорами, укладеними під час Самміту ГУУАМ 4 липня 2003 р.: Угодою про взаємну допомогу і співробітництво в митних справах між державами—учасниками ГУУАМ та Меморандумом про взаєморозуміння між державами—учасниками ГУУАМ зі сприяння торгівлі та транспортуванню.

Оскільки українська сторона відіграє роль лідера в ГУАМ, то Держмитслужба України також відіграє провідну, координуючу роль у багатосторонньому співробітництві, пов'язаному з виконанням положень Меморандуму.

В розвиток положень Меморандуму країнами ГУУАМ під час засідання Ради міністрів закордонних справ держав—учасниць ГУУАМ 28 червня 2004 р. були прийняті Регіональна стратегія та План дій з реалізації Проекту зі сприяння торгівлі та транспортуванню Рамкової програми ГУУАМ—США.

В межах Рамкової Програми ГУУАМ—США представники Держмитслужби України залучаються до роботи Керівного комітету Проекту ГУУАМ зі сприяння торгівлі та транспортуванню, перше засідання якого відбулося 21 квітня 2004 р.

На базі Держмитслужби України було створено міжвідомчу робочу групу з питань підготовки та виконання зазначеного вище Проекту.

Від реалізації даного Проекту очікується розвиток інфраструктури пунктів пропуску на спільних кордонах держав-учасниць, гармонізація митного законодавства, поглиблення співробітництва митних служб та зміцнення торгово-економічних зв'язків між країнами—учасницями ГУАМ.

Співробітництво у напрямі створення зони вільної торгівлі відбувається на основі підписаної 20 липня 2002 р. Угоди про заснування зони вільної торгівлі між державами—учасницями ГУУАМ і підписаного 24 травня 2006 р. Протоколу про створення зони вільної торгівлі. Наступним кроком такої співпраці повинна стати уніфікація відносин між країнами ГУАМ у сфері прикордонних і митних служб, а також узгодження їх митних тарифів.

Для вирішення нагальних питань міжнародного митного співробітництва відбуваються робочі зустрічі експертів та керівників митних служб країн—учасниць ГУАМ.

Держмитслужба України також бере участь у діяльності робочих органів, створених за участю держав—учасниць ГУАМ, зокрема, робочої групи з торгово-економічних питань та робочої групи з питань боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням наркотиків.

ГУАМ є молодого міжнародною міждержавною організацією, тому зв'язки між її учасниками перебувають у стадії становлення.

Держмитслужба з інтересом відстежує діяльність органів ЄврАзЕС — міжнародної організації (відповідний статус було

визнано ООН у травні 2003 р.), до складу якої входять Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Російська Федерація і Республіка Таджикистан. Своє бажання приєднатися до ЄврАзЕС наприкінці 2005 р. було проголошено й Узбекистаном.

Україна, Республіка Молдова і Вірменія мають статус спостерігачів цього міждержавного об'єднання. Держави та організації, які отримали статус спостерігача, мають право бути присутніми на відкритих засіданнях органів ЄврАзЕС, за згодою головуючого виступати на засіданнях, та в міру необхідності отримувати відкриті документи, що приймаються органами ЄврАзЕС.

ЄврАзЕС було створено на основі Договору про заснування Євразійського економічного співтовариства від 10 жовтня 2000 р.¹

В преамбулі цього договору зазначено перелік міжнародних договорів, на основі яких здійснюватиме свою діяльність ця організація, а саме: Угода про Митний союз між Російською Федерацією і Республікою Беларусь від 6 січня 1995 р., Угода про Митний союз від 20 січня 1995 р., Договір про поглиблення інтеграції в економічній та гуманітарній галузях від 29 березня 1996 р. та Договір про Митний союз і Єдиний економічний простір від 26 лютого 1999 р.

Головною метою ЄврАзЕС є регіональна інтеграція через створення єдиного економічного простору (заснованого на основі єдиного митного союзу) на території його держав-членів.

Оскільки ЄврАзЕС було засновано на базі Митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії та Таджикистану, то у 2000 р. Раду керівників митних служб держав-учасниць Митного союзу було реорганізовано у Раду керівників митних служб держав-учасниць ЄврАзЕС.

Крім Ради керівників митних служб держав-учасниць ЄврАзЕС вирішенням митних питань міждержавного співробітництва також займається Постійна комісія з митного регулювання та прикордонної політики.

Головна мета цього органу — уніфікація митного законодавства держав-учасниць даного регіонального економічного блоку.

Таким чином, представники Держмитслужби України мають можливість брати участь як спостерігачі у засіданнях Ради керівників митних служб держав-учасниць ЄврАзЕС. Однак на практиці цю можливість було реалізовано лише один раз — у 2002 р.

---

¹ Договор об учреждении Евразийского экономического сообщества. Право и межгосударственные объединения / В.Г. Вишняков, В.А. Егизаров, Ю.А. Королев и др. / Под общ. ред. В.Г. Вишнякова. — СПб., 2003. — С. 457–468.

Контрольні питання:

1. Сформулюйте поняття міжнародного митного права.
2. Яким чином відбувається співвідношення норм міжнародного митного права з нормами митного права України?
3. В яких нормативно-правових актах законодавства України закріплено засади міжнародного співробітництва в галузі митної справи Державної митної служби України?
4. Що слід розуміти під поняттям «суб'єкт міжнародного митного права», які види суб'єктів міжнародного митного права вам відомі?
5. Членом яких міжнародних митних організацій є Україна?
6. На основі яких міжнародних договорів здійснюється співробітництво з митних питань між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами?
7. В рамках якого постійно діючого органу галузевого співробітництва СНД здійснюється співпраця її держав-членів у галузі митної справи?

Тестові завдання

1. Митними правилами є:

- а) правила, встановлені Митним кодексом України;
- б) норми, що регулюють порядок притягнення до адміністративної відповідальності за їх порушення;
- в) статті Митного кодексу України;
- г) статті та пункти митного законодавства України;
- д) передбачений законодавством порядок переміщення товарів і предметів через митний кордон.

2. До системи митних органів належать:

- а) регіональні митниці, митниці, митні пости;
- б) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи, регіональні митниці, митниці, митні пости;
- в) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи, митниці, спеціалізовані митні установи;
- г) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи, регіональні митниці, митниці;
- д) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи, митниці, митні пости, спеціалізовані митні установи.

3. Митниця діє в межах території, що визначається:

- а) указом Президента України;
- б) постановою Кабінету Міністрів України;
- в) наказом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі митної справи;
- г) наказом регіональної митниці;
- д) наказом самої митниці.

4. Митні органи в процесі реалізації митної політики держави реалізують такі функції (оберіть найбільш повну та точну відповідь):

- а) контрольну, наглядову, фіскальну, охоронну, стабілізаційну;
- б) регулятивну, контрольну, економічну, фіскальну, охоронну, статистичну;
- в) регулятивну, захисну, оборонну, фіскальну, статистичну;
- г) інформаційну, стабілізаційну, контрольну, економічну, охоронну;
- д) контрольну, економічну, інформаційну, регенеративну, захисну.

5. Правозастосовна форма діяльності митних органів поділяється на:

- а) регулятивну, правоохоронну, контрольну, установчу та реєстраційно-дозвільну;
- б) регулятивну, захисну, контрольну, інформаційну;
- в) оперативно-виконавчу, охоронну, контрольну, установчу, нормотворчу, організаційну;
- г) регулятивну, статистичну, контрольну, установчу, реєстраційну;
- д) регулятивну, правоохоронну, правотворчу, ідеологічну, організаційну, контрольну.

6. Правовими формами діяльності митних органів є:

- а) видання нормативних актів управління, укладення цивільно-правових договорів, здійснення юридично значущих дій;
- б) видання правових актів управління, укладення адміністративних договорів, здійснення юридично значущих дій;
- в) видання індивідуальних актів управління, укладення адміністративних договорів, здійснення організаційних заходів;
- г) видання правових актів управління (нормативного та індивідуального характеру), здійснення організаційних заходів, виконання матеріально-технічних операцій;
- д) видання нормативних актів управління, видання індивідуальних актів управління, укладення адміністративних договорів, здійснення юридично значущих дій, виконання матеріально-технічних операцій.

7. Відповідно до ст. 407 МК посадовими особами митної служби України є:

- а) працівники митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, на яких цим Кодексом та іншими законами України покладено здійснення митної справи, організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і яким присвоєно спеціальні звання;
- б) працівники митних органів, яким присвоєно спеціальні звання;
- в) працівники митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, на яких цим Кодексом та іншими законами України покладено здійснення митної справи;
- г) будь-які працівники, які працюють у митній службі.

8. Знайдіть правильну відповідь. Посадові особи митної служби України:

- а) як державні службовці можуть бути членами політичних партій без будь-яких обмежень;
- б) не можуть бути членами партій, але можуть займатися політичною діяльністю;
- в) не можуть бути членами політичних партій;
- г) можуть бути членами партій, але з дозволу керівника митного органу.

9. На службу до митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій приймаються:

- а) особи, які досягли 18-річного віку і здатні за своїми діловими і моральними якостями, освітнім рівнем і станом здоров'я виконувати завдання, покладені на митну службу України;
- б) громадяни України, які досягли 18-річного віку і здатні за своїми діловими і моральними якостями, освітнім рівнем і станом здоров'я виконувати завдання, покладені на митну службу України;
- в) громадяни України, які досягли 18-річного віку і здатні за своїми діловими якостями, освітнім рівнем і станом здоров'я виконувати завдання, покладені на митну службу України;
- г) громадяни України, які досягли 18-річного віку і здатні за своїми діловими і моральними якостями, освітнім рівнем виконувати завдання, покладені на митну службу України.

10. Відповідно до ч. 2 ст. 412 МК не можуть бути прийняті на службу до митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій особи:

- а) які мають судимість за вчинення умисного злочину;
- б) які мають судимість;
- в) які вчинили будь-який злочин;
- г) які притягувалися до кримінальної відповідальності.

11. Дисциплінарний статут митної служби України затверджується:

- а) законом України;
- б) указом Президента України;
- в) постановою Верховної Ради України;
- г) постановою Кабінету Міністрів України.

12. Товари (предмети), що ввозяться (пересилаються) як гуманітарна допомога, підлягають ... декларуванню митним органам України

- а) позачерговому спрощеному;
- б) першочерговому безкоштовному спрощеному;
- в) терміновому без справляння єдиного збору в пункті пропуску;
- г) у стислі терміни й за спрощеною процедурою.

13. Згідно з Порядком проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення тарифи за проведення державної експертизи культурних цінностей варіюються залежно від того, якою є експертиза:

- а) одноособова або комісійна;
- б) тривала або термінова;
- в) проста або складна;
- г) із залученням науково-дослідної установи або без такого залучення.

14. Поняття митного режиму в МК формулюється через категорію:

- а) норма, мета, порядок переміщення, обсяг процедур;
- б) система, цілі, митні процедури;
- в) митні закони, ввезення (вивезення), митне декларування;
- г) сукупність норм, що регулюють митні правовідносини.

15. Митний режим, не передбачений МК, може встановлюватися шляхом:

- а) доповнення відповідного переліку митних режимів;
- б) закріплення його в митному законодавстві;
- в) внесення змін до МК;
- г) унесення змін до відповідної постанови Кабінету Міністрів, наказ Держмитслужби.

16. Митний режим магазину безмитної торгівлі може застосовуватися до товарів, що знаходяться та реалізуються у пунктах пропуску на митному кордоні:

- а) відкритих для міжнародного сполучення, в інших зонах митного контролю;
- б) автомобільного та морського (річкового) сполучення;
- в) міждержавних та міжнародних;
- г) відповідним чином обладнаних для зберігання та реалізації товарів.

17. Строк зберігання товарів у режимі митного складу:

- а) не може перевищувати трьох років, а підакцизних товарів і товарів, що вивозяться, — трьох місяців;
- б) митним законодавством не обмежено, крім випадків зберігання товарів, що швидко псуються;
- в) не може бути більшим від одного року і це правило не поширюється на товари з необмеженим строком зберігання;
- г) обмежено шістьма місяцями з дати поміщення цих товарів у зазначений митний режим.

18. Митний брокер здійснює брокерську діяльність відповідно до норм Митного кодексу та:

- а) договору доручення на митне декларування;
- б) адміністративного договору;
- в) вимог митного законодавства;
- г) ліцензійних умов.

19. Провадження в справах про порушення митних правил здійснюється на підставі законодавства, що діє:

- а) на момент вчинення адміністративно-процесуальних дій у справі;
- б) під час розгляду справи;
- в) на момент виявлення порушення митних правил;
- г) під час складання протоколу про порушення митних правил.

20. Міжнародне митне право є складовою частиною системи:

- а) адміністративного права України;
- б) митного права України;
- в) міжнародного адміністративного права;
- г) міжнародного публічного права;
- д) міжнародного приватного права.

21. Знайдіть неправильну відповідь. Розвиток міжнародного співробітництва в галузі митної справи в Україні можуть здійснювати:

- а) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи;
- б) спеціалізовані митні установи і організації;
- в) регіональні митниці;
- г) митниці;
- д) митні органи України.

22. Якщо міжнародним договором України, укладеним в установленому законом порядку, встановлено інші правила, ніж ті,

що передбачені Митним кодексом України, то застосовуються правила:

- а) нормативних актів України з питань митної справи;
- б) Митного кодексу держави з якою укладено договір;
- в) Митного кодексу України;
- г) міжнародного договору;
- д) Статуту Ради Митного Співробітництва.

23. З якого року розпочала свою діяльність Рада Митного Співробітництва?

- а) 1995;
- б) 1953;
- в) 1994;
- г) 1947;
- д) 1992.

24. Коли Україна стала повноправним членом Ради Митного Співробітництва?

- а) 1995;
- б) 1953;
- в) 1994;
- г) 1947;
- д) 1992.

25. Знайдіть неправильну відповідь. Україна є учасницею наступних міжнародних митних договорів:

- а) Конвенції про створення Ради Митного Співробітництва 1950 року;
- б) Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства 1977 року;
- в) Конвенції про тимчасове ввезення 1990 року;
- г) Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в сфері митних відносин 2003 року;
- д) Міжнародної конвенції про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах 1982 року.

Література:

1. Абраменко Л. Адміністративні справи про порушення митних правил // Юридичний вісник України. — 1997. — № 26. — С. 3.
2. Бахрах Д.Н., Кивалов С.В. Таможенное право России. — Екатеринбург, 1995.
3. Борисов К.Г. Международное таможенное право: Учебник для вузов. — М., 1997. — 226 с.
4. Зельніченко О.І., Михайлов В.І., Тихонова Н.П. Митна справа: Підручник. — К., 2000. — 190 с.
5. Кивалов С.В. Таможенное право: административная ответственность за нарушения таможенных правил. — Одесса, 1996.
6. Козырин А.Н. Таможенное право России: Учеб. пособие. — М., 1995.
7. Митна справа: Словник-довідник. — Харків, 2000. — 320 с.
8. Мито та митні платежі: Опорний конспект лекцій / Укл. С.В. Волосович. — К., 1999.
9. Основи митної справи: Навч. посібник / В.А. Аргунов, В.П. Батіг, Є.М. Березний та ін.; За заг. ред. Ю.П. Соловкова, П.В. Пашка. — Харків, 2000. — 320 с.
10. Российское таможенное право: Учебник / Отв.ред. Б.Н. Габричидзе. — М., 2000. — 520 с.
11. Сандровский К.К. Таможенное право: Учеб. пособие.— К., 1974. — С. 173.
12. Сандровський К.К. Международное таможенное право: Учеб. для вузов. — К., 2000. — 461 с.
13. Терещенко С., Науменко В. Основи митного законодавства: Теорія та практика. — К., 1999. — 296 с.
14. Балабин О.И. Контроль определения таможенной стоимости товара / Форум. Метод. сборник. — Вып. 4. — М., 1998. — с. 247.
15. Березний А. Шлях до ГАТТ/СОТ // Політика і час. — 1997.— № 7. — С. 4–5.
16. Бельский К.С. Финансовое право: Учеб. пособие. — М., 1995. — 208 с.
17. Буглай О.С., Ливенцев Н.Н. Международные экономические отношения. — М., 1996. — 160 с.
18. Вагин В.Д. Организация таможенного валютного контроля / Форум. Метод. сборник. — Вып. 4. — М., 1998. — С. 40–81.
19. Василик О.Д. Державні фінанси України: Навч. посібник. — К., 1997. — 383 с.
20. Відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями митних органів: Постанова Вищого арбітражного суду України

від 19 січня 1999 р. № 04-1/1-16 // Юридичний вісник України (додаток «Інф.-правовий банк»). — 2000. — № 17. — С. 28–29.

21. Вісник Академії митної служби України (журнали з 1999 р.).

22. Габричидзе Б.Н., Зобов В.Е. Таможенная служба в Российской Федерации. — М., 1993. — 208 с.

23. Габричидзе Б.Н. Практика применения Таможенного кодекса Российской Федерации. — М., 1998. — 496 с.

24. Габричидзе Б.Н., Полежаев Д.И. Становление и развитие таможенной службы в Советском государстве // Государство и право. — 1992. — № 10. — С. 27–37.

25. Гаверський В.В. Організаційно-правові основи становлення та розвитку Державної митної служби в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Одеса, 1998. — 16 с.

26. Галанжин Е.Ф., Кутовой В.М. Таможенные режимы: Практические аспекты таможенного регулирования внешнеэкономической деятельности. — М., 1999. — 320 с.

27. Гега П.Т. Правовий режим оподаткування в Україні. — К., 1997. — 144 с.

28. Голошапов Н.А. Таможенный словарь-справочник участника внешнеэкономической деятельности / Под ред. В.И. Осипова. — М., 2000. — 274 с.

29. Горский В., Чеботарева Е. Опыт таможенных объединений в Западной Европе // Внешняя торговля. — 1992. — № 4. — С. 18–24.

30. Гравина А.А. Таможенное законодательство: Судебная практика. — М., 1998. — 255 с.

31. Демченко А.А. Организация и управление в системе таможенных органов. — М., 1997.

32. Деркач Л. Українська митниця: вчора, сьогодні, завтра. — К., 2000. — 542 с.

33. Деркач Л.В. Митниці України — надійне джерело поповнення державної скарбниці // Фінанси України. — 1997. — № 3. — С. 18–26.

34. Деркач Л.В. Не бар'єр, а органи сприяння. Українська митниця: на шляху до світових стандартів // Політика і час. — 1996. — № 11. — С. 255–257.

35. Додін Є.В. Гарантії законності адміністративної відповідальності. — К., 1976.

36. Дорозієва Л.М. Деякі питання відповідальності за порушення митних правил // Проблеми законності. — Вип. 41. — Харків, 2000. — С. 136–141.

37. Душкин С. Нарушения таможенного законодательства // Законность. — 1996. — № 5. — С. 15–20.

38. Дьомін В. Митне законодавство і перешкоди у його виконанні // Право України. — 1995. — № 9–10. — С. 33–35.

39. Егоров А., Шейко А. Энциклопедия таможенного дела: В 6-ти т. — Львов, 1996.

40. Єпіфанов А.О., Сало І.В., Дьяконова І.І. Бюджет і фінансова політика України: Підручник. — К., 1997. — 301 с.

41. Заяць В. Митна вартість — база для обчислення ввізних податків і зборів // Вісник Академії митної служби України. — 2000. — № 2. — С. 38–51.

42. Ипатов А. Таможенные аспекты защиты интеллектуальной собственности // Митна справа. — 2000. — № 3. — С. 50.

43. Ківалов С.В. Митне розслідування // Право України. — 1996. — № 8. — С. 49–52.

44. Ківалов С.В. Організаційно-правові основи митної справи в Україні: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Одеса, 1996. — 50 с.

45. Кивалов С.В. Организационно-правовые основы таможенного дела в Украине. — Одесса, 1994. — 72 с.

46. Кивалов С.В. Средства осуществления таможенной политики Украины: Учеб. пособие. — Одесса, 1995. — 127 с.

47. Ківалов С.В. Митне право в системі адміністративного права // Юридичний вісник. — 1995. — № 1.

48. Ківалов С.В. Проходження служби посадовими особами митних органів. — Вісник Одеського університету (гуманітарні науки). — 1996. — Вип. 2.

49. Ківалов С.В. Служба в митних органах як вид державної служби в Україні // Юридичний вісник. — 1996. — № 1.

50. Кисельова Т.М. Як захистити споживчий ринок України? // Політика і час. — 1997. — № 4. — С. 11–16.

51. Кисловский Ю.Г. Контрабанда: история и современность. — М., 1996.

52. Классификация товаров по ТН ВЭД. — 2-е изд., перераб., инф.-справочное. — Днепропетровск, 1998.

53. Кольбенко А.В. Митна політика козацької держави // Вісник Львівського ін-ту, 1995. — № 32. — С. 95–96.

54. Кольбенко А.В. Становлення митної справи у Київській Русі // Вісник Львівського ін-ту, 1994. — № 31. — С. 23–24.

55. Комзюк А., Комзюк В. Адміністративний примус як засіб здійснення митної справи в Україні // Вісник Академії митної служби України. — 1999. — № 4. — С. 34–37.

56. Коросташова І.М. Адміністративна відповідальність громадян за порушення митних правил під час переміщення транспортних засобів, номерних вузлів та агрегатів // Вісник Академії митної служби України. — 1999. — № 2. — С. 104.

57. Кравченко О. Деякі міркування з приводу законопроекту про відповідальність за контрабанду та порушення митних правил // Право України. — 2000. — № 5. — С. 62–66.

58. Красуля А. Правовые аспекты лицензирования экспорта и импорта товаров в Украине в 1996 г. // Предпринимательство, хозяйство и право. — 1996. — № 4. — С. 5–11.

59. Кухарець Л.В. Від данини до податків // Фінанси України. — 1997. — № 3. — С. 105–107.

60. Кучерявенко Н.П. Налоговое право. — Харьков, 1997. — 432 с.

61. Майоров В. Двоканальна система митного контролю // Вісник Академії митної служби України. — 1999. — № 4. — С. 17–24.

62. Марков Н.Л. Очерки по истории таможенной службы. — Иркутск, 1987. — 160 с.

63. Марков Л.Н. Таможенное право СССР: Учеб. пособие. — Иркутск, 1973. — 51 с.

64. Марченко Н., Любецкий Н. Пограничный контроль и другие виды контроля при пересечении государственной границы Украины // Предпринимательство, хозяйство и право. — 1996. — № 12. — С. 5–9.

65. Мазур А. Українській митниці 3 роки. // Закон і бізнес. — 1994. — № 28.

66. Мазур А.В. Система митних органів України // Проблеми законності. — Вип. 43. — С. 102–107.

67. Макаревич М. У режимі найбільшого сприяння // Політика і час. — 1997. — № 9.

68. Митна справа (журнали з 1998 р.).

69. Митне регулювання в ЄС та Україні: порівняльно-правове дослідження: Наук.-практ. посібник / За наук. ред. А. В. Мазура. — К., 2005. — 832 с.

70. Митниці західного регіону у 1997 р. // Митна газета від 3 лютого 1998 р.

71. Нагребельний В.П. Правовий статус митних органів України і проблеми його вдосконалення // Митна система в умовах формування ринкової економіки і стабілізації зовнішньоекономічних зв'язків: Тези доповідей і виступів. — К., 1995. — 92 с.

72. Нападистий О. Митний режим в Україні та його види // Право України. — 2000. — № 7. — С. 70–73.

73. Олійник О. Посилити роль митного контролю // Урядовий кур'єр. — 1997. — 13 вересня.

74. Основи митної справи: Тези лекцій з основ митної справи / За ред. О.Т. Корнійчука, І.Г. Бережнюка, М.М. Іванюка. — Хмельницький, 1996. — 334 с.

75. Основы таможенного дела: Учеб. / Под общ. ред. В.Г. Драганова. — М., 1998. — 687 с.

76. Падун П.П., Онишкевич В.А., Бережнюк І.Г. Сучасна система управління митною справою в Україні: Навч. посібник. — Дніпропетровськ, 1999. — 25 с.

77. Педешко А.І. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Харків, 2000.

78. Порядок нарахування та сплати акцизного збору та ПДВ: Навч. посіб. — Хмельницький, 1999. — 28 с.

79. Потяев А. Таможенно-тарифная политика и таможенные доходы // Внешняя торговля. — 1923. — № 19–20. — С. 13.

80. Потяев А. Теория таможенного дела. — М., 1927. — С. 164.

81. Практика вирішення арбітражними судами спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства, що регулює митну справу і оподаткування // Юридичний вісник України. — 1998. — № 36 (серпень-вересень).

82. Пришва Н. Правове регулювання акцизного збору // Бухгалтерський облік і аудит. — 1996. — № 4. — С. 30–36.

83. Пришва Н. Правове регулювання податку на додану вартість // Бухгалтерський облік і аудит. — 1996. — № 1. — С. 31–38.

84. Розгляд справи про порушення митних правил: судова практика // Юридичний вісник України / Дод. «Інформаційно-правовий банк». — 2000. — № 17. — С. 27.

85. Романов А.В. Государственный таможенный контроль за грузовыми перевозками, осуществляемыми авиатранспортом / Форум. Метод. сборник. — Вып. 4. — М., 1998. — С. 190.

86. Салагор М.М. Основні принципи переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон // Проблеми законності: Респ. міжвід. наук. зб. — Харків, 2000. — № 43.

87. Сандровский К.К. Право внешних сношений: Учеб. пособие. — К., 1986. — 327 с.

88. Скучала Л.М. Использование индексного метода в таможенной статистике. — М., 1995.

89. Соколенко О. Особливості митного контролю // Митна справа. — 1999. — № 6. — С. 36–40.

90. Соколовська А.М., Богород М.А. Суть та інструменти митної політики // Фінанси України. — 1998. — № 3. — С. 64–72.

91. Соловков Ю. Митниця — захист інтересів народу, інтересів держави // Право України. — 2000. — № 8. — С. 3–5.

92. Статистика: Підруч. / За ред. А.В. Головача, А.М. Еріної, О.В. Козирева. — К., 1993.

93. Стратегія економічних реформ при реалізації митно-тарифної політики України // Економіка, фінанси, право. — 1996. — № 8. — С. 38–45.

94. Таможенное законодательство Украины (Сборник нормативных актов с изменениями и дополнениями по состоянию на 20 апреля 2000 г.). — Харьков, 2000. — 608 с.

95. Українська митниця: Збірник нормативних та законодавчих документів. Довідник. — К., 1997. — 600 с.

96. Украинская таможня: Справочник / Под. ред. М.С. Муравьева. — К., 1995. — 502 с.

97. Фінансове право: Навч. посібник / За ред. Л.К. Воронової, Д.А.Бекерської. — К., 1995. — 272 с.

98. Храбсков В. Таможня и закон. — М., 1979. — 128 с.

99. Христенко С.Г. Деякі питання взаємодії митних органів з іншими правоохоронними органами при здійсненні митної справи // Проблеми законності. — 2000. — № 43. — С. 108–112.

100. Чемакин И.М. Практикум по таможенному праву России: Учеб. пособие для студентов юрид. вузов и факультетов. — М., 1997. — 155 с.

101. Чернов Є. Розгляд справ за участю податкових та митних органів, що виникають із застосування законодавства про зовнішньоекономічну діяльність // Право України. — 1999. — № 10. — С. 20–22.

102. Чубарь А. Хранение предприятиями товаров под таможенным контролем // Бизнес. — 2000. — № 26. — С. 91–96.

103. Шевченко В. Конституция Украины и применение таможенного законодательства // Юридический вестник. — 1998. — № 2. — С. 66–70.

104. Шевченко В.М. Правила переміщення через митний кордон України підакцизних товарів та відповідальність за їх порушення: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2000. — 16 с.

105. Шепелев А.Ф., Туров А.С. Товарная номенклатура внешнеэкономической деятельности. — М., 2000. — 144 с.

106. Шеремета П.М. Правове регулювання митної діяльності в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Одеса, 1999.

107. Шкарупа В.К., Лобойко Л.М. Проблеми виявлення контрабанди митними органами // Фінанси України. — 2000. — № 3. — С. 26–32.

108. Шмельова Г.Г. Стабільність законодавства і деякі юридичні засоби її забезпечення // Вісник Львів. ун-ту. — 1993. — № 30. — С. 29–31.

109. Шульга М.Г. Система джерел митного права України // Проблеми законності. — Вип. 40. — С. 118.

110. Шульга М.Г. Поняття, види митних режимів та їх застосування // Проблеми законності. — Вип. 45. — С.140.

111. Щербина В.І. Питання правового статусу працівників митних органів України // Митна справа. — 2000. — № 4. — С. 13–19.

112. Ярмач Х.П. Митне право в програмах вузів // Митна справа. — 1999. — № 1. — С. 76–78.

Зміст

Передмова	3
Глава 1. Митне право України як комплексна галузь права	
1.1. Поняття, предмет, методи та принципи митного права.....	5
1.2. Норми митного права й митні правовідносини.....	15
1.3. Система та джерела митного права.....	17
Глава 2. Митні органи України як суб'єкти митного права	
2.1. Поняття та правовий статус митних органів України.....	25
2.2. Мета і завдання діяльності митних органів, їх функції.....	32
2.3. Форми та методи діяльності митних органів.....	41
Глава 3. Служба в митних органах, спеціалізованих митних установах і організаціях	
3.1. Правовий статус працівників митної служби України.....	67
3.2. Порядок та умови проходження служби в митних органах.....	74
3.3. Правовий та соціальний захист працівників митних органів України.....	79
Глава 4. Правове регулювання переміщення товарів, предметів, транспортних засобів через митний кордон України	
4.1. Поняття та принципи переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України.....	91
4.2. Заборони та обмеження щодо переміщення окремих товарів через митний кордон України.....	107
4.3. Особливості переміщення через митний кордон України окремих видів товарів, транспортних засобів та інших предметів.....	111
Глава 5. Митний режим як різновид адміністративно-правового режиму	
5.1. Митний режим: правова природа, поняття та класифікація.....	124
5.2. Загальні правила застосування митних режимів.....	126

Глава 6. Митний контроль	
6.1. Поняття, види та принципи митного контролю.....	141
6.2. Організація митного контролю	148
6.3. Форми та методи здійснення митного контролю	151
6.4. Пільгові процедури митного контролю.....	167
Глава 7. Митне оформлення	
7.1. Загальні положення митного оформлення	170
7.2. Декларування товарів	186
7.3. Підприємницька діяльність у галузі митної справи	202
Глава 8. Правові основи митно-тарифного й нетарифного регулювання ЗЕД	
8.1. Державне регулювання, тарифне та нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності.....	214
8.2. Поняття, структура митного тарифу. Види мита	218
8.3. Нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: поняття, призначення	222
Глава 9. Порушення митних правил і відповідальність за них	
9.1. Порушення митних правил як підстава адміністративної відповідальності.....	229
9.2. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил	239
9.3. Провадження у справах про порушення митних правил	252
Глава 10. Україна — суб'єкт міжнародного митного права	
10.1. Поняття міжнародного митного права та його вплив на розвиток митного права України	269
10.2. Правові засади міжнародного митного співробітництва України.....	278
10.3. Митна служба України та міжнародні організації	290
10.4. Регіональне митне співробітництво.....	298
Тестові завдання.....	314
Література.....	320

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Митне право України

Навчальний посібник

Видання третє

За загальною редакцією
В. В. Ченцова та Д. В. Приймаченка

Літературні редактори: *Т. П. Дерев'янка, О. О. Смирнова, І. В. Орищій,
А. П. Самойленко, О. В. Горобець*

Комп'ютерна верстка: *О. О. Іщенко*

Підписано до друку 02.12.2014. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 18,90. Облік.-вид. арк. 16,78. Тираж 300 прим.
Замовлення № 422.

Дніпропетровськ: Академія митної служби України
(свідоцтво про видавничу діяльність ДК № 10 від 24.02.2000 р.)
49000, м. Дніпропетровськ, вул. Рогальова, 8